

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
ІНСТИТУТ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ**

**ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

**Науково-методичний посібник
Випуск другий**

Київ 2011

УДК УДК 373.5.017.4:331./01-057.874
ББК 74.212
М 34

Рекомендовано до друку

*вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України
(протокол № 5 від 27 травня 2011 р.)
вченою радою Інституту професійно-технічної освіти НАПН України
(протокол № 6 від 2 червня 2011 р.)*

Рецензенти:

Миропольська Н. Є.,
доктор педагогічних наук, професор;
Лозовецька В. Т.,
доктор педагогічних наук, професор;
Ігнатович О. М.,
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

М 34

Професійна орієнтація: теорія і практика: науково-методичний посібник [для педагогічних працівників] / За ред. О. В. Мельника. – Івано-Франківськ: “Тіповіт”, 2011. – Вип. № 2. – 279 с.

У науково-методичному посібнику представлені результати експериментальних досліджень у галузі теорії та методики професійної орієнтації, трудового та професійного виховання; розкриті проблеми професійного самовизначення особистості в умовах розгортання ринкових процесів; обґрунтовані зміст та психолого-педагогічні засоби формування учнів та студентів як суб’єктів майбутньої професійної праці, які не лише відповідають вимогам професійного середовища, а й активно оволодівають ним, змінюють його й одночасно змінюють себе, своє ставлення до навколишнього світу та самого себе; окреслені напрями удосконалення діючої системи професійної орієнтації, які забезпечують здійснення особистістю розгорнутого в часі й відносно самостійного пошуку професій з урахуванням, передусім, власних інтересів і можливостей, а лише згодом кон’юнктури ринку праці.

УДК УДК 373.5.017.4:331./01-057.874
ББК 74.212
П 34

ЗМІСТ

ЗМІСТ	3
ПЕРЕДМОВА (<i>О. В. Мельник</i>)	5
РОЗДІЛ 1. ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ УЧНІВ 8 – 9 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ДОПРОФІЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ	13
1. 1. Особистісно-діяльнісний підхід у профорієнтаційній роботі зі старшокласниками (<i>О. В. Мельник</i>)	13
1. 2. Зміст і педагогічні засоби підготовки учнів 8–9-х класів до вибору профілю майбутнього навчання (<i>О. Л. Морін</i>)	22
1. 3. Простір профільного самовизначення як складова формування готовності учні основної школи до свідомого вибору профілю навчання (<i>Л. А. Гуцан</i>)	33
РОЗДІЛ 2. ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ	38
2. 1. Формування у старшокласників спрямованості на майбутній професійний успіх у сучасній теорії та практиці шкільної профорієнтації (<i>І. І. Ткачук</i>)	38
2. 2. Модель підготовки молодого людини до успішної інтеграції в суспільство у Степанівському міжшкільному навчально-виробничому комбінаті (<i>М. М. Шестаківський</i>)	47
РОЗДІЛ 3. ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	53
3. 1. Організаційно-педагогічні умови професійної орієнтації учнівської молоді на робітничі професії (<i>Д. О. Закатнов</i>)	53
3. 2. Проблеми професійного становлення учнів ПТНЗ у трансформаційних соціоекономічних умовах (<i>М. Д. Карп'юк</i>)	61
3. 3. Вплив викладача на розвиток мотивації учня ПТНЗ щодо оволодіння майбутньою професією (<i>М. І. Вовковінський</i>)	73
РОЗДІЛ 4. ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ НЕЗАЙНЯТОГО НАСЕЛЕННЯ ТА ТИМЧАСОВО БЕЗРОБІТНИХ	82
4. 1. Сучасні підходи до професійної орієнтації незайнятого населення (<i>В. Є. Скульська</i>)	82
РОЗДІЛ 5. ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ В СИСТЕМІ ТРУДОВОГО І ПРОФЕСІЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ, МОЛОДІ ТА ДОРΟΣЛИХ ...	88
5. 1. Актуальні проблеми професійної орієнтації в умовах ринку праці (<i>В. В. Синявський</i>)	88
5. 2. Проблема формування професійно важливих якостей старшокласників в процесі професійної орієнтації (<i>З. В. Охріменко</i>)	98
5. 3. Формування цінностей професійної самореалізації у процесі шкільної профорієнтації (<i>І. І. Ткачук, Т. В. Герасімюк, Л. М. Максименко</i>) ...	106
РОЗДІЛ 6. ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ, ТРУДОВЕ І ПРОФЕСІЙНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ, МОЛОДІ ТА ДОРΟΣЛИХ У РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТАХ	116
6. 1. Педагогічне управління професійним самовизначенням вихованців позашкільних закладів у сфері технічної діяльності (<i>В. В. Мачуський</i>)	116

6.2. Технології підготовки тестових завдань з іноземних мов: досвід США (Е. В. Грабар)	125
6.3. Мультимедійні технології як інновація у інтегративній мистецькій освіті (О. В. Базелюк)	131
ДОДАТКИ	137
Додаток А. Трудове навчання: програма для 1 – 4 класів загальноосвітніх навчальних закладів (В. К. Сидоренко, О. В. Мельник, О. Л. Морін, Л. В. Савка, О. М. Пархоменко, Н. М. Павич, Д. В. Боровик, Л. Д. Мельник, Р. М. Лециук, Т. І. Кульчицька, М. В. Гасин)	137
Додаток Б. Плани-конспекти уроків (О. М. Пархоменко)	157
Додаток Б.1. План-конспект уроку “Проектування та виготовлення комплексного виробу” (підсумковий проект учнів 9 класу) (О. М. Пархоменко) ..	157
Додаток Б.2. План-конспект уроку “Проектна технологія у перетворювальній діяльності людини” (базовий модуль, 10 клас) (О. М. Пархоменко)	162
Додаток В. Дослідницький проект “Леся Українка як перекладач і її зв’язки з французькою мовою” (О. В. Дзюбка)	166
Додаток Д. Програма навчальної дисципліни “Профорієнтація та профвідбір” для студентів вищих навчальних закладів (О. П. Петрів)	211
Додаток Е. Професіограми професій гуманітарної сфери (перекладачі) (Л. М. Федун)	223
Додаток Є. Професіограми робітничих професій та професій інженерно-технічної сфери (М. В. Лузан)	234
АНОТАЦІЇ	263
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	275

ПЕРЕДМОВА

Теорія і методика професійної орієнтації дітей, молоді та дорослих в Україні пройшли складний шлях свого становлення. Її зміст та організаційна система функціонування завжди визначалися суспільними запитами та досягненнями науки в розумінні природи професійного становлення й особистісного розвитку людини. Якраз сучасна специфіка означених вище факторів й зумовлює необхідність модернізації створеної в радянські часи системи професійної орієнтації населення в нашій державі, удосконалення її організаційної структури відповідно до вимог ринкової економіки, наповнення змісту, форм та методів профорієнтаційної роботи специфікою поведінки фахівця на ринку праці, його природженим прагненням досягнути вершин професіоналізму та забезпечити для себе відповідні умови для життя і професійної праці.

Головна проблема, яка виникає під час суттєвої, інколи й кардинальної зміни соціального замовлення на профорієнтаційні послуги, виявляється в тому, що її вирішення досить часто призводить до: повної руйнації системи й заперечення напрацьованого попереднього досвіду підготовки особистості до професійної самореалізації; прагнення науковців і практиків запозичити досвід інших країн й штучно перенести його в певні умови без врахування національної та регіональної специфіки такої роботи; намагання розгорнути дослідницьку та практичну профорієнтаційну діяльність на теоретико-методичних здобутках окремих зарубіжних теорій, частково або ж повністю відкидаючи досягнення вітчизняної науки і практики.

Вирішення згаданої вище проблеми в нашій країні, на думку авторів посібника, має лежати в площині критичного переосмислення минулого, удосконалення його відповідно до сучасних реалій й збагачення найкращими зразками світової науки та практики: не руйнація діючого, а його критичне переосмислення та модернізація; не сліпе запозичення світових зразків, а збагачення вітчизняного досвіду найкращими досягненнями; не перенесення відомого й ефективного, а його адаптація до ментального та соціального в ставленні українців до праці та професії. Саме тому цей науково-методичний посібник, в якому систематизовані окремі аспекти сучасних підходів розв'язання проблем професійного становлення дітей, молоді та дорослих, й має на меті допомогти науковцям планувати експериментальні пошуки, а практикам спиратися на сучасний зміст і результативні форми та методи професійної орієнтації.

Звичайно, автори посібника не применшують значущість здійснених у попередні роки досліджень. Адже їх результати створили підґрунтя для проведення фундаментальних досліджень у галузі професійного самовизначення особистості й формування її як суб'єкта майбутньої професійної праці, який не лише відповідає вимогам професійного середовища, а й активно оволодіває ним, змінює його й одночасно змінює себе, своє ставлення до навколишнього світу та самого себе. Саме тому сучасна система професійної орієнтації в контексті

стратегії її розвитку й покликана, передусім, забезпечити умови для усвідомлення людиною свого ставлення до себе як суб'єкта професійної праці та поведінки, що передбачає здійснення нею розгорнутого в часі й відносно самостійного пошуку професій з урахуванням, передусім, власних інтересів і можливостей, а лише згодом кон'юнктури ринку праці. Поволі в колективі авторів науково-методичного посібника таке наукове розуміння сутності професійної орієнтації дітей, молоді та дорослих трансформувалося з системи заходів впливу на особистість у створення дієвих умов (організаційних, інформаційних, методичних, психолого-педагогічних тощо) для допомоги їй в активному та свідомому професійному самовизначенні та просуванні до вершин професіоналізму в межах бажаного або ж вже обраного виду праці. Ці положення, сформульовані на основі характеристики найвагоміших здобутків вітчизняних вчених у різні періоди вирішення проблем підготовки особистості до професійного самовизначення й успішної в майбутньому професійної праці, й мають визначати перспективні напрями удосконалення теорії та методики професійної орієнтації, трудового та професійного виховання дітей, молоді та дорослих в Україні.

Згадані вище теоретичні положення розкриватимуться в серії науково-методичних посібників “ Професійна орієнтація: теорія і практика”, перший випуск якого опубліковано в 2009 році. Другий випуск науково-методичного посібника планується опублікувати у 2011 році. Він складається з шести розділів та додатків, характеристику кожного з яких ми представимо у вигляді короткої анотації розміщених у них матеріалів.

Розділ I. Професійна орієнтація учнів 8-9 класів у процесі допрофільної підготовки

1. 1. Особистісно-діяльнісний підхід у профорієнтаційній роботі зі старшокласниками (О. В. Мельник). У підрозділі посібника обґрунтовується на основі тенденцій фундаменталізації освіти та неперервності в професійному становленні особистості сутність особистісно-діяльнісного підходу, який задає напрями структурування змісту професійної орієнтації, відбір адекватних форм і методів його реалізації в умовах стрімких соціально-економічних змін. Наголошується, що в умовах ринку праці головний акцент у системі професійної орієнтації зміщується на активність особистості, свободу вибору нею напряму професійного зростання, суворе дотримання правових та моральних правил ділової активності, та, одночасно, повну відповідальність за результати та наслідки своєї напруженої праці й творчої професійної самодіяльності. Доводиться, що забезпечити ці професійні потреби сучасної людини в змозі особистісно-діялісна система професійної орієнтації, яка, завдяки формуванню активно-позитивного ставлення особистості до професії, забезпечує розвиток в неї практичних вмінь і необхідних в майбутньому професійно важливих якостей.

1. 2. Зміст і педагогічні засоби підготовки учнів 8–9-х класів до вибору профілю майбутнього навчання (О.Л. Морін). У підрозділі посібника розкриті і проаналізовані результати дослідно-експериментальної перевірки ефективності змісту і педагогічних засобів підготовки учнів 8–9-х класів до вибору профілю

майбутнього навчання. Наголошується, що дієвість допрофільної підготовки учнів основної школи залежить від впровадження у виховну практику курсу профільно-орієнтаційного спрямування “Людина і світ професій”, надання їм розгорнутої інформації про кожен напрям профільного навчання, залучення юнаків і дівчат до підготовки та проведення предметних тижнів, організація суспільно-корисної діяльності, проведення профільних проб та кваліфікованої профільної діагностики і консультації.

1.3. Простір профільного самовизначення як складова формування готовності учні основної школи до свідомого вибору профілю навчання (Л. А. Гуцан). У підрозділі посібника розглядаються питання впровадження профільного навчання, яке є одним з основних шляхів модернізації освіти. Сучасна модель освіти передбачає підготовку всебічно розвиненої особистості учня. Основна ідея оновлення сучасної загальної середньої освіти полягає в тому, що освіта повинна стати більш індивідуалізованою, функціональною та ефективною. Доведено необхідність створення простору профільного самовизначення, який суттєво впливає на формування готовності учнів основної школи до вибору профілю навчання. Обґрунтовано, що простір профільного самовизначення – це сукупність закладів, що мають загальні цілі, ресурси для їх досягнення та єдиний центр управління.

Розділ 2. Професійна орієнтація учнів 10-11 класів у процесі профільного навчання

2.1. Формування у старшокласників спрямованості на майбутній професійний успіх у сучасній теорії та практиці шкільної профорієнтації (І. І. Ткачук). У підрозділі посібника висвітлюється актуальність для сучасного суспільства проблеми формування спрямованості учнівської молоді на високу успішність у майбутній професійній діяльності. Визначено, що спрямованість на досягнення професійного успіху є пріоритетним напрямом професійного самовизначення особистості у старшому шкільному віці. Це не одноразовий акт, а тривалий процес її розвитку, який передбачає внутрішню активність у формуванні перспективи особистісного та професійного становлення, проектуванні стратегії руху до професії. Розкривається також зміст діяльності тьютора, профорієнтаційні функції якого пов’язані з вибудовуванням разом з учнем його індивідуальної освітньої та професійної траєкторії. Запропоновані авторські варіанти програм курсів профорієнтаційного спрямування “Людина і світ професій” і “Побудова кар’єри”, “Робочий зошит старшокласника”, “Щоденник вибору профілю навчання” і “Щоденник вибору професії”, зміст яких слугує системоутворювальною основою для реалізації сукупності організаційно-педагогічних умов спільної діяльності суб’єктів профорієнтаційної роботи в середній загальноосвітній школі.

2.2. Модель підготовки молодшої людини до успішної інтеграції в суспільство у Степанівському міжшкільному навчально-виробничому комбінаті (М. М. Шестаківський). У підрозділі посібника презентується діюча модель підготовки молодшої людини до успішної інтеграції в суспільство, створена у Степанівському міжшкільному навчально-виробничому комбінаті

Чернігівської області на основі власних напрацювань та практичного досвіду в сфері підготовки життєво-компетентних випускників. Представлена модель розглядається як комплекс методичних рекомендацій по організації ефективної профорієнтаційної роботи та соціально-психологічного супроводу професійного становлення зростаючої особистості. Структурними компонентами такої моделі авторами виділено: допрофільну підготовку, профільне навчання, соціальне загартування, профорієнтацію, діяльність віртуального кабінету консультування та профорієнтації, супровід випускників, імітаційне навчання в умовах навчально-тренувальної фірми, дієві професійні проби, ступенева освіта, початок безперервної освіти впродовж життя.

Розділ 3. Професійна орієнтація учнів професійно-технічних навчальних закладів

3. 1. Організаційно-педагогічні умови професійної орієнтації учнівської молоді на робітничі професії (Д. О. Закатнов). У підрозділі посібника визначаються організаційно-педагогічні умови розв'язання проблеми професійної орієнтації молоді на робітничі професії. Наголошується, що згадана проблема не може бути вирішена лише засобами професійної орієнтації й потребує реалізації комплексу узгоджених та взаємопов'язаних заходів з боку держави, системи освіти, роботодавців і засобів масової інформації. Доводиться положення про те, що здійснення орієнтації молоді на робітничі професії передбачає реалізацію низки організаційно-педагогічних умов (відродження системи трудової підготовки та трудового виховання учнів у середніх загальноосвітніх навчальних закладах, створення, із залученням соціальних партнерів, сучасної бази трудової підготовки школярів тощо), які виходять за межі власне профорієнтаційної роботи і мають будуватися з урахуванням особливостей вікового та професійного розвитку особистості.

3. 2. Проблеми професійного становлення учнів ПТНЗ у трансформаційних соціоекономічних умовах (М. Д. Карп'юк). У підрозділі посібника розкривається зміст категорії “професійне становлення учнів ПТНЗ” й подається характеристика факторів, якими мотивується проблема їх професійного становлення. Презентується авторська тестова методика визначення підприємницького потенціалу майбутнього кваліфікованого робітника. Систематизуються засоби вдосконалення професійного становлення учнівської молоді, які активізують професійне самопізнання учнем власних ділових якостей. Орієнтуючись на здобутки фундаментальних наук автор доводить положення про необхідність більш глибокого вивчення проблеми функціонування національної системи професійної освіти й, зокрема, питання професійного становлення учнів ПТНЗ як майбутніх кваліфікованих робітників, конкурентоспроможних в умовах сучасного ринку праці.

3. 3. Вплив викладача на розвиток мотивації учня ПТНЗ щодо оволодіння майбутньою професією (М. І. Вовковінський). У підрозділі посібника розкривається взаємозв'язок мотивації особистості, компонентів профорієнтації та мотиваційної ролі викладача і майстра виробничого навчання в процесі здобуття учнями майбутньої професії в ПТНЗ. Обґрунтовується, що якісна

підготовка висококваліфікованих фахівців неможлива без урахування питань мотивації, оскільки навчальний процес має більшою мірою бути спрямований на внутрішню мотивацію учнів. Наголошується, що вмiле використання мотивації досягнень, яка спрямована на певний результат, отриманий завдяки власним здібностям людини, веде до підвищення якості навчання, налагодження стосунків з іншими людьми. Розкриваються мотиви оволодіння учнями ПТНЗ професійними знаннями, мотиви досягнення визнання колективу, які реалізуються через привласнення цінностей. Доводиться, що навчання, яке спирається на пізнавальні інтереси учнів, спонукає їх до підвищення навчальної активності і розкриттю власного творчого потенціалу.

Розділ 4. Професійна орієнтація незайнятого населення та тимчасово безробітних

4. 1. Сучасні підходи до професійної орієнтації незайнятого населення (В. Є. Скульська). У підрозділі посібника обґрунтовується необхідність підвищення ефективності профорієнтаційної роботи з незайнятим населенням через створення відповідних організаційних та психолого-педагогічних умов, які забезпечать системність, комплексність і результативність наданих профорієнтаційних послуг. Доводиться, що досягнути такої мети можливо за рахунок створення сучасної нормативно-правової бази, в тому числі розроблення Положення про професійну орієнтацію незайнятого населення, професійного й освітнього стандартів з професії “Фахівець з професійної орієнтації незайнятого населення”; формування інформаційної та матеріально-технічної бази для надання якісних профінформаційних послуг, в тому числі створення банку щодо нових та укрупнених (інтегрованих) професій, їх професіографічний опис; впровадження сучасних технологій професійного консультування незайнятого населення; розроблення нового покоління науково-методичних матеріалів для забезпечення профорієнтаційної роботи.

Розділ 5. Професійна орієнтація в системі трудового і професійного виховання дітей, молоді та дорослих

5. 1. Актуальні проблеми професійної орієнтації в умовах ринку праці (В. В. Синявський). У підрозділі посібника обґрунтовується необхідність формування психологічної готовності випускників школи до усвідомленого вибору професії, яку варто розглядати як багатогранний і складний процес. Наголошується, що сучасна система підготовки особистості до професійного самовизначення потребує систематичної, послідовної та довготривалої профорієнтаційної роботи. Її завдання полягають в актуалізації внутрішніх резервів, можливостей особистості, створення умов для її самореалізації в професійному просторі, формування у неї здатності до самостійного прийняття рішення щодо вибору чи зміни професії. Стверджується, що подолати інертність в уявленнях учнівської молоді стосовно робітничих професій можливо лише завдяки координації дій усіх учасників професійної орієнтації, розширенні і посиленні роботи з педагогічними колективами шкіл, батьками, а також при значному покращенні профорієнтаційної роботи у професійно-технічних навчальних закладах

5. 2. Проблема формування професійно важливих якостей старшокласників в процесі професійної орієнтації (З. В. Охріменко). У підрозділі посібника робиться спроба розглянути можливості формування професійно важливих якостей у старшокласників у процесі професійної орієнтації, адже потреба близького професійного самовизначення загострює для них питання не лише “ким бути?”, а й “яким бути?”. Незважаючи на різноманітність переліку та визначень професійно важливих якостей, більшість із них можна віднести до морально-вольових якостей особистості. Саме тому формування їх має бути методологічно обґрунтоване і здійснюватися систематично. Найкращі можливості для цього має система професійної орієнтації за умови використання виховних методів, спрямованих на активну самостійну діяльність учня та саморозвиток професійно важливих якостей.

5. 3. Формування цінностей професійної самореалізації у процесі шкільної профорієнтації (І. І. Ткачук, Т. В. Герасімюк, Л. М. Максименко). У підрозділі посібника обґрунтовується положення про те, що особливістю професійної орієнтації на сучасному етапі є розширення змісту професійного самовизначення від розуміння його як первинного вибору професії до розуміння сутності професійного самовизначення як тривалого процесу розвитку особистості, детермінованого внутрішньою активністю людини у формуванні перспективи особистісно-професійного становлення, стратегії руху до професії. Наголошується на необхідності оновлення цілей і змісту професійної орієнтації старшокласників, переорієнтацію традиційних форм і методів її організації в старшій школі у напрямі формування рефлексивного та творчого ставлення до власної життєвої і професійної перспективи. Представлено результати дослідження ціннісних орієнтацій учнів 10–11-х класів Тарасівської загальноосвітньої школи Києво-Святошинського району Київської області.

Розділ 6. Професійна орієнтація, трудове і професійне виховання дітей, молоді та дорослих у різних соціальних інститутах

6. 1. Педагогічне управління професійним самовизначенням вихованців позашкільних закладів у сфері технічної діяльності (В. В. Мачуський). У підрозділі посібника розкриваються основні аспекти педагогічного управління професійним самовизначенням вихованців позашкільних навчальних закладів. Обґрунтовується цільова комплексна програма профорієнтаційної роботи, яка є засобом координації зусиль педагогічного колективу позашкільного навчального закладу, спрямованих на формування готовності учнів до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності. В основі розробленої програми покладено спосіб постановки цілей, які формуються через результати виховання і проявляються в предметно-перетворювальній діяльності учнів.

6. 2. Технології підготовки тестових завдань з іноземних мов: досвід США (Е. В. Грабар). У підрозділі посібника розглядається проблема організації тестового контролю в освіті США, де чільне місце відведено технологіям підготовки тестових завдань, дотримання яких сприяє розробці якісного тесту, що здатний надати валідну інформацію про рівень володіння учнем іншомовними комунікативними навичками та вміннями.

6. 3. *Мультимедійні технології як інновація у інтегративній мистецькій освіті (О.В.Базелюк).* У підрозділі посібника автор розглядає можливості використання мультимедійних технологій у сучасній українській мистецькій освіті. Визначає основні тенденції розвитку мистецької освіти. Окремо торкається можливих змін, які мають бути відображені в змісті українського курикулуму.

Додатки

Додаток А. Трудове навчання: програма для 1 – 4 класів загальноосвітніх навчальних закладів (В. К. Сидоренко, О. В. Мельник, О. Л. Морін, Л. В. Савка, О. М. Пархоменко, Н.М. Павич, Д. В. Боровик, Л. Д. Мельник, Р. М. Лещук, Т. І. Кульчицька, М. В. Гасин) У додатку посібника представлений проект навчальної програми “Трудове навчання” для учнів 1 – 4 класів, розробленої робочою групою згідно вимог державних стандартів України (затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462). У програмі вміщено теми уроків та окремі завдання, які забезпечують реалізацію змісту пропедевтичної професійної орієнтації молодших школярів.

Додаток Б. Плани-конспекти уроків (О. М. Пархоменко). У додатку Б. 1. посібника представлений план-конспект уроку “Проектування та виготовлення комплексного виробу” (підсумковий проект учнів 9 класу). У додатку Б. 2. посібника поданий план-конспект уроку “Проектна технологія у перетворювальній діяльності людини” (базовий модуль, 10 клас)

Додаток В. Дослідницький проект “Леся Українка як перекладач і її зв’язки з французькою мовою” (О. В. Дзюбка). У додатку посібника представлена дослідницька робота, виконана ученицею 9 класу ліцею №171 “Лідер” Печерського району м. Києва, яка присвячена перекладацькій діяльності Лесі Українки та її внеску в налагодження літературних зв’язків між Україною і Францією. В ній висвітлена просвітницька діяльність Л.Українки в літературному гуртку “Плеяда”, подано аналіз її перекладацької діяльності кращих творів світової літератури, наголошено на використанні нею нових на той час принципів перекладання з іноземної мови на українську, виокремлено зв’язки письменниці з Францією, з культурою цієї країни.

Додаток Д. Програма навчальної дисципліни “Профорієнтація та профвідбір” для студентів вищих навчальних закладів (О. П. Петрів). У додатку посібника представлена програма навчальної дисципліни “Профорієнтація та профвідбір” складена на основі погодженого з МОН України навчального плану спеціальності “Психологія” (6.040.400 – ОКР бакалавр, 4 роки навчання) для заочної форми навчання. Містить пояснювальну записку, навчально-тематичний план, програмовий матеріал, зміст лекційних та семінарських занять, завдання для самостійної роботи, завдання для контрольних робіт, запитання до заліку та список літератури.

Додаток Е. Професіограми професій гуманітарної сфери (перекладачі та тлумачі) (Л. М. Федун). У додатку посібника представлені професіограми професій (перекладачі та тлумачі на конференціях; гіді-перекладачі; перекладачі та тлумачі в суді; літературні перекладачі; локалізаційні

перекладачі; медичні перекладачі та тлумачі; сурдоперекладачі) у сфері усного, писемного, синхронного та іншого мовлення. Професіограми складені на основі вимог світових стандартів та перспектив розвитку ринку праці в Україні та за кордоном.

Додаток Є. Професіограми робітничих професій та професій інженерно-технічної сфери (М. В. Лузан). У додатку посібника представлені професіограми робітничих професій та професій інженерно-технічної сфери (оператори водоочисних заводів і систем водопостачання; складальники і виробники; оператори електростанцій; розподільвачі та диспетчери; стаціонарні інженери та оператори котлів; фахівці з комп'ютерної підтримки та системні адміністратори; деревообробники; професії пов'язані з переробкою продуктів харчування; робочі та техніки друкарської справи). Запропоновані програми складені на основі вимог світових стандартів та перспектив розвитку ринку праці в Україні та за кордоном.

Звичайно, за роки становлення державності України залишилося та з'явилося багато надзвичайно важливих проблем у сфері професійної орієнтації дітей, молоді та дорослих і вони потребують негайного вирішення. Сподіваємося, що запропоновані науково-методичні матеріали в серії посібників "Професійна орієнтація: теорія і практика" допоможуть науковцям і практикам, які опікуються проблемами професійного самовизначення зростаючої особистості й досягнення нею в майбутньому вершин професійної майстерності, планувати експериментальні пошуки і спиратися на сучасний зміст і результативні форми та методи трудового виховання та професійної орієнтації осіб різного віку.

О. В. Мельник

РОЗДІЛ 1

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ УЧНІВ 8 – 9 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ДОПРОФІЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

1.1. Діяльнісно-особистісний підхід у профорієнтаційній роботі зі старшокласниками (О. В. Мельник)

Постановка проблеми. Проблема становлення майбутнього професіонала не є новою в наукових дослідженнях, її вирішення продовж тривалого часу обирається в якості спеціального предмету вивчення в працях педагогів, психологів і соціологів. У різні часи, залежно від суспільних вимог до рівня та якості професійної готовності фахівця й досягнень у галузі психології розвитку особистості, в системі формування майбутнього спеціаліста домінував провідний теоретико-методологічний підхід, який задавав певний зміст, форми, методи та прийоми профорієнтаційної роботи. Розкриємо специфіку цих підходів на прикладі еволюції наукового розуміння вченими поняття “готовність”, яке використовувалося в психолого-педагогічних дослідженнях при вивченні функціональних, особистісних та особистісно-професійних характеристик майбутнього фахівця, сформованість яких, на думку сучасних вчених, й має забезпечити йому в майбутньому ефективне виконання професійної праці.

Аналіз останніх досліджень. Значущість людини у процесі сучасного виробництва конкурентоспроможних товарів і послуг визначається її здатністю до генерування нових знань та інформації. Тому цілком закономірним видається те, що на зміну використання у виробництві некваліфікованої робочої сили або величезних матеріальних ресурсів і енергії, що не можуть дати високих результатів, приходять високі технології, які потребують творчих здібностей людини, її наполегливої і напруженої праці впродовж всього професійного життя. Саме цим протиріччям і визначається актуальність сучасних теоретичних і методичних досліджень проблеми професійного становлення та розвитку особистості, у яких невід’ємною складовою є її вільне, усвідомлене й обґрунтоване професійне самовизначення.

В основі згаданого вище процесу лежить прагнення людини до реалізації свого професійного потенціалу, досягнення нею вершин професійної майстерності у вчасно обраній сфері трудової діяльності. Реалізується така мета також і завдяки системи професійної орієнтації, яка покликана забезпечити умови для усвідомлення людиною свого ставлення до себе як майбутнього суб’єкта професійної праці та поведінки, що передбачає здійснення нею розгорнутого в часі й відносно самостійного пошуку професій з урахуванням, передусім, власних інтересів і можливостей, а лише згодом кон’юнктури ринку праці. Людина в сучасних умовах ринку праці має стати активним суб’єктом професійного самовизначення та саморозвитку, яка прагне досягнути вершин професійної майстерності, стати професіоналом своєї справи й забезпечити в такий спосіб безпеку власної життєдіяльності та професійної праці.

Підтвердженням сформульованого нами вище положення можуть виступати результати фундаментальних досліджень вчених гуманістичного

напряму в становленні та розвитку особистості (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Божович, І. Бех, Б. Ломов, Є. Климов, Г. Костюк, О. Леонтєв, В. М'ясищев, К. Платонов, Б. Теплов та ін.), в яких узагальнено розкривається цілісність всіх якостей людини (природних, індивідуальних, соціальних тощо), які забезпечують їй не лише свідоме ставлення до об'єктивного світу, а й свідоме ставлення до самої себе (самоствлення). Саме цим і розширюється уявлення про зміст активності особистості, її саморозвиток. Якраз у межах понять "ставлення" і "самоствлення" розкривається у всій значущості професіоналізм особистості як домінуючий фактор детермінації професійного саморозвитку, який забезпечує не лише проходження процесів самопізнання, самооцінки, самовизначення та самовдосконалення, а й саморозуміння та самоприйняття власної неповторності, яке перебуває в межах динамічних вимог ринку праці.

Формулювання цілей підрозділу. Метою підрозділу є обґрунтування на основі тенденцій фундаменталізації освіти та неперервності у професійному становленні особистості сутності особистісно-діяльнісного підходу, який задає напрями структурування змісту професійної орієнтації старшокласників, відбір адекватних форм і методів його реалізації в умовах стрімких соціально-економічних змін.

Основна частина. Витоки проблеми формування готовності беруть початок з досліджень у галузі психології праці людини, які суттєво інтенсифікувалися в 50-ті роки минулого століття. На ці роки припадає початок індустріального періоду розвитку нашої держави, який вимагав забезпечення кваліфікованою робочою силою діюче на той час складне виробництво, техніку та технологію виготовлення продукції. Крім того, в ті часи потрібно було швидко відновлювати зруйнований у період Великої Вітчизняної Війни господарський комплекс країни, переорієнтувати виробничу діяльність підприємств з військової техніки та зброї на виробництво товарів широкого вжитку, одночасно зберігаючи також і військовий потенціал. Таке соціальне замовлення зі специфічними умовами виконання окремих видів професійної праці, зміст і засоби діяльності яких стрімко ускладнювалися, й актуалізувало експериментальні пошуки вивчення вченими проблеми готовності людини до праці.

Окреслені вище особливості професійної діяльності людини в умовах стрімкого науково-технічного розвитку й підвищення вимог професій до рівня її загальної і фахової готовності дали змогу нам дійти висновку, що для вирішення цієї проблеми в якості домінуючого підходу обирається функціональний, згідно якого розгортання експериментальної роботи відбувалося з позиції вивчення професійних функцій фахівця та вимог, які вони висувають до людини. Результати таких досліджень (Б. Ананьєв, Ф. Гоноблін, М. Дьяченко, А. Кандибович, А. Ковальов, В. Левін, Н. Левітов, Л. Нерсесян, В. Пушкін, Є. Рутенберг, В. Ядов та ін.), здійснених згідно цього підходу, дали змогу вченим виокремити тимчасову (ситуативну) і довготривалу (стійку) готовність, функціональну й особистісну, психологічну та практичну, загальну і

спеціальну, готовність до розумової і фізичної праці, до окремих видів діяльності (трудова, спортивна), або у зв'язку з різними умовами її здійснення (екстремальні умови, звичні умови). Такий розподіл готовності людини залежно від часових характеристик діяльності людини, змісту та умов її виконання складав найважливішу передумову її успішної професійної праці. Таким чином зміст виконавських функцій у професії й покладався в основу професійного самовизначення особистості та формування в майбутніх спеціалістів фахової готовності: загальної, виконавські функції яких виявлялися важливими для переважної більшості професій і приймалися в якості універсальних, і спеціальної, професійно важливі якості яких необхідні для роботи тільки в конкретних умовах праці.

Але поєднання лише просторово-часових характеристик під час визначення й формування готовності людини до здійснення різних видів діяльності (тимчасова – ситуативна, довгострокова – стійка), змісту й умов їх виконання (екстремальні, монотонні тощо) не повною мірою забезпечували відповідну ефективність праці. Тому професійну готовність людини, сформовану на основі функціонального підходу, згодом починають розглядати не лише як набір (синтез, комплекс, сукупність, система) професійно важливих якостей, визначених за допомогою порівняння успішних і неуспішних професіоналів, а як активно-дієвий стан особистості, настанову на певну поведінку або ж змобілізованість сил для виконання завдання. Таким чином, у 50-ті роки минулого століття під впливом сформованого соціального замовлення на кількість і якість працюючих, передусім у сфері матеріального виробництва, інтенсивно розгортаються дослідження проблеми готовності людини до виконання професійної праці. В ті часи (40 – 60 рр. ХХ ст.) в якості основного підходу обирається функціональний, за якого готовність розглядається у зв'язку з психічними функціями, формування яких вважається необхідним для досягнення високих результатів діяльності. Згідно цього підходу готовність людини визначається як її стан, настанова на певну поведінку або ж змобілізованість сил для виконання завдання. Оскільки універсальних професійних характеристик, які притаманні будь-якій професії, вченим виділити не вдалося, то готовність почали вивчати залежно від часових параметрів виконання різних видів роботи людини, змісту та умов її праці. Отримані результати поклалися в основу професійного самовизначення учнівської молоді та формування в майбутніх спеціалістів теоретичної та практичної готовності до визначеного виду діяльності з позиції професійних функцій фахівця та вимог, які вони висувають до людини. Вважалося, що таких знань, умінь і навичок буде достатньо для досягнення спеціалістом високих результатів праці.

Проте спроба вчених виділити універсальні критерії готовності індивіда до праці в межах лише функціонального підходу зазнала невдачу, оскільки в професіях, які передбачали, передусім, взаємодію людини з іншою людиною, групою або ж колективом, високого рівня сформованості професійно важливих якостей для ефективного виконання праці було недостатньо. В таких професіях

надзвичайно важливими виявилися особистісні характеристики суб'єкта діяльності (інтереси, мотиви, цінності, погляди, переконання та ін.). Якраз це й стало підґрунтям для запровадження особистісного підходу під час вивчення проблеми готовності людини до виконання певної діяльності. Це підхід дав змогу вченим зосередитися над проблемою формування, у поєднанні з професійною підготовкою, особистісних якостей (цілеспрямованості, наполегливості, відповідальності тощо), які в майбутньому й мали забезпечити ефективне виконання визначеної діяльності. При цьому групи таких якостей для кожної професії були різними, а їхній набір залежав від просторово-часових характеристик означеної готовності та умов виконання діяльності.

Підтвердженням означеного нами вище положення є одержані Є. Климовим експериментальні результати формування індивідуального стилю професійної діяльності людини на виробництві. Вчений наголошує: "... помилкові теоретичні позиції ґрунтуються на фактах про те, що різні люди виконують одну й ту ж діяльність з різним рівнем успішності, що дало їм змогу ввести до предмету дослідження поняття "встановлення профпридатності". В такий спосіб ними постулювалось, що одні люди зі своїми індивідуальними особливостями більше придатні до певної професії ніж інші, тому й виявлялося достатнім визначити таку придатність. Але справа в тому, що образ професії задається соціальними факторами, які змінюються дуже швидко, а стійкі індивідуальні особливості мають генетичну основу, що практично не змінюється в процесі виховання" [4, с. 30].

Означене нами вище свідчить і підтверджує тезу про те, що в дослідженнях проблеми формування "готовності" на зміну функціональному підходу приходить особистісний. Згідно цього підходу готовність розглядається як динамічна характеристика особистості, становлення якої у певному віці під впливом навчання та виховання призводить до появи в структурі відповідного особистісного утворення, яке й складає суть необхідних передумов успішної професійної праці. В структурі цього новоутворення в психолого-педагогічних дослідженнях виділяються психічні процеси, стани та якості особистості, а безпосередньо поняття "готовність" вчені (О. Асмолов, Л. Божович, В. М'ясищев, К. Платонов та ін.) визначають як сукупність (синтез, система, набір) якостей і властивостей особистості, необхідних для продуктивного виконання діяльності.

Отже, в 50 – 60 рр. роки минулого століття в якості основного підходу в дослідженнях обирається функціональний. За такого підходу готовність розглядається як стан, диспозиція, настанова на певну поведінку або ж змобілізованість сил для досягнення високих результатів. Залежно від умов діяльності та просторово-часових характеристик праці, які вимагають від фахівця сформованих заздалегідь визначених професійно важливих якостей, готовність розподіляють на окремі види (тимчасова, довготривала, функціональна, психологічна, практична, загальна, спеціальна тощо). Згодом, передусім у професіях предметом праці яких є інша людина, в якості основного підходу обирається особистісний. Згідно цього підходу готовність

розглядається як динамічна характеристика особистості, становлення якої у певному віці під впливом навчання та виховання призводить до появи в її структурі відповідного особистісного новоутворення. Сукупність його складових (синтез, система, набір, багатопланова й багаторівнева структура якостей, властивостей і станів тощо) складає суть здібностей, необхідних спеціалісту для успішної професійної праці.

Проте в сучасних умовах згаданої вище теоретичної позиції виявляється недостатньо. Обґрунтуємо це твердження. Прискорення темпів науково-технічного прогресу, зміна співвідношення кількості працюючих у сфері виробництва товарів і послуг, підвищення вимог ринку праці до особистісних характеристик і рівня фахової готовності спеціалістів у переважній більшості професій, впровадження у виробничі процеси інформаційно-комунікаційних технологій, поява нових професій та стрімке знецінення робітничої праці, потреба в постійному професійному самовдосконаленні та інтеграція ринку праці у світові цивілізаційні процеси кардинально вплинули на зміст і структуру формування в учнівської молоді готовності до активного життя та майбутньої професійної діяльності. Такі тенденції впродовж останніх років постійно вимагають змін у змісті, формах та методах профорієнтаційної роботи. Сучасному суспільству потрібен не лише ефективний виконавець професійних функцій а, насамперед, професіонал з високою загальнолюдською культурою й етикою діяльності, здатний до постійного професійного саморозвитку і самовдосконалення.

Згадане вище протиріччя вимагає, передусім, нових теоретико-методологічних підходів, якими на початку ХХІ століття стали фундаменталізація освіти, неперервність професійного розвитку, зближення особистісного та діяльнісного підходів у формуванні готовності зростаючої особистості до активної діяльності в умовах ринку праці й досягнення в майбутньому високих соціально-професійних стандартів. Розкриємо зміст цих теоретико-методологічних підходів і розпочнемо з неперервності професійного становлення професіонала. Незважаючи на теоретичну і практичну значущість функціонального та особистісного підходів, згідно з якими пізнання, свідомість і психіка розглядалися як атрибути відображення, а людина виступала в якості передавача знань і виконавця заздалегідь чітко визначених функцій, вони виявилися обмеженими під час створення дієвої моделі формування професіонала, здатного до професійної діяльності в мовах швидких змін. Адже сталося так, що експериментально виокремлені професійно-важливі якості через порівняння їх сформованості у досвідчених спеціалістів (згідно функціонального підходу) та особистісні характеристики (визначені в межах особистісного підходу) не забезпечували достатньої ефективності такої діяльності в інших. Крім того, їх формування у процесі навчання не гарантувало успішне оволодіння ними і виконання в майбутньому професійної праці. Не підтверджувалася також припущення про те, що такі якості, сформовані в зростаючій особистості, згодом обов'язково забезпечать досягнення нею професійної майстерності.

Звичайно, ці результати виявлялися надзвичайно важливими для структурування змісту формування в учнівської молоді готовності до професійного самовизначення і майбутньої професійної праці. Як наголошує І. Бех, під час виділення професійно важливих якостей фахівця вчені зосереджувалися, передусім, на фіксації зрушень у свідомості особистості, які задавалися зовнішніми умовами [2, с. 247]. Проблема “готовності”, за умов визначення причинно-наслідкових детермінант професійного розвитку людини, перебувала лише у межах категорії свідомість, завдяки якій кількісні й якісні професійні характеристики вирішувалися організованою системою відбору та професійного навчання [2, с. 249].

Проте, не дивлячись на обмеженість таких підходів окремо один від одного, результати досліджень призвели до розробки періодизацій професійного становлення особистості, які дозволили вченим і практикам диференційовано підходити до проблем формування такої готовності. Розроблення таких періодизацій, на нашу думку, й спонукало дослідників зосередитися над проблемою орієнтації школярів на різноманітні професії. Ці дослідження спрямовувалися, переважно, на формування в учнівської молоді професійних інтересів, мотивів, спрямованості та найпростіших вмінь. З іншого боку, закріплені в останні роки нормативними документами держави кардинальні зміни функціонування загальноосвітньої та вищої школи, запровадження профільного навчання, зміна навчальних планів і програм загальноосвітньої підготовки учнів, варіативність, диференціація та індивідуалізація пізнавально-перетворювальної діяльності, розширення кількості курсів за вибором тощо актуалізували проблему, названу вченими “навчання впродовж життя”.

Цілком очевидним, наголошує В. Кремень, що розвиток людства набирає все більш динамічного характеру. Про це свідчить аналіз будь-якої сфери суспільного життя. Зміна ідей, знань, технологій відбувається швидше, ніж зміна людського покоління. А це означає, доводить вчений, що при звичайній, традиційній освіті навчити людину на все життя неможливо не тільки в гарній школі, а й у кращому університеті. Тому що здобуті у навчальному закладі знання не обов'язково будуть актуальними в житті і навпаки, – обов'язково з'являться нові знання, без яких фахівець не буде ефективним ... [3, с. 11]. І згодом В. Кремень пропонує такі варіанти рішення проблеми: “поряд із засвоєнням базових знань перед сучасною освітою все більше постає завдання навчити самостійно оволодівати новими знаннями та інформацією, навчити вчитися, виробити потребу в навчанні впродовж життя ... У сучасних умовах істотно актуалізується ще одна функція навчального процесу – навчити використовувати здобуті знання у своїй практичній діяльності ...” [3, с. 12 – 13].

Зважаючи на означене вище положення ми приходимо до висновку, що готовність не є сталою, вона динамічна. Про це також доводить у своєму дослідженні А. Фонарьов. Вчений наголошує, структура професійної діяльності людини не є сталою, вона динамічна. При цьому змінюється в цій діяльності

одночасно і професія і особистість, яка знаходить у ній все нові способи дій, нові смисли і цінності. Адже без такої активності людини значуща для неї професія, яка ускладнюється, автоматизується і інформаційно насичується, набуває деструктивного й руйнівного характеру. Тобто професіонал є фахівцем, який не лише виконує виробничі задачі на високому рівні, а й виходить за рамки заданих професійних норм, удосконалює професію і середовище професійної діяльності. При цьому така активність особистості неминуче призводить і до професійного самовдосконалення, оскільки нова діяльність наповнюється новим змістом і спонукає особистість до саморозвитку [6, с. 37].

Варто відзначити, що визначення такої характеристики готовності як динамічність проявляється в будь-якій професії. Адже кожна з них не є чітко закріпленою на тривалий час соціально-професійними стандартами. Професійно важливі якості спеціаліста щоразу коригуються ринком праці, технологіями виробництва, змістом та умовами його діяльності і не лише в межах конкретного робочого місця. На структуру, зміст і оплату праці впливають регіональні, загальнодержавні та глобалізаційні процеси. Саме тому, на нашу думку, готовність є динамічною характеристикою, а отримані профорієнтаційні знання та сформовані професіографічно-дослідницькі вміння складають підґрунтя лише для професійного самовдосконалення особистості в майбутньому. Розкрита нами вище особливість згаданої готовності, для якої є характерним динамізм і яка потребує від особистості фундаментальних (або є базових) профорієнтаційних знань, складає основу для неперервного професійного зростання і самовдосконалення в майбутній професії. В цьому, на нашу думку, й виявляється фундаменталізація професійної орієнтації, зміст та засоби якої мають спрямовуватися на формування системи базових (ключових) характеристик, або ж компетенцій, необхідних для успішного становлення професіонала впродовж всього професійного життя. Їх емпіричне визначення ще потребує осмислення і тривалих теоретико-експериментальних досліджень.

Продовжимо характеристику сучасних теоретико-методологічних підходів з тенденції зближення особистісного та діяльнісного підходів у становленні майбутнього професіонала. Основою для розуміння професійного становлення особистості на основі особистісно-діяльнісного підходу є праці вчених (Б. Ананьєва, А. Асмолов, Л. Божович, І. Ільїн, О. Леонтєв, К. Платонов, С. Рубінштейн, В. Шадриков та ін.), в яких стверджується про розвиток здібностей у діяльності. Такому розвитку властива “потенційність” та “актуальність”. При цьому потенційність визначається як система індивідуальних і неповторних ресурсів та резервів особистості, які можуть виявитися та реалізуватися в певних умовах середовища розвитку. Це можливості, що можуть бути використані для досягнення певної мети. Актуальність у професійному розвитку характеризується вимогами соціального середовища, яким прагне відповідати особистість. Тобто зростаючі вимоги професійного середовища набувають характеру актуальних й у певний час активізують самодіяльність особистості для досягнення нею відповідності у протиріччі “особистість – професія”.

На основі цього методологічного принципу сучасні дослідники проблеми професійного розвитку особистості розглядають цей процес як систему, складовими якої є сформованість професіоналізму особистості та професіоналізму діяльності. При цьому професіоналізм особистості є якісною характеристикою суб'єкта праці, яка позначає високий рівень професійно важливих або ж особистісно-ділових якостей, креативності та ціннісних орієнтацій. А професіоналізм діяльності є якісною характеристикою суб'єкта праці, який свідчить про високу професійну кваліфікацію та компетентність, сформованість різноманітних навичок і умінь, оволодіння сучасними алгоритмами та способами вирішення професійних завдань, що дозволяє здійснювати діяльність з високою та стабільною продуктивністю [5].

Відзначимо, що така диференціація професіоналізму людини на “професіоналізм особистості” та “професіоналізм діяльності” свідчить про те, що готовність до діяльності виступає в дослідженнях одночасно як складова її свідомості і самосвідомості, які забезпечують їй адекватне відображення професійного середовища й самої себе в ньому. Якраз процеси самосвідомості забезпечують ставлення до себе як до суб'єкта професійної праці з певною системою цінностей і смислів своєї активності. Завдяки такому ставленню до самої себе і свого місця в майбутньому професійному середовищі, особистість перетворюється в суб'єкта діяльності з розвиненими вольовими якостями, здатністю приймати рішення і здійснювати моральні вчинки, метою яких є досягнення такого рівня саморозвитку, який буде відповідати заданим соціально-професійним стандартам професії. Саме в цьому й виявляється значущість та сутність особистісно-діяльнісного підходу, який задає напрями вдосконалення професійної орієнтації зростаючої особистості, структурування змісту та систематизацію форм і методів залежно від сутнісних джерел саморозвитку особистості, її природженого прагнення зайняти місце рівноправного партнера в суспільних процесах.

Головна ідея такого розуміння готовності полягає в тому, що вона набуває в процесі формування особистісного смислу і стає, за визначенням А. Асмолова [1] “значенням-для-мене”. Принципова новизна такого теоретико-методологічного підходу полягає в тому, що обов'язково враховується не лише свідоме ставлення особистості до об'єктивного світу, а й свідоме ставлення до самої себе (самоставлення). Якраз у межах понять “ставлення” і “самоставлення” розкривається у всій значущості становлення професіонала, що передбачає не лише проходження процесів самопізнання, самооцінки та самовдосконалення, а й саморозуміння та самоприйняття ним власної неповторності та самоцінності, які формуються в різних видах соціально значущої діяльності (предметній, пізнавальній, громадській та ін.).

Підкреслимо, традиційно основними засобами, які формують особистість, вважали приписи, вимоги, правила й інструкції як форми соціальної дії на особистість. Тому людину розглядали об'єктом профорієнтаційного впливу – за допомогою цілеспрямованої організації системи обмежень або заохочень здійснювалося цілеспрямоване профорієнтаційне управління рухом робочої

сили. А пояснювальний принцип такого руху розкривав на основі виявлення причинно-наслідкових зв'язків об'єктивні закономірності онтологічного просування особистості до вершини професійного розвитку. Такий детермінізм зосереджувався, передусім, на фіксації зрушень у свідомості особистості, які задавалися зовнішніми умовами, соціальним середовищем і цілеспрямованим навчанням і вихованням. Проблема професіоналізації особистості та професійного самовизначення як її етапу, за умов визначення причинно-наслідкових детермінант розвитку психіки людини, перебувала лише у межах категорії свідомість, завдяки якій забезпечувалося усвідомлене ставлення людини до світу професій й свого місця в ньому.

Означене нами вище положення призводило до розуміння особистості як пасивної істоти, яка відповідає лише на зовнішні впливи. Така пасивність людини й ставила її у положення "гвинтика" державно-виробничої машини, складового, але не найважливішого, елемента продуктивних сил і виробничого потенціалу держави. Особистість виступала в такому середовищі її продуктом, кількісні й якісні професійні характеристики якої задавалися системою навчання й виховання (функціональний та особистісний підходи). При цьому вважалося, що суспільство, передусім, впливає на індивіда, а особистість як член суспільства виконує задані ним функції та ролі. Тобто в системі навчання і виховання особистість виступала об'єктом впливу, а відповідним чином організоване середовище розвитку мало обов'язково забезпечити її заздалегідь визначеним рівнем знань, сформованими поглядами, ідеями, переконаннями й т. д. Проблема дослідження професійного самовизначення особистості підпорядковувалася також такій меті – усвідомлення значущості вимог середовища й свідомого ставлення до визначених суспільством ідеологічних норм, правил і приписів у професійній діяльності та спілкуванні. Тому й досліджувалася, зазвичай, відокремлено функціональні та особистісні характеристики особистості, сформованість яких забезпечувала свідоме ставлення до вибору майбутньої професії, передусім, на основі потреби суспільства, а лише згодом з урахуванням бажання і можливостей дитини.

Закономірно, в умовах ринку праці головний акцент у системі професійної орієнтації зміщується на активність особистості, свободу вибору нею напряму професійного зростання, суворе дотримання правових та моральних правил ділової активності, та, одночасно, повну відповідальність за результати та наслідки своєї напруженої праці й творчої професійної самодіяльності. Забезпечити це в змозі особистісно-діяльній система професійної орієнтації дітей, молоді та дорослих, яка завдяки формуванню активно-позитивного ставлення до професії, забезпечує одночасно через практичну діяльність розвиток знань та базових (фундаментальних) вмінь і необхідних в майбутньому професійно важливих якостей.

Висновок. В традиційній системі професійної орієнтації на основі виявлення причинно-наслідкових зв'язків і фіксації зрушень у свідомості особистості під впливом цілеспрямовано навчання і виховання розкривалися об'єктивні закономірності онтологічного просування особистості до вершини

професійної майстерності на основі усвідомлення значущості вимог середовища й свідомого ставлення до визначених суспільством ідеологічних норм, правил і приписів у діяльності та спілкуванні. В умовах сучасного ринку праці цей підхід не забезпечує повною мірою професійної самореалізації особистості в теперішньому та в майбутньому. Означена вище дослідницька позиція, яка тривалий час домінувала в наукових працях вчених і згідно якої вважалося що відповідним чином організоване середовище розвитку, навчання і виховання дитини мало обов'язково забезпечити її заздалегідь визначеним рівнем знань, сформованими поглядами, ідеями та переконаннями в останні десятиліття зазнає суттєвих змін. Вирішити згадане протиріччя можливо на основі нових теоретико-методологічних підходів, якими на початку ХХІ століття стають фундаменталізація освіти, неперервність професійного розвитку, зближення особистісного та діяльнісного підходів у формуванні готовності зростаючої особистості до професійного самовизначення, активної діяльності в умовах ринку праці й досягнення в майбутньому високих соціально-професійних стандартів професійної діяльності.

Література:

1. Асмолов, А. Г. Личность как предмет психологического исследования / А. Г. Асмолов. – М., 1984. – 104 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. / І. Д. Бех. – К.: “Либідь”, 2003. – Кн. 1.: Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади – 280 с.; Кн. 2.: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 344 с.
3. Збірник наукових праць до 15-річчя АПН України у 5 томах “Педагогічна і психологічна науки в Україні” / [Ред. рада В. Г. Кремень, В. М. Мадзігон, О. Я. Савченко та ін.]. – Том 1.: Теорія та історія педагогіки. – К.: “Педагогічна думка”, 2007. – 360 с.
4. Климов Е. А. История психологии труда в России: учебн. пособие /Е. А. Климов, О. Г. Носкова. – М.: МГУ, 1992. – 221 с.
5. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / [За ред. І. А. Зязюна]. – Київ: Віпол, 2000. – 636 с.
6. Фонарев А. Р. Психологические особенности личностного становления профессионала: монография / А. Р. Фонарев. – М., Воронеж, 2005. – 558 с.

1. 2. Зміст і педагогічні засоби підготовки учнів 8–9-х класів до вибору профілю майбутнього навчання (О.Л. Морін)

Постановка проблеми. За останнє десятиріччя відбулися суттєві зміни життєвих пріоритетів усього суспільства. Перед сучасною людиною час від часу виникає потреба в адаптації до швидкоплинної життєвої ситуації. Продовжується руйнація багатьох стереотипів. Стало зрозуміло, що всі перетворення в країні, а особливо у галузі освіти, мають бути спрямовані на підготовку учнівської молоді до можливої професійної самореалізації у різних видах фахової діяльності. Тим паче з огляду на соціально-економічну ситуацію в країні, яка визначається загостренням протиріччя між професійними

намаганнями випускників загальноосвітніх навчальних закладів і вимогами сучасного ринку праці. Розв'язати це протиріччя виявляється можливим засобами активізації процесу професійного самовизначення особистості ще під час шкільного навчання. Загальновідомо, між напрямом профільного навчання у старшій школі та відповідною сферою професійної діяльності людини існує тісний взаємозв'язок. Тому визначальним чинником професійного самовизначення зростаючої особистості має стати допомога учневі у виборі напрямку профільного навчання в старшій школі. Вирішення цієї проблеми, на нашу думку, можливе через налагодження системи допрофільної підготовки, тобто системи підготовки учнів 8–9-х класів до вибору профілю майбутнього навчання.

Аналіз останніх досліджень. Теоретико-методологічну основу допрофільної підготовки учнів складають наукові праці, які формують психолого-педагогічні та методичні основи профільного навчання (П. Лернер, Г. Логінова, В. Огнев'юк, Ю. Рассадкін, Л. Філатова, Н. Харитонов та ін.), зміст допрофільної підготовки учнів в основній школі і засади вибору ними профілю навчання (О. Алесьєва, І. Артюхова, Е. Аршанський, Н. Ладнушкіна, Л. Липова, Е. Мороз, О. Петунін, А. Пінський, Л. Серебренников, Г. Тахтамишева та ін.), організаційні аспекти профілізації навчального процесу в старшій школі (Г. Балл, О. Бугайова, М. Гузик, Т. Захарова, О. Кабардін, О. Корсакова, І. Лікарчук, В. Мадзігон, Н. Ничкало, Ю. Пархомець, Л. Покроєва, П. Сікорський, Н. Шиян та ін.), науково-методичне забезпечення профільного навчання (Н. Аніскіна, Н. Бібік, М. Бурда, Р. Вдовиченко, Т. Козлова, В. Максимова, Є. Полат та ін.), кадрове забезпечення профільного навчання (В. Блінова, С. Вольянська, В. Дивак, Н. Десятниченко, І. Жерносек, Є. Саф'янець, Л. Таруніна, І. Чечель та ін.), особистісно-орієнтований підхід у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи (І. Бех, О. Киричук, О. Коберник, Г. Костюк, К. Платонов, В. Сухомлинський, М. Ярмаченко).

Нормативною базою для вирішення проблеми вибору учнями основної школи напрямку профільного навчання є: Закон України “Про освіту”; Закон України “Про загальну середню освіту”; Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті; Державний стандарт базової і повної середньої освіти; Концепція профільного навчання в старшій школі; Концепція державної системи професійної орієнтації населення; Конвенція про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів (ратифіковано Україною 07.03.79 р.); наказ МОН України “Про затвердження Типових навчальних планів для організації профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах” (№ 306 від 20.05.03 р.); Протокол наради з питань підвищення ролі профорієнтаційної роботи у формуванні конкурентоспроможного трудового потенціалу України (22 грудня 2006 р.); Розпорядженням Кабінету Міністрів України Розпорядження КМУ “Про затвердження плану заходів, спрямованих на розвиток системи професійної орієнтації населення, на період до 2009 року” (№ 576-р від 25 липня 2007 р.) та Розпорядженням президії АПН України щодо виконання Розпорядження КМУ

“Про затвердження плану заходів, спрямованих на розвиток системи професійної орієнтації населення, на період до 2009 р.” (№576-р від 25 липня 2007 р.).

Означені вище нормативні документи за рахунок змін у меті, змісті, структурі та організації навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи передбачають запровадження системи допрофільної підготовки учнів, яка має здійснюватися з метою сприяння процесу формування готовності учнів 8–9-х класів до вибору профілю навчання в старшій школі як основи їхнього майбутнього професійного самовизначення.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, розгляд стану розв’язання проблеми науково-методичного забезпечення профільного самовизначення учнів основної школи в сучасній педагогічній практиці дозволяють стверджувати, що організація системи підготовки учнів 8–9-х класів до вибору профілю навчання є недостатньо дослідженою проблемою. Відкритими залишаються питання формування технології її практичної реалізації.

На протязі 2008-2010 рр. лабораторією трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання НАПН України здійснювалася дослідно-експериментальна робота на тему “Науково-методичні засади підготовки учнів 8–9-х класів до вибору напряму профільного навчання у старшій школі”. Результатом діяльності лабораторії є вивчення й узагальнення педагогічного досвіду із зазначеної проблеми. Це дозволило уточнити зміст й педагогічні засоби підготовки учнів 8–9-х класів до вибору напряму профільного навчання у старшій школі на основі яких було розроблено методику формування готовності учнів основної школи до профільного самовизначення.

Формулювання цілей підрозділу. Метою підрозділу є аналіз результатів дослідно-експериментальної перевірки ефективності змісту і педагогічних засобів підготовки учнів 8–9-х класів до вибору профілю навчання в старшій школі.

Основна частина. Отримані в процесі проведення дослідно-експериментальної роботи результати дозволили сформулювати поняття готовності учня 8–9-х класів до вибору профілю навчання і визначити його як особистісне новоутворення, яке формується у процесі цілеспрямованого педагогічного впливу й забезпечує узгодження учнем знань про зміст і структуру профільного навчання і їх вимоги до людини (Образ “Я – у світі професій”) зі сформованими та усвідомленими ним в процесі розвитку можливостями та потребами (образ “Я”) [2, с. 12].

Структуру означеного новоутворення складають когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти. Когнітивний компонент характеризує ступінь усвідомленості учнем власних індивідуальних особливостей, знання ним вимог і змісту обраного навчального профілю та самооцінка індивідуальної освітньої траєкторії. Критеріями когнітивного компоненту є глибина і міцність знань. Емоційно-мотиваційний компонент утворюють сукупність мотивів вибору учнем відповідного профілю навчання в старшій школі, які обумовлюють емоційну привабливість для нього профілюючих навчальних предметів і його дієвий інтерес до їхнього опанування. Критеріями емоційно-

мотиваційного компоненту є дієвість інтересів, сформованість мотивів і змістовність ціннісних орієнтацій. Практичний компонент складає комплекс вмінь учня організувати власну урочну і позаурочну навчально-практичну діяльність, наявність навичок складання ним алгоритму набуття обраного профілю та первинне оволодіння змістом обраного профілю навчання. Критеріями практичного компоненту є точність умінь і навичок.

Визначені вище компоненти і критерії означеного новоутворення дозволяють окреслити показники сформованості готовності учнів 8–9-х класів до вибору профілю навчання:

1) рівень знань учня про власні індивідуальні особливості, які виявляються у ступені адекватності самооцінки відповідності вимогам профільної освіти до особистості, а також сформованості вмінь об'єктивно й критично оцінювати результати власної практичної діяльності у відповідній предметній сфері;

2) рівень знань учня про зміст обраного навчального профілю, які виявляються в усвідомленості ним специфічних особливостей відповідного напрямку профільного навчання, ступені обізнаності із системою професійної представленості відповідної галузі на сучасному ринку праці та специфікою професійної діяльності людини у цій сфері;

3) самооцінка індивідуальної освітньої траєкторії, яка виявляється у ступені сформованості уявлень учня про структуру можливої освіти в старшій школі та закладах вищого або ж спеціального професійного навчання, сформованості вмінь аналізувати власний почуттєвий досвід, з'ясовувати чинники його виникнення, а також здатність усвідомлювати зв'язок отриманих результатів діяльності з характером переживань, що її супроводжували;

4) емоційна привабливість для учня профілюючих навчальних предметів, яка виявляється у сформованому позитивному ставленні до вивчення відповідного циклу споріднених предметів;

5) інтерес учня до профілюючих навчальних предметів, який виявляється у сформованій дієвій зацікавленості у вивченні певного предмета;

6) мотиви вибору учнем відповідного профілю навчання, який є свідченням усвідомленості ним цього вибору;

7) вміння учня організувати власну урочну і позаурочну навчально-практичну діяльність, яке виявляється у особливостях організації ним власної життєдіяльності з метою ефективного опанування у майбутньому обраним навчальним профілем;

8) наявність навичок складання алгоритму набуття обраного профілю та плану особистого професійного старту після закінчення школи;

9) первинне оволодіння змістом обраного профілю навчання, яке виявляється в самостійності та наполегливості в процесі навчально-практичної діяльності на уроках відповідного циклу, вольової активності у процесі подолання перешкод на уроках відповідного циклу, прагненні до творчої самореалізації у відповідній сфері та збагачення продуктивних особистісних надбань діяльності на заняттях з предметів відповідного циклу.

Спираючись на визначені компоненти, критерії та показники готовності учнів 8–9-х класів до вибору профілю навчання можна запропонувати рівні сформованості означеного новоутворення.

Високий рівень. Профілюючі навчальні предмети мають емоційну привабливість для учня, він виявляє стійкий інтерес до предметів, які складають основу відповідного профілю, чітко усвідомлює мотиви вибору відповідного профілю навчання у старшій школі, володіє знаннями про власні індивідуальні особливості, знає вимоги і основи змісту обраного навчального профілю, адекватно оцінює і співвідносить індивідуальні особливості з бажаною власною освітньою траєкторією, має високий рівень знань щодо основ обраного профілю навчання, вміє організовувати власну життєдіяльність з метою майбутнього ефективного опанування обраним навчальним профілем, володіє навичками складання алгоритму набуття обраного профілю.

Середній рівень. Профілюючі навчальні предмети мають ситуативну емоційну привабливість для учня, він виявляє частковий інтерес до предметів, які складають основу відповідного профілю, недостатньо усвідомлює причину вибору відповідного профілю навчання, має часткові відомості про власні індивідуальні особливості, не повною мірою знає вимоги і основи змісту обраного навчального профілю, адекватно оцінює індивідуальні особливості але не співвідносить з власною освітньою траєкторією, знання про обраний профіль навчання несистемні, потребує підтримки батьків і педагогів в організації власної життєдіяльності для подальшого опанування відповідним навчальним профілем, має недостатньо сформовані навички побудови алгоритму набуття обраного профілю.

Низький рівень. Навчальні предмети профілюючого напрямку навчання не мають емоційної привабливості для учня, він не виявляє інтересу до предметів які складають основу відповідного профілю, не усвідомлює власні мотиви вибору відповідного профілю навчання, має обмежені, епізодичні відомості про власні індивідуальні особливості та несистемні знання про вимоги і основи змісту обраного навчального профілю, частково оцінює індивідуальні особливості та не має бажання перевіряти ступінь співвідношення їх з власною освітньою траєкторією, у нього відсутні знання про основи обраного профілю навчання і тому він не бажає сам організовувати власну життєдіяльність для подальшого опанування відповідним навчальним профілем та ігнорує сторонню допомогу, не може побудувати алгоритм набуття обраного профілю.

Отримані в процесі проведення лабораторією трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання АПН України науково-дослідної роботи результати дозволили сформулювати методіку підготовки учнів основної школи до вибору профілю навчання. Означена методіка ґрунтується на твердженні щодо необхідності введення у навчально-виховний процес курсу профільно-орієнтаційного спрямовання “Людина і світ професій” для учнів 8–9-х класів (програма отримала гриф “Рекомендовано Міністерством освіти і науки України”, лист №1/11-6441 від 16.08.2007 р.). Зміст навчального курсу слугує системоутворюючою основою профільного орієнтування учнів основної

школи і сприяє реалізації сукупності організаційно-педагогічних умов стосовно здійснення цілісної системи допрофільної підготовки, педагогічні засоби якої будуються на принципах особистісно-зорієнтованого виховання. В основі впровадження у педагогічну практику означених принципів покладено розуміння виховання як створення необхідних педагогічних умов для розвитку і реалізації особистісного потенціалу кожного учня [1, с. 11].

Завдання дослідно-експериментальної роботи, яка проводилася лабораторією трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання НАПН України на протязі 2008-2010 рр., полягало у дослідженні ефективності впливу визначеного змісту і педагогічних засобів формування готовності учнів 8–9-х класів до вибору профілю навчання в старшій школі; діагностиці кількісних та якісних змін у розвитку компонентів структури згаданої готовності на початку, підчас та в кінці експерименту; в аналізі динаміки зміни готовності учнів 8–9-х класів до вибору напряму профільного навчання контрольної і експериментальної груп та оцінці ефективності розроблених змісту і педагогічних засобів допрофільної підготовки учнів основної школи.

Для участі у формувальному експерименті було утворено експериментальну (81 учень) та контрольну (83 учня) групи. Під час розподілу учнів на означені групи ми використовували наступні критерії відбору: відсутність попередньої систематизованої допрофільної підготовки у навчально-пізнавальній діяльності та приблизно однаковий рівень успішності. Майже однакова кількість учнів у створених групах надала нам можливість фіксувати зміни у окремих компонентах структури готовності учнів 8–9-х класів до вибору профілю навчання в старшій школі. Такі зміни трактувалися нами як результат впливу на цей процес запропонованого змісту і педагогічних засобів допрофільної підготовки учнів основної школи.

Формувальний експеримент було організовано таким чином, що у контрольних групах зміст предметів відповідного циклу реалізовувався за загальноприйнятною схемою, яка застосовується у загальноосвітніх навчальних закладах. В той же час у експериментальних групах відбувалося введення нового змісту предметів відповідного циклу і впровадження визначених педагогічних засобів спрямованих на підготовки учнів основної школи до вибору напряму профільного навчання в старшій школі.

Під час проведення формувального етапу дослідження вчителі, які брали участь в експерименті, проводили заняття як у контрольних, так і у експериментальних класах, що нейтралізувало можливий вплив додаткових змінних, обумовлених особистістю вчителя та дозволило зберегти загальні для всіх груп вимоги щодо організації навчального процесу та контролю знань.

За своєю природою проведений нами педагогічний експеримент мав на меті розкрити міру змін кінцевих результативних факторів (рівні сформованості готовності учнів основної школи до вибору профілю навчання) внаслідок уведення в традиційний навчально-виховний процес відповідних змін, які утворювали нові обставини перебігу педагогічного процесу на

експериментальних майданчиках. Нові обставини, тобто новий зміст і впровадження відповідних педагогічних засобів, створювали умови, які ми позиціонуємо як незалежні змінні. При цьому під педагогічними засобами ми розуміємо відповідну навчально-практичну діяльність, до якої учні залучаються з метою підвищення ефективності розв'язання проблеми вибору ними напряму профільного навчання у старшій школі. Цими незалежними змінними були: 1) впровадження системи допрофільної підготовки; 2) створення відповідним чином організованої урочної та позаурочної навчально-практичної діяльності.

Визначальними чинником уведення першої незалежної змінної було впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів, що приймали участь у експерименті, факультативного курсу профільно-орієнтаційного спрямування "Людина і світ професій" для учнів 9-х класів (35 год.). Реалізація означеного курсу якраз і утворювала підвалини для розгортання системи допрофільної підготовки. При цьому структурними елементами означеної системи були: надання учням розгорнутої інформації про напрям профільного навчання, проведення профільної діагностики, організація профільних проб, надання учням профільної консультації (з обов'язковою участю у проведенні діагностики та консультації класного керівника і шкільного психолога).

Впровадження другої незалежною змінною вимагало створення відповідним чином організованої урочної та позаурочної навчально-практичної діяльності учнів. Основними формами такої діяльності учнів були:

– зміна характеру навчально-практичної діяльності учнів у процесі опанування ними предметів відповідного циклу (надання учням на уроках відповідної інформації про зміст і основні характеристики кожного з навчальних профілів, організація відповідної навчальної діяльності і зміни в характері спрямування практичних робіт);

– сприяння учням у відвідуванні гуртків позашкільної освіти;

– організація суспільно-корисної діяльності (підготовка інформаційного і наочного матеріалів до уроків, пошук необхідної інформації з використанням мережі Інтернет);

– проведення предметних тижнів (організація рольових й імітаційних ігор, зустрічей зі старшокласникам які обрали відповідний профіль, з випускниками школи, екскурсії до інших навчальних закладів).

Отримані проміжні результати дозволяли проводити спостереження за характером змін у рівні сформованості готовності учнів 9-х класів до вибору напряму профільного навчання. Під час проведення формувального експерименту ми намагалися з'ясувати не тільки що відбувається, але й чому це відбувається, спостерігали взаємозв'язок причин і наслідків. При цьому причина була незалежною змінною (впровадження системи допрофільної підготовки і організація навчально-практичної діяльності учнів), а наслідок – залежною змінною. У нашому дослідженні залежними змінними виявляються показники сформованості готовності учнів 8–9-х класів до вибору напряму профільного навчання.

Таким чином ми відслідковували динаміку змін у наступних показниках: рівень знань про свої індивідуальні особливості; рівень знань змісту і вимог обраного навчального профілю; самооцінка індивідуальної освітньої траєкторії; емоційна привабливість для учня профілюючих навчальних предметів; інтерес до профілюючих навчальних предметів; мотиви вибору відповідного напрямку профільного навчання; вміння організовувати власну урочну і позаурочну навчально-практичну діяльність; наявність навичок складання алгоритму набуття обраного профілю та плану особистого професійного старту після закінчення школи; первинне оволодіння змістом обраного профілю навчання.

Заміри стану залежних змінних у процесі експерименту відбувалося з застосуванням різних методів – спостереження, опитування, діагностичного тестування і експертних оцінок. Опис отриманих фактів здійснювався у протоколах спостереження, щоденниках спостереження, картках, анкетах тощо. Наголосимо, під час проведення формувального експерименту нами широко застосовувався метод спостереження. Він дозволив провести збір та узагальнення інформації про організацію на експериментальних майданчиках системи допрофільної підготовки учнів основної школи. Ми також отримали можливість прослідкувати характер змін у рівнях сформованості окремих компонентів структури готовності учнів до вибору профілю навчання, а також дослідити перебіг змін у змісті їхньої навчально-практичної діяльності в умовах конкретних педагогічних ситуацій, в реальному часі. Проведені спостереження проводилися за певними, чітко сформульованими завданнями, за обов'язковим складеним відповідно до цих завдань планом. За рівнем стандартизації проведені процедури спостереження були частково стандартизовані. Тобто під час їх проведення застосовувалися протоколи і щоденники спостереження.

Крім того нами широко застосовувався метод опитування. За допомогою цього методу ми отримували як фактичну інформацію, так і оцінні дані. Опитування проводилися, зазвичай, у письмовій формі. При цьому використовувалися тестування (з метою виявлення суттєвих ознак окремих компонентів структури готовності учнів до вибору профілю навчання) і анкетування. Опитування містили декілька блоків питань і були призначені для виявлення суттєвих ознак об'єкта дослідження (однозначного виявлення тих чи інших особливостей особистісних властивостей учнів), особливо у тих випадках, коли неможливо було застосувати загальноприйняті тестові методики. Спостереження і опитування проводилися у три етапи – на початку експерименту, де воно виконувало діагностичну функцію, під час експерименту і по його завершенні для версифікації даних. Нами широко застосовували також метод експертних оцінок. Процедура його застосування полягала у проведенні опитувань спеціальної групи експертів – вчителів, які викладають предмети відповідного циклу, а також класних керівників. Це дозволило нам отримати відомості про характер змін певних показників, оцінити динаміку перебігу процесу формування готовності учнів до вибору профілю навчання.

Проведена нами експериментальна робота виступала дослідницькою діяльністю у звичайних педагогічних обставинах в ході навчально-виховного

процесу пересічних загальноосвітніх навчальних закладів. Сутність формувального етапу експерименту полягала у зміні обставин і простежуванні наслідків цих змін. Кількісна характеристика рівня сформованості готовності учнів 9-х класів до вибору профілю навчання в старшій школі визначалася як сума виражених у балах оцінок окремих її складових.

Для методик, що визначили рівні розвитку певних показників, які диференціювалися більш ніж за трьома інтервалами, було здійснено укрупнення інтервалів оцінки до трьох рівнів. Кожному з інтервалів надавалося відповідна кількісна оцінка: низькому рівню 0 балів, середньому 1 бал і високому, відповідно, 2 бали. Інтегральний показник рівня сформованості готовності учнів 8–9-х класів до вибору профілю навчання в старшій школі визначався шляхом поділу суми бальних оцінок показників відповідних методик на три інтервали, які відповідали нормальному розподілу частоти показників.

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що у контрольних і експериментальних групах практично однаково були розподілені рівні сформованості готовності учнів 9-х класів до вибору профілю навчання в старшій школі: високий 30,9% експериментальна і 28,9% контрольна (відмінність 2%), середній 33,3% експериментальна і 33,7% контрольна (відмінність 0,4%), низький 35,8% експериментальна і 37,4% контрольна (відмінність 1,6%). Загалом відмінність між групами по кожному рівню складала близько одного відсотка.

Результати формувального експерименту засвідчили зростання рівня сформованості готовності учнів 9-х класів до вибору профілю навчання: високий рівень 48,2% у експериментальній і 36,1% у контрольній групах, середній рівень 40,7% у експериментальній і 37,4% у контрольній групах, і відповідно низький рівень 11,1% у експериментальній і 26,5% у контрольній групах. При цьому кількість старшокласників із низьким рівнем зменшилась у експериментальній групі на 24,7%, а у контрольній лише на 10,9%.

Таким чином, реальним результатом проведеного формувального експерименту можна вважати зростання рівнів сформованості готовності учнів 8–9-х класів до вибору напряму профільного навчання, що дозволяє нам стверджувати – ефективність позитивного впливу незалежних змінних (впровадження системи допрофільної підготовки, створення відповідним чином організованої урочної та позаурочної навчально-практичної діяльності учнів) на залежні змінні (рівень знань учня про свої індивідуальні особливості, про зміст і вимоги обраного навчального профілю, самооцінка індивідуальної освітньої траєкторії, емоційна привабливість профілюючих навчальних предметів, інтерес до профілюючих навчальних предметів, мотиви вибору відповідного напряму профільного навчання, вміння організувати власну навчальну діяльність, наявність алгоритму набуття обраного профілю, первинне оволодіння змістом обраного профілю) доведена повністю. Перевагою проведеного експерименту є саме те, що він відбувався в умовах звичайних учнівських і педагогічних колективів, що має велике значення для практичного

застосування отриманих результатів. Але на жаль на початку формувального експерименту об'єктивні особливості навчально-виховного процесу на експериментальних майданчиках створювали певні труднощі у впровадженні незалежної змінної і контролі за залежними змінними.

Пізнавальним результатом можна вважати зроблений нами висновок про сутність одного з компонентів структури готовності учнів 8–9-х класів до вибору напряму профільного навчання. А саме одного з показників практичного компоненту – вміння учня організувати власну урочну і позаурочну навчально-практичну діяльність з метою майбутнього ефективного опанування обраним навчальним профілем. Нами встановлено, що крім всього згаданого вище, у змісті цього поняття можна виділити також уміння учня добирати й формулювати мету, здійснювати постановку задачі, будувати інформаційні моделі процесів і явищ, які вивчаються; його намагання розширювати кругозір, що викликає поглиблення пізнавальних інтересів; здатність до застосування знань на практиці, особливо при створенні нових інформаційних продуктів (повідомлень до певних тем занять предметів відповідного циклу, рефератів, доповідей тощо). Визначальним показником наявності означених вмінь є здатність учня вільно користуватися засобами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, володіння навичками роботи із системами телекомунікацій, вільне використання усіма доступними каналами комунікацій для передачі інформації й обміну результатами своєї діяльності. Крім того, сформованість вміння організувати власну урочну і позаурочну навчально-практичну діяльність зумовлює оптимальну реакцію учня на інформацію, що надходить, її адекватне сприйняття, осмислення, розуміння, оцінку; визначає ступінь володіння ним уміннями продуктивно діяти в умовах надлишку або відсутності необхідної інформації.

Побічним результатом дослідження є те, що ми переконалися у складностях застосування методу спостереження для подібного роду досліджень. Він виявився одним із найбільш складних і трудомістких. Це можна пояснити специфікою відносин суб'єкта та об'єкта спостереження, у якому вчитель виступає і суб'єктом, і об'єктом, що, безумовно, впливає на весь процес дослідження. Крім того, в майбутньому необхідно враховувати те, що під час проведення такого роду педагогічних експериментів необхідно намагатися абстрагуватися від виникаючих різного роду сторонніх впливів і нівелювати існуючі відмінності між експериментальною і контрольною групами, які незалежно від дослідників реально складаються на експериментальних майданчиках.

сутність формувального експерименту складала дослідна перевірка ефективності уведення у педагогічну практику визначеного змісту і педагогічних засобів підготовки учнів 8–9-х класів до вибору напряму профільного навчання у старшій школі. Ми вважаємо, що збільшення у експериментальній групі майже у три рази кількості учнів з високим і середнім рівнем сформованості готовності до вибору профілю навчання можна пояснити цілеспрямованим та систематичним застосуванням у цих групах визначених

нами незалежних змінних. Тобто наведений вище аналіз динаміки формування готовності учнів до вибору напрямку профільного навчання свідчить про ефективність застосування запропонованих змісту і педагогічних засобів підготовки учнів 8–9-х класів до вибору відповідного напрямку профільного навчання в старшій школі.

Висновок. Підсумовуючи, зазначимо, що розв'язати існуюче протиріччя між професійними намаганнями випускників шкіл і вимогами сучасного ринку праці виявляється можливим завдяки активізації процесу професійного самовизначення особистості ще під час навчання. Зв'язок, який існує між профілем навчання у старшій школі і відповідною сферою професійною діяльністю людини обумовлює ситуацію, коли визначальним чинником у виборі учнем майбутнього професійного шляху постає допомога йому у виборі напрямку профільного навчання в старшій школі. Результати дослідно-експериментальної роботи, яка проводилася лабораторією трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання НАПН України на протязі 2008-2010 рр., переконливо доводять, що ефективність і дієвість цієї допомоги залежить від впровадження у виховну практику комплексу педагогічних засобів, а саме уведення у навчально-виховний процес курсу профільно-орієнтаційного спрямування “Людина і світ професій” для учнів 8–9-х класів, надання учням розгорнутої інформації про кожен напрям профільного навчання, опанування ними пропедевтичними курсами, залучення їх до участі у підготовці і проведенні предметних тижнів, організація суспільно-корисної діяльності, профільних проб і кваліфікованої профільної діагностики і консультації.

Література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: наук. видання. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
2. Мельник О.В. Організаційно-методичні засади формування в учнів 8–9-х класів готовності до вибору напрямку профільного навчання у старшій школі / О. В. Мельник // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр.; ін-т проблем виховання АПН України. – Кіровоград : ТОВ “Імпекс-ЛТД”, 2010. – Вип. 14. кн. 1. – С. 260 – 271.
3. Морін О.Л. Педагогічні засоби допрофільної підготовки учнів основної школи / О. Л. Морін // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр.; ін-т проблем виховання АПН України. – Кам'янець-Подільський : Видавець Зволейко Д. Г., 2009. – Вип. 13. кн. 2. – С. 308 – 316.
4. Морін О.Л. Науково-методичне забезпечення допрофільної підготовки учнів 8–9-х класів / О. Л. Морін // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр.; ін-т проблем виховання АПН України. – Кіровоград : ТОВ “Імпекс-ЛТД”, 2010. – Вип. 14, кн. 1. – С. 298 – 308.
5. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник (2-ге вид., перероб. і доп.) / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – К. : Знання-Прес, 2002. – 295 с.

1.3. Простір профільного самовизначення як складова формування готовності учні основної школи до свідомого вибору профілю навчання (Л. А. Гуцан)

Постановка проблеми. Шлях європейської та світової інтеграції, обраний Україною, зумовлює необхідність інтенсивних змін у політичному, економічному й соціальному житті. Саме тому останніми роками відбуваються в освітній галузі реформаційні процеси, спрямовані на досягнення рівня найкращих світових стандартів. Важливим кроком у цьому напрямі стала поява стратегічних освітніх нормативних документів (Національна доктрина розвитку освіти; Закон України “Про загальну середню освіту”; Концепція профільного навчання в старшій школі; Концепція державної системи професійної орієнтації населення). В цих документах закладені основи нової парадигми освіти – орієнтації на новий тип гуманістично-інноваційної освіти, її конкурентоздатності в європейському та світовому просторах, виховання покоління молоді, що буде захищеним і мобільним на ринку праці, здатним робити особистісний духовно-світоглядний вибір, матиме необхідні знання, навички й компетенції для навчання протягом життя [6].

Сучасна ж ситуація на рівні середньої освіти на думку вчених (І. Бех, Н. Бібік, Б. Біляк, О. Дуда, О. Кабардін, В. Кизенко, Е. Кушнеренко, І. Лікарчук, В. Мадзігон, В. Мозговий, О. Овчарук, М. Піщалковська, В. Сидоренко, Н. Побірченко, В. Рибалко, В. Тименко, А. Хуторський) свідчить, що учнівська молодь після закінчення школи не здобуває широких можливостей вибору професії, учні та випускники необізнані з потребами ринку праці та не можуть бути конкурентоспроможними. Вони вважають, що розв’язання проблеми самовизначення особистості, свідомого вибору профілю освіти та майбутньої професії, якій сприяє система профорієнтації школярів, є найсуттєвішим завданням сучасної загальноосвітньої школи. Саме в цьому аспекті масова школа повинна виконувати функцію орієнтира, радника в процесі інформування, прогнозування, розширення діапазону професійного вибору учнівської молоді. Тим самим сприяти адекватній психологічній підготовленості до свідомого вільного вибору профілю навчання та майбутньої професії відповідно намірів, потреб, інтересів та здібностей особистості учня.

Аналіз останніх досліджень. Зазначимо, що фундаментальні психолого-педагогічні дослідження проблеми підготовки учнівської молоді до вибору майбутньої професії були здійснені К. Абульхановою-Славською, С. Батишевим, Л. Буєвою, Ф. Іващенко, Є. Климовим, Б. Ломовим, В. Моляко, В. Поляковим, М. Пряжніковим, В. Сидоренком, М. Тименком, В. Синявським, Б. Федоришиним, С. Чистяковою, М. Янцуром та іншими дослідниками, які визначили методологічні підходи, мету, завдання, зміст цього процесу та засоби його реалізації в різних видах навчальної та трудової діяльності учнів.

Останній час чільне місце складають наукові праці, які присвячені вивченню проблем вибору майбутньої професійної діяльності школярами в умовах профільного навчання (О. Мельника, О. Коберника, М. Піддячого, М. Піщалковської, Н. Побірченко, І. Сотніченко, Г. Терещука та ін.). На їх

думку процес самовизначення учнів в сучасних умовах надто розтягнутий і характеризується “інфантильно незрілим” ставленням дитини до власного майбутнього, недостатніми адаптованими здібностями й можливостями включення в доросле життя, невідповідністю особистісних очікувань і очікувань суспільства.

Формулювання цілей підрозділу. Мета даного підрозділу полягає в обґрунтуванні та підтвердженні необхідності створення простору профільного самовизначення, який суттєво впливає на формування готовності учнів основної школи до вибору профілю навчання.

Основна частина. Ринкова трансформація економіки України передбачає масштабні перетворення як у сфері економічних відносин, так і у сфері структурної модернізації виробництва. Сучасне виробництво внаслідок застосування новітніх технологій і диверсифікації, гнучких та динамічних форм організації праці урізноманітнює характер діяльності, висуває нові вимоги до працівника, зокрема щодо підвищення його функціональної мобільності та універсалізації, адаптаційних можливостей, ініціативності та самостійності в роботі. Тому наявність у молодій людини високих професійних якостей, професії широкого профілю, багатосторонніх трудових навичок і умінь збільшує її можливості на ринку праці як власника робочої сили, робить конкурентоспроможною і адаптивною до динамічних умов ринкового середовища. Сучасна якісна освіта, професійні знання повинні відігравати визначальну роль у забезпеченні зайнятості і самозайнятості, особистих доходів молодого підрастаючого покоління в ринкових умовах. А це, в свою чергу, вимагає відповідної підготовки, яка базується на науково обґрунтованій системі професійної орієнтації.

Нажаль в освітніх навчальних закладах нині гостро відчувається відсутність цілісної системи профорієнтації учнівської молоді. Моніторингове дослідження, проведене нами, засвідчило, що біля 65% учнів старших класів вважають, що діюча нині школа не дає їм належної освіти і спрямованості для успішної побудови подальшої професійної кар'єри, не орієнтує на вибір майбутньої професії. Анкетування батьківської аудиторії показало, що більшість з них (до 90 %) не задоволені організацією профорієнтаційної роботи в школах і тому прагнуть самостійно допомагати своїй дитині у виборі майбутньої професії. Результати досліджень свідчать також про те, що лише незначна частина школярів (13%) звертається за одержанням профорієнтаційної інформації про різні види праці до вчителів. Переважна ж кількість учнів (87%) надає перевагу іншим джерелам інформації; 32% підлітків звертаються за допомогою у вирішенні питань вибору професії до батьків та інших родичів; 19% осіб дізнаються про види трудової діяльності, які їх цікавлять, із засобів масової інформації; 13% школярів прислуховуються до порад ровесників у визначенні власних професійних переваг; 11% опитаних взагалі не мають уявлення про те, де можна одержати знання про професії, які їх цікавлять.

Підлітки мають вкрай слабку поінформованість про світ професій, сфери професійної діяльності, вимоги які ставить та чи інша професія до людини. В

середньому учні восьмих класів називають близько 13-ти професій. До їх числа входять найпоширеніші: продавець, будівельник, перукар, дворник, пожежник, вантажник, електрик, слюсар та інші, а до п'ятірки найпопулярніших – водій, вчитель, шахтар, міліціонер і лікар. Нажаль в лексиконі старшокласників зовсім немає сучасних назв професій: менчердайзер, аудитор, комівояжер, метрдотель, провізор тощо.

Про необхідність проведення профорієнтаційної роботи з учнями засвідчує й той факт, що 85% опитаних батьків вважають за необхідне введення матеріалу про професії до навчальної діяльності з метою успішної підготовки їх до свідомого вибору профілю навчання, а в майбутньому і сфери праці. Крім того переважна більшість з них (98%) погоджується з можливістю використання профорієнтаційного матеріалу в позаурочній діяльності.

Отримані результати моніторингового дослідження дають можливість прийти нам до висновку, що рівень профорієнтаційної роботи в школі ще надто на низькому рівні. Залишилося також серед значної кількості педагогів сформоване раніше негативне ставлення до цієї роботи, оскільки профконсультацію трактують як кількахвилинну бесіду вчителя з учнем на тему: “Ким ти хочеш бути в майбутньому?”. В таких умовах школярі не лише не отримують належної допомоги, вони навіть не розуміють значення усвідомленого й обґрунтованого вибору майбутньої професії для себе та суспільства. Адже у всіх класах, де ми проводили дослідження, сучасні підлітки не розуміють і не знають, що таке профконсультація. Не розуміють цього і вчителі, їхні уявлення про шкільну профорієнтаційну роботу в умовах профільного навчання досить поверхові. Очевидними є її цілковита відсутність або ж неефективність. Означене нами вище свідчить про необхідність удосконалення системи професійної орієнтації зі школярами, яка б ефективно діяла в сучасних освітніх закладах. Потребує також для неї сучасного змісту та педагогічних засобів науково-методичного супроводу професійного самовизначення кожної молодої людини.

Реформування системи загальної середньої освіти, яке, зокрема, передбачає впровадження профільного навчання, створює потенційно сприятливі умови для успішного розв'язання окреслених вище проблем та створення простору професійного самовизначення, який надасть можливість удосконалити систему профорієнтаційної допомоги, провести більш радикальні зміни у ставленні суспільства до цієї проблеми, а школярам – надасть можливість реалізувати свої потенційні можливості.

Загальною метою створення такого простору є створення умов для досягнення кожним учнем можливості підготувати себе до майбутнього вибору профілю навчання шляхом включення в профорієнтаційний простір, який поєднує у собі психологічні, педагогічні та соціальні аспекти, сприяє самовизначенню, саморегуляції своєї освітньої діяльності, розвитку і саморозвитку дитини як суб'єкта життєдіяльності, в тому числі й професійної.

Основні завдання створення простору:

1) узгодження дій педагогічних, методичних, соціальних, психологічних і

медичних служб із виконавцями профорієнтаційних програм відповідно до запитів соціуму;

2) виявлення професійних схильностей з використанням міжгалузевих методик обстеження фізичного та психічного здоров'я дитини;

3) застосування комплексного підходу до оцінювання сім'ї з метою створення ґрунту для планування відповідної соціально-психолого-педагогічної допомоги;

4) розвиток знань, умінь та навичок, які дають старшокласнику змогу розв'язувати проблеми в складних соціальних умовах;

5) застосування міжгалузевого підходу до створення індивідуально-виховних, розвивальних програм.

Простір профільного самовизначення – це сукупність закладів, що мають загальні цілі, ресурси для їх досягнення та єдиний центр управління. Простір необхідний для обміну ресурсами задля досягнення мети та координації зусиль. До простору профільного самовизначення, повинні входити різні типи освітніх закладів (див. рис. 1).

Рис.1. Структура простору профільного самовизначення.

Перш за все – це школи, які спрямовані на активізацію профорієнтаційної діяльності старшокласників, оволодіння ними такими компонентами змісту профільного самовизначення:

– світ професій, що поєднує у собі знання про види професійної праці людини та напрями профільного навчання в старшій школі;

– образ “Я”, який поєднує у собі знання про індивідуальні особливості учня, його можливості і домагання, напрями самовдосконалення до рівня вимог бажаного профілю навчання в старшій школі;

– технологія вибору профілю навчання, який поєднує у собі знання правил вибору учнем майбутнього профілю навчання, його уміння складати та корегувати індивідуальну освітню траєкторію, аналізувати суперечності і уникати усталених помилок;

– профільні проби, які передбачають виконання проектних робіт за суспільно-гуманітарним, природничо-математичним, технологічним, художньо-естетичним, спортивним напрямом профільного навчання.

Важливо залучити також заклади професійної освіти (коледжі, технікуми, МНВК, ВНЗ, підприємства, Державну службу зайнятості та інші установи), що володіють ресурсами для проведення допрофільного та профільного навчання, а також різного роду рейтингових змагань. Крім освітніх закладів до складу простору профільного самовизначення необхідно щоб входили методичні та психологічні служби міста, регіону. Завдання психологічних служб – надавати повну інформацію педагогам та батькам про особливості спеціальних і загальних здібностей старшокласників, критерії їх виявлення і шляхи формування. В основі психологічного забезпечення допрофільної підготовки лежить сприяння свідомому вибору учнями майбутнього профілю навчання. Важливо досягти усвідомлення учнем себе як суб'єкта вибору профілю навчання. Психологічна служба повинна забезпечити своєчасне виявлення і максимально повне використання в навчанні та вихованні дітей їх інтелектуального й особистісного потенціалу, наявних здібностей, інтересів і нахилів.

Дуже важливо в просторі профільного самовизначення скоординувати зусилля всіх спеціалістів, які беруть в ньому участь. Вчителі-предметники повинні враховувати основні аспекти і напрями оновлення навчального змісту відповідно до вимог сьогодення, шкільні психологи, класні керівники, педагогічна громадськість, батьки, представники підприємств і служби зайнятості населення повинні враховувати вплив на дітей соціальних факторів: мікросередовища, засобів масової інформації тощо.

Тільки за умови системного психолого-педагогічного супроводу допрофільної підготовки процес формування готовності учнів до свідомого вибору профілю навчання можна зробити ефективним і результативним.

Висновок. Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити такі висновки. Впровадження профільного навчання в старшій школі є одним з етапів реформування освітньої галузі в Україні, що відповідає загальній тенденції розвитку старшої школи в провідних країнах світу та положенням міжнародних стандартів середньої освіти. Прискорення даного процесу – вимога часу, що диктується процесами глобалізації, руху до навчання світового рівня, входження України до європейського співтовариства. Створення ж простору профільного самовизначення дозволить старшокласникам глибше усвідомити значущість обраного профілю в житті,

спрямує їх на вибір професії, пов'язаної з використанням знань відповідного профілю навчання. Тобто, забезпечить поглиблену професійну підготовку учнів основної школи. Вважаємо, що подальшого ґрунтовного вивчення потребує організація психолого-педагогічного діагностування профільних інтересів старшокласників, механізмів та важливих чинників, які впливають на ефективну допрофільну підготовку сільської молоді.

Література:

1. Липова Л. А. Готуємося до профільного навчання / [Л. Липова, В. Малишев, П. Замаскіна, О. Перепелиця] // Шлях освіти. – 2007. – № 1. – С. 29 – 30.
2. Липова Л. А. Особливості організації профільних класів /Л. А. Липова // Педагогіка і психологія. – 1995. – №4. – С. 57 – 64.
3. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформаційний збірник МОН України. – К.: Пед. Преса. 2003. – № 24 (грудень 2003 р.) – С. 3 – 15.
4. Кремень В. Освіта – пріоритет номер один / В. Кремень // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2001. – №1. – С. 13 – 14.
5. Пряжников Н. Школьная профориентация: реальность и мечты / Н. Пряжников // Школьный психолог. – 2003. – №4. – С.12 – 13.
6. Стратегії реформування освіти в Україні: рекомендації освітньої політики. – К.: “К.І.С.”, 2003. – 296 с.
7. Шеремет Т. М. Робота з обдарованими дітьми в умовах сільської школи / Т. М. Шеремет, Н. Г. Черкасова // Нива знань. – 2001. – №3. – С. 34 – 35.

РОЗДІЛ 2

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Формування у старшокласників спрямованості на майбутній професійний успіх у сучасній теорії та практиці шкільної профорієнтації (І. І. Ткачук)

Постановка проблеми. Розвиток продуктивних сил, масове впровадження у виробництво наукомістких технологій призводить до поступового витіснення збережених від старих часів ієрархічних систем управління професійною діяльністю людей. Їх замінюють більш демократичні, засновані на свободі особистості, яка не можлива без переходу від зовнішнього контролю професійної діяльності до внутрішньої детермінації. Тому закономірно що в умовах ринку праці конкурентоспроможними стають працівники, які здатні не лише відповідати вимогам професійного середовища, а й спрямовані на досягнення самостійно визначених високих стандартів у своїй професійній діяльності. Нові умови вимагають і нових досліджень у галузі професійного самовизначення особистості й формування її спрямованості на професійні досягнення.

Аналіз останніх досліджень. Сучасними дослідниками проблем шкільної профорієнтації (Д. Закатнов, С. Крягжде, В. Маркіна, О. Мельник, Є. Павлютенков, К. Платонов, М. Пряжников, В. Сидоренко, В. Синявський, М. Тищенко, Б. Федоришин, С. Чистякова, М. Янцур) спрямованість на

досягнення професійного успіху розглядається як один з напрямів професійного самовизначення, який вивчають у взаємозв'язку з іншими, такими як самореалізація; саморозвиток особистісних можливостей; дієве ставлення особистості до системи соціокультурних і професійних факторів її буття й саморозвитку тощо. При цьому професійне самовизначення розуміється не як єдиний акт вибору професії, а як тривалий процес розвитку особистості, що передбачає внутрішню активність людини у формуванні перспективи особистісного професійного становлення, проектуванні стратегії руху до професії, тобто передбачає наявність такої стратегічної характеристики особистості, як її суб'єктність.

Формулювання цілей підрозділу. Метою підрозділу є аналіз стану проблеми формування у старшокласників спрямованості на майбутній професійний успіх у психолого-педагогічній теорії та виховній практиці.

Основна частина. У радянській і пострадянській психології і педагогіці накопичений багатий досвід дослідження проблеми професійного самовизначення. Спільною особливістю такого підходу до проблеми є підвищений інтерес науковців і практиків до особистісних аспектів професійного самовизначення. Методологічні основи психологічного підходу до проблеми самовизначення людини були закладені С. Рубінштейном. Згадана проблема розглядалася ним у контексті проблеми детермінації в межах сформульованого ним принципу – зовнішні причини діють, переломлюючись через внутрішні умови. У цьому контексті самовизначення виступає як самодетермінація, на відміну від зовнішньої детермінації; в понятті самовизначення, таким чином, виражається активна природа “внутрішніх умов”, вірність собі, а не одностороннє підпорядкування зовнішньому.

У роботах К. Абульханової-Славської професійне самовизначення розглядається в нерозривному зв'язку з вибором життєвого шляху, життєвим самовизначенням. П. Щедровицький розглядає самовизначення як здатність людини будувати саму себе, свою індивідуальну історію, як уміння переосмислювати власну сутність. М. Пряжніков у своїх роботах розкрив культурно-історичну сутність проблеми професійного самовизначення, зміст поняття “активність і активізація особистості, що самовизначається”. Підкреслюючи нерозривний зв'язок професійного самовизначення із самореалізацією людини в інших важливих сферах життя, він пише: “... сутністю професійного самовизначення є самостійне й усвідомлене знаходження смислів виконуваної роботи й всієї життєдіяльності в конкретній культурно-історичній (соціально-економічній) ситуації” [9].

Узагальнюючи проведеній дослідниками аналіз професійного становлення особистості, Е. Зеєр виділив такі основні моменти цього процесу:

1) професійне самовизначення це вибіркоче ставлення індивіда до світу професій у цілому й до конкретної обраної професії;

2) ядром професійного самовизначення є усвідомлений вибір професії з урахуванням своїх особливостей і вимог професійної діяльності й соціально-економічних умов.

3) професійне самовизначення здійснюється впродовж всього професійного життя (особистість постійно рефлексує, переосмислює своє професійне буття і самостверджується в професії);

4) актуалізація професійного самовизначення особистості ініціюється різного роду подіями, такими як закінчення загальноосвітньої школи, професійного навчального закладу, підвищення кваліфікації, зміна місця проживання, атестація, звільнення з роботи й ін.;

5) професійне самовизначення є важливою характеристикою соціально-психологічної зрілості особистості, її потреби в самореалізації й самоактуалізації [1].

Аналізуючи потенційні можливості самореалізації особистості, М. Пряжніков виділяє сім типів її самовизначення:

1) самовизначення в конкретній трудовій функції;

2) самовизначення на конкретному трудовому місці;

3) самовизначення на рівні конкретної спеціальності;

4) самовизначення в конкретній професії;

5) життєве самовизначення, до якого крім професійної діяльності належать навчання, дозвілля, змушене безробіття й ін. (по суті, мова йде про вибір способу життя людини);

6) більш складний тип – особистісне самовизначення, розглянуте як вищий прояв життєвого самовизначення, коли людина стає господарем ситуації й всього свого життя. Особистість у цьому випадку як би піднімає себе і над професією, і над соціальними ролями й стереотипами. Можна сказати, що особистісне самовизначення – це знаходження самобутнього образу “Я”, постійний розвиток цього образу і затвердження його серед оточуючих людей;

7) складний тип – самовизначення особистості в культурі (як вищий прояв особистісного самовизначення). Тут обов’язково виявляється внутрішня активність, спрямована на “продовження себе в інших людях”, що певним чином дозволяє говорити про соціальне безсмертя людини. Вищий тип самовизначення проявляється в значному внеску особистості в розвиток культури, що розуміється в самому широкому значенні (виробництво, мистецтво, наука, релігія й ін.).

У кожному із представлених вище типів самовизначення автор умовно виділяє п’ять рівнів самореалізації людини (критерій виділення рівнів – внутрішнє прийняття людиною даної діяльності й ступінь творчого ставлення до неї):

1) агресивне неприйняття виконуваної діяльності (деструктивний рівень);

2) прагнення мирно уникнути даної діяльності;

3) виконання даної діяльності за зразком, по шаблону, по інструкції (пасивний рівень);

4) прагнення вдосконалити, зробити по-своєму окремі елементи виконуваної роботи;

5) прагнення збагатити, удосконалити виконувану діяльність загалом (творчий рівень).

Автор психологічної концепції професіоналізму А. Маркова виділяє наступні ознаки, етапи будь-якого самовизначення:

- встановлення людиною своїх власних особливостей, рис, якостей, можливостей, здібностей;
- вибір людиною критеріїв, норм оцінювання себе, “планки” для себе, точки відліку, координат на основі системи ідеалів, цінностей (що треба для соціуму, чого від мене чекають, що із цих вимог соціуму я приймаю для себе);
- визначення вже існуючих якостей, що відповідають необхідним нормам, прийняття або неприйняття себе (чи відповідаю я на сьогоднішній день цим нормам, що я можу зробити сьогодні, яка сьогодні моя особистість і ін.);
- передбачення своїх завтрашніх потенційних якостей, що відповідають необхідним нормам, прийняття або неприйняття себе як відповідного нормам у ситуації завтрашнього дня (що я можу зробити завтра, яким я можу стати завтра як особистість, як професіонал);
- побудова своїх цілей, завдань, планів (близьких, середньо віддалених, віддалених) для розвитку в себе необхідних якостей, для прийняття себе (чого я хочу і як я маю намір діяти);
- перегляд людиною застосованих критеріїв і оцінок, оскільки змінюються цінності, менталітети в суспільстві, а сама вона вибирає різні з них на різних етапах свого розвитку;
- пересамовизначення в процесі якого людина заново приймає або не приймає себе. Непрямим свідченням триваючого процесу самовизначення (і пересамовизначення, зміни цінностей) людини є зовнішні зміни, які людина здійснює у своєму житті – змінює професію, коло знайомих, спосіб життя, релігійні переконання й ін. [2].

Професійне самовизначення, за А Марковою, це визначення людиною себе щодо вироблених у суспільстві (і прийнятих даною людиною) критеріїв професіоналізму. Одна людина вважає критерієм професіоналізму просто приналежність до професії або одержання фахової освіти, відповідно й себе оцінює з цих позицій. Інша обирає критерієм професіоналізму індивідуальний творчий внесок у свою професію, збагачення своєї особистості засобами професії, відповідно по іншому з цієї високої “планки” себе самовизначає й далі самореалізує. Динаміка професійного самовизначення складається із зміни ставлення до себе й зміни критеріїв цього ставлення.

Запропонований О. Мельником принцип активного професійного орієнтування учнів розширює розуміння сутності професійного самовизначення особистості, він розкриває значущість і незавершеність його прикінцевого процесу – самовдосконалення, акцентуючи увагу на його нескінченності і домінуванні. В основі сутності принципу активного професійного орієнтування особистості лежить перехід від зовнішнього контролю й об’єктивно заданих норм, правил і приписів до особистісної та професійної самовимогливості [3].

Отже, саме як активний суб’єкт професійного орієнтування особистість здатна здійснювати свідомі дії і вчинки, робити самостійний вибір, планувати свою діяльність (ставити цілі, визначати напрями, способи і засоби їх

досягнення) і рухатися до визначеної мети. Характерними й у значній мірі обов'язковими якостями суб'єкта такої самодіяльності, на думку О. Мельника, мають бути самовимогливість, ініціативність, наполегливість, стійкість, відповідальність, домінування інтернальності над екстернальністю і самодостатність. Саме завдяки таким особливостям суб'єктної активності особистість в змозі спрямувати свою профорієнтаційну діяльність на перетворення зовнішнього об'єктивного світу (ситуації професійного самовизначення) у відповідності з сформованими намірами та планами і на самого себе, зосередитися на процесах цілеспрямованого саморозвитку. Окреслені напрями активності є взаємообумовленими і взаємопов'язаними формами профорієнтаційної самодіяльності учня: зовнішньою – активність в об'єктивно заданому соціальному середовищі, використання його потенцій, визначення пріоритетів, залучення допоміжних і виключення несуттєвих факторів; внутрішньою – самопізнання, самооцінка, самовдосконалення й саморозвиток професійно-важливих якостей до рівня заданих професійною спільнотою норм, правил і приписів [3].

Але треба зазначити, що нові дослідження у галузі професійного самовизначення особистості й формування її як суб'єкта майбутньої професійної праці досить повільно втілюється у профорієнтаційну практику. Основними проблемами на шляху втілення в життя зазначених профорієнтаційних підходів, на думку М. Пряжнікова і О. Пряжнікової [8] є:

- нерозуміння значної частини науковців і практиків необхідності зміщувати акценти в профорієнтаційній роботі з діагностики та інформування на спеціально організовані спільні зі школярами обговорення проблем самовизначення;

- неготовність багатьох фахівців розглядати професійне самовизначення в контексті життєвого та особистісного самовизначення;

- брак часу на практичну профорієнтацію, особливо на індивідуальну роботу з учнем в процесі навчання в освітній установі (проведення профорієнтаційної роботи на базі інших структур цю проблему вирішити не можуть оскільки в школі набагато більше можливостей для повноцінної системної допомоги школяреві, що самовизначається);

- відсутність мотивації педагогів та шкільних психологів до проведення профорієнтаційної роботи;

- інформаційно-методична невідповідність і психологічна неготовність педагогів і психологів розглядати більш складні і реальні "простори" самовизначення (перспективи соціально-економічного розвитку суспільства; творчі і нетворчі варіанти професійного планування; можливі перспективи розвитку самої людини в залежності від професійних і життєвих виборів і т. ін.), ніж традиційний світ професій і варіанти подальшої професійної освіти [8].

Одним з ефективних засобів вирішення зазначених проблем, на нашу думку, є використання можливості індивідуального супроводу в просторі профорієнтаційної роботи в сучасній школі. На сьогодні існує декілька його

можливих варіантів: фасілітатор, профорієнтатор, радник по орієнтації, профконсультант, консультант по кар'єрі, координатор освітніх ресурсів, наставник і т.д. Однак найчастіше мова іде про позицію тьютора. У збірнику "Моделі організації профільного обучения на основе индивидуальных учебных планов" [7] авторами детально описана й запропонована для використання на практиці технологія тьюторства. Тьютор це, переважно, організатор, консультант, наставник, який на відміну від профконсультанта, вирішує не тільки завдання профорієнтації і профконсультування, але й більш широке коло завдань, пов'язаних з вибудовуванням разом з учнем його індивідуальної освітньої та професійної траєкторії, з його самовизначенням у навколишньому освітньому та професійному просторі. На відміну від учителя, що займається завданнями навчально-виховного процесу, для тьютора першочерговим є завдання надання старшокласникові допомоги в побудові індивідуального освітнього та професійного шляху. При цьому в нього немає власного заданого шляху формування учня й тих знань, що йому необхідно передати.

Діяльність тьютора, передусім, спрямована на розуміння старшокласником можливостей використання власних ресурсів, ресурсів школи й інших освітніх установ для досягнення своєї професійної мети. Тьютор у такій ситуації є консультантом з розвитку учня, що допомагає йому зрозуміти й визначити свої професійні й пов'язані з ними освітні цілі, розробити індивідуальну освітню програму, яка забезпечує їхнє досягнення, самовизначитися відносно процесу навчання і його окремих елементів: профілю, предметів, програм, місця їхнього вивчення. Він допомагає учневі відповісти на запитання про те, як використати результати навчання і як перетворити його навчальну програму, навчальну діяльність у процес свого власного професійного розвитку. Педагог-тьютор сприяє:

- визначенню старшокласником індивідуальних освітніх цілей і побудові індивідуальних навчальних планів;

- оволодінню школярем самостійною освітньою діяльністю;

- усвідомленню й оволодінню культурними засобами самоосвіти.

Тьютор також бере участь у створенні наступних і необхідних для цього умов:

- допомагає старшокласникам знайти можливості для задоволення й розвитку особистого предметного й професійного інтересу;

- сприяє розширенню рамок освітнього, професійного, соціального й культурного самовизначення школяра;

- орієнтує учня в наявності місць для придбання нового освітнього, соціального, управлінського, комунікативного досвіду;

- створює умови для соціального, освітнього, культурного й професійного самовизначення учнів.

Система супроводу тьютором руху учня за власною індивідуальною траєкторією припускає організацію умов для рефлексії точок самовизначення: успіхів і невдач у досягненні бажаних результатів, способів і засобів їхнього

досягнення. До таких умов можна віднести рефлексивні можливості освітнього процесу, які використовує тьютор у своїй діяльності:

- можливість формулювання й зміни учнем своїх освітніх і професійних цілей, перегляду часових і змістовних перспектив, усвідомлення й формулювання нових професійних цілей і цілей самоосвіти;

- можливість самопрезентації в широких соціальних і професійних колах аналізу своїх досягнень на фоні однолітків, співвіднесення власних результатів і їхніх культурних аналогів, презентація продуктів самоосвіти (проектної й дослідницької спрямованості).

Крім цього, у полі зору тьютора перебувають основні компетентності, що забезпечують успішність учня: готовність до вирішення проблем; готовність до самоосвіти; готовність до використання інформаційних ресурсів; готовність до соціальної взаємодії; комунікативна компетентність.

Загальними функціями тьюторського супроводу освітньої діяльності старшокласників вважають такі:

- діагностичну, що включає збір даних про плани й наміри учнів, їхніх інтересів, схильностей, мотивів, готовності в цілому до професійного самовизначення;

- проектувальну, спрямовану на виявлення можливостей і ресурсів для подолання актуальних для старшокласників проблем, розробку засобів і процедур тьюторського супроводу соціально-професійного самовизначення школярів в освітньому процесі, що відповідають індивідуальним особливостям сприйняття ними допомоги:

- реалізаційну, що включає надання допомоги у реалізації професійного самовизначення школярів в освітньому просторі й підтримку учнів при вирішенні труднощів і проблем:

- аналітичну, спрямовану на аналіз і корекцію процесу та результатів соціально-професійного самовизначення старшокласників [7].

Різноманітність форм, методів і складність організації процесу супроводу професійного самовизначення в школі свідчать про те, що варто говорити про нього як про цілісну систему. З точки зору організації тьюторську діяльність можна розглядати як продукт розподілу повноважень педагогів і психологів, тобто кожний з учасників педагогічного процесу в той чи інший спосіб може виконувати тьюторські функції. Зважаючи на це, важливим виявляється питання координації зусиль фахівців, що ставлять своєю метою допомогу учневі в усвідомленому професійному виборі. Це завдання може бути вирішено завдяки введенню у навчально-виховний процес курсу профорієнтаційного спрямування, зміст якого має слугувати системоутворюючою основою для реалізації сукупності організаційно-педагогічних умов спільної діяльності суб'єктів профорієнтаційної роботи у середній загальноосвітній школі. Такий курс, "Людина і світ професій" (для 8-9 класів) і "Побудова кар'єри" (для 10 – 11 класів), розроблено співробітниками лабораторії трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання НАПН України [4, 5, 6]. Метою курсу є підготовка старшокласників до професійного самовизначення, яка

досягається в процесі включення старшокласників у спеціально організовану профорієнтаційну діяльність, виконання професіографічно-дослідницьких завдань і проектно-технологічних (практичних) робіт у “Робочому зошиті старшокласника”, рефлексія своєї діяльності у “Щоденнику вибору профілю навчання” і “Щоденнику вибору професії”. Такі обов’язкові складові курсу, як “Робочий зошит старшокласника”, “Щоденник вибору профілю навчання” і “Щоденник вибору професії” допоможуть педагогові виконувати тьюторську функцію. Їх можна використовувати і окремо в індивідуальній роботі зі старшокласниками. Наприклад, “Щоденник вибору учнем майбутньої професії” складається з 7 розділів:

1. Моє резюме.
2. Мої цілі, плани, та аналіз їх виконання.
3. Мої роботи.
4. Мої досягнення.
5. Відзиви, рекомендації і консультації.
6. Важлива інформація.
7. Результати виконання практичних робіт.

1. Моє резюме. Розділ складається з тих самих блоків, що і резюме при прийомі на роботу і є першим досвідом його написання (прізвище, ім’я, по батькові; дата народження; адреса, телефон; освіта; ціль; досвід роботи; додаткова інформація; рекомендації).

2. Мої поточні цілі, плани і аналіз виконання. На початку кожного місяця учень: ставить перед собою цілі, які стосуються підготовки до вступу до професійного навчального закладу або підготовки до успішної діяльності за обраною професією (це може бути підвищення досягнень у навчанні; опанування необхідними навичками; виховання рис характеру тощо); складає план дій, спрямованих на досягнення поставленої цілі, визначає очікувані труднощі.

В кінці кожного місяця учень робить письмовий аналіз своєї діяльності та її результатів (рівень досягнення цілей, вирішення завдань; труднощі, які я не очікував; мої дії та вчинки, що заслуговують уваги).

3. Мої роботи. Цей розділ містить перелік і опис основних форм і напрямів навчальної і творчої активності учня: факультативи, які відвідує учень, позашкільні гуртки, наукові роботи по Малій академії наук “Дослідник”, власні наукові та дослідницькі роботи, проекти тощо. В ньому відображені як напрям активності так і інформація про регулярність занять (епізодично, системно), їхню тривалість і результативність.

У звіті про участь у проекті відображено: назва проекту; цілі проекту; особисті цілі учня у проекті; стислий опис проекту; учасники проекту; результати проекту; місце проекту в навчальному процесі (де можна використовувати створений під час реалізації проекту матеріал); чого учень навчився під час роботи над проектом.

4. Мої досягнення. Результати навчальних досягнень учня (успішність), перемоги в олімпіадах, різних конкурсах, змаганнях тощо.

5. Відзиви, рекомендації і консультації. Характеристики ставлення учня до різних видів діяльності, які йому надають класний керівник, вчителі, педагоги позашкільних закладів, керівники спортивних секцій, батьки тощо. Рекомендації психолога щодо вибору професії і самовдосконалення. Зауваження лікаря щодо обмежень при виборі професії і шляхів зміцнення здоров'я.

6. Важлива інформація. Інформація, яку здобув сам учень і яка стосується побудови його освітньої траєкторії, професійного плану, або розвитку особистісних якостей.

7. Результати виконання. Виконання письмових практичних робіт учня на уроці та самостійних в процесі вивчення курсу "Побудова кар'єри".

Висновок. Сучасними дослідниками проблем шкільної профорієнтації спрямованість на досягнення професійного успіху розглядається як один з напрямів професійного самовизначення. При цьому професійне самовизначення розуміється не як єдиний акт вибору професії, а як тривалий процес розвитку особистості, що передбачає внутрішню активність людини у формуванні перспективи особистісного професійного становлення, проектуванні стратегії руху до професії, тобто передбачає наявність такої стратегічної характеристики особистості, як її суб'єктність. Ефективним засобом, який забезпечує вирішення широкого кола завдань, пов'язаних з самовизначенням старшокласників у освітньому та професійному просторі, вибудовуванням разом з учнем його індивідуальної освітньої та професійної траєкторії є методика психолого-педагогічного індивідуального (тьюторського) супроводу в просторі профорієнтаційної роботи в сучасній школі. З точки зору організації тьюторську діяльність можна розглядати як продукт розподілу повноважень педагогів і психологів, тобто кожний з учасників педагогічного процесу певною мірою може виконувати тьюторські функції. Зважаючи на це, важливим виявляється питання координації зусиль фахівців, що ставлять своєю метою допомогу учневі в усвідомленому професійному виборі. Це завдання може бути вирішено завдяки введенню у навчально-виховний процес курсу профорієнтаційного спрямування, зміст якого має слугувати системоутворюючою основою для реалізації сукупності організаційно-педагогічних умов спільної діяльності суб'єктів профорієнтаційної роботи у середній загальноосвітній школі.

Література:

1. Зеер Э. Ф. Психология профессий: учеб. пособие [для студентов вузов] / Э. Ф. Зеер. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 194 с.
2. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М., 1996. – 308 с.
3. Мельник О. В. Принцип активного професійного орієнтування учнів / О. В. Мельник // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць / [ред. колег. О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех та ін.]. – К.: Інститут проблем виховання АПН України, 2009 – Вип. 13. – Кн. 2 – С. 299 – 308.

4. Мельник О. В., Ткачук І. І. Робочий зошит навчальної програми профорієнтаційного спрямування “ Людина і світ професій ” (9 годин) /О. Мельник, І. Ткачук – К.: “Четверта хвиля”, 2009. – 46 с.

5. Мельник О. В., Ткачук І. І. Програма “Людина і світ професій” [для 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів] (9 годин) / О. В. Мельник, І. І. Ткачук //Трудова підготовка в закладах освіти. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – № 10. – С. 34 – 40.

6. Мельник О. В., Ткачук І. І. Програма “Побудова кар’єри” [для 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів] (35 годин) / О. В. Мельник, І. І. Ткачук //Трудова підготовка в закладах освіти. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – № 3. – С. 30 – 39.

7. Модели организации профильного обучения на основе индивидуальных учебных планов: сборник научно-методических материалов / [Т. П. Афанасьева. В. И. Ерошин. Н. В. Немова. Т. Н. Пуденко]. – М.: СпортАкадемПресс, 2005. – 104 с.

8. Пряжникова Е. Ю. Размышления о профессиональном самоопределении молодёжи / Е. Ю. Пряжникова, Н. С. Пряжников // Весник практической психологии образования. – 2007. – №3. – С. 42 – 45.

9. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н. С. Пряжников – М.: Институт практической психологии. – Воронеж: НПО “МОДЭК”, 1996. – 256 с.

2.2. Модель підготовки молодого людини до успішної інтеграції в суспільство у Степанівському міжшкільному навчально-виробничому комбінаті (М. М. Шестаківський)

Постановка проблеми. Для будь-якої економічно розвиненої країни на сьогодні пріоритетного значення набуває питання якісної підготовки молоді до самостійного повноцінного життя в сучасному соціумі дорослих, де діють закони жорсткої конкуренції, бізнесу та впроваджуються складні соціально-політичні технології. Адже йдеться про культурний, професійний та духовний потенціал молодого покоління, покоління, якому довіряють майбутнє. Ряд європейських держав намагаються створити досконалу систему професійної освіти, яка б забезпечувала економіку кваліфікованими фахівцями і одночасно створювала умови для перманентного розвитку життєвої компетентності особистості. При цьому одним з важливих елементів такої системи є служби, які здійснюють психологічну та інформаційну підтримку процесу розвитку особистості дитини, починаючи з етапу ототожнення себе з іншими членами суспільства, протиставлення свого “Я” іншим, прогнозування власної соціальної позиції у майбутньому та вибору майбутньої професії, як початкової ланки майбутньої професійної кар’єри.

Такі зміни торкнулися й України. Новий період у житті нашої держави ознаменувався динамічним розвитком економіки, стрімким впровадженням у всі галузі виробництва новітніх інформаційних технологій, розвитком телекомунікацій, комерціалізацією компаній, що продають товари та послуги,

виходом на ринок нових закордонних інвесторів, уведенням міжнародних стандартів праці, бурхливими змінами у політичному, культурному житті суспільства. Звичними для пересічного громадянина стали такі поняття як жорстка конкуренція на ринку праці, рекрутмент, бізнес-тренінги, топ-менеджмент, PR-технології тощо.

Аналіз останніх досліджень. Ціллю сучасної шкільної освіти – головного інструменту процесу адаптації дитини до світу дорослих – стає формування у випускників готовності до успішної діяльності в нових соціально-економічних умовах. Актуальності набуває людиноцентризм, як напрямок у освіті, що дозволяє випускникові школи, за умови вчасного втручання компетентних спеціалістів та здійснення диференційованого підходу, максимально дослідити, розкрити власний внутрішній потенціал, вивчити свої психофізіологічні особливості, потреби, домінуючі інтереси (усвідомити образ “Я”), спрогнозувати свою позицію в суспільстві, на ринку праці, сформувати навички самостійного пошуку важливої інформації, активізувати процеси самопізнання, самоактуалізації, самовдосконалення, усвідомити власну індивідуальну неповторність і відповідальність, які передбачають не стільки обрання тієї чи іншої професії, скільки створення власного професійного образу, який вимагає оволодіння певним набором життєвих і професійних компетенцій задля досягнення майбутнього життєвого успіху, побудови успішної професійної кар’єри та траєкторії власного входження у світ дорослих.

Реалізації окресленої нами вище складної мети сучасної освіти активно сприяє впровадження профільного навчання у старшій школі, допрофільна підготовка та підвищення ролі професійної орієнтації молоді (профільне навчання забезпечує отримання початкової професійної підготовки, неперервної освіти протягом усього життя, виховання всебічно розвиненої, компетентної особистості; воно відбувається за такими основними напрямками: суспільно-гуманітарним, природничо-математичним, технологічним, художньо-естетичним, спортивним). Усі ці заходи в комплексі дають можливість створити цілісну та дієву модель успішної інтеграції дитини у світ дорослих. У процесі реалізації даної моделі в умовах звичайної загальноосвітньої школи отримуємо наступні труднощі:

1. Загальноосвітня школа хоча і перебудовується, намагаючись налаштуватись на потреби сучасної молоді, але все ще сприяє адаптивній моделі самовизначення учня. При адаптивному самовизначенні у молодій людині в процесі пошуку власного місця у житті домінує тенденція до підпорядкування зовнішнім обставинам, прийняття готових штампів, стереотипів.

2. У нашій країні досі відсутня система консолідації зусиль усіх організацій, що займаються проблемами молоді, з метою підтримки загальноосвітніх шкіл у сприянні особистісному розвитку та професійному становленні молоді; такі організації повинні сприяти рефлексивній моделі соціалізації дитини чи підлітка, яка на відміну від адаптивної дозволяє дитині усвідомити, оцінити та спрогнозувати свої майбутні можливості.

Тому, доцільно коротко проаналізувати відповідну систему, що створена і достатньо ефективно функціонує в економічно розвинених країнах, зокрема у США. У Сполучених Штатах Америки вже в старшій школі починається початкова професійна підготовка молоді в рамках профільного навчання. Молоді люди віком від 14 років мають право отримати не лише першу свою робітничу професію, а і пройти спецкурси, що допоможуть їм адаптуватися до соціуму, перевірити себе і свій професійний вибір, змодельовати можливі життєві ситуації та підготуватися до них. При чому освітні установи США, спільно із соціальними інституціями, об'єднують матеріально-технічні та наукові бази, даючи можливість учням найбільш ґрунтовно дослідити власну сферу професійних інтересів та розкрити свої таланти. Так, на початку ХХІ століття в США існувало 16000 професійних відділень при загальноосвітніх школах та понад 1000 міжшкільних навчальних закладів і відділень спецкурсів, які надавали учням старшої школи допрофесійну, початкову професійну та необхідну соціально-психологічну підготовку. Серед таких організацій найбільшим попитом користувалися Об'єднані окружні центри кар'єри, аналогами яких в Україні є МНВК (тут і далі міжшкільні навчально-виробничі комбінати).

Нажаль, у нашій державі роль міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, які по суті є важливою проміжною ланкою між школою і ВНЗ, між юнацьким віком та дорослим самостійним життям, недооцінюють і часто не розуміють. Крім того при запровадженні державних стандартів професійно-технічної освіти не враховано актуального питання отримання професій у старшій школі, тоді ж як наведений вище досвід зарубіжних країн, зокрема й США, свідчить про необхідність організації такої педагогічної діяльності.

Формулювання цілей підрозділу. Зважаючи на означене вище метою підрозділу є висвітлення створеної і практично діючої у Степанівському міжшкільному навчально-виробничому комбінаті моделі підготовки молоді до успішної інтеграції в суспільство.

Основна частина. Степанівський міжшкільний навчально-виробничий комбінат, що знаходиться у Менському районі Чернігівської області, на основі власних напрацювань та практичного досвіду в сфері підготовки життєво-компетентних випускників, презентує модель підготовки молоді до успішної інтеграції у суспільство дорослих. Дана модель може розглядатися як комплекс методичних рекомендацій по організації ефективної профорієнтаційної роботи та соціально-психологічного супроводу професійного становлення зростаючої особистості. Структурними компонентами такої моделі є:

1. Допрофільна підготовка молоді.
2. Профільне навчання. Соціальне загартування. Профорієнтація.
3. Діяльність віртуального кабінету консультування та профорієнтації. Супровід випускників.
4. Імітаційне навчання в умовах навчально-тренувальної фірми. Дієві професійні проби.

5. Ступенева освіта. Початок безперервної освіти впродовж життя.

Розкриємо нижче змісті запропонованої моделі детальніше.

МНВК – заклади системи загальної середньої освіти, які за своїм призначенням повинні забезпечувати потреби старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів у допрофільній, профільній, початковій професійній підготовці та профорієнтації. Діяльність Степанівського міжшкільного навчально-виробничого комбінату (далі – СМНВК) починається з моніторингу готовності учнів шкіл мікрорайонів та шкільних освітніх округів Менського району, що отримали базову середню освіту до профільного навчання, а на основі отриманих результатів учням 8 – 9-х класів пропонується модель допрофільного навчання, що виглядає наступним чином: впроваджується 70-ти годинний соціально-психологічний спецкурс “Людина та світ професій” рекомендований МОН України. Згаданий курс має три етапи: інформаційний (профінформування, роз’яснення сутності профільного навчання), психологічний (діагностика), діяльнісний (первинні професійні проби). Кінцевою метою допрофільного навчання є практична допомога учневі в усвідомленому виборі профілю навчання у 10-11 класах; розкриття його професійних схильностей та інтересів. Спецкурс “Людина та світ професій” передбачає обов’язкові професійні проби за усіма напрямками профілізації на базі СМНВК (відбуваються у формі курсів за вибором, факультативів, предметних гуртків, наукових товариств учнів, навчання у динамічних профільних групах, де учні мають можливість змінювати один напрямок діяльності на інший або поєднувати їх між собою, в пошуках того, що найбільше відповідає нахилам і природнім професійним здібностям особи, що здійснити у загальноосвітній, особливо, малокомплектній школі практично не можливо). Даний спецкурс проігнорований багатьма навчальними закладами України, як показує моніторинг, в основному через відсутність матеріально-технічної бази для професійних проб та непоінформованість учнів про можливість спецкурсу. У СМНВК такі проблеми вирішені через утворення шкільного освітнього округу (об’єднання наукових та матеріально-технічних баз кількох закладів), ініціатором створення якого є сам МНВК, батьківські комітети та районний відділ освіти РДА, а також через проведення активної профінформаційної роботи серед учнів методистами СМНВК.

Профільне навчання за участю СМНВК, орієнтоване, перш за все, на побажання учнів, підкріплені результатами їхньої допрофільної підготовки. Воно будується на основі комплексу спільних дій навчальних закладів – шкіл освітнього округу та СМНВК. Спецкурси та курси за вибором, що пропонує СМНВК сприяють свідомому професійному самовизначенню учнів і логічно завершуються отриманням разом із атестатом про загальну середню освіту найпростішої робітничої професії у відповідності до обраного профілю навчання. За стереотипами сприйняття може здатися, що СМНВК робить акцент на технологічний профіль, але на сьогоднішній день створено відповідну навчально-матеріальну базу, навчально-методичне і кадрове забезпечення (серед працівників СМНВК відмінники освіти України,

Заслужений працівник освіти України, активні учасники та переможці всеукраїнських оглядів-конкурсів “Успішна професія”, “Робітнича професія”, “Сучасна освіта в Україні”), є ліцензія Державної акредитаційної комісії при МОН України на право надання професійної освіти майже за всіма існуючими напрямками профілізації. Школи, учні яких обрали технологічний напрям профілізації, опановують у СМНВК актуальні на сьогоднішньому ринку праці професії: “Оператор комп’ютерного набору”, “Секретар керівника”, “Обліковець”, “Касир”, “Продавець”, “Швачка”, “Водій транспортних засобів категорій А, В, С”, “Тракторист-машиніст сільгоспвиробництва”, “Робітник з євроремонту”. Учням ЗНЗ інших напрямків профілізації СМНВК пропонує профільні спецкурси, що за бажанням учнів можуть закінчитися отриманням професії, адже програмний матеріал даних спецкурсів входить до навчальних модулів ліцензованих професій, вказаних вище.

Наприклад, навчальним закладам, які обрали природничо-математичний напрям профілізації, СМНВК пропонує фізико-математичний профіль та відповідні йому спецкурси: “Основи візуального програмування”, “Комп’ютерна графіка”, “Технології конструкційних матеріалів”, “Теоретичні та практичні основи теорії автоматичного керування”; біотехнологічний профіль та спецкурс “Сучасні агротехнології”. Для шкіл із суспільно-гуманітарним спрямуванням передбачено профіль української філології зі спецкурсами “Ділова українська мова”, “Сучасні офісні інформаційні технології”; профіль іноземної філології та спецкурс “Ділова англійська мова”; економічний профіль і спецкурси “створення бізнес-планів”, “Облікові системи проектування на основі програм “1С”. Художньо-естетичний напрям профілізації представлений у СМНВК профілем дизайну й спецкурсами “Моделювання сучасного одягу”, “Основи Веб-дизайну”, “Комп’ютерні презентації”. Навчальні години для спецкурсів, а по можливості й для опанування відповідних ним професій, виділяються із варіативної складової типових навчальних планів згідно до обраного учнем профілю навчання.

Учасники навчально-виховного процесу СМНВК, окрім профільних курсів, охоче вивчають профорієнтаційно-соціальний спецкурс “Побудова кар’єри”, котрий допомагає проаналізувати власний професійний потенціал, обґрунтовано обрати майбутню професійну галузь, підготуватися до вступу у конкретний навчальний заклад, дослідити регіональний та всеукраїнський ринок праці і спрогнозувати свою позицію на ньому, виробити індивідуальну професійну, соціальну, духовну, культурну траєкторію, успішно інтегруватися в суспільство. У ході профконсультування школярам пропонується пройти курс соціального загартування в умовах жорсткої конкуренції. До послуг учнів електронні довідники вузів, ресурси мережі Інтернет, присвячені ринку праці, плануванню майбутнього, розвитку особистості; спеціалістами СМНВК створена електронна діагностична система “Професійні здібності учня” (з нею можна ознайомитись на сайті СМНВК <http://www.stepanivka.narod.ru/>), яка допомагає психологам-профконсультантам навчального закладу в груповій та індивідуальній тренінговій і корекційній роботі. Крім того, між СМНВК та

деякими вищими навчальними закладами (ВНЗ) і професійно-технічними навчальними закладами (ПТНЗ) області налагоджено співпрацю у сфері ступеневої освіти та довузівської підготовки. Завдяки цьому учні мають змогу отримувати професійні консультації, вирішувати дистанційні тестові завдання за можливою майбутньою спеціальністю, знайомитись із навчальними програмами факультетів ВНЗ, дистанційно адаптуватись до умов навчання в обраному ВНЗ, організовувати круглі столи зі студентами та викладачами ВНЗ і ПТНЗ, отримувати рекомендаційні листи для вступу до ПТНЗ.

На офіційному веб-сайті СМНВК, який знаходиться за адресою <http://www.stepanivka.narod.ru/> функціонує Віртуальний кабінет консультування та профорієнтації, що є корисним як для осіб, котрі прагнуть отримати методичну допомогу по організації профорієнтаційної роботи у навчальному закладі (адже у відповідних розділах віртуального кабінету наявне повне науково-методичне та навчальне забезпечення), та учнівської молоді, яка бажає поглибити власні знання у сфері вибору професії, пройти додаткову психологічну діагностику, прочитати розгорнуті професіограми актуальних професій (понад 100 найменувань), дослідити інформацію, що не увійшла до програмного матеріалу профорієнтаційних спецкурсів, отримати пораду чи анонімну консультацію з особистісних проблемних питань. Навіть молоді люди, які не є вихованцями СМНВК, також можуть звертатись за порадами до віртуального профконсультанта, що працює в кабінеті у режимі on-line. Такий кабінет є інновацією як у діяльності СМНВК, так і в освітній практиці України загалом, цей факт був відмічений дипломом на обласному конкурсі дієвих сайтів навчальних закладів. Віртуальний кабінет консультування та профорієнтації є засобом психосоціального супроводження випускників та зворотного зв'язку з випускниками, допомагає при проведенні моніторингу зайнятості учнів.

У процесі профільного навчання в СМНВК кожен учень має можливість займатися в умовах навчально-тренувальної, імітаційної фірми, де імітуються умови справжнього підприємства з усіма його виробничими процесами. Таке навчання усуває розрив між теорією і практикою, оскільки здійснюється на конкретних робочих місцях, що дозволяє створювати, розвивати й обігрувати різні виробничі ситуації; моделювати внутрішньовиробничі взаємозв'язки між структурами організації і відтворювати атмосферу ділового спілкування, ділових зв'язків безпосередньо в процесі навчання; спробувати свої сили, працюючи на конкретному робочому місці. Це, в свою чергу, породжує навички спілкування і поведінки в реальному трудовому колективі, формує ділові якості майбутнього життєво компетентного випускника.

Назва "імітаційна навчальна фірма" більш точно відбиває головну відмінну рису використовуваних технологій навчання учнів "learning by doing": у такій фірмі імітується реальна діяльність організації в конкретній галузі (наприклад, у комерційній чи банківській справі, будівництві, готельному господарстві, соціальній сфері, туризмі тощо). Учні освоюють конкретні робочі місця в процесі навчання. Імітаційна фірма дає змогу впроваджувати і

використовувати в навчальному процесі технології замкнутого циклу, а це значно зберігає і збільшує ресурси освітньої організації. Така технологія запозичена із досвіду європейських країн, вона має низку переваг. По-перше, наближення до реальної дійсності, коли учні вчаться на власних помилках, не завдаючи збитків фірмі. По-друге, постійна робота у команді виховує в учнів колективний (корпоративний) дух. По-третє, учні можуть за ротаційною системою працювати й тренуватися, набуваючи досвіду в усіх відділах фірми, адже тут не існує “секретів фірми”. Кращі працівники фірми займаються науковою роботою – написанням курсових проектів з їх подальшим публічним захистом. Дана проектна діяльність дозволяє підготувати майбутнього абітурієнта до написання курсових та дипломних робіт. Навчальна імітаційна фірма у СМНВК активно співпрацює з навчально-тренувальним банком у Черкаському інституті банківської справи та з іншими аналогічними фірмами у навчальних закладах України, влаштовуючи з’їзди, конференції, ярмарки.

Висновок. СМНВК дає можливість своїм випускникам продовжити ступеневе навчання за обраним профілем. Цьому сприяють договори, що укладені між СМНВК та професійно-технічними і вищими навчальними закладами України різних рівнів акредитації. Дирекція та методична служба СМНВК неодноразово ділились досвідом із запровадження описаної моделі підготовки молодої людини до успішної інтеграції в суспільство дорослих безпосередньо та через наукову пресу на обласному та всеукраїнському рівнях.

Профільне навчання є дуже перспективним видом навчання і необхідною складовою безперервної освіти, інтеграції дитини у суспільство дорослих та розвитку її особистості на усіх етапах життєвого шляху. А міжшкільні навчально-виробничі комбінати, як про те свідчать результати соціологічного опитування серед учнівського контингенту та результати моніторингу зайнятості випускників, відіграють вирішальну роль у його організації, сприяючи формуванню рефлексивної моделі професійного самовизначення, яка на відміну від адаптивної дозволяє учневі усвідомити, оцінити, випробувати, реалізувати та спрогнозувати свої можливості та обрати успішну траєкторію розвитку по закінченні школи.

РОЗДІЛ 3

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ УЧНІВ

ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

3.1. Організаційно-педагогічні умови професійної орієнтації учнівської молоді на робітничі професії (Д. О. Закатнов)

Постановка проблеми. Інтеграції України в світовий економічний простір та зростання конкурентної боротьби на глобалізованих ринках товарів, послуг та робочої сили, актуалізували проблему ефективного формування, відтворення й використання її трудового потенціалу, зокрема – кваліфікованих робітників, як фактору забезпечення конкурентоздатності вітчизняної економіки.

Становлення та розвиток економіки незалежної Україні обумовили значні зміни в її структурі. Економічний спад в 90-хх рр. минулого століття

призвів до масової ліквідації промислових і сільськогосподарських підприємств і, як наслідок, відтоку кваліфікованих робітничих кадрів зі сфери матеріального виробництва. Вивільнені робітники перейшли до сфери самозайнятості, насамперед торгівельно-посередницького спрямування. Економічне зростання, яке розпочалося в Україні наприкінці 90-х рр. ХХ століття, актуалізувало проблему нестачі кваліфікованих робітничих кадрів, насамперед у промисловості та сільському господарстві. Проте, результати вивчення професійних намірів учнів середніх загальноосвітніх шкіл свідчать, що лише 5-10% старшокласників (залежно від регіону, де здійснювалося опитування) пов'язує своє професійне майбутнє з робітничими професіями. В той же час, за даними Державного центру зайнятості на 1 січня 2011 року кількість вакансій за робітничими професіями складала понад 45 % від загальної кількості вільних робочих місць [3].

Аналіз останніх досліджень. Проблема підготовки учнівської молоді до вибору робітничих професій була особливо актуальною для радянської педагогіки. Зміст, форми та методи підготовки школярів до вибору робітничих професій вивчалися П.Атутовим, М.Дьяченком, К.Катхановим, М.Тименком, В.Симоненком, Е.Фарапоною, І.Чечель, В.Шадриковим та багатьма іншими дослідниками. Слід зазначити, що дана проблема розглядалася, як правило, в контексті проблеми трудового виховання учнівської молоді та проблеми трудової підготовки школярів за робітничими професіями. З розвитком а Україні ринкових відносин дослідження комплексу організаційно-педагогічних проблем, пов'язаного з підготовкою учнівської молоді, насамперед школярів, до вибору робітничих професій практично припинилися (під робітничими професіями нами розуміється група професій, що об'єднує працівників, які безпосередньо здійснюють трудові операції і заняті у процесі створення матеріальних цінностей, надання матеріальних послуг, обробки інформації, перевезенням вантажів та пасажирів тощо).

Формулювання цілей підрозділу. Метою підрозділу є визначення організаційно-педагогічних умов розв'язання проблеми професійної орієнтації молоді на робітничі професії.

Основна частина. Україною була успадкована система освіти СРСР, зорієнтована на задоволення потреб адміністративно-планової економіки. Така система не відповідала зміненним соціально-економічним умовам, які характеризувалися становленням і розвитком в Україні ринкових відносин. Зміни у базисі та надбудові українського суспільства стали основними чинниками, які обумовили зміни в структурі, меті та завданнях національної системи освіти. Але при цьому був втрачений значний пласт теоретичних та практичних напрацювань щодо трудової підготовки та професійної орієнтації учнівської молоді.

Одним з негативних факторів, який обумовив сучасний стан підготовки молоді до вибору робітничих професій, стало фактичне виключення з числа пріоритетних завдань загальноосвітньої школи підготовки школярів до праці, їхнього трудового виховання. До середини 80-х рр. минулого століття в УРСР в

основному завершилося формування моделі школи, яка поєднувала функції з обов'язкової середньої освіти та професійної (допрофесійної) підготовки молоді. Функціональний дуалізм знайшов відображення як у самому змісті освіти, так й в організаційній структурі та відповідній побудові матеріально-технічної бази трудової підготовки школярів (див. табл. 1).

Таблиця 1

**База трудового навчання учнів старших класів шкіл УРСР
у 1986/87 навчальному році**

Показник	Міжшкільні навчально-виробничі комбінати	Міжшкільні навчально-виробничі майстерні	ПТУ, на базі яких здійснювалася трудова підготовка школярів	Кількість робочих місць, обладнаних базовими підприємствами для суспільно корисної праці школярів
Кількість	524	146	226	308.000

Наприкінці 80-х рр. крім професійної та допрофесійної підготовки учнів старших класів було впроваджено трудове профільне навчання для учнів 7-8 класів. Впродовж останніх років у школах значно (майже вдвічі) скоротилася кількість годин, які відводяться на трудове навчання у молодшій та середній школі, кількість годин, яка відводиться на вивчення предметів з напрямку “Технології” (крім власне технологічного напрямку) у сучасній школі зведена до мінімуму (1 година на тиждень у 10-11 класах). Майже в 2 рази скоротилась кількість міжшкільних навчально-виробничих комбінатів (МНВК) та міжшкільних навчально-виробничих майстерень, на базі яких здійснювалася допрофесійна й професійна підготовка школярів за робітничими професіями. Різноманітні форми фізичної суспільно-корисної та навчальної праці учнів (праця з самообслуговування; робота в літніх таборах праці та відпочинку; виробнича практика в межах допрофесійної й професійної підготовки старшокласників; трудові об'єднання старшокласників та ін.) у сучасній школі не культивуються. Профільне навчання, всупереч задекларованій профорієнтаційній спрямованості, набуло рис класичної академічної освіти, яка готує школярів до набуття вищої освіти.

Упродовж останніх 20 років кількість ПТНЗ в Україні скоротилася в 1,3 рази, кількість учнів зменшилася майже в 1,5 рази, кількість випускників закладів професійно-технічної освіти – в 1,6 рази (слід зазначити, що статистичні дані щодо системи професійно-технічної освіти до 1994 року враховували лише заклади, підпорядковані МОН України, з 1995 р. – заклади МОН та інших міністерств (відомств), така статистика не відображає реальні розміри деградації системи ПТО впродовж 1990 – 2010 р.). Ці розрахунки зроблено нами на основі статистичних даних, взятих з сайту Державного комітету статистики України, (електронна адреса <http://www.ukrstat.gov.ua/>).

Одночасно з скороченням мережі ПТНЗ швидкими темпами збільшувалася мережа вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації (з 149 у 1990 р. до 350 у 2010 р.) та кількість студентів (див. рис. 1), які в них навчаються (з 881 тис. у 1990 р. до 2242 тис. у 2010 р.).

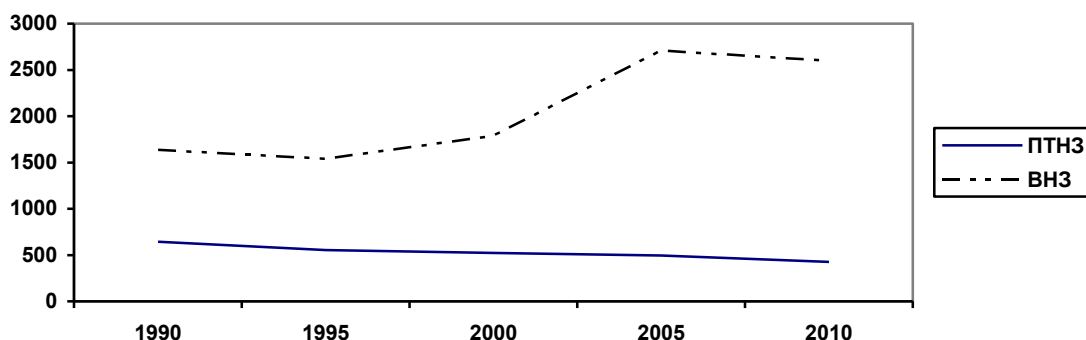

Рис. 1. Зміна чисельності учнів ПТНЗ та ВНЗ у 1990 – 2010 рр. (тис. осіб)

У 2010 р. співвідношення кількості учнів ПТНЗ до кількості студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації складало 1:5,3 (з урахуванням ВНЗ I-II рівнів акредитації 1:6,13). Одночасно із зростанням кількості ВНЗ III-IV рівнів акредитації скоротилася чисельність ВНЗ I-II рівнів акредитації, які, зокрема, готували висококваліфікованих робітників (рис. 2). Слід зазначити, що підвищенню освітнього рівня представників робітничих професій є загальноосвітньою тенденцією і наприкінці минулого сторіччя у США понад 20% кваліфікованих робітників мали професійну освіту яка, з точки зору прийнятої в Україні градації освітніх рівнів, є вищою [2].

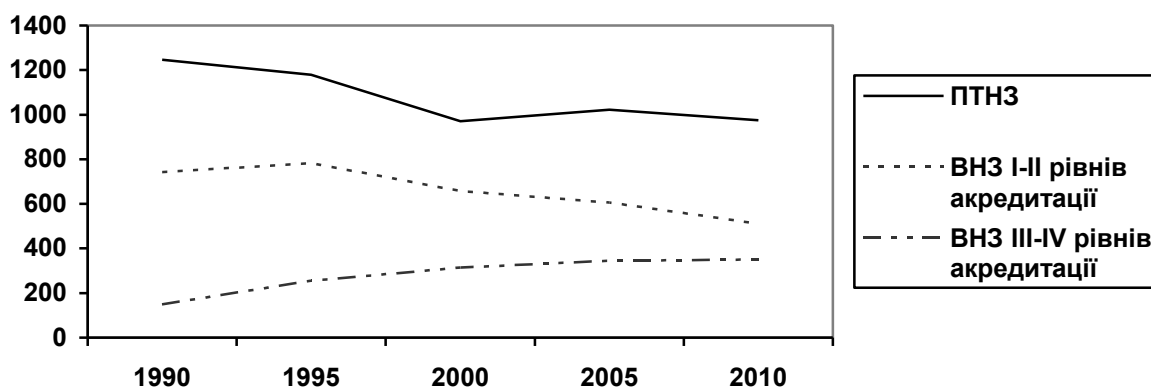

Рис. 2. Динаміка зміни кількості закладів професійної освіти в Україні

Крім того, в країні склалася несприятлива демографічна ситуація (кількість учнів у середніх загальноосвітніх школах зменшилася з 7.132 тис. у 1990 – 91 навч. р. до 4.495 тис. у 2009 – 10 навч. р., тобто в 1,6 рази). У 1989/90 навчальному році в цілому по СРСР середню загальноосвітню школу закінчило 2.532 мільйони осіб, а до ВНЗ поступило 1.050 мільйони осіб, тобто ємкість ВНЗ складала біля 40% від чисельності випускників загальноосвітньої школи (на практиці ця цифра щодо випускників шкіл була значно меншою, оскільки пріоритет при вступі до ВНЗ надавався особам, що мали відповідний досвід роботи, демобілізованих зі збройних сил СРСР тощо). В Україні у 2008 – 09 навчальному році кількість випускників 11-х класів складала 427 тис. осіб, а обсяг

прийому на 2009 – 10 навч. р. до ВНЗ III-IV рівнів акредитації – 370 тис. осіб (з урахуванням ВНЗ I-II рівнів акредитації – 464 тис.). Таким чином, упродовж останніх двадцяти років навчальна та демографічна база підготовки молоді за робітничими професіями значно звузилася.

Професійна орієнтація, яка є одним із засобів підготовки молоді до вибору робітничих професій, у переважній більшості загальноосвітніх і професійно-технічних закладах здійснюється несистематично або не здійснюється взагалі. У 1984/85 навчальному році 84,6% загальноосвітніх шкіл УРСР мали кабінети профорієнтації, жодного з яких до цього часу не збереглося [5, с. 266 – 267]. В організаційному плані профорієнтаційна робота в середніх та професійно-технічних навчальних закладах регулюється Положенням про професійну орієнтацію молоді, яка навчається (затверджено у 1995 р.) та Положенням про професійну орієнтації населення (затверджено у 1995 р.), які є застарілими.

Зміна ідеологічної надбудови українського суспільства негативно вплинула на суспільну оцінку вагомості та престижності робітничих професій, на матеріальні та моральні преференції для їх представників. Підготовка молоді до вибору й оволодіння робітничими професіями, а також забезпечення її роботою, є проблемою, яка не може бути розв'язана лише засобами професійної орієнтації й іншими видами навчально-виховної роботи в закладах загальної середньої та професійно-технічної освіти, а потребує реалізації комплексу узгоджених і взаємопов'язаних заходів з боку органів державної влади, системи освіти, роботодавців, засобів масової інформації тощо.

У контексті вирішення проблеми орієнтації молоді на вибір робітничих професій функція держави вбачається в створенні законодавчого поля, сприятливого для розвитку національної економіки та такого, що забезпечує збільшення попиту на кваліфіковані робітничі кадри (заохочення роботодавців до вкладання коштів у модернізацію підприємств і поліпшення умов праці, розвиток інновацій технологій тощо). Функція роботодавців полягає в створенні робочих місць для кваліфікованих робітників з високою оплатою праці, неодноманітним і високотехнологічним змістом праці, новим устаткуванням, обладнанням та ін. Такі заходи, поєднані з відповідною пропагандистською та профінформаційною компанією в засобах масової інформації, можуть підвищити престижність і привабливість робітничих професій.

До числа регулятивних функцій держави слід віднести й упорядкування мережі вищих навчальних закладів. За чисельністю ВНЗ, напрямками та якістю підготовки фахівців система вищої освіти в Україні є надлишковою й такою, що не відповідає поточним і перспективним потребам національної економіки. Поряд зі скороченням мережі ВНЗ доцільно розширити навчальну базу для підготовки молоді за робітничими професіями, зокрема в середній загальноосвітній школі. Для цього доцільно переглянути стандарти професійно-технічної освіти з точки зору об'єктивно необхідного для підготовки кваліфікованого робітника обсягу навчального часу й розширити на базі

середніх закладів освіти професійну підготовку старшокласників за певними професіями. При цьому для здійснення допрофесійної та професійної підготовки старшокласників доречно більш активно використовувати матеріально-технічну базу й педагогічних працівників ПТНЗ. Крім того, в межах створення системи неперервної професійної освіти доцільно впровадити в загальноосвітніх школах систему професійно зорієнтованих залікових одиниць (кредитів) з дисциплін освітнього напрямку “Технологія”, які б зараховувалися при продовженні навчання за відповідним фахом у системі професійно-технічної та вищої освіти. За такого підходу по закінченню середньої школи учень одержуватиме атестат про загальну середню освіту й свідоцтво про професійну (допрофесійну) підготовку. За період навчання в 10 – 11 класах старшокласник може набрати певну кількість залікових одиниць (кредитів) з дисциплін, які зараховуватимуться під час оволодіння кваліфікацією за відповідною професією й дозволятимуть скорочувати термін навчання у ПТНЗ (професійного навчання на виробництві).

Підготовка школярів до вибору робітничих професій передбачає реанімацію такого напрямку навчально-виховної роботи школи як трудове виховання й залучення учнів до суспільно-корисної та навчальної праці.

У контексті проблеми підготовки молоді до вибору робітничих професій в системі професійно-технічної освіти доцільно розширити підготовку за інтегрованими професіями, які підвищують конкурентоздатність і професійну мобільність випускника ПТНЗ. Опосередкованим засобом підвищення привабливості робітничих професій може слугувати й перегляд назв з метою їх “осучаснення” та мінімізації негативного ставлення до низки професій, обумовлених їхньою зовнішньою атрибутикою й стереотипами, що склалися в суспільстві.

Орієнтація молоді на робітничі професії передбачає скоординовані дії середніх загальноосвітніх навчальних закладів, професійних навчальних закладів, органів державного управління, державних органів охорони здоров’я, праці й зайнятості населення, роботи з молоддю, роботодавців, засобів масової інформації, сім’ї, суспільних об’єднань і організацій, а також інших соціальних інститутів, відповідальних за виховання, освіту, професійну підготовку та працевлаштування молоді.

Профорієнтаційна підтримка комплексу заходів, спрямованих на орієнтацію молоді на робітничі професії, має будуватися з урахуванням особливостей професійного розвитку особистості, притаманних цій віковій групі. За такого підходу важливою ланкою системи профорієнтації, яка є одним із засобів підготовки молоді до вибору робітничих професій, є середні загальноосвітні навчальні заклади. Основні напрями їх діяльності в контексті проблеми орієнтації молоді на робітничі професії можна умовно поділити на загальні та специфічні. До числа загальних напрямів роботи школи з орієнтації учнів на робітничі професії можна віднести: створення умов для проведення системної, кваліфікованої й комплексної роботи з профорієнтації, яка спрямована на ознайомлення школярів з світом професій; формування в учнів

об'єктивних знань щодо особливостей власної особистості; формування у школярів готовності до усвідомленого вибору майбутньої професії на основі співвіднесення інформації про професію з власними інтересами, здібностями, об'єктивними можливостями, життєвими планами; створення умов для диференціації навчання, в тому числі професійно зорієнтованого, відповідно до інтересів, здібностей, професійних намірів учнів; формування в учнів здатності до побудови перспектив професійної кар'єри, прийняття рішення стосовно її реалізації та готовності особисто нести відповідальність за зроблений вибір.

До числа специфічних напрямів роботи школи з орієнтації учнів на робітничі професії можна віднести наступні: здійснення заходів з трудового виховання учнів на всіх ступенях шкільної освіти; реалізації трудового навчання школярів; створення умов для здійснення педагогічно керованої і педагогічно доцільної навчально-трудової й суспільно-корисної діяльності школярів; забезпечення умов для здійснення учнями навчальних проєктів, спрямованих на розширення когнітивної бази щодо робітничих професій та набуття адекватного практичного досвіду.

З погляду розв'язання проблеми орієнтації молоді на робітничі професії особливого значення можуть відігравати міжшкільні навчально-виробничі комбінати. Вони здатні виконувати функцію координаційних центрів профорієнтаційної роботи з учнями загальноосвітніх шкіл в районі (місті); здійснювати допрофесійну (професійну) підготовку школярів за робітничими професіями, а також забезпечувати участь школярів у професійно зорієнтованій навчально-трудовій, трудовій і професійній діяльності.

Відповідно до особливостей вікового розвитку (перехід від підліткового до юнацького віку), структури та особливостей функціонування профільної школи, професійна орієнтація учнів старших класів основної школи та старшої школи відрізняється специфікою профорієнтаційної підтримки процесу підготовки учнів до вибору майбутньої професії (див табл. 2 та табл. 3) [4].

На етапі постшкільної професійної підготовки (заклади професійної освіти, підготовка на виробництві, курсах та ін..) метою профорієнтаційної діяльності є закріплення в особистості усвідомлення правильності вибору професійного шляху або переорієнтація на початкових етапах професійного навчання на вибір іншої професії, якщо в цьому є потреба [1].

Професійно-технічні навчальні заклади в контексті розв'язання проблеми орієнтації молоді на робітничі професії: впроваджують систему заходів з пропаганди серед молоді робітничих професій, які є перспективними й такими, що мають попит на ринку праці; сприяють закріпленню в учнів професійного вибору та подолання криз професійного розвитку в період професійної підготовки, а також переорієнтацію учня на набуття нової робітничої професії у випадках, коли первинний вибір напряму навчання не може бути реалізованим; проводять роботу із закріплення в учнів мотивації вибору професії та формування системи відповідних професійних ціннісних орієнтацій; забезпечують психологічний супровід професійної, виробничої й соціальної адаптації майбутніх кваліфікованих робітників; інформують учнів про

перспективи професійного розвитку за обраною професією; створюють умови для набуття в період навчання практичного досвіду за обраною професією.

Таблиця 2

**Специфіка профорієнтаційної підтримки процесу вибору професії
для учнів 8 – 9 класів**

Типові очікування учнів щодо профорієнтаційної допомоги	Напрямки профорієнтаційної роботи
вирішення проблеми щодо подальшого навчання (працевлаштування); поглиблений інтерес до певних професій; інтерес до професійних навчальних закладів; інтерес щодо власної професійної придатності.	профконсультаційна допомога у виборі профілю навчання у старшій школі або професійного навчального закладу (в окремих випадках – допомога у виборі місця роботи); допомога у самопізнанні (без висновків щодо професійної непридатності); формування системи ціннісних ставлень до професійної праці; профінформаційна робота, спрямована на ознайомлення зі світом професій та шляхами їх набуття.

Таблиця 3

**Специфіка профорієнтаційної підтримки процесу вибору професії
для учнів 10 – 11 класів**

Типові очікування учнів щодо профорієнтаційної допомоги	Напрямки профорієнтаційної роботи
вибір професії; вибір напрямку набуття професійної освіти, визначення закладу професійної освіти; вибір шляхів вступу до закладу професійної освіти (підготовчі курси та ін.); інтерес щодо ціннісних та моральних аспектів майбутньої трудової діяльності; прагнення до конкретизації вибору майбутньої професії та шляхів її набуття	головний акцент – ціннісно-моральна складова професійного самовизначення; профінформаційна допомога – створення розвинутої когнітивної бази вибору майбутньої професії; профконсультаційна допомога – співставлення вимог, що ставить професія до особистості, з особливостями особистості школяра; індивідуалізація профорієнтаційної роботи; допомога у розробці розгорнутого особистого професійного плану, який передбачає реальні альтернативи обраній професії

За такого підходу основною метою профорієнтаційної роботи з учнями ПТНЗ є підготовка особистості до планування й реалізації професійної кар'єри. Однією з можливих форм навчально-виховної діяльності закладів професійно-технічної освіти за цим напрямком є консультування з питань кар'єри, яке передбачає надання учневі комплексу профорієнтаційних і психологічних послуг. Консультування з питань кар'єри, як напрямок психолого-педагогічної підтримки професійного розвитку особистості, має за мету формування адаптаційних здатностей і навичок, які дозволяють особистості ефективно, з урахуванням конкуренції на ринку праці й наявності неповної зайнятості, використовувати свій професійний потенціал.

Висновки. Означене вище дозволяє зробити наступні висновки : проблема орієнтації учнівської молоді не може бути вирішена лише засобами професійної орієнтації й потребує реалізації комплексу узгоджених та взаємопов'язаних заходів з боку держави, системи освіти, роботодавців, засобів масової інформації тощо; здійснення орієнтації молоді на робітничі професії передбачає реалізацію низки організаційно-педагогічних умов (відродження системи трудової підготовки та трудового виховання у середніх загальноосвітніх навчальних закладах, створення, із залученням соціальних партнерів, сучасної бази трудової підготовки школярів тощо), які виходять за межі власне профорієнтаційної роботи; профорієнтаційна підтримка комплексу заходів, спрямованих на орієнтацію молоді на робітничі професії, має будуватися з урахуванням особливостей професійного розвитку особистості, притаманних цій віковій групі. В статті не розкрито всі аспекти професійно орієнтації учнівської молоді на робітничі професії, потребує подальшого дослідження кожна з її організаційно-педагогічних умов і особливості взаємодії різних соціальних інституцій щодо вирішення досліджуваної проблеми.

Література:

1. Климов Е. А. Психология профессионала / Е. А. Климов. – М. : Изд-во “Институт практической психологии”, Воронеж : НПО “МОДЭК”, 1996. – 400 с.
2. Супян В. США: Человеческий потенциал и экономика / В. Супян // Человек и труд. – 2008. – № 4. – С. 20 – 24.
3. Кого ищут украинские работодатели [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://job.ukr.net/news/kogo-iwut-ukrainskie-rabotodateli>. – заголовок з екрану.
4. Пряжникова Е. Ю. Профорієнтація : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / Е. Ю. Пряжникова, Н. С. Пряжников. – М. : Издательский цент “Академия”, 2005. – 496 с.
5. Трудовая подготовка школьников / [П. Р. Атутов, В. А. Кальней, С. У Калюга, И. Д. Чечель]. – К. : Рад. шк., 1987. – 224 с.

3.2. Проблеми професійного становлення учнів ПТНЗ у трансформаційних соціоекономічних умовах (М. Д. Карп'юк)

Постановка проблеми. Вхідження людства у ХХІ століття відзначається різними глобальними проблемами, стрімким розвитком атомної енергетики, комп'ютерної техніки, хімічної промисловості, прискореною інформатизацією суспільства, соціально-економічними та політичними збуреннями. Тому, закономірно, що основна увага концентрується навколо проблеми людини, її космопланетарної природи, її деструктивного впливу на середовище свого існування, адже з кожним днем стає більш ніж очевидним факт того, що земна цивілізація підходить до крайньої межі й сьогодні стоїть перед проблемою виживання. У зв'язку з цим доречно згадати слова К.Маркса: “Перемоги техніки куплені ціною моральної деградації. Всі наші відкриття і весь наш прогрес приводять до того, що матеріальні сили наділяються інтелектуальним життям, а людське життя, позбавлене своєї інтелектуальної сторони, зводиться

до ступеня простої матеріальної сили” [3, с.13]. У сфері духу, духовності, моралі, у сфері розуміння й тлумачення природи людини, її впливу на навколишнє середовище ми досягли таких формацій, що вихід один: зупинитися й задуматися над станом справ не лише в освіті, в управлінні, а й на планеті Земля в цілому, бо прийшов час збирати каміння. Прийшов час усвідомлювати не лише фізичний рівень реальної дійсності, але й енергоінформаційний, щоб приймати виважені прогностичні рішення з метою конструктивного вирівнювання ситуації як у свідомості людей, в освіті та вихованні, у власній державі в цілому, так і на планеті Земля — колиці п’ятої земної цивілізації, що зобов’язана відкрити для себе та усвідомити рівень завдань, які стоять перед шостою планетарною расою.

Формулювання цілей підрозділу. Зважаючи на актуальність задекларованої вище проблеми метою даного підрозділу є: розкриття змісту категорії “професійне становлення учнів ПТНЗ”; характеристика факторів, якими мотивується проблема професійного становлення учнів; презентація тесту на перевірку підприємницького потенціалу майбутнього кваліфікованого робітника; систематизація засобів удосконалення професійного становлення учнівської молоді; актуалізація професійного самопізнання учнем власних ділових якостей.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у розробку проблеми професійного становлення особистості зроблено психологами та педагогами (С.Максименко, М.Боришевський, І.Зязюн, Г.Балл, Л.Карамушка, Н.Ничкало, В.Радкевич, І.Бех, Л.Орбан-Лембрик, В.Моргун, В.Зінченко, В.Крижко, Д.Закатнов, Н.Чепелєва, В.Калошин, О.Мельник, І.Ткачук, М.Миропольська, М.Варій, О.Чалий, В.Лутай, Н.Побірченко, Т.Тюріна, В.Синявський та ін.).

Сучасний етап розвитку людства абсолютною більшістю фахівців різних галузей знання характеризується як кризовий. На такій оцінці сходяться представники й природничих і суспільно-гуманітарних наук. Стає зрозуміло, що модель “прогресу” за рахунок експлуатації Природи аж до її винищення, стає фундаментом можливого самознищення людської цивілізації. Звідси потреба не замикатися межами традиційних проблем, що розглядаються в тій чи іншій науці, а намагатися максимально інтегрувати здобутки різних напрямків знання, адже сьогодні вже відомо, що увесь Всесвіт функціонує за голографічним принципом. Суть голографічної природи Універсуму полягає в тому, що все в Світобудові пов’язане між собою. Це єдина вібраційно-комунікативна система, між елементами якої здійснюється безперервний обмін інформацією. XXI століття наповнене викликами, для розуміння природи яких традиційні схеми мислення вже не спрацьовують. Що ж нового бачимо в динамічних змінах сьогодення, до сприйняття й мотивації яких має бути готовою кожна особистість, кожний освітянин, науковець, педагог, вихователь, кожний фахівець ринку праці?

По-перше, це парадигма глобалізму та пов’язана з нею ідея інформатизації. Завдяки цим процесам людина все більше й повніше розуміє світ як свій дім та осмислює, будучи співучасницею коеволюційних процесів у

ньому, унікальність свого існування. Основними глобальними проблемами сучасної гуманістики є космопланетарна природа людини, холістичне цілісне мислення особистості; професійна освіта, що відповідає рівню сучасних планетарних, національно-культурних, духовно-екологічних, економічних, валеологічних, управлінських завдань. По-друге, забезпечення нового рівня гуманізації всіх сфер діяльності кваліфікованого робітника, а також розвиток демократичних основ державності, утвердження громадського суспільства, пізнання законів функціонування Всесвіту. По-третє, формування толерантної, моральної поведінки членів суспільства та соціальних організацій і різних інституцій з метою, щоб зробити світ безпечним для всіх, а еволюційний поступ землян стабільним. По-четверте, у сфері самоуправління, зокрема вміння складати бізнес-програми майбутніми кваліфікованими робітниками, тобто вміння вести “свою справу”, що є важливим для конкурентоспроможності випускників ПТНЗ, а також їх успішної фахової самореалізації. По-п’яте, усвідомлювати фундаментальні основи (на підставі синтезу планетарних, космічних, біосферних, неосферних, антропосферних, культурологічних начал життя) саморозвитку систем у світі. По-шосте, потреби розробити й закласти в навчальні дисципліни механізми забезпечення стійкого розвитку та поняття про трансформаційні еволюційні механізми систем. По-сьоме, формувати адаптаційні механізми в майбутніх кваліфікованих робітників, що дає можливість, незважаючи на всі впливи, зберігати цілісність, здатність до самореалізації, самоконтролю, саморозвитку, самозвітування, самоаналізу. По-восьме, опановувати специфіку космопланетарної природи людини, що допоможе глибше зрозуміти місію, призначення особистості в Універсумі, його Душу й Дух, Карму і взаємозв’язок з космоорганізмом Творця. По-дев’яте, усвідомлювати, що будь-який розвиток детермінований, він планується й програмується, тому так важливо, щоб випускник ПТНЗ володів такими навиками.

Основна частина. Становлення – це філософська, а не тільки психолого-педагогічна категорія, що відображає процес діалектичного переходу від одного ступеня розвитку до іншого як момент взаємоперетворення протилежних і разом з тим взаємопов’язаних моментів розвитку – виникнення й зникнення. Процес появи, утворення чого-небудь у сукупності характерних ознак і форм; формування когось, чогось у процесі розвитку. Професійне становлення учнів ПТНЗ – це інтегральний гомеостаз (внутрішня домінанта мотиваційної діяльності майбутнього кваліфікованого робітника), що охоплює, зокрема: світогляд індивіда; систему стереотипів, якою послуговується учень; індивідуальну систему цінностей, їх ієрархію в світорозумінні особистості; особистісні якості характеру учня, його здатність до адаптації та безконфліктної соціалізації в конкретних виробничих умовах; професійні навички і компетенції; трудову й виробничу культуру; професійні якості та властивості, спрямовані на якісну самореалізацію фахівця (мобільність, толерантність, дисциплінованість, відповідальність, акуратність, моральність, порядність у взаємодії з партнерами, чуйність до інших форм життя,

комунікативно-інформаційну зрілість, конструктивізм, фінансово-економічну культуру, оперативність); прагнення до цілісного бачення світу в собі й навколо себе; здатність до самоконтролю, саморозвитку, самовиховання тощо.

Проблеми професійного становлення учнів ПТНЗ мотивуються різними факторами, зокрема: індивідуально-віковими; психофізіологічними та валеологічними (від лат. valeo — “здоров’я”, “бути здоровим”); соціально-економічними; комунікативно-інтерактивними; стилем життя родини; стилем взаємовідношень у навчальному закладі; духовно-інтелектуальним і загальнофаховим розвитком учня; мотиваційною програмою його життєдіяльності, життєспрямованості; системою індивідуальних, етичних, громадянських, соціокультурних, психологічних, фахових, етнічних, загальнолюдських цінностей; рівнем сформованості адаптаційних механізмів учнів до різних соціально-політичних, духовно-екологічних, соціокультурних, психолого-технічних, фінансово-економічних факторів; сформованістю вольових якостей учня; захищеністю учня від стресових чинників та ін.

Учень, як основний суб’єкт професійного становлення у професійно-технічному навчальному закладі відповідно до специфіки вікових характеристик відзначається: а) недостатньою сформованістю психіки; б) відсутністю стійких духовно-етичних основ саморозвитку; в) максималізмом, переоцінкою цінностей, часто поєднаних з інфантилізмом, безпорадністю, відсутністю досвіду конструктивного розв’язання складних психолого-виробничих ситуацій, які часто приховуються тональністю бравади, розв’язаності, всюдозволеності, грубощів чи навіть цинізму й брутальності; г) впливом негативної поведінки інших людей, загальної атмосфери в училищі, між однолітками, в сім’ї; д) наявністю певного власного досвіду, особистісних здобутків і втрат на життєвому шляху.

З-поміж різних актуальних професійних якостей (працездатність, ініціативність, мобільність, комунікабельність, відкритість, впевненість, рішучість, дисциплінованість, акуратність, наполегливість, виваженість, толерантність, мужність, послідовність, гнучкість, скромність, самостійність, здатність приймати рішення, готовність сприймати іншу думку, уміння працювати в команді, креативність, здатність до творчості, надійність, готовність до компромісу, доброзичливість, витривалість, цілеспрямованість, організаційні здібності, самодисципліна, працьовитість, здатність до сприймання інноваційних знань та ін.) для майбутнього кваліфікованого робітника важливо розвинути за час навчання й професійного становлення в ПТНЗ власний підприємницький потенціал. Адже підприємницька незалежність, креативність може надати нові фахові можливості, розвинути навички прогностичного мислення й конструктивного ризикування. Важливо, щоб учні ПТНЗ навчилися оцінювати свій підприємницький потенціал. З цією метою доречно запропонувати тест на перевірку підприємницьких здібностей:

Тестування розвиває самодисципліну, самоконтроль, самозвітність, отже, сприяє становленню професійних ділових якостей майбутнього кваліфікованого робітника, розуміння того, що підприємництво у поєднанні з

іншими факторами орієнтує особистість на гарні шанси “тут і тепер”, на якісну професійну самореалізацію, що є актуальним в умовах нестабільних соціально-економічних чинників. Учень ПТНЗ має розуміти, що підприємливість пов’язана з конструктивною сміливістю, вмінням оперативно й прогностично правильно приймати рішення, передбачати наслідки та уміти ризикувати й нести персональну відповідальність за добровільно створену ситуацію. Тому реалістична оцінка власних шансів і ґрунтовна підготовка до успішної професійної самореалізації – життєво необхідні властивості й компетенції фахівця ринку праці. Зрозуміло, перш ніж здійснювати підприємницькі задумки доречно проконсультуватися, а також скласти реалістичний план дій, який би відповідав на базові питання: “Що робити?”, “Як робити?”, “Коли робити?”, “З ким робити?”, “З якою метою?”, “З яким кінцевим результатом?”.

I. Особистісні фактори		Абсолютно вірно	Скоріше ні	Абсолютно невірно
1.	У команді завжди є тим, хто бере на себе відповідальність.			
2.	Мені важко підкорятися, я віддаю перевагу власним міркуванням у прийнятті рішення.			
3.	Я добре витримую щоденний стрес.			
4.	Чим більше навантаження, тим більш мобільним я є, більш дисциплінований, зібраний.			
5.	Рівень моєї самодисципліни високий. Мене не треба змушувати працювати.			
6.	Я добре витримую фізичні навантаження і рідко хворів в останні роки.			
II. Базові умови для професійної самореалізації		Абсолютно вірно	Скоріше ні	Абсолютно невірно
1.	У мене є бізнесова ідея, що відрізняє мене від конкурентів, або ж у мене мало /немає конкурентів.			
2.	Ринкові умови для моєї бізнесової ідеї дуже сприятливі (високий попит, мало конкурентів).			
3.	Моя родина повністю підтримує мене в моєму починанні.			
4.	Я маю у своєму розпорядженні фінанси або маю додаткові джерела доходів.			
III. Досвід роботи		Абсолютно вірно	Скоріше ні	Абсолютно невірно
1.	У мене є досвід фахової діяльності.			
2.	У мене є досвід у сфері закупівель/продажів, і я часто вів переговори з клієнтами і партнерами			
3.	У мене є досить глибокі знання в комерційній сфері або досвід в галузі, у якій я збираюся відкрити свій бізнес.			
4.	Під час моєї діяльності я встановив корисні контакти в сфері, в якій я збираюся відкрити свій бізнес			

Складаючи бізнес-план з метою утвердження й розвитку своїх підприємницьких властивостей, кваліфікований робітник має розуміти також суть основних економічних законів ринкових відносин, зокрема: 1. Закон підвищення потреб людини. 2. Закон залежності між попитом і ціною (Закон попиту). 3. Закон залежності між пропозицією й ціною (Закон пропозиції). 4. Закон залежності між пропозицією та попитом. 5. Закон зростання додаткових витрат. 6. Закон ефекту досвіду. 7. Закон економії часу. 8. Закон конкуренції та ін.

Метою професійно-технічної освіти в Україні є всебічний розвиток особистості учня як найвищої цінності суспільства, розвиток його талантів, креативного потенціалу, розумово-ментальних і фізичних здібностей; формування розвинутої самосвідомості та стабільних, укорінених у самоконтроль, самоуправління й поведінку морально-етичних принципів і якостей. Кожна історична епоха має свою парадигму та модель освіти. Стосовно нашого часу можна сказати, що вона базується на трьох компонентах: освіта як формування культури універсального знання, де освітня культура розглядається як цінність у вигляді розширеного простору знань про світ; освіта як формування культури універсальної діяльності, де культура етносу породжується, закріплюється та транслюється у вигляді соціальних морально-етичних норм; освіта як формування інтелектуально-професійної діяльності. Сучасна педагогічна наука визначається всіма наявними в освітньо-професійному полі парадигмами, тобто має поліпарадигмальну направленість. На початок XXI століття в освіті намітилася досить виразна й чітка тенденція до зміни лінійної (класичної) парадигми на нелінійну (некласичну), відмінності між якими можна систематизувати за базовими критеріями (див. табл. 1).

Таблиця 1

Базові критерії лінійної (класичної) та нелінійної (некласичної)

Основні критерії розрізнення	Узагальнення на основі класичного (традиційного) бачення	Узагальнення на основі синергетичного (некласичного) інтелектуального підходу
1. Концептуальне бачення образу особистості	Людиноцентризм	Людинокосмізм (космопланетарна багатомірна природа людини)
2. Ставлення до цінностей індивіда та оцінка їх	Деаксіологізація	Аксіологізація
3. Характер суб'єкт – об'єктних взаємовідношень	Безальтернативний Концепція “чистого об'єкта”	Методологія партнерства, співпраці, співучасті, взаємодоповнення
4. Теоретичні засади.	Позиція “єдино правильної марксистсько-ленінської теорії”	Плюралізм, варіантність думок, їх потенційна рівноцінність
5. Рівень (концепція) наукової істинності	Абсолютизація зроблених висновків і узагальнень	Релятивізація (розуміння відносності наявних здобутків)

6. Мотивація характеру досліджуваних об'єктів	Елементаризм, одномірне спрощенство, звуження до одноманітності, вульгаризація, логіка виділення, виривання частини з цілого	Інтегралізм, багатомірність, увага до голографічної природи об'єктів
7. Рівень розуміння й тлумачення еволюціонізму	Однолінійність, людина як випадковий "продукт земної еволюції", ігнорування космопланетарної природи людини	Багатомірний еволюціонізм усіх форм життя, коеволуція людини, природи, суспільства
8. Особливості мислення	Лінійно-атеїстичне, підкорювальний самовпевнений силовий активізм, зверхність у ставленні до природи, зовнішнього світу в цілому	Нелінійність, когерентність, синергетизм як показник якості цілісного мислення

Ці основні критерії розрізнення між парадигмами лінійного (класичного) підходу й нелінійного (некласичного), суттєво визначають інноваційні трансформації в сфері професійно-технічної освіти. Професійне становлення учнів ПТНЗ є актуальним з огляду на принципові зміни світоглядної парадигми що, закономірно, позначається на стратегії й тактиці оновлення, а також якості функціонування професійної освіти. Професійне становлення відбувається постійно через реалізацію різних форм фахової взаємодії з учнями ПТНЗ учителів-предметників, майстрів виробничого навчання, вихователів, методистів, психологів-консультантів, а також батьків (чи опікунів), зокрема, через: зацікавлення учнів науково-дослідною роботою; організацію позаурочної діяльності та якісним проведенням позаурочних заходів з урахуванням особистісних нахилів, уподобань, здібностей учнів; надання методично-організаційної та психолого-педагогічної допомоги, особливо за конфліктних чи депресивних обставин; організацію та проведення тематичних вечорів, учнівських вогників, вікторин, олімпіад, творчо-спортивних змагань, екскурсій, конкурсів, творчих зустрічей з професіоналами виробництва, випуском групових ювілейних стінгазет, КВК, трудових десантів та інших заходів із залученням здібностей учнів ПТНЗ; цілеспрямоване формування професійних якостей учнів засобами програмних дисциплін; гуманізацію навчально-виховного процесу й утвердженням у різних сферах життя ПТНЗ стратегії й тактики партнерства та співпраці людини більш досвідченої (педагог, вихователь, психолог, учитель-предметник, майстер виробничого навчання, роботодавець) з менш досвідченою (учень, майбутній кваліфікований робітник, практикант); підтримання стосунків з батьками (опікунами, родичами); надання в разі необхідності посильної матеріальної допомоги; якісне проведення планових уроків з фахових дисциплін; комплексно-методичне забезпечення заходів, що сприяють професійному становленню учнів ПТНЗ; заходи на розвиток в майбутніх кваліфікованих робітників мобільності, оперативності, підприємливості, комунікативної майстерності, толерантності, працьовитості, екологічної та економічної культури;

інформаційно-комп'ютерні технології; когнітивно-ігрову професійну діяльність; оволодіння інноваційними знаннями й методиками їх втілення у виробництво; проведення профорієнтаційного консультування; залучення традицій етнопедagogіки у вихованні почуття господаря рідного краю; використання традицій прикладного мистецтва, дизайну, ремісництва українського народу; залучення учнів ПТНЗ до соціокультурних, екологічних, пізнавально-археологічних акцій; професійне самопізнання; поглиблення й оновлення самосвідомості на основі досягнень фундаментальних наук.

Професійне становлення, на жаль, реалізується не завжди якісно й оперативно з огляду на цілий ряд негативних явищ, які мають місце в професійно-технічній освіті та потребують якнайшвидшого розв'язання, зокрема: традиційне звуження, спрощення багатогранної природи людини, що спричиняє в практичній діяльності з учнями ПТНЗ різні травматично-стресові ситуації та наслідки (аж до суїцидів); відсутність фундаментальних досліджень з урахуванням космопланетарної (космогалактичної) складової багатомірної природи людини в контексті соціуму; розбіжність між наявністю теоретичних інноваційних знань про багатомірну природу людини та недостатнім втіленням їх у практику професійної взаємодії з учнями ПТНЗ; ігнорування великою мірою на практичному рівні реалізації специфіки виховної роботи з учнями професійно-технічних навчальних закладів; декларативний характер державної політики у сфері професійної реалізації учнів; відсутність достатньо розробленої законодавчої бази щодо умов поліпшення якості виховної роботи з учнями ПТНЗ з урахування особливостей учнівського контингенту, соціально-економічних, індивідуально-вікових та професійних факторів, що визначають специфіку взаємодії з учнями; не досить конструктивне відношення державних і регіональних органів до кінцевого результату реформування професійного навчання і виховання; заполітизованість і задогматизованість державних та регіональних управлінських структур у ставленні до реформування професійної освіти; ігнорування великою мірою думок вітчизняних науковців, культурологів, антропологів, філософів, психологів, педагогів-практиків, що спричиняє суттєве зниження культурно-освітнього рівня українського суспільства; потужні рефлексії авторитарно-тоталітарної психології з боку державно-регіональних управлінських структур у ставленні до забезпечення потреб корінного етносу України, що, закономірно, негативно впливає на забезпечення учнів ПТНЗ потрібною навчально-методичною професійною літературою, як і народознавчою, чим відсікаються великою мірою потужні й багатовікові здобутки українського народу у сфері виховання професійної молоді, що негативно позначається на укоріненості (свідомості) майбутніх кваліфікованих робітників у систему національних цінностей; відсутність достатнього фінансового забезпечення на потреби професійного виховання-становлення учнів ПТНЗ; нерозробленість фахових методик професійного становлення майбутніх кваліфікованих робітників з урахуванням вимог ринкової економіки щодо соціально-психологічних, етично-культурних і духовно-екологічних якостей кваліфікованих робітників.

За статистичними даними, Україна за глобальним індексом конкурентоспроможності Всесвітнього форуму посідає 72 місце серед 134 країн. Соціально-економічні та соціополітичні причини суттєво впливають на якість реалізації базових цінностей у системі професійно-технічної освіти. Вона потребує нових підходів для свого повноцінного й багатогранного розвитку в усіх аспектах життєдіяльності громадян суспільства. Прийшов час підняти престиж людини праці; зрозуміти, що професійна базова освіта разом з вищою визначає, врешті-решт, інтелектуально-креативний, соціокультурний і технологічно-професійний рівень нації, який відтворює матеріальні здобутки нації і є однією з умов примноження індивідуально-особистісних цінностей в контексті державно-міждержавних потреб і завдань, а також духовно-екологічних і загальнопланетарних. Вкрай актуальною для реалізації потенціалу професійно-технічної освіти є проблема ідеологічно-світоглядного та структурного об'єднання так званої середньої професійної освіти (технікуми) з базовою технічною (тобто професійно-технічною) і створення єдиної потужної системи професійної базової освіти як запоруки ефективного розвитку в сучасних умовах становлення України, а також науково-технічних та соціально-економічних трансформацій. Постійне підвищення вимог до якості професійної освіти спонукає педагогів-вихователів підніматися на новий рівень професійно-ціннісного, позитивно-конструктивного мислення та шукати нові концептуально обґрунтовані, експериментально виважені способи освітньої діяльності й методи взаємодії з особистістю учня – майбутнього кваліфікованого робітника.

Форми і засоби удосконалення професійного становлення учнів ПТНЗ такі: внесення питань охорони природи до структури навчальних програм і планів виховної роботи училищ, розробка навчальних програм і навчально-методичних посібників з питань охорони навколишнього середовища, що розраховані на різні категорії фахівців у галузі промисловості, сільського господарства, сфери послуг, туризму та ін., з урахуванням їх можливого й потенційного впливу на стан довкілля; розробка та запровадження нових розділів у програми на спеціальних курсах підвищення кваліфікації інженерних і педагогічних кадрів з метою поглиблення професійних знань та якості самосвідомості педагогів стосовно гострої необхідності гармонізувати власний внутрішній світ, фахово розуміти психологічно-вікові особливості учнів, аксіологічний статус якого опосередковано виражається через стан зовнішнього світу, його хаотичність і розбалансованість, до чого рівень самосвідомості громадян планети має пряме відношення; розробка для профтехучилищ спеціальних навчально-виховних програм з раціонального використання природних ресурсів, їх рециркуляції, енергозбереження, регенерації; внесення духовно-моральних, етичних і природоохоронних проблем до звітних, творчих, самостійних, підсумкових, розвиваючих, конкурсних і дипломних робіт учнів ПТНЗ та інших виховних заходів; вивчення, узагальнення та поширення передового досвіду в ековихованні й екоосвіті учнів системи профтехосвіти; планування навчально-виховної роботи

з послідовною установкою на розвиток і поглиблення усвідомлення кожною особистістю своєї належності до сім'ї, регіону, села, міста, народу; своєї відповідальності не тільки за рідний край, а й за Землю в цілому; виховання розуміння необхідності збереження генетичного фонду планети й турботи про долю наступних поколінь, тобто формувати в майбутніх кваліфікованих робітників основи біосферного та ноосферного (холістичного, синергетичного) мислення, здатність розуміти важливість для власного здоров'я й життя ціннісного відношення до інших форм життя.

Становлення майбутнього кваліфікованого робітника як самостійної, творчої особистості нерозривно пов'язане з вихованням його професійної самосвідомості. Гіпотеза про те, що між рівнем професійної самосвідомості й результативністю діяльності існує пряма залежність, знайшла підтвердження у багатьох працях учених. Як свідчить наш досвід, низький рівень професійної діяльності виявляють учні з слабким особистісним контролем, недостатньою самокритичністю. Вони не можуть адекватно оцінити практичну сторону своєї діяльності, проаналізувати недоліки, знайти їх причини. Будь-яка система людських дій стає можливою тільки на основі актуалізації механізмів свідомості, завдяки чому програмується діяльність і контролюється її реалізація. Аналіз та критичне осмислення особистого й чужого досвіду сприяють розвитку комплексу умінь, зокрема умінь, пов'язаних з пізнанням власних професійних якостей, індивідуального стилю діяльності. Тому виховання інтересу до професійного самопізнання, уміла організація і керівництво його розвитком є необхідною умовою становлення професійної майстерності майбутнього кваліфікованого робітника.

Самопізнання – це дослідження, пізнання самого себе. Воно вимагає від особистості учня розвитку інтелекту, мислення, рефлексії. Функція самопізнання лежить в основі всіх інших функцій самосвідомості. Розрізняють самопізнання у найбільш загальному вигляді (мимовільне) і цілеспрямоване. Його формами, прийомами є самоспостереження, самоаналіз, саморефлексія. Самоспостереження – прийом самопізнання особистості учня, що дозволяє фіксувати фізичні й духовні прояви (переривання думки, зміна емоції, почуття, психостану тощо), відіграє важливу роль у формуванні апарату самосвідомості й самоконтролю особистості. Без самоспостереження неможлива успішна професійна діяльність. Саме це мав на увазі К.Д. Ушинський, коли писав, що душа людини пізнає сама себе тільки у власній своїй діяльності і знання душі про саму себе так само, як і знання її про явища зовнішньої природи, складаються із спостережень. Чим більше буде цих спостережень душі над власною діяльністю, тим будуть вони настійніші й точніші, тим більший і кращий психологічний такт розвинеться в людини, тим цей такт буде повніший, правильніший, чіткіший. Самоаналіз – логічний прийом, метод дослідження самого себе, необхідна складова самоконтролю. Самопізнання становить його внутрішню сторону, служить джерелом інформації.

Самоаналіз є передумовою самокорекції (виправлення помилок невдалих рішень) і вважається найкращим рівнем самопізнання. Не слід думати, що

потреба в самоаналізі виникає спонтанно. Поштовхом для цього є внутрішній конфлікт, пов'язаний з інтеграцією особистості, з переборенням якої-небудь мотивації "Я" заради іншої, більш ціннісної потреби. А включення самоаналізу в дійову самокорекцію можливе тільки за умови переведення самосвідомості в рефлексію. Рефлексивний рівень фахових здібностей включає три типи чутливості особистості учня: чутливість до того, як сприймаються людьми об'єкти реальної дійсності, відчуття об'єкта, розуміння психології іншого; тактовне ставлення до змін, що відбуваються в особистості, її поведінці й діяльності під впливом навчання та виховання; почуття причетності до успіхів і недоліків власної професійної діяльності, які проявляються у взаємодії з партнерами. Успішне формування перцептивно-рефлексивних здібностей неможливе в рамках тільки індивідуальної самосвідомості. Рефлексія виникає в широкій системі міжособистісних відносин, які можуть бути забезпечені тільки на основі активної взаємодії всіх учасників виробничого процесу. Зміни й трансформація індивідуального "Я", а разом з тим і ефективна перебудова професійної діяльності в умовах ринкової динаміки також від того, чи існує така відповідальна справа, в якій можна випробувати себе, оцінити свої уміння й здібності.

Що ж сприяє розвитку професійного самостановлення та самопізнання? Яких необхідних умов слід дотримуватись, щоб практична реалізація професійних знань майбутнього кваліфікованого робітника про себе та власну діяльність була найбільш успішною? Для цього, по-перше, необхідний безпосередній постійний контакт. По-друге, об'єктивне пізнання своєї діяльності неможливе без оцінювання, спілкування і зовнішнього контролю. Основними критеріями оцінювання можуть бути: а) якість виконання конкретно-практичних дій, завдяки яким формуються вміння; б) використаний на них час; в) рівень самостійності учня й характер допомоги, яку йому подають у процесі підготовки; г) рівень усвідомлення й теоретичного осмислення учнем своєї практичної діяльності; д) адекватність відображення психолого-педагогічних особливостей команди партнерів; е) соціальна активність, інтерес до фахової роботи. Систематичний зворотній зв'язок забезпечує створення інформаційної основи для підвищення ролі самоконтролю, сприяє формуванню почуття вимогливості до себе. В таких умовах починають діяти механізми розвитку самопізнання, а саме: засвоєння суб'єктом колективної оцінки його професійних умінь; порівняння себе з еталонами, що виробились на основі узагальнення досвіду; самотрибуція (висновок про самого себе через самоспостереження та оцінку своєї професійної поведінки в різних ситуаціях). Формування навичок самопізнання та самоаналізу потребує уваги, а також умілого керівництва з боку як методистів, так і керівників підприємств.

Необхідно враховувати, що в основі самопізнання лежать ті ж процеси, які сприяють пізнанню людини людиною. Як правило, вони або усвідомлюються частково, або взагалі не усвідомлюються й здатні створювати уявлення особистості про себе, свої достоїнства й недоліки, що приводить до

виникнення труднощів в оволодінні діяльністю. До типових помилок процесу самопізнання належать: звужені стереотипи, категоризація (“приклеювання ярликів”) і рубрикація; умовно-ситуативний висновок учня (склавши враження про людину на основі будь-яких вчинків, ми часто ігноруємо факти, які не підтверджують цього враження, й помічаємо лише ті, що нам вже визначено; ефект ореолу (високо оцінюючи риси свого характеру або свою діяльність ми схильні переносити цю оцінку на більш широке коло якостей та характеристик; упередженість поглядів (якщо вважаємо себе хорошим спеціалістом, то будь-яку свою дію інтерпретуємо як вияв цієї якості; проекція з протилежним знаком (ми схильні переносити на себе ті риси оточуючих, які нам подобаються); імпліцитна теорія особистості (ми припускаємо, що між окремими рисами характеру існує певний зв’язок); сформоване ставлення до себе, яке дуже важко змінити та ін.

Адекватність самопізнання і самоаналізу певною мірою залежить від індивідуальних особливостей психічного складу особистості. На це слід звертати увагу в процесі професійного становлення майбутнього кваліфікованого робітника. Наукова організація процесу самопізнання є вагомим фактором у формуванні професійних і особистісних якостей учня ПТНЗ. Разом з усвідомленням характеристик власної діяльності виробляється звичка діяти осмислено. Майстерність, як відомо, приходить з розвитком умінь: самостійно аналізувати явища, тобто розчленовувати їх на складові елементи (умови, причини, мотиви, стимули, засоби, форми вияву т. ін.); осмислювати кожен його частину; правильно визначати ідеї, робити висновки, встановлювати закономірності перебігу подій; правильно діагностувати явища, відносити їх до відповідної категорії понять; ставити завдання (проблему) і оптимально її розв’язувати, враховуючи конкретні особливості, умови і власні можливості.

У процесі становлення професійної самостійності неможливо обійтися без чіткої організації навчально-практичної роботи учнів ПТНЗ, без серйозних, науково обґрунтованих методичних розробок. Сформованість рефлексивного рівня в професійній діяльності свідчить про певну цілісність творчого стилю фахівця. На цій стадії розвитку професійної свідомості відкриваються можливості оволодіння процесом регуляції та саморегуляції, резервами індивідуального самовдосконалення. Тому так важливо починати навчання самостереження, самоаналізу та самоконтролю з перших кроків професійно-практичної діяльності майбутнього кваліфікованого робітника. Професійне самопізнання є одним з базових факторів фахового становлення майбутніх кваліфікованих робітників у динамічних умовах формування вітчизняної економіки на засадах ринкових взаємовідносин.

Висновок. Орієнтуючись на здобутки фундаментальних наук актуальною видається проблема вивчення професійної освіти, зокрема професійного становлення учнів ПТНЗ – майбутніх кваліфікованих робітників, які мають реалізовуватися в досить складних соціоекономічних умовах розбалансованого ринку праці.

Література:

1. Прогностичні аспекти проектування діяльності професійно-технічного навчального закладу: методичний посібник / [В. М. Аніщенко, М. А. Вайнруб, та ін.; за ред. Д. О. Закатнова]. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський центр професійно-технічної освіти з поліграфії та інформаційних технологій, 2010. – 202 с.
2. Васянович Г. П. Ноологія особистості: навчальний посібник [для студентів і викладачів] / Г. П. Васянович, В. Д. Онищенко. – Львів: “Сполом”, 2007. – 217 с.
3. Гончаренко М. С. Екологія людини / М. С. Гончаренко, Ю. Д. Бойчук. – К.: ВД “Княгиня Ольга”, 2005. – 394 с.
4. Дратвер Б. Л. Основи підприємницької діяльності: навчальний посібник / [Б. Л. Дратвер, Д. О. Закатнов, В. В. Мачуський, Н. О. Пасічник]. – Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр “ІМЕКС-ЛТД”, 2004. – 226 с.
5. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія / І. А. Зязюн. – Черкаси: Вид. УНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
6. Медведь В. В. Професійний підхід до управління. Розвиток управлінської культури в ПТНЗ: наукове видання / В. В. Медведь. – Севастополь: Вид-во НВЦЕКОСУ – Гідрофізика, 2009. – 92 с.
7. Ничкало Н.Г. Трансформація професійно-технічної освіти України: монографія / Н. Г. Ничкало. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 200 с.
8. Педагогічні засоби підготовки старшокласників до професійного самовизначення в умовах профільного навчання: методичний посібник / [Д. О. Закатнов, О. В. Мельник та ін.; за ред. Д. О. Закатнова]. – К.: ІПВ АПН України, 2005. – 181с.
9. Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності //Зб. наук. пр. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України / За заг. ред. І. А. Зязюна. – К.; Харків: НТУ “ХП”, 2009. – 472 с.
10. Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції / За заг. ред. І. Є. Каньковського. – Хмельницький: ТУП, 2001. – 326 с.
11. Професійно-технічна освіта: інноваційний досвід, перспективи: наук.-метод. зб. / [Упорядники Н. І. Бугай, Т. М. Десятов, Л. В. Крячко та ін.]. – Запоріжжя: ПП “АА Тандем”, 2008. – Вип. 5. – 226 с.

3.3. Вплив викладача на розвиток мотивації учня ПТНЗ щодо оволодіння майбутньою професією (М. І. Вовковінський)

Постановка проблеми. Мотивація займає провідне місце в структурі особистості і є одним з основних понять, які використовуються для пояснення поведінки та діяльності людини. Система мотивів, у тому числі й мотивів професійного самовизначення, динамічна і змінюється протягом усього життя. Від дитячих слабких нерозвиннутих мотивів, фантазій і мрій підліткового віку до мотивів сталого вибору з точки зору здібностей, інтересів і цінностей. Існує велика кількість різноманітних мотивів, які впливають на ефективність процесу

мотивації учнів ПТНЗ у процесі їх професійного навчання. Поряд з економічними (гідна заробітна плата, наявність пільг та ін.) велике значення мають психологічні мотиви: самоповага, визнання оточуючими людьми, моральне задоволення роботою. Ці види мотивів базуються на вивченні потреб людини. Мотиваційна сфера особистості є не тільки віддзеркалюванням її власних індивідуальних потреб. Тут об'єктивною основою виступають реальні протиріччя життя, які виникають у суспільстві. Відомо, що головним мотивом професійної діяльності в даний час є її соціальна значимість. Всі інші мотиви виражені менш яскраво. З цих даних можна зробити висновок, що відношення молоді до отримання освіти і вибору майбутньої спеціальності в сучасних соціально-економічних умовах стає більш прагматичним, суттєво змінюється структура мотивів і починають перевищувати економічні мотиви, а професія часто стає лише інструментом для досягнення цих цілей. Тому завданням сучасних наукових досліджень мотиваційного впливу викладача ПТНЗ на учня з метою урівноваження економічних і моральних мотивів у процесі оволодіння професією повинно відображатись у нинішніх наукових дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень. Висвітленням наукових проблем мотивації особистості відображені в дослідженнях І.Бориса [2], І.Вартової [3], С.Занюка [4], В.Ковальова [7], О.Леонтєва [9], В.Мільмана [11], А.Орлова [14], П.Якобсона [17]. Але комплексні дослідження впливу мотивації на особистість щодо вибору і оволодіння професією у ПТНЗ не проводилися.

Формулювання цілей підрозділу. Метою підрозділу є розкриття взаємозв'язку мотивації, компонентів профорієнтації та мотиваційної ролі викладача і майстра виробничого навчання в процесі здобуття майбутньої професії учнем ПТНЗ.

Основна частина. Із соціально-філософської точки зору людина є частиною природи і, водночас, завдяки тому, що вона живе в суспільстві, є діяльною, предметною, мислячою істотою, тобто постає у цих основних визначеннях, які тісно поєднані між собою на основі суспільного [1, с. 200 – 201]. У зв'язку з цим С. Занюк відзначає, що тільки в тому випадку людина здатна до “самовиховання і саморозвитку”, коли вона уміє самостійно “ставити перед собою цілі і працювати над їх досягненням” [4, с. 16]. Для реалізації цілей потрібна відповідна мотивація обраної діяльності. Мотивація (від франц. *motif* і лат. *moveo* – рухаю) [16, с. 838], за С.Ожеговим означає “сукупність аргументів для обґрунтування чого-небудь [13, с. 293]. Іншими словами, успіх у професійній діяльності залежить від мотивації на дану діяльність, тобто на перший план виходить мотиваційний чинник, який має сприяти задоволенню професійних інтересів учнів ПТНЗ.

Важливе значення має роль викладача щодо мотивації учнів ПТНЗ на професії, які вони обрали в навчальному закладі та підтримка даної мотивації на тому рівні, який буде сприяти успішному засвоєнню обраної професії чи спеціальності (процесуальна складова мотивації). У багатьох випадках процесуальний компонент мотивації не завжди підтримується на відповідному рівні (матеріальна база навчального закладу, відносини в колективі учнів,

відношення до роботи викладачів і майстрів тощо). Через те результативний компонент мотивації, за С.Занюком, “відіграє провідну роль у детермінації діяльності, особливо, якщо процесуальний компонент викликає негативні емоції” [4, с. 8 – 9]. Проте, саме процесуальний компонент мотивації відіграє ключову роль в оволодінні учнем майбутньою професією.

Таким чином, мотивація учнів у великій мірі залежить від відданості своїй професії самого викладача ПТНЗ. Тому, взявши за основу “Ознаки мотиваційного компоненту” Т.Зарочкиної при підготовці особистості до професійної діяльності [5, 239.], мотивацію учнів ПТНЗ щодо оволодіння майбутньою професією відповідно до основних компонентів профорієнтації, можна представити у відповідній послідовності, поданої нами нижче.

1. Професійна інформація:

- а) необхідність якісної освіти, якої прагне кожна особистість;
- б) усвідомлення цілей та завдань навчання;
- в) позитивне ставлення до професії і навчання, потреба набувати знання і зацікавленість у цьому та набуття додаткової інформації самостійно;
- г) потреба у нових враженнях та матеріальному забезпеченні.

2. Професійна консультація:

- а) спрямованість активності особистості учня ПТНЗ на розвиток його загальнопрофесійних якостей і відповідних спеціальних здібностей;
- б) орієнтація особистості учня ПТНЗ на стимулювання пізнавальних інтересів;
- в) направленість пізнавальної мотивації до навчання, потреби на подальший розвиток.

3. Професійний відбір:

- а) заохочення майстром і викладачем ПТНЗ прагнення учнів до оволодіння знаннями, вміннями та навичками, які будуть потрібні в майбутній діяльності та на конкретному робочому місці;
- б) мотивування викладачем ПТНЗ і майстром творчого пошуку обдарованих учнів.

4. Професійна адаптація:

- а) наявність внутрішніх стимулів учня ПТНЗ у діяльності та саморозвитку;
- б) формування викладачем мотивів досягнення успіху учня в професійній діяльності.

Спираючись на дану класифікацію, можна прослідкувати (див. табл. 1) динаміку змін у мотиваційній сфері учня ПТНЗ у процесі його навчання та скоригувати роботу викладача з метою максимального використання можливостей мотивації щодо професійного самовизначення і професійного становлення майбутнього робітника. Наприклад, профінформація включає в себе прагнення особистості на отримання якісної освіти і це прагнення повинно підтримуватись кожним викладачем, тому що від цього залежить подальше навчання кожного учня, усвідомлення ним чому він хоче навчатись даній професії і що потрібно зробити для отримання якісної освіти. Не всі учні чітко розуміють

мету і завдання навчання і це повинні відчувати, бачити і розуміти викладачі, адже від цього залежить вироблення позитивного ставлення до професії.

Таблиця 1

Взаємозв'язок мотиваційних чинників і компонентів профорієнтації

Компоненти профорієнтації	Мотиваційні чинники та відповідність їх завданням компонентів профорієнтації	Завдання компонентів профорієнтації
Професійна інформація	а) необхідність якісної освіти, якої прагне кожна особистість; б) усвідомлення цілей та завдань навчання в) позитивне ставлення до професії і навчання, потреба набувати знання і зацікавленість у цьому та набуття додаткової інформації самостійно; г) потреба у нових враженнях та матеріальному забезпеченні	а) ознайомлення учнів з особливостями професії, яку вони обрали; б) шляхи професійного вдосконалення в) формування позитивного ставлення до інших робітничих професій, попит на які актуалізується соціально-економічним розвитком суспільства; г) формування стійких професійних інтересів на основі усвідомлення соціально-економічних потреб і психофізіологічних особливостей учнів
Професійна консультація	а) спрямованість активності особистості учня ПТНЗ на розвиток його загальнопрофесійних якостей і відповідних спеціальних здібностей; б) орієнтація особистості учня ПТНЗ на стимулювання пізнавальних інтересів; в) направленість пізнавальної мотивації до навчання, потреби на подальший розвиток	а) найбільш повне вивчення особистості учня; б) співставлення одержаних даних з вимогами обраної професії; в) кваліфікована порада учню відповідно до обраної професії; г) демонстрування учню шляхів компенсації недостатніх професійно важливих якостей д) стимулювання самовиховання і саморозвиток учня
Професійний відбір	а) заохочення майстром і викладачем ПТНЗ прагнення учнів до оволодіння ЗУН, які знадобляться в майбутній діяльності на робочому місці; б) мотивування викладачем ПТНЗ і майстром творчого пошуку обдарованих учнів	а) визначення придатності людини до виконання того чи іншого виду роботи; б) успішне оволодіння професією у процесі навчання; в) вдосконалення своєї особистості відповідно до майбутньої діяльності; г) вдосконалення професії обдарованими учнями за сприятливих умов
Професійна адаптація	а) наявність внутрішніх стимулів учня ПТНЗ у діяльності та саморозвитку; б) формування викладачем мотивів досягнення успіху учня в професійній діяльності	а) сприяти вдосконаленню або зміні в певних межах окремих властивостей особистості відповідно до виду роботи; б) формування сталих шаблонів дій при сталих особистісних якостях; в) вироблення позитивної мотивації до праці; г) вироблення індивідуального стилю діяльності

Значно підсилює мотивацію учнів до обраної професії і потреба у нових враженнях, зацікавленості, оскільки у цьому віці така мотивація особливо цінна. Перше враження від побаченого справляє великий вплив на свідомість людини і тому підготуватись до прийому нових учнів і підтримувати на такому

ж високому рівні не тільки оснащеність аудиторій та навчальних майстерень, порядок, чистоту в них і гуртожитках, а й поєднувати доброзичливість, моральну чистоту, взаємоповагу між учнями в колективі. Звичайно, до цього комплексу мотивів професійної інформації належать дані про заробітну плату, як один з важливих чинників отримання якісної освіти. І в цьому знову ж таки велика роль належить викладачу та майстру, які покликані показати взаємопов'язаність матеріальної винагороди та важливості сумлінної і особливо творчої праці, яка також є рівноцінною духовною і моральною винагородою для особистості.

Як бачимо, мотиваційні чинники професійної інформації тісно взаємопов'язані між собою і якщо хоча б одному з них не буде надаватись належної уваги, то звичайно буде знижуватись мотиваційна потреба учня в оволодінні даною професією. Наприклад, якість освіти безпосередньо залежить від усвідомлення цілей та завдань навчання самим учнем, а звідси – його позитивне ставлення до професії. Позитивне ставлення до професії, усвідомлення мети свого навчання в ПТНЗ значною мірою підкріплюється перспективою отримання достатньої матеріальної винагороди (заробітної плати). І ніби цементуючою складовою профінформаційної мотивації учня є потреба у нових враженнях, яка постійно повинна підтримуватись на високій емоційній тональності і підкріплюватись позитивним мисленням.

Також, правильна мотиваційна робота викладача з профінформації буде сприяти успішному виконанню її завдань, а саме: ознайомлення учнів з особливостями професії, яку вони обрали, шляхи професійного вдосконалення, формування позитивного ставлення до інших робітничих професій і стійких професійних інтересів на основі усвідомлення соціально-економічних потреб і психофізіологічних особливостей учнів. Виконання цих завдань профінформації стимулюють вище охарактеризовані мотиваційні чинники (див. табл. 1).

Характеризуючи мотиваційні складові профконсультації, можна сказати, що вони спрямовані на забезпечення продуктивної реалізації її завдань (найбільш повне вивчення особистості учня, співставлення одержаних даних з вимогами обраної професії, кваліфікована порада учню відповідно до обраної професії, демонстрування учню шляхів компенсації недостатніх професійно важливих якостей, стимулювання самовиховання і саморозвиток учня). Так мотиваційна спрямованість активності особистості учня ПТНЗ на розвиток його загальнопрофесійних якостей (організованість, спостережливість, дисциплінованість, розсудливість, стриманість, акуратність тощо) і відповідних спеціальних здібностей повинні бути в постійній увазі викладача. Даний мотиваційний чинник першочергово переплітається з такими завданням профконсультації як: найбільш повне вивчення особистості учня, співставлення одержаних даних з вимогами обраної професії, кваліфікована порада учню відповідно до обраної професії та шляхи компенсації недостатніх професійно важливих якостей. У зв'язку з цим викладачу потрібно направляти всю свою навчальну і виховну роботу з учнями на мотивацію вище перелічених завдань з профконсультації. Якщо це буде виконано, то не буде виникати проблем у

майбутнього робітника з професійною адаптацією і адаптацією в новому колективі, тому що завдяки набутим загальнопрофесійним якостям і спеціальним здібностям молодий робітник зможе успішно довести свою професійну придатність.

Наступні складові мотивації учнів викладачем (орієнтація особистості учня ПТНЗ на стимулювання пізнавальних інтересів та направленість пізнавальної мотивації до навчання, потреби на подальший розвиток) тісно пов'язані із стимулюванням самовиховання і саморозвитку учня. Самовиховання має надзвичайно важливе значення, тому що воно приводить до саморозвитку особистості, що в свою чергу, сприяє розвитку творчої особистості. Н.Лосева характеризує саморозвиток, як “свідоме керування розвитком особистості” для “найповнішої реалізації себе в цьому житті” [10, с. 45]. Ю.Кулюткін і Г.Сухобська визначають саморозвиток як “ціннісну перспективу особистості у професійній сфері”, тобто “ідеальне Я” (яким би хотів стати вчитель) [12, с. 71]. С.Занюк відзначає, що актуалізація в людини мотиву саморозвитку підсилює її мотивацію до діяльності [4, с. 25]. І.Зязюн доводить, що “саморозвиток особистості – основне завдання освіти”, тому що “в учнів (студентів) необхідно розвивати відчуття відповідальності за те, як вони навчаються” [6, с. 47]. Тому саморозвиток особистості майбутнього працівника у засвоєнні основ професійної майстерності характеризується, за Л.Рувинським, самоосвітою, самовихованням і самооцінкою [15, с. 107 – 138], адже, як відзначає, К.Левітан, “самоосвіта виступає умовою самовиховання особистості... і становлять таку ж нерозривну єдність, як освіта і виховання” [8, с. 55] і таке її становлення направлене, в першу чергу, на соціальне спрямування, що дуже важливо для становлення молодого робітника у новому колективі.

Формування особистості майбутнього робітника повинне проходити з урахуванням інтраіндивідуальних (предмет вивчення загальної та диференціальної психології) властивостей особистості як провідних для формування професійної майстерності, але у взаємозв'язку з метаіндивідуальними (предмет вивчення соціальної психології) властивостями. Це пов'язано з тим, що кожна людина, в тій чи іншій мірі, переборює або старається уникати внутрішніх конфліктів у процесі свого саморозвитку, тому що, за С.Занюком, “виникають і небажані результати дій механізмів психологічного захисту (витіснення, реактивні утворення, регресія, раціоналізація, сублімація, ідентифікація, проекція, інтроспекція, заміщення, фантазія, деперсоналізація), що зумовлюють відхід від реальності, закритість для нового досвіду. Якщо не працювати в цьому напрямку, то це значно обмежує можливість саморозвитку” учня. Для уникнення чи подолання такої “захисної установки особистості” існують “групова й індивідуальна психотерапія, соціально-психологічний тренінг, психологічне консультування” [4, с. 48 – 66]. Викладач повинен знати всі ці основні положення мотиваційної сфери особистості, пов'язаної з завданнями профконсультації і дотримуватись її основних положень з метою успішного оволодіння учнем ПТНЗ майбутньою професією.

Як бачимо, знову ж таки мотиваційні чинники професійної консультації також знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності один від одного. Вище було доведено, що акцент на розвиток загальнопрофесійних якостей і спеціальних здібностей учня сприяє виконанню відповідних завдань профконсультації (від вивчення особистості учня до кваліфікованої поради щодо шляхів компенсації недостатніх професійно важливих якостей), що логічно приводить до мотивації його самовиховання і саморозвитку та виконанню останнього завдання професійної консультації: стимулювання самовиховання і саморозвитку учня.

Під професійним відбором розуміють процес вибору з групи кандидатів на певну посаду тих, від кого можна чекати успішного освоєння і наступного ефективного виконання відповідних функцій на робочому місці. Розглядаючи мотиваційні чинники (заохочення викладачем ПТНЗ і майстром прагнення учнів до оволодіння ЗУН та мотивування ними творчого пошуку обдарованих, які будуть потрібні молодому робітнику в майбутній професійній діяльності безпосередньо на робочому місці) профвідбору, наголошуємо на тому, що таке заохочення і мотивація у процесі профвідбору особливо актуальні й повинні відбуватись безперервно в цей період. Звичайно, даний процес постійний і системний та повинен починатись ще з початку навчання кожного учня в ПТНЗ. Тому відповідно до завдань профвідбору (визначення придатності людини до виконання того чи іншого виду роботи, успішне оволодіння професією у процесі навчання, вдосконалення своєї особистості відповідно до майбутньої діяльності, вдосконалення професії) потрібно підвищувати рівень освіти і спеціальної підготовки учнів, сприяти вдосконаленню професійних навичок і вмінь та можливостей розвитку і вдосконалення їх як у процесі навчання, так і в процесі праці, що і є мотиваційною характеристикою професійного відбору і яка сприяє формуванню професійного інтересу. Професійний інтерес може супроводжуватись професійним покликанням, тобто специфічним відношенням до певного виду діяльності. Професійне покликання – це соціально зумовлений стійкий потяг людини до певного виду трудової діяльності, за якого робота найбільш продуктивна і відповідає реальним і потенційним можливостям особистості. Виражається професійне покликання сукупністю розвинутих здібностей і стійкою схильністю до відповідної професійної діяльності.

Проте оптимальне поєднання людини і професії забезпечується в процесі професійної і соціально-психологічної адаптації. Професійна адаптація характеризується досконалим оволодінням вибраною професією або спеціальністю, закріпленням трудових навичок і умінь, що виявляється в стабільному виконанні норм виробітку, високій якості продукції, точності і надійності, творчій активності. Адаптація, звичайно починається ще у ПТНЗ, в основному на практиці, коли учні повинні показати володіння сукупністю професійних умінь на робочому місці. На робочому місці відбувається і соціально-психологічна адаптація, яка пов'язана з входженням працівника в мікросередовище, формуванням ділових і неформальних стосунків, прийняттям

соціальних норм і цінностей організації та вирішення завдань професійної адаптації: сприяти вдосконаленню або зміні в певних межах окремих властивостей особистості відповідно до виду роботи; формування сталих шаблонів дій при сталих особистісних якостях; вироблення позитивної мотивації до праці; вироблення індивідуального стилю діяльності. Цей процес характеризується мотиваційними чинниками професійної адаптації: наявністю внутрішніх стимулів учня ПТНЗ у діяльності та саморозвитку і формування мотивів досягнення успіху в професійній діяльності. Дані мотиваційні чинники сприяють оптимальному входженню молодого робітника або працівника в роботу та виконання завдань професійної адаптації (див. табл. 1).

Отже, питання підготовки кадрів до професійної виробничої діяльності завжди було предметом вивчення і дослідження науковців. Як свідчить практика, головна вимога такої підготовки полягає в тому, щоб самому працівнику повинно бути цікаво на своєму робочому місці, тобто важливе місце у роботі працівника займає процесуальний складник мотивації поряд з результативним. Це важливо тому, як зазначає С.Занюк, що “прагнення подолати труднощі у навчальній діяльності, випробувати свої сили і здібності може стати особисто значущим мотивом” [4, с. 8 – 9]. Важливе значення має сам процес підготовки майбутнього робітника до його практичної діяльності як у стінах навчального закладу, так і безпосередньо на робочому місці. І провідну роль у його становленні відіграє викладач ПТНЗ та майстер виробничого навчання, які покликані дотримуватись поступового, поетапного і системного підходу у підготовці учня до майбутньої роботи, завдяки чому буде досягнуто сприятливий кінцевий результат (результативний компонент мотивації).

Висновки. а) Якісна підготовка висококваліфікованих фахівців неможлива без урахування питань мотивації; б) навчальний процес має більшою мірою бути спрямований на внутрішню мотивацію учнів; в) вміле використання мотивації досягнень, яка спрямована на певний результат, отриманий завдяки власним здібностям людини, а саме на досягнення успіху чи уникнення невдачі, веде до підвищення якості навчання; г) налагодження стосунків з іншими людьми є нагальною потребою кожної людини, тому цей фактор мотивації є суттєвим у процесі навчальної діяльності; д) мотив набуття професійних знань і мотив творчого досягнення перед даним колективом, і цінностям, які цей колектив поділяє (підготовка перспективних спеціалістів і наукові досягнення є одним із важливих факторів, що сприяють активності учнів у процесі навчання); е) навчання, що базується на пізнавальних інтересах учнів, веде до підвищення навчальної активності і розкриттю їх творчого потенціалу; є) велика позитивна мотивація може виступати як фактор компенсації недостатньо великих здібностей; ж) поетапне професійне становлення відповідно до мотиваційних чинників та компонентів професійної орієнтації.

Література:

1. Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія: курс лекцій / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – К.: Генеза, 1996. – 368 с.

2. Борис І. Мотиваційна сфера як проблемний чинник поведінки / І. Борис // Психологія і суспільство. – 2002. – №2. – С. 48 – 57.
3. Вартова І. І. К проблеме диагностики мотивации / І. І. Вартова // Вестник Моск. ун-та: серия 14 “Психология”. – 1998. – №2. – С. 80 – 87.
4. Занюк С. С. Психологія мотивації: навч. посібник / Сергій Степанович Занюк. – К.: Либідь, 2002. – 304 с.
5. Зарочкіна Т. Взаємозв’язок компонентів навчального процесу підготовки студентів до професійної діяльності / Т. Зарочкіна // Матеріали ІІІ Всеукраїнської. наук.-практ. інтернет-конф. [“Сучасні проблеми професійної підготовки майбутнього фахівця: інноваційний досвід і перспективи”] (Київ, 13-14 травня, 2010 р.). – Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ Переяслав-Хм. ДПУ ім. Г. Сковороди, 2010. – С. 239 – 240.
6. Зязюн І. А. Філософські засади освіти: освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії / І. А. Зязюн // Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: монографія. – К.: Імекс ЛТД, 2003. – С. 11 – 59.
7. Ковалев В.І. Мотивационная сфера личности как проявление совокупности общественных отношений / В. И. Ковалев // Психологический журнал. – 1984. – №4. – С. 3 – 13.
8. Левітан К. М. Особистість педагога: становлення і розвиток / К. М. Левітан // Хрестоматія: педагогічна творчість і майстерність [укл. Н. В. Гузій]. – К.: ВІПОЛ, 2000. – С. 50 – 57.
9. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции / Алексей Николаевич Леонтьев – М.: Педагогика, 1971. – 186 с.
10. Лосева Н. М. Саморозвиток викладача вищої школи: навч. посібник / Ніна Миколаївна Лосева. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – 336 с.
11. Мильман В. Э. Внутренняя и внешняя мотивация учебной деятельности / В. Э. Мильман // Вопросы психологии. – 1987. – №5. – С. 129 – 138.
12. Моделювання педагогічних ситуацій. Проблеми підвищення якості та ефективності загальнопедагогічної підготовки вчителя / Ю. М. Кулюткін, Г. С. Сухобська // Хрестоматія: педагогічна творчість і майстерність [укл. Н. В. Гузій]. – К.: ВІПОЛ, 2000. – С. 67 – 75.
13. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Сергей Иванович Ожегов. – М.: Русский язык, 1988. – 750 с.
14. Орлов А. В. Развитие теоретических схем и понятийных систем в психологии мотивации / А. В. Орлов // Вопросы психологии. – 1989. – №5. – С. 27 – 34.
15. Рувинский Л. И. Самовоспитание как средство овладения педагогической техникой / Л. И. Рувинский и др.; под ред. Л. И. Рувинского. – М.: Педагогика, 1987. – С. 107 – 138.
16. Советский энциклопедический словарь / [под ред. А. М. Прохорова]. – М.: Советская энциклопедия, 1984. – 1600 с.
17. Якобсон П. М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / Павел Михайлович Якобсон. – М.: Просвещение, 1969. – 137с.

РОЗДІЛ 4 ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ НЕЗАЙНЯТОГО НАСЕЛЕННЯ ТА ТИМЧАСОВО БЕЗРОБІТНИХ

4.1. Сучасні підходи до професійної орієнтації незайнятого населення (В. Є. Скульська)

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток національної економіки значною мірою залежить від рівня кадрового забезпечення. Разом з цим результати аналізу ринку праці переконливо свідчать про дефіцит кваліфікованих робітників, здатних забезпечити структурні й технологічні зміни в провідних галузях виробництва. Згідно з статистичними даними від 40% до 70% вакансій, що надійшли до державної служби зайнятості передбачають наявність у осіб, які шукають роботу робочих спеціальностей. Станом на 01.09.2010 р. з 87,6 тис. вакансій близько 41 тис. це були робочі місця для токарів, слюсарів, електрогазозварників тощо [3, с. 8]. Це зумовлює необхідність здійснення системної профорієнтаційної роботи, в тому числі з незайнятим населенням. Метою профорієнтації цієї категорії громадян є надання практичної допомоги щодо свідомого вибору та навчання за професіями (спеціальностями), що користуються попитом на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження різних аспектів професійної орієнтації незайнятого населення викладені в працях вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем теорії особистості, психології професійної освіти, соціально-психологічної характеристики та психологічної підтримки незайнятих громадян (Б. Г. Ананьєв, Г. О. Балл, Л. С. Виготський, І. О. Зимня, О. В. Киричук, Г. С. Костюк, О. В. Корчевна, Є. О. Климов, Л. Є. Ляміна, К. В. Мілютіна, В. В. Рибалка, В. В. Синявський, Б. О. Федоришин та ін.).

Формулювання цілей підрозділу. Метою підрозділу є обґрунтування необхідності підвищення ефективності профорієнтаційної роботи з незайнятим населенням через створення відповідних організаційних та психолого-педагогічних умов, які забезпечать системність, комплексність і результативність наданих профорієнтаційних послуг.

Основна частина. Соціально-економічні трансформації, що відбулися в державі зумовили дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили у професійно-кваліфікаційній структурі та призвели до зменшення кількості кваліфікованих робітників, здатних в умовах глобалізаційних викликів забезпечити конкурентоспроможність продукції провідних вітчизняних виробництв. В першу чергу це пов'язано з перманентними економічними кризами, що переслідують Україну впродовж останніх 20 років. Серед суб'єктивних чинників, що зумовили дефіцит кваліфікованих робітників у металургійній, добувній, хімічній, машинобудівній та інших галузях промисловості варто відмітити стійку тенденцію до зменшення кількості осіб, які планують свою професійну кар'єру на основі здобуття робітничої професії. Якщо у 1985 році випускників вищих навчальних закладів було 387,5 тис. осіб, а випускників професійно-технічних навчальних закладів 449,9 тис. осіб, тобто

на 62,4 тис. осіб або на 8,6 % більше, то у 2010 році випуск фахівців ВНЗ I-IV рівнів акредитації становив 642,1 тис. осіб, тоді як випускників ПТНЗ всього 208,7 тис. осіб. При цьому останній показник включав як учнів ПТНЗ, так і слухачів з числа незайнятих громадян [7]. Тобто, у 2010 році випускники ПТНЗ склали всього 36,8 % із загальної кількості випускників навчальних закладів. Тенденція щодо навчання молоді у ВНЗ продовжує зберігатися як стійке зростання безробіття серед фахівців з вищою освітою. Лише у 2010 році за державним замовленням до вищих навчальних закладів було прийнято 259,37 тис. осіб (у 2009 році – 273,6 тис. осіб) [1, с. 4], тоді як у ПТНЗ – всього 207,5 тис. осіб [8].

Усе це свідчить про відсутність в Україні адекватної існуючим реаліям системи професійної орієнтації населення, що призводить не тільки до проблем, пов'язаних із задоволенням потреб економіки у кваліфікованих кадрах, раціональним розподілом наявних трудових ресурсів, але й деструктивно впливає на професійні наміри й плани конкретної людини, зумовлює безробіття серед населення працездатного віку. Водночас аналіз практики переконливо свідчить, що профорієнтаційні заходи здатні допомогти людині співвіднести свої об'єктивні можливості, здібності, нахили з соціально-економічними пріоритетами суспільства, забезпечити ефективний розвиток, відтворення й використання людського капіталу; підвищення продуктивності праці, зменшити плинність кадрів та знизити випадки травматизму на виробництві. На відміну від України значущість даного заходу для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки та зменшення рівня безробіття серед працездатного населення вже давно зрозуміли й активно використовують в економічно розвинутих країнах, де інвестиції в людський капітал стали традиційною практикою.

Згідно з статистичними даними лише за 9 місяців 2010 року за сприянням у працевлаштуванні до державної служби зайнятості звернулося 1,4 млн. осіб [9]. Нині їх готовність до професійного самовизначення, а в разі потреби до подальшого професійного навчання, детерміноване соціально-економічними чинниками та рівнем особистісного розвитку. Відтак, основними показниками, за якими має оцінюватися ефективність профорієнтаційної роботи з цією категорією громадян є:

- сприяння продуктивній зайнятості та запобігання тривалому безробіттю;
- оптимізація процесу розподілу трудових ресурсів за напрямками і формами зайнятості;
- підвищення якості й результативності професійного навчання;
- оперативне реагування на динамічні зміни вимог до професійної компетентності шукачів роботи в затребуваних галузях економічної діяльності;
- формування системи цінностей як сукупності загальнолюдських та ринкових цінностей;
- співпраця з роботодавцями щодо реінтеграції незайнятих громадян в ринок праці;

– використання в практичній діяльності фахівців з профорієнтації останніх досягнень науки в галузі професійної орієнтації.

Профорієнтація незайнятого населення має свої особливості, зумовлені віком, психологічним станом, професійним і соціальним досвідом, тому має розглядатися в контексті переорієнтації особистості. На відміну від класичної профорієнтації учнівської молоді основним завданнями цього процесу є формування у дорослої людини готовності до: усвідомлення себе суб'єктом ринку праці; здійснення професійного вибору, адекватного ситуації на ринку праці та своїм можливостям і потребам; освоєння ключових і професійних компетенцій, що забезпечать конкурентоспроможність особи в обраній галузі професійної діяльності; активної поведінки в умовах конкурентного середовища. Таким чином професійна орієнтація незайнятого населення має розглядатися виключно у контексті складової неперервного процесу. Підтвердженням цьому є той факт, що людина впродовж трудового життя проходить через низку криз професійного становлення. Однак результати самореалізації залежать від знаходження нею особистісного сенсу у новій сфері професійної діяльності. Таким чином процес професійного самовизначення дорослих людей має бути забезпечений відповідною психолого-педагогічною підтримкою. Це потребує не просто внесення змін в традиційну технологію, але розроблення спеціальної технології профорієнтації незайнятого населення, спрямованої на розв'язання сукупності суперечностей, пов'язаних з організаційно-інформаційним та психолого-педагогічним забезпеченням професійного самовизначення незайнятих громадян.

Схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2008 року Концепція державної системи професійної орієнтації населення [4] не дала відповіді на те, яким саме чином усунути суперечності, що склалися в практиці надання профорієнтаційних послуг незайнятому населенню. В першу чергу йдеться про суперечності між :

– вимогами до створення загальнодержавної системи професійної орієнтації населення та окремими компонентами цієї системи, в основу яких закладено принципи планово-адміністративної економіки;

– завданням забезпечити продуктивну зайнятість населення відповідно до вимог інноваційного розвитку національної економіки та відсутністю концепції професійної орієнтації незайнятого населення в умовах сучасного ринку праці;

– намаганням мінімізувати втрати людського капіталу та відсутністю психолого-педагогічної підтримки незайнятих громадян в процесі професійної переорієнтації;

– потребами незайнятих громадян приймати рішення відповідно до конкретних планів професійного розвитку та формальним підходом спеціалістів з профорієнтації щодо допомоги в побудові плану професійної кар'єри.

Варто зазначити, що професійна кар'єра це не окремий фрагмент професійної діяльності людини, а процес, пов'язаний з вибором (зміною) професії, навчанням та професійною самореалізацією. За наявності оптимальних умов, планування професійної кар'єри дозволяє людині

систематично оновлювати свої знання, навички й особистісні якості, і таким чином закріпити за собою певний соціальний і професійний статус [2, с. 207]. Результати психологічних, соціологічних, педагогічних досліджень показали, що планування професійної кар'єри у більшій мірі сприяє вирішенню проблеми професійної самореалізації дорослої людини, ніж професійне самовизначення як таке. Разом з тим методологічно ця проблема мало досліджена. Специфіка підготовки незайнятого населення до реалізації плану професійної кар'єри полягає в тому, що вона має здійснюватися з урахуванням вимог особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів на засадах гуманізації й демократизації суспільства.

В Україні профорієнтаційні послуги незайнятому населенню надають фахівці державної служби зайнятості. Профорієнтаційна робота в цій державній структурі має свої особливості, зумовлені можливостями самої служби, її завданнями, цілями, функціями. На ефективність цих послуг значною мірою впливає:

- відсутність профорієнтації як цілісної системи на всіх рівнях, в тому числі: в загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах;
- невизначеність й дублювання функцій різних державних структур в питаннях професійної орієнтації населення;
- розрив між соціальним замовленням щодо результатів професійної орієнтації та рівнем організації цієї роботи;
- не задовільний стан кадрового забезпечення як за кількістю, так і за рівнем спеціальної підготовки;
- дублювання функцій відділів професійної орієнтації державної служби зайнятості в загальноосвітніх школах [5, с. 34].

Зважаючи на динамічні зміни на вітчизняному та світовому ринках праці процес орієнтації незайнятого населення має носити випереджувальний характер. Це означає, що прийняття незайнятим громадянином рішення про вибір можливої сфери професійної діяльності має розглядатися не лише як реалізація основного, але й альтернативного професійного плану, що може виступати одним з елементів багатоступеневої професійної траєкторії. За такого підходу вибір незайнятими громадянами, які мають вищу освіту на якомусь з етапів робітничої професії може розглядатися як превентивний засіб скорочення терміну безробіття та призупинення процесу десоціалізації і депривації. Підтвердженням цього є результати опитування незайнятих громадян, які звернулися до державної служби зайнятості за сприянням в пошуку роботи. На думку респондентів профорієнтаційні заходи мають допомогти їм активізувати свої внутрішні резерви й можливості для здійснення усвідомленого вибору сфери професійної діяльності, стимулювати потребу у професійній самореалізації, змусити критично замислитися над тим, як і де з найбільшою користю для себе і для суспільства можна реалізувати свій професійний потенціал. Це дозволяє зробити висновок: підвищення ефективності профорієнтаційної роботи з цією категорією громадян, її інтенсифікація потребує створення відповідних організаційних та психолого-

педагогічних умов, що дозволить забезпечити системність, комплексність і результативність наданих послуг. У зв'язку з цим актуалізуються проблеми, пов'язані з:

- створенням сучасної нормативно-правової бази, в тому числі розроблення Положення про професійну орієнтацію незайнятого населення, професійного й освітнього стандартів з професії “Фахівець з професійної орієнтації незайнятого населення”;
- формуванням інформаційної та матеріально-технічної бази для надання якісних профінформаційних послуг, в тому числі створення банку щодо нових та укрупнених (інтегрованих) професій, їх професіографічний опис;
- впровадженням сучасних технологій професійного консультування незайнятого населення, індикаторів ефективності, кращого вітчизняного й зарубіжного досвіду;
- розробленням нового покоління науково-методичних матеріалів для забезпечення профорієнтаційної роботи, в тому числі створення державних стандартів в галузі надання профорієнтаційних послуг населенню, методики моніторингу результативності профорієнтаційних заходів в системі професійного навчання незайнятого населення;
- створенням системи підготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів з профорієнтації незайнятого населення.

Зазначені умови частково знайшли своє відображення в Програмі заходів з реалізації Концепції державної системи професійної орієнтації, затвердженої Кабінетом Міністрів України. У контексті зазначеного також зростає значення контролю за станом її реалізацією. Формальні, фрагментарні профорієнтаційні заходи, що нині є непоодинокими не здатні забезпечити ефективне використання людського потенціалу та не відповідають вимогам міжнародних стандартів щодо трудозберігаючої функції професійної орієнтації.

Висновок. На основі вище зазначеного можна зробити такі висновки.

1. Стагнація економіки зумовила кардинальні зміни у сфері зайнятості населення та призвела до зростання кількості незайнятих громадян працездатного віку, які шукають роботу. Прийнята на державному рівні Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки дозволяє сподіватися, що у найближчій перспективі розпочнеться процес відтворення національної економіки, насамперед, галузей матеріального виробництва. Здійснення структурних і технологічних змін передбачає наявність кадрового потенціалу. У зв'язку з цим актуалізується проблема профорієнтації незайнятого населення. Підвищення якості профорієнтаційних послуг, що надається цій категорії громадян, орієнтація на вибір професій актуальних на ринку праці, участь в програмах професійного навчання, системний підхід до планування професійної кар'єри дозволять сформуванню стратегічний ресурс конкурентоспроможних кваліфікованих робітників з числа незайнятих громадян та сприятиме його ефективному використанню.

2. Специфіка професійного самовизначення незайнятого населення зумовлена не тільки деформацією цінностей, утриманською психологією

частини з них, але й недостатнім рівнем самооцінки, неврегульованістю соціально-економічних відносин у суспільстві. Однією з причин, що негативно впливає на їх активність щодо професійного самовизначення є відсутність сучасних технологій надання профорієнтаційних послуг. Використання традиційних технологій, що не адаптовані до потреб незайнятих громадян та не враховують соціально-економічні, соціокультурні й освітні особливості не тільки ускладнюють проблему професійної самореалізації, але й перестають сприйматися ними як реальний шанс змінити свій статус та призводять до збільшення в суспільстві кількості маргіналів.

3. Професійна орієнтація незайнятого населення в умовах сучасного ринку праці має розглядатися як процес переорієнтації. Зміст даного процесу полягає у наданні дорослим громадянам обґрунтованих рекомендацій щодо зміни виду професійної діяльності, професійного навчання як ефективного способу підвищення конкурентоспроможності, а також реалізації комплексу заходів, спрямованих на організаційну, інформаційну та психолого-педагогічну підтримку.

4. Профорієнтаційні послуги, які незайняті громадяни отримують в державній службі зайнятості не можуть компенсувати відсутність профорієнтаційного супроводу впродовж трудового життя. Формальний підхід до профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх і професійних навчальних закладах зумовлює брак знань щодо планування професійної кар'єри з урахуванням власних можливостей, здібностей та потреб ринку праці. У певному сенсі ідею цілісності, комплексності й системності надання профорієнтаційних послуг незайнятому населенню нівелює фрагментарна робота спеціалістів державної служби зайнятості (дослідження показали, що своєю основною функцією вони вважають допомогу громадянам у виборі можливої сфери професійної діяльності, але не готові нести відповідальність за спільно розроблений план професійної кар'єри). У зв'язку з цим актуальним питанням є забезпечення неперервного процесу професійного самовизначення; підвищення рівня професійної компетентності спеціалістів з профорієнтації на основі використання ними в практичній діяльності гнучких технологій. Це має допомогти шукачам роботи сформуванню нових професійних планів; співставити наявні компетенції із затребуваними ринком праці; освоїти навички комунікативної культури, професійної і соціальної мобільності; навчитися швидко адаптуватися до умов виробництва та нести відповідальність за результати професійної самореалізації.

Література:

1. До уваги абітурієнтів: тестування залишається: матеріали прес-служби МОН України // Урядовий кур'єр. – 2010. – 181 (4332). – С. 4.
2. Професійна орієнтація населення / [Д. О. Закатнов, В. Т. Лозовецька, О. В. Мельник, Н. А.Побірченко, В. В. Синявський] // Біла книга національної освіти; за заг. ред. В. Г. Кременя]. – К.: Інформ. системи, 2010. – 342 с.
3. Кокіна В. Виплати з безробіття збільшаться // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 180 (4331). – С. 8.

4. Концепція державної системи професійної орієнтації населення, затверджена постановою кабінету Міністрів від 17 вересня 2008 року [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>

5. Миропольська М. А. Методичне та кадрове забезпечення профорієнтації в державній службі зайнятості / М. А. Миропольська // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання безробітних”; упорядник В. Є. Скульська – К.: ІПК ДСЗУ, 2006. – 311 с.

6. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів: рекомендації парламентських слухань // Урядовий кур’єр. – 2010. – № 208 (4359). – С. 20.

7. Державний комітет статистики України [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html

8. Міністерство освіти і науки України [електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/ministry/head/tabachnyk/dopovid/26_08_10.doc

9. Державна служба зайнятості України [електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=114913

РОЗДІЛ 5

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ В СИСТЕМІ ТРУДОВОГО І ПРОФЕСІЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ, МОЛОДІ ТА ДОРΟΣЛИХ

5. 1. Актуальні проблеми професійної орієнтації в умовах ринку праці (В. В. Синявський)

Постановка проблеми. В умовах переходу країни до ринкових відносин, з появою ринку праці, нових форм власності, безробіття і конкуренції своєчасний та обґрунтований вибір молоддю професії, навчального закладу набуває все більшого економічного і соціального значення, бо в значній мірі впливає на результати праці, положення і авторитет особистості в суспільстві, колективі, на рівень добробуту, сприяє найбільш ефективній реалізації особистісного потенціалу, а держава отримує максимальну віддачу. Якщо вибір професії зроблено не обґрунтовано, помилково, то це приносить молодій людині грізні розчарування, психологічні, а іноді і соціальні втрати (ускладнення у навчанні, працевлаштуванні і в професійній діяльності), не дає їй можливості у повній мірі проявити свої здібності та використати свої вміння. В цій ситуації актуально і гостро постає проблема конкретної допомоги молоді в професійному самовизначенні засобами професійної орієнтації.

Формулювання цілей підрозділу. Сьогодні формування психологічної готовності випускників школи до усвідомленого вибору професії, до праці стало не тільки гострою необхідністю, але й багатограним і складним процесом. Його не можна здійснювати розрізнено, навіть за допомогою досить хороших заходів. Тут вимагається систематична, послідовна і довготривала робота. Забезпечити ефективність цього процесу може тільки чітко поставлена профорієнтаційна робота, що враховує вплив на вибір молоддю людиною професії різноманітних факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні проблеми профорієнтації складні, багато в чому суперечливі; використовуються різні підходи і способи їх вирішення. Це особливо характерно для періоду становлення профорієнтації, пристосування її до умов ринкової економіки. При розробці складних проблем профорієнтації альтернативність природна і необхідна, але це не виключає, більш того припускає, визначення вихідних положень, що створюють методологічну базу.

В психологічній літературі нерідко прийнято трактувати професійне самовизначення як: а) акт моменту вибору професії; б) довготривалий процес, що охоплює значну частину життєвого шляху людини. Ми виходили з такого визначення феномену професійного самовизначення, яке не обмежує його моментом вибору професії, а характеризує як досить складний, довготривалий і часто багаторазовий (у США вважають, що людина повинна кожні 5 років змінювати спеціальність), цілісний і неперервний процес, який не можна відділяти від розвитку особистості в цілому, від формування її інтересів, нахилів, здібностей, від ступеня особистісної зрілості і різнобічного розвитку.

Основна частина. Якщо розглядати процес професійного самовизначення як складноорганізовану систему, то можна побачити, що на прийняття рішення про вибір професії в процесі професійної орієнтації впливає багато факторів. При цьому важливо знати механізм впливу цих факторів на професійне самовизначення особистості. На нашу думку такими факторами (див. рис. 1), що визначають механізм професійного самовизначення особистості, виступають усвідомлення і співставлення своїх: а) бажань, прагнень, намірів, ціннісних орієнтацій (“хочу” – в основному виконує спонукальну роль, забезпечує суб’єкта вибору енергетичною напругою); б) пізнавальних та інтелектуальних можливостей (“можу” – відповідає за планування та розгортання програми, за інформаційне забезпечення діяльності); в) стійких фізичних, психофізіологічних і характерологічних властивостей (“маю” – відповідає за виконавчу і регулятивну сторони діяльності особистості). При цьому, професійне самовизначення особистості визначається таким фактором як “потрібно” (виконує в основному корекційну функцію), що являє собою трансформацію тих вимог, які ставлять перед особистістю соціальне середовище і ринок праці. Від усвідомлення цих факторів, їх узгодження, якісних і кількісних характеристик, взаємодії залежить успішність професійного самовизначення, освоєння тієї чи іншої професії й наступної професійної діяльності. Саме через ці механізми-фактори, на їх основі і за їх участю можливе надання особистості допомоги в професійному самовизначенні.

Головною концептуальною ідеєю, покладеною в основу такого підходу, системоутворюючим елементом є розгляд профорієнтації як засобу активізації професійного самовизначення особистості, ставлення до неї як до суб’єкта власного професійного і життєвого вибору. Завдання професійної орієнтації полягає в актуалізації внутрішніх резервів, можливостей особистості, створення умов для її самореалізації в професійному просторі, формування у неї здатності

до самостійного прийняття рішення щодо вибору чи зміни професії. Основою такого підходу є принцип гуманізації, опора на можливості й індивідуально-психологічні ресурси особистості, її поліпридатність, акцент на самоформування, вибір власного професійного шляху, способів і засобів індивідуального розвитку. Тобто, особистість повинна бути здатною творити саму себе, свою індивідуальність, уміти переосмислювати власну сутність. В цьому їй потрібно допомогти, а не вирішувати проблеми за неї.

Рис. 1. Схема правильного вибору професії

Професійне самовизначення особистості розпочинається з усвідомлення необхідності підготовки до вибору професії, проходить стадію накопичення професійних і психологічних знань, інкубації професійної спрямованості, на основі яких формується професійний план. Потім проходить стадію самооцінки і переходить до самовиховання професійно значущих якостей, набуття трудового досвіду, прийняття рішення про вибір професії. В центрі цього процесу – особистість як цілісний, індивідуалізований суб’єкт з інтегральною системою фізичних, соціально-психологічних і психофізіологічних якостей, як самоідентифікуюче, самореалізуюче і самостверджуюче утворення, що відбивається в побудові функціональної структури професійної орієнтації, спрямованої на розвиток самосвідомості особистості, корегування її ставлень, інтересів, мотиваційної сфери, когнітивних потреб тощо. Тобто, вихідною позицією професійної орієнтації є визнання особистості як суб’єкта саморозвитку в процесі її пізнавальної діяльності. Процес саморозвитку покладається в основу формуючих функцій профорієнтації, а її засоби набувають при цьому характеру необхідних сприятливих умов стимулювання особистості до профорієнтаційної діяльності і через це до самопізнання, самокорекції і саморозвитку із спрямуванням на оптимальне вирішення

проблеми професійного самовизначення. В такому разі, свідоме професійне самовизначення пов'язується з аналізом суб'єктивних (особистісних) і об'єктивних (соціально-економічних) умов з наступним самостійним прийняттям рішення щодо вибору конкретної професії або профілю подальшого професійного навчання.

Складність умов соціально-економічного розвитку країни, реформування загальноосвітньої і професійної школи вимагають переосмислення всієї системи професійної орієнтації, спрямування на всебічний і гармонійний розвиток особистості, її самореалізацію і самоствердження. Якщо раніше профорієнтація носила поверховий характер, без глибокого аналізу і вивчення професійних інтересів, намірів молоді, орієнтувала на абстрактного споживача (хоч і реальні професії – інженера, лікаря, токаря, водія тощо) безвідносно потреб регіону, то тепер її потрібно орієнтувати на професії, що користуються попитом на ринку праці, потрібні конкретним роботодавцям. Тому сьогодні в організації і проведенні роботи з підготовки молоді до професійного самовизначення повинна проявлятися велика гнучкість, оскільки в умовах ринку праці молодій людині ніхто не гарантує оплачувану роботу протягом всього трудового життя, тим більше пов'язану з однією і тією ж професією.

Виходячи з означеного вище ми можемо стверджувати, що одним з основних завдань професійної орієнтації повинно бути сприяння розвитку у молодих людей таких якостей майбутнього працівника, як здатність до професійного вдосконалення, готовність переключатися з одного виду діяльності на інший, тобто бути професійно і соціально мобільним. Вона повинна спонукувати молодь створювати роботу для себе, сприяти розвитку у кожного економічної активності, трудової та інтелектуальної незалежності, заповзятливості. Від молоді вимагається не тільки відмінне володіння професією, а, перш за все, сформування нових суб'єктивних якостей, серед яких найважливішими є інтегрованість і цілісність особистості, ерудованість та здатність до швидкої орієнтації в соціальній ситуації, готовність до переорієнтації і перенавчання, оновлення знань, умінь і навичок, самостійність і відповідальність за свій вибір, уміння “переконструювати” у структурі своєї особистості окремі елементи адекватно цілям, завданням і умовам ситуації. При цьому необхідно керуватися “Золотим правилом ринку праці,” – кожна людина тільки тоді конкурентоспроможна на ринку праці, коли вона володіє високим рівнем професійної кваліфікації. Тобто профорієнтація має виступати засобом активізації професійного самовизначення молоді, актуалізації її внутрішніх резервів і можливостей, формування здатності до самостійного і усвідомленого рішення щодо вибору професії, самореалізації у майбутній професійній діяльності. Необхідно, щоб кожний випускник школи мав реальний план вибору професії і був готовий в повній мірі реалізувати свій творчий потенціал. Майбутня професійна еліта нашої держави сьогодні в школі. Прилаштувати чи зайняти молоду людину працею можна, але розумно розпорядитися творчим потенціалом молоді, яка вступає в трудове життя, вирощувати професіоналів без професійної орієнтації неможливо.

Таким чином, враховуючи зміни, що відбуваються в нашій країні (перехід до ринкової економіки, поява ринку праці, реформування системи освіти) важливо надавати більшого значення професійній орієнтації, яка є важливою економічною проблемою, тим резервом, до використання якого наша країна по справжньому ще не приступила. А резерви ці дійсно великі і не вимагають значних капіталовкладень. І не дивно, що одним з шляхів “Японського дива” було включення в систему освіти Японії професійної орієнтації, яка стала ядром навчальних програм. Але важливість цього потрібно зрозуміти, бо нерозуміння проблеми профорієнтації молоді суворо покарає, якщо і не відразу, то з часом обов’язково, коли виправляти помилки уже пізно. Адже молодь, це основа зростання соціуму і вона має не тільки “будувати і жити” в ХХІ столітті, але й “виправляти наші помилки”.

Реформування професійно-технічної освіти викликає необхідність перегляду цілого ряду позицій професійної орієнтації. Завдання полягає в тому, щоб критично переглянути роботу всіх компонентів системи професійної орієнтації, що є і реконструювати, раціоналізувати те, що необхідно, добудувати те, чого взагалі не вистачає (професіографічного і психодіагностичного забезпечення). Мета професійної орієнтації має бути не стільки в тому, щоб визначити одну єдину професію, до якої придатна людина, оскільки в тому, щоб допомогти кожному підібрати для себе декілька видів професій, послідовне освоєння яких дозволить не тільки реалізувати наявні здібності, але й стимулювати подальший професійний розвиток особистості. Психологічна структура особистості набагато складніша і багатогранніша структури професійної діяльності. В ній акумульовано все багатство зовнішньої і внутрішньої життєдіяльності людини: пізнання, спілкування і праця. Життєва реальність свідчить, що люди з нормальним фізичним та психічним розвитком придатні до освоєння більшості професій, хоч тривалість пристосування їх до відповідних видів професійної діяльності буде неоднаковою у зв’язку з відмінностями у їх здібностях і психофізіологічних особливостей.

Отже, щоб підготувати молодь до вибору професії в процесі професійного самовизначення, необхідно: а) сформулювати у неї установку на власну активність та самопізнання як основу вибору професії; б) ознайомити з професійним простором і потребами ринку праці; в) ознайомити з основними правилами вибору професії та помилками, що допускаються; г) сформулювати вміння аналізу різних видів професійної діяльності; д) забезпечити самопізнання своїх індивідуально-психологічних особливостей та можливостей; е) сформулювати вміння співставляти свої можливості з вимогами професії до особистості та потребами ринку праці; є) сформулювати особистісний професійний план та вміння перевіряти його реальність; ж) забезпечити розвиток професійно важливих якостей особистості; з) сформулювати мотивацію та психологічну готовність до зміни професії та, при необхідності, до переорієнтації на нову діяльність; и) виховати загально людські та загально професійні якості, розумні домагання, потреби; и) сформулювати відповідальність за прийняття рішення щодо вибору професії та його реалізації.

Основними принципами, обов'язковими для кожного соціального інституту, що бере участь в підготовці молоді до професійного самовизначення, повинні бути: а) безумовне дотримання права особистості на вільний вибір професії у відповідності з інтересами, нахилами, здібностями, освітою і урахуванням потреб ринку праці; б) забезпечення загального і професійного розвитку особистості; в) тривалість і багатоетапність профорієнтаційних впливів, їх послідовність; г) діяльнісний характер професійної орієнтації; д) єдність управління і самоуправління в процесі професійної орієнтації; е) активність суб'єкта професійної орієнтації; є) забезпечення єдності цілей і дотримання послідовності, наступності і неперервності профорієнтаційної роботи всіма учасниками.

Як свідчить світовий досвід, найважливішим плацдармом профорієнтаційної роботи є школа, бо саме в ній здійснюється професійне самовизначення, реалізується виховний аспект професійної орієнтації. Завдання профорієнтації в школі полягає в тому, щоб кожний учень освоїв універсальні методи діяльності, розвинув свої людські ресурси, міг поставити собі просте і закономірне питання про те, де і як він може продовжити цей розвиток, включаючи і підготовку у професійних навчальних закладах; де і як він зможе потім конвертувати, капіталізувати свої ресурси. Учень повинен зрозуміти, що професійна підготовка йому обов'язково потрібна як засіб професійної самореалізації, а точніше – капіталізації його людських ресурсів. Але при цьому слід зазначити, що багатьом учням властиве пасивне і навіть емоційно негативне ставлення до проблеми вибору професії. У більшості частини з учнів відсутній досвід вирішення складних життєвих проблем, вони ще не вміють будувати прогнози особистих, соціальних і економічних наслідків прийнятого рішення, не впевнені у правильності власних установок і професійних орієнтацій.

Аналіз роботи школи з підготовки учнів до вибору професії показує, що незалежно від того, чи вимовляється слово “профорієнтація”, школа фактично готує учнів до життя, що й зрозуміло – адже це її головне завдання. Те, що в свідомості учнівської молоді оточені ореолом престижу професії, які вимагають вищої освіти, а не робітничі – це є безсумнівно інтегральний ефект системи роботи школи. І суть справи не в тому, що в ній не проводиться профорієнтаційна робота, а в тому, що в процесі навчання фізика вивчається так, що формується професійний мотив стати фізиком, література вивчається так, що формується мотив стати журналістом, літератором тощо. Те, за що вчитель хвалить і осуджує учнів – і є профорієнтаційною роботою. Якщо вчитель каже: “Учись добре, а то підеш до профтехучилища”, то у цьому випадку професійна орієнтація має негативний відтінок.

На превеликий жаль, доводиться констатувати, що школа за останні роки майже цілком втратила свої профорієнтаційні позиції, відійшла від профорієнтаційної роботи з учнями, чим практично приречла їх підготовку до свідомого вибору професії на волю стихійних, неконтрольованих факторів. В сучасних умовах при стихійній орієнтації учнівська молодь ставить на перше

місце два чинники: об'єктивний – хороша заробітна плата і суб'єктивний – робота за професією має бути цікавою, творчою. Щодо інформації про заробітну плату, то вона поступає до учнівської молоді з численної реклами і не дуже потребує педагогічного втручання і корекції. Суб'єктивний же погляд на відповідність обраної професії своїм інтересам, можливостям несе в собі загрозу фатальної помилки щодо вибору професії, якщо школа не допоможе своєму вихованцю своєчасно і кваліфіковано розібратися в своїх індивідуально-психологічних особливостях. На цьому програє як сама школа, оскільки не виконує своїх функцій, так і країна, оскільки приймає в свою професійну сферу невдалого працівника, а найбільше у цій ситуації програє випускник школи, оскільки в нього виникає протиріччя між тим, що і як він повинен робити і тим, що і як він може робити в обраній професії.

Ми схильні агітувати молодь до оволодіння робітничими професіями, бо на них сьогодні є великий попит, звертаємося до її свідомості. А чому не ставиться це питання перед нашими підприємствами, господарськими органами. Запити учнівської молоді сьогодні зросли і її не завжди задовольняють умови і знаряддя праці тощо. Сьогодні учнівська молодь хоче мати справу з сучасною технікою, передовими технологіями, працювати в нормальних умовах. Хіба це погано? Тому в ряді випадків слід підхльоснути наших господарників, нагадати їм, що необхідно прискорювати впровадження автоматизації, покращувати умови праці, де це можливо і наскільки можливо. Там, де ці питання вирішуються повільно, то і такі професії не досить престижні серед учнівської молоді. Слід пам'ятати, що суттєві зрушення в свідомості учнівської молоді щодо робітничих професій неможливі без зміни реальних умов праці на виробництві, без культури самого виробництва.

Наша історія свідчить, що молодь завжди була чутлива до соціальних запитів. Тоді мали високий престиж робітничі професії. Тому непотрібно осуджувати учнівську молодь за те, що вона прагне до професій, які потребують вищої освіти, оскільки вони мають суттєве значення для нашої економіки. Тут відображається здорова тенденція, але нездоровим явищем слід вважати неправильне відношення до робітничих професій. При цьому, тут необхідна серйозна виховна робота як серед батьків, так і серед педагогів. Робітничі професії недооцінюються і тут потрібна копітка профорієнтаційна робота. Психологи, педагоги, представники комплексу наук про людину повинні аналізувати і розкривати для учнівської молоді позитивні сторони робітничих професій, при цьому не приховуючи й негатив.

Сучасний потяг учнівської молоді до вищої освіти не випадковий. Він відображає той факт, що зосереджуючи її увагу на найновіших досягненнях науки і пов'язаних з ними професіях, ми часто замовчуємо про ті зміни, які зазнають різні професії під впливом науково-технічного прогресу і, саме головне, кажучи про умови усестороннього розвитку особистості, робимо акцент на знаннях, а не на практичному освоєнні діяльності. Теза про роль праці, активної, творчої діяльності у становленні здібностей, якостей особистості, культурного й емоційного становлення людини в значній мірі

лишається не реалізованою в процесі навчально-виховної роботи в школі. Школа не створює рівних умов для розвитку в учнів інтересів і нахилів до професій фізичної і розумової праці. Специфіка навчально-виховного процесу школи така, що він сприяє розвитку в учнів інтересів і нахилів до професій розумової праці, які вимагають вищої освіти. В школі, коли мова заходить про формування пізнавальних інтересів учнівської молоді у зв'язку з вибором професії, то викладення матеріалу, як ми вже зазначали, ілюструється прикладами юних конструкторів, винахідників, фізиків, тобто фактами формування наукових інтересів учнів. Непотрібно бути проникливим, щоб зрозуміти великі можливості в активізації пізнавальних інтересів учнів, залучаючи їх до науки. Але ж великі можливості у формуванні пізнавальних інтересів учнів дуже широко і своєрідно мають і робітничі професії. Скажімо, уже сьогодні сталевар 70% свого часу витрачає на розумову працю, черговий електрик автоматизованих дільниць – до 80%, наладчик автоматичних ліній і верстатів всього 5% свого часу займається фізичною працею, а решту – розумовою. Багато цікавого містить в собі і специфіка інтелектуальної діяльності робітників різних професій і має немалі можливості для формування пізнавальних інтересів школярів. Обмеженість безпосередніх контактів школярів з працею зумовлюють, що основою визначення їх можливостей у виборі професії виступає оцінка знань в школі, а праця лишається на другому плані. Тому перенесення ціннісних орієнтацій школярів в процесі навчально-виховної роботи з престижної сторони професії (рівень освіти, наукова і практична цінність) на реальні цінності (умови, зміст і організація праці, творчі можливості в ній) є важливою умовою формування професійної спрямованості учнів на робітничі професії. Необхідно подолати положення, що мотивами пізнавальних інтересів школярів можуть вважатися тільки наукові знання. Безпосередня трудова діяльність учнів містить в собі в цьому плані також великі можливості. Тільки тоді, коли весь навчальний процес в школі буде розглядатися через призму трудової діяльності, відпаде потреба агітувати школярів за вибір робітничих професій, а до вузів будуть вступати ті, хто відчуває внутрішню потребу в продовженні освіти, а не тільки для того, щоб отримати диплом про вищу освіту.

Варто зауважити, що слабкий інтерес до робітничих професій багато в чому пояснюється і недостатньою поінформованістю школярів про “образ” сучасного робітника, який багатьма ще сприймається не як новатор, творець, винахідник, раціоналізатор, який приймає активну участь в суспільному житті, а як невдаха. Однією з основних вимог до професії, які висувають школярі при її виборі, є, перш за все, її творчий характер. Але ж світ робітничих професій настільки різноманітний і широкий, що дає можливість задовольнити і пізнавальні, і дослідницькі, і естетичні нахили особистості, й інтерес до безпосередньої творчості. Візьмемо для прикладу такі професії як слюсар-інструментальник, наладчик, колорист (робітник, який підбирає кольори, фарби). Скільки в цих професіях творчих можливостей! “Мене дивує, – сказав нам токарь одного підприємства, – що випускники школи неохоче йдуть

навчатися на токаря. Очевидно учні недостатньо обізнані з роботою верстатника. Дехто думає, що це проста, чорна робота. Насправді ж це одна з найцікавіших професій. Хіба не цікавий той факт, коли по іншому заточиш різець, що використовується в роботі токаря і бачиш – продуктивність праці зросла в півтора рази. Навіть просте переставлення операцій іноді збільшує продуктивність праці. Робота токаря, коли з шматка металу з-під різця вимальовується контур деталі, нагадує мені роботу скульптора”. Головне в кожній роботі – творчо мислити, шукати, впроваджувати все нове, що побачив у своїх колег по роботі або учителя. Потрібно любити те, що робиш, підходити до роботи творчо, з наснагою, черпати з неї свою поезію і тоді праця не буде здаватися буденною. Творчих і не творчих професій не існує, а є творчі і не творчі люди. Творчість – це характерна риса працівника, це те, як він використовує свої індивідуально-психологічні можливості. Адже можна привести багато прикладів, які показують, що є видатні слюсарі, токарі, трактористи і є нетворчі інженери, конструктори, лікарі, педагоги. Це ті положення, які школа повинна донести до свідомості учнів.

Але школярі рідко відвідують підприємства, мало обізнані в тому, що сучасні виробництва оснащені новітньою технікою і прогресивною технологією, що робітнику, щоб працювати на такому виробництві необхідно розбиратися в складних верстатах, приладах, автоматичному обладнанні, робити самостійні математичні розрахунки, удосконалювати інструмент, мати досить високу теоретичну підготовку, володіти передовими прийомами і методами праці. Однією з причин такого положення, на наш погляд, є те, що трудове навчання в рамках шкільної програми не охоплює ознайомлення з різноманітністю професій, якими цікавляться учні. Унаслідок цього, як показує практика, більшість учнівської молоді має досить поверхове уявлення про робітничі професії. Багато чого можна було б уникнути, якби учнівська молодь мала можливість заздалегідь побачити свою майбутню професію, відчути смак своєї майбутньої роботи, зажити нею, перевірити себе в ній, щоб все зважити. Тому, на нашу думку, слід подумати про можливість організації під час літніх канікул 2 – 3 тижневу практику учнівської молоді за вибраною професією, проведення трудового навчання учнівської молоді на матеріальній базі професійно технічних навчальних закладів. Участь школярів у різних видах діяльності, відкриє перед ними нове бачення майбутньої професії, яке не можна висвітлити за допомогою професійної інформації. В практичній діяльності школярі перевіряють свої сили, вміння, здібності, бачать свою придатність до тієї чи іншої професії, а вплив на вибір професії йде не тільки від педагога, але й від самого процесу праці.

Робітничі кадри для різних галузей господарства готує професійно технічна освіта, що знаходиться сьогодні у стані перебудови. Перед нею поставлені дуже складні завдання. Вона у сучасних умовах повинна бути іншою, стати конвертованою і престижною. При цьому професійно-технічні навчальні заклади мають готувати такі кадри, які за своїми технічними знаннями і особистісними якостями наближалися б до інженерно-технічного

рівня. Вся складність поставленого завдання полягає ще і в тому, що нові кадри повинні в умовах ринкової економіки зламати уявлення про робітничі професії, що історично склалися, як професії переважно фізичної праці. Сьогодні подібне уявлення помилкове, бо в сучасних умовах центр тяжіння виконання робіт переноситься не тільки на безпосереднє управління механізмами, але й на їх монтаж, наладку, ремонт і переорієнтацію на випуск нової продукції, суміщення функцій. Від сучасного робітника вимагається уміння вирішувати інженерно-технічні питання, швидко реагувати на показання приладів і усувати неполадки, що виникають.

Користуючись зарубіжною термінологією, сучасний робітник все частіше приміряє “білий комірець” спеціаліста, а той проводить трудовий день в істинному “комірці” робітника. Центральною фігурою виробництва стає фігура висококваліфікованого робітника. Значення і престиж робітничих професій різко зростає від великої частки в них розумової праці.

Слід зупинитися на деяких очевидних недоліках, що виявляються, при ретельному аналізі психолого-педагогічних аспектів професійної орієнтації молоді на робітничі професії. Немає ніяких принципів підстав розглядати робітничі професії ізольовано від всього професійного простору, або, тим більше, протиставляти їх іншим типам професій та пов'язувати робітничі професії тільки з технічними системами. Адже є професії, де людина має справу і з соціальними об'єктами (продавець, офіціант, медсестра), зі знаковими (оператор ЕОМ, касир, телеграфіст), з художніми (гравер, ювелір) та біологічними об'єктами. Це вказує на те, що робітничі професії дуже різноманітні і за рівнем особистої майстерності вимагають різних індивідуально-психологічних якостей. У зв'язку з цим, необхідно подолати одномірно рівневий розгляд професій за аналогією з управлінською ієрархією: робітник “нижче,” а інженер “вище” тощо. Інженер може бути “вище” за рівнем загальних теоретичних знань, робітник “вище” за рівнем особистісної практичної майстерності.

Все це вимагає перегляду традиційного підходу до орієнтації молоді на робітничі професії, нових форм і змісту профорієнтаційної роботи в умовах ринкової економіки, реформування професійно-технічної освіти. Зокрема, мова йде про особливості сьогоденного контингенту учнів професійно-технічних навчальних закладів і кандидатів на навчання випускників шкіл, їх відношення до робітничих професій, чинники, що обумовлюють професійну придатність (стан здоров'я, індивідуально-психологічний розвиток тощо). Адже не секрет, що сьогодні важко підібрати персонал робітничих кадрів. Кваліфікованих робітників не вистачає майже у всіх галузях господарства. Хоч нічого дивного в цьому і немає, бо за час спаду виробництва висококваліфіковані робітники старшого віку пішли на пенсію, а молодь йти на виробництво не поспішає, надаючи перевагу іншим сферам діяльності (торгівлі, підприємству тощо). Тому сьогодні потрібно руйнувати стереотипне відношення до професії робітника як другорядної, думку, що тільки працюючи юристом, менеджером або бухгалтером можна заробити чималі гроші. Необхідно допомогти

учнівській молоді замислитися над тим, що спеціалістами цих професій ринок праці уже перенасичений, а кваліфікованих спеціалістів робітничих професій не вистачає. Крім цього, при зростанні промислового виробництва, при незначній конкуренції за вільні посади, престиж та зарплата робітника будуть досить високими і матимуть тенденцію до зростання.

Висновок. Подолати інертність в уявленнях учнівської молоді стосовно робітничих професій можливо лише за координації дій усіх учасників професійної орієнтації, розширенні і посиленні роботи з педагогічними колективами шкіл, батьками, а також при значному покращенні профорієнтаційної роботи у професійно-технічних навчальних закладах.

5. 2. Проблема формування професійно важливих якостей старшокласників в процесі професійної орієнтації (З. В. Охріменко)

Постановка проблеми. Професійно важливі якості особистості є необхідною умовою успішного виконання певного виду професійної діяльності. Сучасні дослідники наголошують, що останнім часом суттєво збільшилися увага і вимоги роботодавців саме до особистісних характеристик майбутніх працівників. Отже, актуальною є проблема дослідження особливостей формування професійно-важливих якостей у молоді. Відомо, що уже в підлітковому віці під впливом професійно-орієнтованих мрій та нахилів відбувається саморозвиток якостей притаманних представникам певних професій. Проте сучасні дослідження зосереджуються, переважно, на формуванні цих якостей в контексті професійної освіти студентів. На нашу думку процес формування професійно важливих якостей у старшокласників вивчений недостатньо. Хоча саме в цей період потреба професійного самовизначення актуалізує інтерес старшокласників до самопізнання і саморозвитку особистісної сфери.

Вихованню професійно важливих якостей у вітчизняній науці приділялася велика увага. При цьому об'єктом виховання за радянських часів виступали переважно суспільно-значущі якості особистості. Декілька десятиліть цінувались такі якості як працелюбність, пунктуальність, точність, старанність [1]. Однак, останнім часом відбулася зміна ролі тих чи інших професійно-важливих якостей (В. Синявський), адже в якості стимулів трудового виховання деякі дослідники вбачають досягнення особистісного успіху та матеріального благополуччя.

Аналіз останніх досліджень. Окресленню професійно важливих якостей присвячені роботи сучасних науковців: Л.Барановської, В.Блюмкіна, І.Вільш, О.Ермолаєвої, Т.Сорочан, В.Синявського, та ін. Окремі аспекти цієї проблеми розкриті І.Бехом, О.Мельником, М.Опачко, Н.Пряжніковим, І.Уличним та ін. Практичний аспект формування у старшокласників якостей управлінця, ділової людини, підприємців висвітлений Л.Ахтарієвою, Н.Побірченко, Т.Становською, Н.Чабан та ін. Профорієнтаційні можливості виховання професійно важливих якостей розкриті в працях: Л.Ашихміної, Ю.Барабаша, Р.Позінкевича, В.Синявського, Б.Федоришина та ін.

Формування цілей статті. Метою статті є часткове окреслення можливостей формування професійно важливих якостей старшокласників у процесі професійної орієнтації.

Основна частина. В психологічному тлумачному словнику зазначається, що будь-які якості суб'єкта, що пов'язані з процесом діяльності, та забезпечують ефективність її виконання, за параметрами продуктивності, якості праці та надійності відносяться до професійно-важливих. Професійно-важливі якості диференціюють людей за ефективністю праці і протягом всієї діяльності залишаються відносно стійкими, стабільними. Недостатній розвиток таких якостей не вдається повною мірою компенсувати іншими якостями [8].

На думку Ю.Барабаша, в основі профпридатності лежить комплекс професійно важливих якостей у рамках трикутника “хочу”, “можу” та “хто Я” [2]. Т.Сорочан зазначає, що професійно важливі якості тісно пов'язані з професіоналізмом. Поняття професіоналізм завжди було актуальним в науці і, як правило, відображало особливості історичного розвитку суспільства. Сучасні дослідники трактують професіоналізм як якісну характеристику суб'єкта праці, яка позначає високий рівень професійно-важливих, або особистісно-ділових якостей, креативність, а також наявність ціннісних орієнтацій, спрямованих на прогресивний розвиток. У професіоналів сформована внутрішня цілісна система регуляції не тільки діяльності, а й поведінки та відносин. Н.Кузьміна визначає професіоналізм як сукупність стійких властивостей особистості, діяльності, індивідуальності фахівця, які відповідають вимогам професії. При цьому професіоналізм високого рівня потребує самоорганізації, самоосвіти та самоконтролю [10].

Деякі науковці звертають увагу на зв'язок працездатності з вимогами професійної діяльності. Зокрема, Б.Ананьєв приходять до висновку, що професійна працездатність завжди має бути співвіднесена з вимогами і нормами професійної діяльності. В працях В.М'ясищева зазначається, що праця є обов'язковою і не залежить від бажання людини, а визначається суспільними вимогами. Це положення дало йому підстави стверджувати, що завдання суспільно-трудового виховання полягають у синтезі бажання і обов'язку в праці, в поєднанні необхідності та свободи праці. З цього, на його думку, випливає найважливіше завдання виховання – зробити діяльність, яка вимагається, предметом потреби.

Кожна професійна діяльність, на думку Л.Барановської, вимагає від фахівця наявності свого спеціального набору особистісних якостей, до яких дослідниця відносить відповідальність, наполегливість, добросовісність, терпимість та товариськість. При цьому під впливом специфічної професійної діяльності деякі загальнолюдські властивості починають виявлятися як професійні. Схожі погляди має Н.Побірченко, яка вважає, що професійність – це досягнення такого рівня, коли особистісні якості стають професійними [7].

Отже, перед науковцями постають питання диференціації та класифікації професійно важливих якостей. На думку В.Синявського це завдання має виконувати професіографія. Однак динамічність сучасного професійного

простору, неможливість проведення глобальних професіографічних досліджень, дефіцит професіографічної інформації утруднюють цей процес [8]. Можливо саме з цим пов'язана розбіжність у переліку професійних якостей важливих для успішного виконання діяльності в конкретній професійній сфері.

Сучасні дослідники здебільшого наголошують на важливості формування якостей, які допоможуть особистості досягнути успіху в будь якій діяльності. За О.Ермолаєвою вимогливість разом з цілеспрямованістю, волею, сміливістю, твердістю, рішучістю, самостійністю та переконаністю у корисності здійснюваної діяльності є характеристикою, що відображає особливості діяльності та характеру [4]. Л.Барановська зазначає, що складовими професіограми молодого спеціаліста є такі групи якостей: підготовленість у морально-етичному плані, широкий загальнонауковий кругозір, розвинене теоретичне мислення, навички самоосвіти та підвищення кваліфікації, стійкі та динамічні якості пов'язані зі спеціалізацією професій, розвинене вміння самовиховання. Додаючи до цього, що до сучасного фахівця висуваються серйозні вимоги і будь-яка діяльність людини потребує наявності в неї багатьох позитивних властивостей.

На нашу думку, найбільш визначеними є професійно важливі якості в сфері “людина-людина”, і це зрозуміло, адже ресурсом в цій діяльності постає сама особистість, що з одного боку створює умови для максимального розкриття її потенціалу, а з іншого висуває підвищені вимоги до неї. Сучасні дослідження цієї сфери стосуються переважно управлінської та підприємницької діяльності. До професійно важливих якостей підприємця Н.Побірченко відносить: ініціативність, інтелектуальну працездатність, креативність, врівноваженість емоційно-вольової сфери, відповідальність, схильність до ризику [7]. О.Коропецька виділяє цілеспрямованість, відповідальність, самостійність, організованість, ініціативність, поведінкову гнучкість, творче ставлення до обраної діяльності та ін. Ю.Барабаш та Р.Позінкевич звертають увагу на важливість формування в учнів раціональних навичок самостійної праці та необхідність виховувати риси ділового, раціонально організованого самостійного працівника [2]. Б. Федоришин до ділових якостей відносить вимогливість до себе, організованість, відповідальність, самостійність, доброзичливість [9]. Н.Чабан на основі аналізу науково-практичних і теоретичних досліджень здійснила спробу ранжування ділових якостей, які частіш всього зустрічаються в працях науковців. Серед них в першу п'ятірку входять організованість, відповідальність, практичність, раціональність, наполегливість.

Ряд науковців розглядають відповідальність, ініціативність та організованість в якості інтегральних якостей особистості, структурними елементами яких виступають такі якості як: дисциплінованість, самостійність, працелюбність, вимогливість до себе, (В.Гольнева, В.Коноплич, Г.Рябокоть, Н.Чабан). Ю.Барабаш зазначає, що такі якості як ініціативність, самостійність, наполегливість, добросовісність та акуратність свідчать про ставлення людини до праці, вони необхідні в будь якому виді діяльності. Працьовита і

організована, з високим рівнем почуття обов'язку і відповідальності людина в будь якій діяльності досягне успіху [2].

Отже, аналізуючи науковий доробок можна зробити висновок, що більшість науковців вважають за необхідне формувати морально-вольові риси характеру, які можуть виступати також в якості професійно важливих. І.Бех наголошує на необхідності формування у школярів саме вольових якостей, звертаючи увагу на те, що сучасний навчально-виховний процес здебільшого орієнтований на розумовий розвиток особистості, виховання волі в ньому недооцінюється.

Таким чином ми приходимо до висновку, що кожна професійна якість не може існувати в структурі особистості як окрема. Тому, що жодна якість не може існувати поза контекстом цілісної особистості дитини (Л.І. Божович), поза системою мотивів її поведінки, відносин з дійсністю, переживань, переконань. Кожна якість буде міняти свій зміст і будову в залежності від того з якими іншими якостями і особливостями суб'єкта вона пов'язана, а також в якій системі зв'язків вона виступає в конкретному акті поведінки. Цю думку підтверджує М.Ярмаченко, пов'язуючи самоконтроль з самовимогливістю мірою розвитку почуття відповідальності за власні дії та вчинки. В психологічному словнику зазначається, що вимогливість пов'язана з такими вольовими якостями, як самостійність, самоконтроль, наполегливість, цілеспрямованість. Всі вони відіграють важливу роль у самовихованні, яке постає як свідома діяльність, спрямована на якомога повнішу реалізацію себе як особистості.

На думку С.Максименко, виховання не може бути ефективним, якщо воно не спирається на самовиховання. Отже, необхідною умовою виховання є самовиховання, яке передбачає активну участь особистості у власному професійному та особистісному становленні. У психологічній енциклопедії зазначається, що усвідомлене і цілеспрямоване самовиховання розпочинається наприкінці підліткового віку, коли особистість набуває досвіду самостійної поведінки і у неї виникає потреба в самореалізації. Важливим мотивом самовиховання стає незадоволення собою внаслідок усвідомлення власних недоліків і невідповідність особистісних якостей сформованому ідеалу. Самовиховання є відносно пізнім надбанням онтогенезу, оскільки можливе лише за наявності в індивіда певного рівня самосвідомості, критичності мислення, готовності до самовизначення і самовдосконалення, чітко усвідомлених життєвих цілей та ідеалів. Воно пов'язане зі здатністю людини до самоаналізу і самооцінки, з умінням контролювати свою поведінку і діяльність. Потреба у самовихованні з'являється, коли усвідомлюється необхідність відповідності особистісних якостей і поведінки вимогам суспільства. Крім цього, активність особистості і здатність до усвідомлення саморегуляції діяльності є необхідними умовами успішного професійного становлення і формування професійної придатності фахівця. Активність і саморегуляція, на думку Н.Лейтес, є універсальними внутрішніми умовами здійснення діяльності і необхідними передумовами розвитку як загальних так і спеціальних здібностей.

Необхідність близького життєвого самовизначення, стверджує Н.Чабан, загострює інтерес старшокласника до сфери професійної праці, а виходячи з цього актуальною стає проблема набуття якостей ділової людини. У старшокласників увага зосереджується на формуванні професійно-важливих якостей майбутньої професійної діяльності, самопідготовки до неї і саморозвитку (С.Чистякова). У старшому шкільному віці визначальним фактором психічного розвитку особистості є формування наукового і морального світогляду. В цей період формується певний ідеал в якому пов'язуються в єдину систему усі завдання та вимоги школяра і який виконує функцію спонукання і організації всіх інших його потреб і прагнень. Збільшується кількість потреб, змінюється їх зміст. Завдяки прагненням, які ідуть від свідомо поставлених цілей, старшокласник отримує здатність свідомо керувати своєю потребнісно-мотиваційною сферою. В міру дорослішання підвищуються вимоги до старшокласника з боку батьків, вчителів та самого школяра. У юнацькому віці з'являється особистісне новоутворення – здатність свідомо ставити цілі, пов'язані з майбутнім життям і діяльністю та досягати ці цілі. Процес професійного самовизначення здійснюється на основі формування світогляду старшокласника, який виступає як єдина система уявлень про сенс життя, про вимоги до себе та інших, потреб у самовизначенні, переконань, власної точки зору на дійсність [3]. Таким чином, цей період є найкращим для самовиховання особистості в контексті вимог майбутньої професійної діяльності та формування необхідних професійних якостей.

Часто процес формування професійно важливих якостей, на думку Л.Ахтарієва, є безконтрольним, адже ринкові моделі поведінки гарно засвоюються дітьми, однак канали трансляції економічної інформації практично не піддаються контролю. Діти швидко засвоюють стереотипи поведінки з засобів масової інформації, та починають наслідувати певні патерни, віддаючи перевагу на користь егоїстичної поведінки та споживацького ставлення до життя [1].

Саме тому формування професійно важливих якостей має бути методологічно обгрунтоване і здійснюватися систематично. Найкращі можливості для цього має система шкільної профорієнтаційної роботи. Профорієнтаційна робота є складовою частиною цілісної системи шкільної навчально-виховної роботи, метою якої є підготовка учня до вибору професії. Більшість дослідників звертає увагу, що профорієнтація постає як система розвитку особистості учня та має виховні функції. Так М.Скиба одним із основних принципів профорієнтації називає принцип виховного характеру, який вимагає проведення профорієнтації у відповідності до завдання формування гармонійної особистості. На думку Л.Ашихміної, доступність, усвідомленість, системність, врахування вікових особливостей – мають бути в основі професійної орієнтації. Розглянемо деякі погляди науковців на функції і вимоги щодо здійснення профорієнтаційної роботи. Профорієнтація має сприяти розвитку активності (В.Синявський), самостійності, логічного мислення, творчого підходу, стимулювати до самопізнання, виховання потреби

в самовдосконаленні, самовихованні професійно-важливих якостей. Б.Федоришин вважав, що система профорієнтації має бути побудована таким чином, щоб стимулювати учнів до самопізнання, виховання потреби в постійній самоосвіті, в самооцінці власних реальних можливостей, а також самовихованні професійно значущих якостей з метою професійного самовизначення і становлення особистості [9]. Розв'язання проблеми підготовки молоді до життя вимагає спрямування навчання на тривалий профільний розвиток індивідуальних якостей особистості, на забезпечення засобами адаптованості до швидких змін в соціальному середовищі (Н.Побірченко). В ході допрофесійного навчання і виховання формуються риси особистості необхідні для подальшого професійного навчання і оволодіння майбутньою професією. Профорієнтація набуває ефективності і гуманістичної спрямованості за умов її методичного спрямування насамперед на сталі індивідуальні якості учня (І.Вільш). Зміст профорієнтаційної роботи має бути спрямований на ознайомлення учнівської молоді з основами вибору професії і побудований таким чином, щоб він створював фундамент формування у них умінь самостійного вивчення професій, озброював необхідними знаннями про світ професій, про професійне самовизначення і шляхи його реалізації. В ході професійної орієнтації має здійснюватися визначення та самооцінка своїх професійних якостей [8].

Профорієнтація є обов'язковим елементом ринку праці, оскільки забезпечує оптимальний розподіл і використання робочої сили у відповідності з можливостями працівника та потребою у представниках певних професій [2]. Педагогічний підхід у профорієнтації передбачає виявлення і розвиток здібностей, інтересів та нахилів дитини, формування важливих для майбутньої трудової діяльності особистісних рис характеру, мотивів професійного вибору, тощо. Важливим є розв'язання проблеми не лише "ким бути", але й "яким бути". Реалізація педагогічного підходу передбачає виховання школяра, формування його характеру, особистісних рис, як найбільш загальних, які допоможуть стати успішним у будь якій сфері діяльності, так і тих які необхідні для самореалізації себе в тій професії, яку обирає молода людина. При цьому система профорієнтації має враховувати специфіку сучасного ринку праці, а саме: перенасиченість на ринку представниками певних професій, динамічність професійного простору, збільшення вимог до робітників з боку роботодавців, також те що особистісним характеристикам працівника надається першочергове значення, а лише потім рівню загальної та фахової підготовки [5, с. 8].

Однак попри різноманітність у тлумаченні професійно важливих якостей, залишається відкритим питання щодо їх формування. Розглянемо окремі думки щодо умов в яких відбувається цей процес. На думку Б.Федоришина однією з форм організації пізнавальної діяльності учнів є профінформаційний урок. Профорієнтаційна робота впродовж всього навчання учня в школі проводиться постійно, але різниться за змістом та формами. Система профорієнтаційної роботи з учнями старших класів передбачає організацію активної пізнавальної

діяльності. Учні вчать розглядати професії не за випадковими поверховими ознаками, а за тими суттєвими елементами, що мають відношення до психологічної сфери особистості. При цьому пізнавальна діяльність тісно пов'язана з ставленням до трудової діяльності [9].

Ряд науковців (Ю.Барабаш, Р.Позінкевич, Б.Федоришин) зазначають, що такі форми профорієнтації, як профінформація на уроках, класних годинах, екскурсії на виробництво, зустріч з представниками певних професій, групові консультації щодо окремих питань вибору професії, дають можливість ознайомитися з професійними якостями особистості необхідними для певних професій [2; 9].

Щоб розвивати у процесі самовиховання і саморозвитку свої позитивні якості і властивості, наголошує В.Синявський, долати або компенсувати інші необхідно їх знати і уміти зіставляти з вимогами різних професій. Отже, профорієнтаційна робота має бути побудована таким чином, щоб старшокласник оволодів способами вияву і аналізу своїх індивідуально-психологічних особливостей, нахилів, здібностей, які мають суттєве значення для вибору чи зміни професії. Ознайомлення учнівської молоді в процесі профорієнтації з професіографічними характеристиками професій стимулює їх аналітичне мислення щодо зіставлення своїх індивідуально-психологічних особливостей з вимогами конкретної професії до психологічної структури працівника, розвиває самопізнання і самовиховання професійно важливих якостей, дає можливість сформулювати в учнівської молоді чіткий професійний план. Щоб розвивати у процесі самовиховання і саморозвитку свої позитивні якості, долати або компенсувати інші особистості, стверджує вчений, необхідно їх знати та уміти зіставляти з вимогами різних професій [8].

Аналіз особливостей прояву тих чи інших психічних процесів конкретної особистості має бути пов'язаний з аналізом її особистісної сфери, для того щоб після діагностики констатувального характеру перейти до прогностичної діагностики. Саме в цьому разі профорієнтація досягає не лише консультативного, а й педагогічного, виховного ефекту, потрібного для корекції особистості, з метою її спрямування на найбільш доцільні для неї напрямки професійного самовизначення. Отже у процесі професійного консультування мають бути сформовані цілі самовиховання [9].

З метою самовиховання вольових якостей, Л. Ахтарієва пропонує створення програми самовиховання, необхідними елементами якої мають бути: допомога учню у визначенні ідеалу, самооцінка своїх якостей, зміна установки з “я повинен” на “я хочу” [1].

Розглядаючи формування професійної спрямованості старшокласників на професійні сфери управлінської діяльності Т.Становська звертає увагу на необхідність випереджаючої підготовки учнівської молоді до професійної діяльності у сфері менеджменту. Формування професійного інтересу, мотивів вибору професії, розвиток професійно-важливих якостей передбачає включення школярів у відповідну навчально-практичну діяльність (ділові, рольові ігри, аналіз професіографічних досліджень). При цьому прагнення старшокласників

працювати з повною віддачею своїх сил і здібностей, нести відповідальність за результати праці значно збільшується, на думку В.Савченко, якщо задовольняється їх потреба до отримання навичок і вмінь майбутньої професії. Важливим фактором формування відповідального відношення до праці є включення учнівського самоуправління.

Висновок Отже, підсумовуючи проведений теоретичний аналіз проблеми формування професійно важливих якостей старшокласників ми приходимо до висновку, що це можливе за умови використання у профорієнтаційній роботі виховних методів, які забезпечать активну самостійну пошуково-пізнавальну діяльність учня спрямовану на саморозвиток професійно важливих якостей, шляхом самооцінки власних якостей та порівняння їх з вимогами певної професійної діяльності. Саме на такій основі має створюватися програма самовиховання старшокласника. Найкращим часом для виховання професійно важливих якостей є період навчання в старшій школі. Однак постає проблема диференціації та класифікації цих якостей. Більшість сучасних дослідників поєднуючи особистісні і професійні характеристики фахівця, наголошує на тому, що такі риси, як відповідальність, ініціативність, дисциплінованість, наполегливість, вимогливість до себе будуть сприяти успіху в будь якій професійній діяльності. Саме тому аналіз умов формування цих якостей у сучасних старшокласників є важливим, особливо під час професійного самовизначення, яке є необхідною умовою для всього подальшого професійного становлення особистості.

Література:

1. Ахтариєва Л. Г. Развитие предпринимательских способностей у старшекласников: учеб. пособ / Л. Г. Ахтариєва. – Уфа: Уфимский технологический и-т сервиса, 2001. – 167 с.
2. Барабаш Ю. Г. Психолого-педагогічні основи вибору професії: навч. посібн. / Ю. Г. Барабаш, Ю. Г. Позінкевич. – Луцьк.: РВВ “Вежа Волинського держ. університету ім. Л. Українки”, 2003. – 201с.
3. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М., 1968. – 464с.
4. Ермолаєва Е. А. Профессиональные качества специалиста в модели его деятельности / Е. А. Ермолаєва // О методологических и методических принципах построения специалиста высшей квалификации. –Томск, 1979. – С. 64 – 65.
5. Мельник О. В. Профорієнтаційна робота зі школярами в умовах профільного навчання: науково-методичний посібник [для вчителів] / О. В. Мельник, І. Л. Уличний; за ред О. В. Мельника. –К., 2008. – 120 с.
6. Педагогічний словник / [За ред. М. Д. Ярмаченка]. – К.: “Педагогічна думка”, 2001. – 516 с.
7. Побірченко Н. А. Формування особистісної готовності учнів загальноосвітньої школи до підприємницької діяльності: автор. дис. на здобуття наук. ступеня докт. псих. наук: спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Н. А. Побірченко. – К., 2000. – 39 с.

8. Синявський В. В. Психологічні основи профорієнтаційної професіографії: навчальний посібник / В. В. Синявський. – К: ІПК ДСЗУ, 2010. – 89 с.

9. Система профинформационной работы со старшеклассниками / [Б. А. Федоришин, С. Е. Карпиловская, Р. И. Миттельман и др.; под. ред. Б. А. Федоришина]. – К.: Радянська школа, 1988. – 176 с.

10. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика: монографія / Т. М. Сорочан. – Луганськ: Знання, 2005. – 384 с.

5.3. Формування цінностей професійної самореалізації у процесі шкільної профорієнтації (І. І. Ткачук, Т. В. Герасімюк, Л. М. Максименко)

Постановка проблеми. Особливістю профорієнтації на сучасному етапі є розширення в трактуванні самовизначення від розуміння його як первинного вибору професії до розуміння сутності професійного самовизначення як тривалого процесу розвитку особистості, детермінованого внутрішньою активністю людини у формуванні перспективи особистісного та професійного становлення, проектуванні стратегії руху до професії. Це, передусім, передбачає оновлення цілей і змісту професійної орієнтації старшекласників, переорієнтацію традиційних форм і методів її організації в старшій школі у напрямі формування рефлексивного, творчого ставлення до власної життєвої і професійної перспективи. Важливого значення набуває робота зі смислами, цінностями, намірами, перспективами, планами старшекласника, його емоційно-вольовою та рефлексивною сферами. Цінності особистості виступають в якості основи для формування життєвої стратегії, багато в чому визначають лінію професійного розвитку. Саме тому більшість вчених, що займаються проблемами професійної свідомості, професійного світогляду та професійної ментальності в якості важливих складових частин названих феноменів розглядають цінності і ціннісні орієнтації, соціальні установки, професійні мотиви.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню ціннісно-сміслової сфери особистості присвячені роботи багатьох сучасних науковців. Соціально-психологічні аспекти ціннісних орієнтацій висвітлені у роботах В.Водзінської, А.Здравомислова, О.Зотової, В.М'ясищева, В.Ядова та ін., психолого-педагогічні – у дослідженнях В.Алексеевої, М.Алексеевої, К.Абульханової-Славської, І.Беха, Л.Божович, М.Боришевського, Т.Бутківської, І.Дубровіної, В.Лісовського, С.Максименка, В.Семиченко, Р.Скулського, Н.Чепелевої.

Формулювання цілей підрозділу. Метою підрозділу є аналіз результатів дослідження ціннісних орієнтацій учнів 10–11-х класів, які виступили важливою складовою діагностичного комплексу визначення сформованості у старшекласників готовності до професійного самовизначення, використаного для визначення напрямів удосконалення профорієнтаційної роботи з учнями старших класів у Тарасівській загальноосвітній школі Києво-Святошинського району Київської області.

Основна частина. Система цінностей є одним з найважливіших елементів системи детермінації людської діяльності. Психологічний аспект цінностей як структурного компонента спрямованості особистості пов'язаний з дослідженням внутрішнього світу особистості, суспільної поведінки, спрямованої на засвоєння і відтворення цінностей життя та культури. Можна виділити такі основні підходи до вивчення проблеми цінностей: диспозиційна концепція (В.Ядов), теорія “установки” (Д.Узнадзе), концептуальна позиція про “особистісний смисл” (О.Леонтьєв). Дана категорія привертала до себе увагу і зарубіжних психологів, таких як: Фр.Знанецький, М.Мід, К.Клакхон, Г.Олпорт, М. Рокіч, М.Смітт, П.Сорокін, У.Томас.

Як зазначено у психологічному тлумачному словнику [5] можна говорити про три форми цінності: 1) виступає як суспільний ідеал, як вироблене суспільною свідомістю абстрактне уявлення про атрибути належного в різних сферах громадського життя, такі цінності можуть бути і загальнолюдськими, “вічними” (істина, краса, справедливість) і конкретно-історичними (патріархат, рівність, демократія); 2) з'являється в об'єктивованій формі у вигляді витворів матеріальної та духовної культури або людських учинків – конкретних предметних утілень суспільних ціннісних ідеалів (етичних, естетичних, політичних, правових та ін.); 3) цінності соціальні, переломлюючись через призму індивідуальної життєдіяльності, входять у психологічну структуру особистості як особистісні цінності, які є джерелом мотивації поведінки.

Відповідно до цілей психології виховання, зазначає І.Бех, під особистісними цінностями розуміють усвідомлені узагальнені самовартісні смислові утворення особистості. Ціннісну систему особистості можуть становити усвідомлені смислові утворення різного рівня узагальненості. Поняття особистісний смисл І.Бех визначає як складову індивідуальної свідомості, в якій знаходить відображення пристрасність цієї свідомості, що зумовлена її зв'язком з потребою-мотиваційною сферою суб'єкта, реальністю його життя в світі. У безпосередньому сприйманні та уявленні об'єкти і явища дійсності, відзначає вчений, постають перед нами в “забарвленні” того особистісного смислу, який мають, унаслідок свого об'єктивного місця у нашій життєдіяльності, відношення до реалізації наших потреб. Особистісний смисл об'єктів, явищ, а також усіх здобутків культури та психологічних надбань людини – це характеристика, якої вони набувають в результаті їх представленості суб'єктові. Відокремлюючи пристрасність, як атрибут свідомості та пов'язуючи це емоційне переживання зі сферою людських потреб, вчений розкриває механізм цього процесу. Цей механізм набуває єдино можливої своєї визначеності, якщо пояснювати його на основі капітальної властивості емоцій – енергетичного насичення матеріальної та ідеальної реальності у процесі її психічного відображення на неусвідомленому чи усвідомленому рівнях. З урахуванням цієї закономірності побудова емоційно насичених образів цілей є водночас побудовою особистісних смислів, покликаних утворювати мотиваційну основу людської поведінки і діяльності [2].

На думку О.Леонтєва, особистісний смисл, це те, що безпосередньо відображає власні життєві ставлення суб'єкта, тобто він суб'єктивний. Водночас особистісний смисл завжди предметний, це те, заради чого відбувається певна діяльність. До структури смислового утворення належить безпосередній смисл і вербалізований смисл, смислове утворення становить єдність інтелектуальних та емоційних процесів.

Існують різноманітні класифікації цінностей. Виділяються цінності за об'єктом і метою привласнення, за рівнем узагальненості, за способом вияву, за значенням у діяльності людини, за змістом діяльності, за належністю та ін. Найпоширеніше нині розподілення цінностей на термінальні цінності і інструментальні цінності. Термінальні – це те, що є найбільш бажаним та емоційно привабливим для особистості, описує ідеальний стан її буття. Термінальні цінності виконують функцію вибору як цілей, так і припустимих способів їх досягнення. Інструментальні цінності – це спосіб поведінки або дій, не пов'язаний безпосередньо з метою. Функцією інструментальних цінностей є активізація критеріїв і стандартів у процесі оцінювання та вибору лише способу поведінки або дій.

Кожній людині властива індивідуальна, специфічна ієрархія особистісних цінностей, які відбиваються у свідомості у вигляді ціннісних орієнтацій. Як зазначає В.Абушенко [1], ціннісні орієнтації задають: загальну спрямованість інтересам і прагненням особистості; ієрархію індивідуальних переваг і зразків; цільову й мотиваційну програму; рівень домагань і престижних переваг; уявлення про належне і механізми селекції за критеріями значимості; міру готовності та рішучості (через вольові компоненти) до реалізації власного “проекту” життя. Ціннісні орієнтації виявляються і розкриваються через оцінки, які людина дає собі, іншим, обставинам тощо, через її вміння структурувати життєві ситуації, приймати рішення у проблемних і виходити з конфліктних ситуацій, через обрані лінії поведінки в екзистенційно і морально забарвлених ситуаціях, через вміння ставити і змінювати домінанти власної життєдіяльності. Таким чином система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєдіяльності.

Успішність професійного і особистісного самовизначення багато в чому залежать від спрямованості особистості, сформованої у молодій людини системи ціннісних орієнтацій, їх несуперечливості та цілісності. Суперечливість і “розірваність” є свідченням незрілості особистості, що призводить, з одного боку, до нездатності людини винести оцінку та прийняти рішення, з іншого, розбіжності вербальної і невербальної поведінки.

Зважаючи на означене вище ми можемо стверджувати, що одним з важливих складових діагностичного комплексу для визначення сформованості готовності учнів старшої школи до професійного самовизначення, який ми рекомендували для використання у школах Києво-Святошинського району Київської області є діагностика структури ціннісних орієнтацій, визначення

провідних цінностей, аналіз несуперечливості та цілісності системи ціннісних орієнтацій старшокласників. До діагностичного комплексу для визначення сформованості готовності учнів старшої школи до професійного самовизначення входили також наступні методики:

1. Визначення ставлення старшокласників до різних видів професійної діяльності (типів професій) за допомогою опитувальника професійної готовності (ОПГ) Л.Кабардової.

2. Визначення сформованості особистого професійного плану за опитувальником М. Пряжнікова.

3. Визначення рівня особистої відповідальності за опитувальником РСК (рівень суб'єктивного контролю, автори: Е.Бажін, Е.Голинкіна, Л.Еткінд).

4. Вивчення уявлення старшокласників про сутність професійного успіху за допомогою анкети "Професійний успіх".

5. Визначення ступеню включення старшокласника у діяльність, пов'язану з майбутньою професією

6. Вивчення схильності учнів доводити почату справу до кінця за допомогою опитувальника СН (самооцінка наполегливості, автори Е.Льїн, Е.Фещенко).

7. Вивчення самооцінки якостей, пов'язаних з майбутньою професією.

8. Дослідження ціннісних орієнтацій за допомогою модифікованого Д.Леонтьєвим варіанту методики М.Рокича.

Аналіз узагальнених результатів психологічної діагностики сформованості готовності учнів до професійного самовизначення класу, або школи в цілому, дозволяв визначити напрями удосконалення профорієнтаційної роботи з учнями старших класів. А окремі результати діагностики кожного учня лягали в основу індивідуальної роботи з ними.

Дослідження ціннісних орієнтацій здійснювалося за допомогою модифікованого Д.Леонтьєвим варіанту методики М.Рокича. Дана методика ґрунтується на способі прямого ранжирування термінальних (цінностей-цілей) та інструментальних цінностей (цінностей-засобів). Сутність процедури діагностики за цією методикою полягає тому, що досліджуваному пропонується проранжувати за ступенем їхньої суб'єктивної значущості від 1 до 18 два списки цінностей, по 18 у кожному.

Отримана в результаті дослідження індивідуальна ієрархія цінностей може бути розділена на три рівні групи: пріоритетні, значимі (ранги з 1 – 6); індиферентні, байдужі (7 – 12); незначущі (13 – 18 ранг ієрархії). На думку Д.Леонтьєва індивідуальна ієрархія ціннісних орієнтацій, зазвичай, являє собою послідовність "блоків", що досить добре розмежовуються [4]. Він наводить можливі групування цінностей, об'єднані в блоки за різними засадами, які представляють собою свого роду полярні ціннісні системи.

Термінальні цінності:

1. Конкретні життєві цінності (здоров'я, робота, друзі, сімейне життя) – абстрактні цінності (пізнання, розвиток, свобода, творчість).

2. Цінності професійної самореалізації (цікава робота, продуктивне життя, творчість, активне діяльне життя) – цінності особистого життя (здоров'я,

любов, наявність друзів, розваги, сімейне життя).

3. Індивідуальні цінності (здоров'я, творчість, свобода, активне діяльне життя, розваги, упевненість у собі, матеріально забезпечена життя) – цінності міжособистісних стосунків (наявність друзів, щасливе сімейне життя, щастя інших).

4. Активні цінності (свобода, активне діяльне життя, продуктивне життя, цікава робота) – пасивні цінності (краса природи й мистецтва, впевненість у собі, пізнання, життєва мудрість).

Інструментальні цінності:

1. Етичні цінності (чесність, непримиренність до недоліків) – цінності міжособистісного спілкування (вихованість, життєрадісність, чуйність) – цінності професійної самореалізації (відповідальність, ефективність у справах, тверда воля, ретельність).

2. Індивідуалістичні цінності (високі запити, незалежність, тверда воля) – конформістські цінності (ретельність, самоконтроль, відповідальність) – альтруїстичні цінності (терпимість, чуйність, широта поглядів).

3. Цінності самоствердження (високі запити, незалежність, непримиренність, сміливість, тверда воля) – цінності прийняття інших (терпимість, чуйність, широта поглядів).

4. Інтелектуальні цінності (освіченість, раціоналізм, самоконтроль) – цінності безпосередньо-емоційного світовідчуження (життєрадісність, чесність, чуйність).

Завдання дослідника полягає в тому, наголошує Д.Леонт'єв, щоб у кожному випадку вловити індивідуальну закономірність суб'єктивного структурування досліджуваного своєї системи ціннісних орієнтацій. Якщо жодної закономірності виділити не вдається, то, на його думку, це свідчить про несформованість у досліджуваного системи ціннісних орієнтацій (зокрема, у підлітковому та юнацькому віці), або про фальсифікації відповідей [4].

Після проведення діагностики отримані результати обговорювались на індивідуальних консультаціях, а згодом реалізація індивідуальної профорієнтаційної роботи здійснювалася за послідовністю, етапи якої подаємо нижче.

I. Усвідомлення особистісних цінностей. Сформовані цінності – це та частина внутрішнього світу людини, яку вона може осмислювати, аналізувати, творчо переробляти, будувати ієрархію тощо. Можна запропонувати учням здійснити стосовно них таку роботу, як: усвідомлення, ранжування, зміна, формулювання, відстоювання, підтримка, порівняння.

II. Виділення дальньої професійної цілі (мрії) та її узгодження з іншими важливими життєвими цілями. Виділення найближчих і ближніх професійних цілей (як етапів і шляхів до далекої мети).

III. Виявлення ресурсів особистості й дефіцитів компетенцій. Старшокласник складає переліки компетенцій, необхідних для досягнення професійної цілі, і потім виділяє ті з них, які:

а) уже достатньо сформовані та розвинені;

- б) сформовані, але потребують розвитку;
- в) практично не сформовані, але необхідні.

IV. Виявлення змісту самовиховання. Для кожної з професійно важливих і значимих для учня компетенцій складається перелік конкретних завдань, послідовне виконання яких дозволить йому досягти поставлених цілей.

V. Планування. Сформульовані завдання старшокласник розподіляє по графах індивідуального плану розвитку й у такий спосіб планує час і свої сили на їхнє виконання. Складається довгостроковий, річний, місячний, тижневий та щоденний план.

VI. Розроблення конкретної програми послідовних дій старшокласника, яка містить у собі пошук людей (як дорослих, так і однолітків), установ (школа, установа додаткової освіти, Державна служба зайнятості, бібліотека, Інтернет і т.д.), засобів (паперові або електронні носії тощо), за допомогою яких він зможе виконати призначені самому собі завдання.

VII. Реалізація конкретної програми послідовних дій. Це етап відбувається не тільки в стінах школи, але й у спортивних клубах, будинках творчості, вдома. Педагога на цьому етапі виступає в якості координатора дій батьків, керівників гуртків і секцій тощо.

VIII. Рефлексія процесу реалізації конкретної програми послідовних дій. Цей етап може бути відрефлексований як при спілкуванні старшокласника з батьками, класним керівником, так і в процесі мікрогрупової взаємодії однолітків, цілі яких були подібні між собою, а самі учні перебували в дружніх стосунках [6].

Для визначення напрямів удосконалення профорієнтаційної роботи з учнями старших класів ми аналізували як конкретні результати діагностики кожного учня за всіма методиками, так і узагальнені результати класу і школи в цілому. В таблиці 1 представляємо середні показники, отримані під час дослідження термінальних ціннісних орієнтацій учнів 10–11-х класів Тарасівської загальноосвітньої школи Києво-Святошинського району Київської області за допомогою модифікованого Д.Леонтєвим варіанту методики М.Рокича і, відповідно, в таблиці 2 середні показники та рангові місця інструментальних цінностей

Таблиця 1

Термінальні цінності
(середні показники та рангові місця)

Термінальні цінності	Середн. показн.	Ранг. місце
активне діяльне життя (повнота й емоційна насиченість життя)	7,6	5
впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів)	7,2	3
життєва мудрість (зрілість поглядів і здоровий глузд, що досягають життєвим досвідом)	8,4	9
здоров'я (фізичне й психічне)	2,6	1
кохання (духовна й фізична близькість із коханою людиною)	7,3	4
краса природи й мистецтва (переживання прекрасного в природі й у мистецтві)	13,3	17

матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів)	9,7	12
наявність гарних і вірних друзів	7,7	6
пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток)	8,2	7
продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей)	10,1	13
розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)	13,2	16
розвиток (робота над собою, постійне фізичне й духовне удосконалювання)	8,9	10
свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)	9,2	11
суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі)	11,2	14
творчість (можливість творчої діяльності)	11,4	15
цікава робота	8,3	8
щасливе сімейне життя	7	2
щастя інших (добробут, розвиток і удосконалювання інших людей, усього народу, людства в цілому)	14	18

Таблиця 2

Інструментальні цінності
(середні показники та рангові місця)

Інструментальні цінності	Середн. показн.	Ранг. місце
акуратність (охайність), уміння тримати в порядку речі, порядок у справах	7	2-3
високі запити (високі вимоги до життя й високі домагання)	11,4	15
вихованість (гарні манери)	4,5	1
відповідальність (почуття обов'язку, уміння тримати своє слово)	7,8	7
ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)	8,44	8
життєрадісність (почуття гумору)	7,03	4
незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)	7,7	6
непримиренність до недоліків у собі й інших	14,5	18
освіченість (широта знань, висока загальна культура)	7,06	5
раціоналізм (уміння розважливо й логічно мислити, приймати обмірковані, раціональні рішення)	10,5	13
ретельність (дисциплінованість)	9,2	9
самоконтроль (стриманість, самодисципліна)	11,7	16-17
сміливість у відстоюваннях своєї думки, поглядів	9,6	11-12
тверда воля (уміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)	9,6	11-12
терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їхні помилки й омани)	11,7	16-17
чесність (правдивість, щирість)	7	2-3
чуйність (дбайливість)	9,5	10
широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)	10,6	14

Як свідчать одержані нами результати перші шість рангових місць (див. табл. 1) отримали наступні термінальні цінності: 1. Здоров'я (фізичне й психічне). 2. Щасливе сімейне життя. 3. Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів). 4. Кохання. 5. Активне діяльне життя (повнота й емоційна насиченість життя). 6. Наявність гарних і вірних друзів. А перші шість рангових місць (див. табл. 2) з поміж інструментальних цінностей виявилися наступні: 1. Вихованість (гарні манери). 2-3. Акуратність (охайність), уміння тримати в порядку речі, порядок у справах. 2-3. Чесність (правдивість, щирість). 4. Життєрадісність (почуття гумору). 5. Освіченість (широта знань, висока загальна культура). 6. Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче). При цьому аналізуючи результати дослідження ціннісних орієнтацій безпосередньо кожного учня і узагальнені результати по 10-11 класам, ми звернули увагу на те, що у дихотомії "цінності професійної самореалізації – цінності особистого життя" у більшості досліджуваних переважає перше, а саме цінності професійної самореалізації. З цього ми зробили висновок, що важливим напрямом вдосконалення профорієнтаційної роботи у даному навчальному закладі має бути робота з формування у старшокласників цінностей професійної самореалізації.

Відзначимо, формування ціннісних орієнтацій – процес нелінійний і досить складний. Щонайменше він включає в себе наступні етапи:

1. Пред'явлення цінностей людині.
2. Усвідомлення особистістю цінності.
3. Прийняття цінності.
4. Реалізація ціннісних орієнтацій у діяльності, спілкуванні та поведінці.
5. Закріплення в статусі якості особистості.
6. Актуалізація в ціннісних ситуаціях.

Далеко не на всіх етапах процес формування цінностей проявляється в поведінці людини і піддається безпосередньому впливу ззовні. Це внутрішній, інтимно-особистісний процес ціннісного становлення людини, шлях його особистісного самовизначення [3]. Але для активізації зазначеного процесу індивідуальну роботу, на наш погляд, доцільно доповнювати груповими заходами. Потрібно відшукати нові або використовувати традиційні форми профорієнтаційної роботи, надаючи їм таких сучасних ознак, які відповідали б інтересам і потребам молоді, спонукали учнів осмислено діяти, сприяли формуванню особистої позиції щодо проблеми професійного самовизначення. Педагогічним працівникам, що проводять профорієнтаційну роботу, на нашу думку, необхідно навчитися використовувати активні форми проведення занять, до яких належить: дискусія, мозковий штурм, рольові ігри та тренінги. Звертаючись до цих форм, варто проникати в емоційну, творчу, діяльнісну сфери дитини, намагатися зробити профорієнтацію не формальною, а дієвою та продуктивною. Розкриємо зміст і специфіку проведення окремих з них.

1. Дискусія. Дискусія дає можливість старшокласникам висловити свою думку з того або іншого питання на підставі своїх знань і попереднього досвіду й у такий спосіб розширити та поглибити її, а в окремих випадках і змінити на

протилежну. У будь-якому випадку щонайменше участь в дискусії дає змогу учневі підвищити свою ерудицію. Нерідко, особливо в тих випадках, коли під час обговорення питань дискусія набуває гострого характеру і сторони не досягають однаковості. Проте при цьому формуються ціннісні установки, запам'ятовуються нові факти, які згодом впливають на поведінку молодшої людини. Дискусії можна проводити зі всім класом. Але вони більш ефективні, коли проводяться невеликими групами. Групове обговорення стимулює вільний обмін думками і допомагає учням отримати чітке уявлення про поняття, почуття і різні точки зору. Дискусія проходить особливо добре, якщо їй передують "зав'язка" (наприклад: вивчення випадку, ситуації). Для проведення дискусії можна спочатку розподілити групу на дві підгрупи і запропонувати кожній для обґрунтування протилежні точки зору. Після "захисту позицій" групи можна поміняти місцями і повторити дискусію. Під час підведення підсумків обов'язково відобразити ті переживання, які виникали під час захисту кожної з позицій.

2. *"Мозковий штурм"*. Є чудовим засобом швидко включити всіх членів групи в роботу на основі вільного висловлювання своїх думок. Задавши питання, педагог (учасник – "секретар") записує відповіді без коментарів. Це метод, при якому приймається будь-яка відповідь учня, що має відношення до теми обговорення. Важливо при цьому не давати оцінок висловленим точкам зору, а приймати все і записувати думку кожного учня на дошці (аркуші паперу, фліпп-чарті). Учні повинні знати, що від них не зажадають обґрунтовувати свою відповідь або пояснювати, чому він так вважає. Після завершення мозкового штурму (який не повинен займати дуже багато часу) необхідно надати час для обдумування або визначення першочерговості висловлених ідей. Треба бути уважним під час фіксації пропозицій, не пропускати і не перекручувати жодної з них. Адже іноді людина, переборюючи свою сором'язливість, висловлює думку і сподівається, що вона буде прийнята до уваги під час обговорення всього банку ідей, але виявляється, що її не "помітили". Цього може виявитись достатньо, щоб людина замкнулася, вважаючи, що з нею не хочуть рахуватися, оскільки її думку "ігнорують".

3. *Рольові ігри*. Це невеликі, довільного характеру сценки, що відтворюють варіанти життєвих ситуацій. Під час рольової гри звичайно відтворюють відчуття якого-небудь героя. А це часто зробити легше, ніж виявити та сформулювати власну точку зору й відчуття. Рольова гра є надзвичайно ефективним методом та одночасно занадто складним для проведення. Наступні рекомендації допоможуть зробити цей метод більш ефективним: спершу обираються добровольці або балакучі й енергійні учні, які виконують одну з провідних ролей; чітка й достатньо ґрунтовна інструкція учням (в якому напрямі вони мають діяти, заданий сценарій, використання "реквізитів"); за певних умов доцільно виконати перші вправи з гумором; розподіляється група на пари, які розігрують ролі тощо. Використання згаданих прийомів допоможе на початку заняття уникнути збентеження, невпевненості, скутості та сором'язливості постати перед всім класом. Варто пам'ятати, що граючи важливо не перегравати. Для цього після гри "акторів" необхідно

виводити з “ролі”, “повертати” до реальності, нагадуючи, що це була тільки гра; не дозволяти одним і тим же учасникам по кілька разів грати однотипні ролі, щоб не залишатися цим “персонажем” в очах товаришів; встановлювати ліміт часу на гру, втручатися або припиняти її, якщо щось пішло не так і може нашкодити групі або конкретному учаснику.

4. *Групова робота.* Сучасні підлітки і молодь володіють значною інформацією, певним життєвим досвідом. Не слід всю роботу зводити до передачі інформації. Треба прагнути допомогти розібратися в ній для того, щоб кожний, хто навчається, міг зробити правильний вибір. Варто пам’ятати, що молодій людині легше розібратися, коли є можливість висловити свої думки і отримати відповіді на запитання, обмінятися ідеями і збагатити свій досвід. Багато видів діяльності передбачають роботу з маленькими групами. Для підвищення ефективності роботи таких груп ми можемо запропонувати наступні рекомендації: краще всього почати роботу в парах або групах, що складаються з трьох (чотирьох) осіб, поволі збільшуючи кількість учнів в них; варто прагнути якомога більше урізноманітнювати методи і стежити за тим, щоб учні часто мінялися і працювали в різних парах (педагог сам підбирає склад груп); необхідно наголосити про важливість внесення кожним учасником в роботу групи своєї частки (підхід “тонутися або плисти разом”) для досягнення успіху; важливо формувати групи, до складу яких входять представники різної статі.

5. *Тренінги.* Це активна форма навчання і отримання знань, якому властиві неформальні умови спілкування. Такі умови створює ведучий. Він спілкується на рівних з учасниками, він є, поряд з іншими, членом групи. Наступною характеристикою, що відрізняє тренінг від традиційних занять, є незвичайне розташування учасників в аудиторії, які розміщують колом. Таке коло виступає обов’язковою умовою проведення тренінгу, оскільки створює атмосферу довіри, дозволяє всім учасникам бачити інших, вільно спілкуватися з ведучим та один з одним. Недоліками проведення тренінгу, на які важливо звертати увагу педагогові є, передусім великі витрати часу, обмежена кількість учасників, потреба в спеціальній підготовці ведучого, який повинен не лише володіти необхідною, цікавою і достовірною інформацією, але й уміти працювати з аудиторією, мати навички ведення дискусії.

Висновок. Особливістю профорієнтації на сучасному етапі є розширення в трактуванні самовизначення від розуміння його як первинного вибору професії до розуміння сутності професійного самовизначення як тривалого процесу розвитку особистості, детермінованого внутрішньою активністю людини у формуванні перспективи особистісно-професійного становлення, проектуванні стратегії руху до професії. Це, передусім, передбачає оновлення цілей і змісту професійної орієнтації старшокласників, переорієнтацію традиційних форм і методів її організації в старшій школі у напрямі формування рефлексивного та творчого ставлення до власної життєвої і професійної перспективи. Важливим напрямом удосконалення профорієнтаційної роботи у школі має бути робота з формування у старшокласників цінностей професійної самореалізації.

Література:

1. Абушенко В.Л. Ценностные ориентации / В.Л. Абушенко // Всемирная энциклопедия: философия. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
3. Битянова М. Р. Ценностный аспект современного образования // // Материалы Всероссийской научно-практической конференции “Воспитательные приоритеты образования на современном этапе его реформирования” (1– 2 марта 2006 года). – Тюмень: ТОГИРРО, 2006. Ч. 1. – 150 с. – С.10 – 17.
4. Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций / Д. А. Леонтьев. – М.: 1992. – 17 с.
5. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник / В. Б. Шапар – Х.: Прапор, 2004. – 640 с.
6. Александрова Е. А. Индивидуальные траектории воспитания и развития [электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tochkapsy.ru/>

РОЗДІЛ 6

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ, ТРУДОВЕ І ПРОФЕСІЙНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ, МОЛОДІ ТА ДОРΟΣЛИХ У РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТАХ

6. 1. Педагогічне управління професійним самовизначенням вихованців позашкільних закладів у сфері технічної діяльності (В.В. Мачуський)

Постановка проблеми. Професійне самовизначення учнів, будучи об’єктивним соціальним процесом, за формою є суб’єктивний процес. Це обумовлює важливе значення індивідуального підходу до професійного самовизначення учнівської молоді і управлінню цим процесом.

Аналіз останніх досліджень. Питаннями підготовки учнів до вибору професії в позаурочний час у технічній діяльності займалися О.Биковська, П.Гороль, О.Губенко, Д.Лебедев, Л.Йовайша, К.Кікчєєв, В.Кревневич, Н.Левітов, Я.Мінгалєв, Г.Ников, Н.Рибников, А.Стирін та інші.

Формулювання цілей підрозділу. Метою підрозділу є висвітлення основних аспектів педагогічного управління професійним самовизначенням вихованців позашкільних навчальних закладів технічного профілю.

Основна частина. На думку багатьох вчених загальні ознаки всякого управління включають у себе: наявність системи, причинний зв’язок елементів в системі, наявність керуючої і керованої підсистем; динамічний характер системи (її здатність переносити великі зміни від незначних впливів); зберігання, передача і перетворення інформації, зворотний зв’язок, спрямованість, антиентропійність управління. Управління як понятійна категорія передбачає наявність, виділення визначеної системи і розглядається як функція організованих систем. При цьому процеси і акти управління

невід'ємні від процедур переробки інформації. Відомо, що ефективність управління – це, перш за все, раціональна організація інформаційних процесів.

Для характеристики процесів управління й інформаційних процесів використовується ряд таких понять, як ціль управління, організація, планування, регулювання, контроль, облік, канали передачі інформації, зворотній зв'язок, самонастроювання, адаптація, оптимізація й інше. Ці поняття важливі для вирішення проблем управління в соціально-економічній сфері, а також для моделювання і створення складних систем.

Наявність визначеної цілі, як планованого результату, характеризує людську діяльність, тому ми вважаємо ціль певним мотивом діяльності, який має предметну визначеність, конкретну форму і зміст майбутнього результату.

Важливою умовою успішного формування готовності учнів до професійного самовизначення, на нашу думку, є цілеспрямоване управління цим процесом. Одним з найважливіших професійних умінь педагогічного працівника є вміння планувати свою діяльність. Але, як показує аналіз практики діяльності позашкільних навчальних закладів, педагогічні працівники відчують досить значні труднощі у правильній постановці цілей виховання і застосування відповідних форм, методів і засобів їх досягнення. Невірно поставлені цілі та не адекватно підібрані засоби їх досягнення негативно впливають на результативність навчально-виховного процесу.

Одним із шляхів вирішення цієї проблеми, ми вважаємо, може бути забезпечення педагогічних працівників позашкільних закладів відповідними програмами, які включають у себе розгорнуту систему цілей з урахуванням вікових особливостей учнів і найбільш оптимальним набором засобів, які забезпечують їх досягнення. З поміж інших найбільш перспективних є метод цільового комплексного планування, який займає у сучасних умовах одне з центральних місць при вирішенні проблем управління у різних галузях наукової і практичної діяльності, у тому числі в педагогіці. В умовах позашкільних навчальних закладів перевагою даного метода планування є узгодженість цілей і завдань суспільства і системи позашкільної освіти в підготовці учнів до професійного самовизначення та можливостями вирішення даних завдань на рівні окремого позашкільного закладу.

Орієнтація школярів на професії сфери технічної діяльності передбачає взаємодію вихователя і вихованця, суб'єкта й об'єкта діяльності і складається із взаємопов'язаних процесів – освітньої та виховної роботи з однієї сторони та самоосвіти і самовиховання з іншого боку. Основою цього процесу є спільність цілей діяльності вихователя та вихованця, а структура процесу визначається сукупністю цілей, їх ієрархією, що в свою чергу передбачається функціональними особливостями дій учасників такої взаємодії.

Педагогічне управління формуванням готовності учнів до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності, яке здійснюється через цільовизначення, означає, що на певному етапі учень не може визначитись без допомоги педагога. Через формування готовності до професійного самовизначення на певні професії педагог забезпечує в подальшому самостійну

діяльність учнів. Таким чином ми маємо виходити із структури особистості і перш за все, рівнів розвитку соціальних і професійних цінностей.

Підготовка школярів до вибору технічних професій як цілеспрямованої діяльності педагогів та учнів передбачає сформованість морального, психологічного та практичного компонентів даного процесу. Ми вважаємо за необхідне розглянути деякі теоретичні положення, без яких неможлива побудова та ефективна реалізація системи виховної роботи.

Під діяльністю у психології розуміється специфічно людська, керована свідомістю активність, народжена потребами та направлена на пізнання та перетворення зовнішнього світу та самої людини. Оскільки орієнтація на вибір технічних професій – це діяльність педагога та учня направлена на пізнання змісту технічної діяльності, формування визначеного ідеалу спеціаліста даної галузі та перетворення самого себе, з метою найбільшої відповідності даному ідеалу, то для неї характерні механізми планування, контролю та регулювання дій учасників. Профорієнтація передбачає наявність двох учасників цього процесу вихователя та вихованця, суб'єкта та об'єкта діяльності, та складається з взаємопов'язаних процесів – виховання та освіти з одного боку та самовиховання та самоосвіти з другого боку. Цінність цього процесу криється у загальності мети діяльності педагога та учнів. Керуючою ознакою діяльності є цілепокладання. Вибір мети, отже – вихідна точка, перший етап її організації. Мету можна визначити як ідеальне передбачення результату навчально-виховного процесу, яка досягається з допомогою адекватних засобів у спеціально організованих умовах.

У психолого-педагогічній літературі сутність професійного самовизначення зводиться до системи впливів різних соціальних інститутів на особистість учня з метою допомоги йому у виборі професії відповідно з його індивідуальними особливостями (здібностями, станом здоров'я і т. ін.) та новими вимогами соціально-економічного розвитку суспільства. На жаль, у практиці виховної роботи компоненти профорієнтації штучно розділені, не взаємопов'язані в систему. А оскільки формування готовності до професійного самовизначення доцільно розглядати як процес, що протікає на різних рівнях (соціальному, соціально-психологічному, міжособистісному і внутріособистісному), особливості виховного впливу змінюються під час переходу з рівня на рівень, то повинна існувати педагогічна система підготовки учнів до свідомого вибору професії.

Педагогічні дослідження і практика показують значну роль позашкільних навчальних закладів у формуванні готовності учнів до професійного самовизначення, що забезпечує залучення їх до тих форм трудової діяльності, до якої вони найбільш готові і де максимально зможуть проявитися їх задатки та здібності. Непродумані, спонтанні шляхи залучення школярів до праці, яка за змістом педагогічно недоцільна, приводять до того, що профорієнтація швидше перетворюється в профанацію, формальні заходи і т.п. І оскільки це справа державного значення, то усі зусилля повинні бути спрямовані на те, щоб здібності кожного учня були своєчасно виявлені, зафіксовані та розвинуті в

праці з метою формування готовності особистості до професійного самовизначення. Тому, визначаючи зміст, форми і методи формування готовності учнів до професійного самовизначення, слід передбачати обов'язковість залучення учнів до конкретної трудової діяльності, що є характерною для даного профілю гуртка. У даному випадку праця буде засобом активізації професійного самовизначення

Розглядаючи професійне самовизначення під кутом зору теорії діяльності Є.Павлютенков [1] трансформує загальні ознаки діяльності в складові праці і визначає такі елементи: цілі, зміст, форми, методи, засоби, результати професійної орієнтації молоді. Далі він визначає системоутворюючі фактори й у вигляді таблиць та схем показує взаємодію окремих складових системи. У нашому дослідженні ми використовували види і приблизне формування цілей за Є.Павлютенковим.

У понятті “готовність до професійного самовизначення” можна виділити кілька аспектів. Моральна готовність до вибору технічних професій передбачає усвідомлення учнем суспільної та особистісної значимості технічної праці. Інтересам та схильностям до різних видів технічної діяльності, наявністю ідеалу, стійким інтересом до вивчення предметів необхідних для оволодіння конкретною спеціальністю, яскраво вираженим потягом до оволодіння досвідом роботи з технікою, практикою, уміннями, навичками, необхідними для технічних професій. Моральна готовність до вибору професії передбачає наявність певний рівень сформованості відповідних здібностей, професійно значимих якостей особистості, деяких відмінностей нервової системи учня, фізіологічних умов, які сприяють розвитку здібностей, При цьому слід відмітити, що сама по собі констатація наявності перелічених вище властивостей не може розглядатись як психологічна готовність до вибору професії. Говорити про це можна тоді, коли у вирішенні ситуації вибору суб'єкт (учень) проявляє активність, направлену на предмет вибору, на пізнання своєї індивідуальності. Цей процес самопізнання та самостворення індивідуальності, для якої характерні компенсаційні відношення властивостей, є основою психологічної готовності до вибору професії.

Поряд з цим практична готовність передбачає знання системи технічної освіти і визначення конкретного шляху надбання її. Виходячи з аналізу готовності учня до вибору конкретної професії ми пропонуємо розвиток потребнісно-мотиваційного компоненту структури його особистості (потреби, мотиви, інтереси, переконання, установки), операційно-функціонального компонента (знання, уміння, навички, здібності), механізми керування своєю діяльністю та самовдосконаленням, підсистема кероване “Я” . Цілеспрямоване формування готовності до вибору професії передбачає її проектування у відповідності з індивідуальним для кожної людини проектом, враховуючим його конкретні фізіологічні та психологічні відмінності. Таке формування нерідко передбачає і відповідне корегування, іншими словами, удосконалення тих чи інших якостей особистості. При цьому особистість формує не тільки участь у суспільно корисній діяльності, але й позиція учня як самостійного і

відповідального учасника цієї діяльності. Тому особливого значення набуває проблема особистісного сенсу діяльності. На даний час у психологічній науці розроблено ряд кардинальних положень, які дозволяють активізувати систему виховання взагалі та формування готовності до вибору визначеної професії. Важливе значення серед цих положень має діяльнісний принцип, згідно з яким формування особистості проходить крізь перетворення ієрархічних відношень діяльності, які створюють ядро особистості.

Педагогічний вплив трактується у літературі і як керівництво, і як управління. Ми схильні до того, щоб про управління говорити стосовно до економіки, соціальних процесів, духовного життя, а про керівництво стосовно до суспільства в цілому. Слід відмітити, що визначення виховання особистості через цілеспрямований вплив помічаємо в контексті соціального відтворення людини. Отже в цілому виховання як складова процесу соціального відтворення людини є пролонгованим у часі управлінським актом завдяки чому створюється можливість певний чином впливати на формування особистості. Отже, як і кожним соціальним процесом професійним самовизначенням слід управляти. При цьому управлінська діяльність педагога визначається конкретними цілями, які визначають відповідні форми і методи для досягнення результату – сформованості певного рівня готовності учня до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності за однією чи кількома професіями.

При розробці цілей формування готовності учнів до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності ми виходимо з того, що успішність даного процесу багато в чому залежить від його внутрішньої рушійної сили. Іншими словами – протиріччя між висунутими вимогами до особистості майбутнього спеціаліста у галузі техніки та реальними можливостями учнів. Це протиріччя є джерелом руху системи до загальної мети, якщо вимоги, що висувуються, знаходяться у зоні найбільшого розвитку можливостей вихованця та навпаки, подібне протиріччя не буде сприяти оптимальному розвитку системи, якщо завдання бувають надмірно важкими або легкими, іншими словами не відповідають можливостям вихованців, не знаходяться у зоні їх найбільшого розвитку.

Управління процесом формування готовності школяра до вибору технічних професій, здійснене як цілеспрямована побудова та розвиток системи заданої багатопланової діяльності школяра, реалізуються педагогами які вводять дітей у “зону найбільшого розвитку”. Це означає, що на визначеному етапі дитина може просуватися далі не самостійно, а під керівництвом дорослих та в співпраці з товаришами, а вже далі – самостійно. Таким чином забезпечується безперервність процесу професійного самовизначення, що дозволяє досягти ефективного кінцевого результату.

Поряд з поняттям “ціль” у педагогічній літературі не менш поширене поняття “завдання”, при цьому під останнім розуміють приватні цілі. Цілі та завдання взаємопов’язані, взаємопроникають та навіть переходять одне в одне. Однак, всяка ціль може бути досягнутою лише в процесі вирішення послідовних завдань. Завдання таким чином повинні розкрити, конкретизувати

ту чи іншу ціль педагогічної діяльності. У своїй сукупності вони повинні відповідати поставленій меті чи давати уяву про те, в якому напрямку буде вестися робота.

З метою підвищення ефективності експериментальної роботи нами була розроблена цільова програма формування готовності учнів до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в умовах позашкільного навчального закладу. У ній ми намагалися, перш за все, відобразити: стан проблеми, основні передумови її програмного розв'язання; основну мету програми, її місце в загальній системі цілей і завдань розвитку суспільства і освіти; систему цілей та основних завдань програми; показники цілей, які розкривають кінцеві результати реалізації програми; шляхи досягнення цілей програми, систему програмних заходів; організаційно-виконавчу систему; дані про ресурси та терміни, необхідні для виконання програми; оцінку ефективності та наслідків реалізації програми.

Виходячи з цього ми визначили основні етапи розробки цільової програми: аналіз інформації про проблему; формулювання головної (генеральної) цілі; декомпозиція (роздрібнення) генеральної цілі; упорядкування сукупності цілей, які відображають підпорядкованість та взаємозв'язок усіх основних елементів генеральної мети; побудова дерева "цілей"; логічний аналіз "дерева цілей"; логічний аналіз "дерева цілей" на повноту та несуперечливість; визначення для кожної мети типових труднощів, які перешкоджають їх досягненню; визначення заходів, які забезпечують досягнення мети; визначення виконавців, які забезпечують реалізацію програмних заходів; розробка системи контролю за виконанням програми.

Із аналізу даного механізму витікають умови, яких необхідно дотримуватись при проектуванні цілей формування готовності учнів до вибору професії у сфері технічної діяльності. Цілі, висунуті на кожному етапі реалізації системи повинні знаходитись у зоні "найближчого розвитку дитини" та відповідати віковим і особистісним відмінностям.

При визначенні цілей необхідно спиратися на положення про те, що формування особистості проходить у процесі діяльності, кожна сторона якої має оптимальний період розвитку. Побудова процесу професійної орієнтації з врахуванням цього дозволяє своєчасно сформувані потребнісно-мотиваційні, операційно-функціональні компоненти, а також адекватну самооцінку учнем своєї особистості, що є основою правильного вибору професії та побудови професійних планів.

Формування готовності до професійного самовизначення процес довготривалий і має бути втілений тільки в конкретній технічній діяльності. Запропонований нами варіант системи формування готовності учнів до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності орієнтований на кінцевий результат і кожний її компонент (передосвіта, консультація, діагностика, активізація) підпорядкований поставленій меті сформувати моральну, психологічну та практичну готовність учня до вибору технічних професій. При розробці ієрархії цілей ми виходили з того, що профорієнтаційна

робота передбачає досягнення ряду конкретних цілей, які можуть виділятися із загальної мети. На підставі цього підходу у теорії профорієнтації учнів розроблені цільові комплексні програми які представлені у вигляді “ланцюга цілей”, де кожний наступний рівень цілей характеризується збільшенням числа більш приватних цілей по відношенню до попередніх. Такий підхід, на наш погляд, заслуговує на увагу, завдяки тому що декомпозиція генеральної мети, впорядкування сукупності цілей, відображаючи взаємозв'язок усіх основних елементів генеральної мети, побудова “дерева цілей” та аналіз його на повноту та неповторність дозволяють моделювати процес профорієнтації та найбільш повно врахувати при цьому всі його аспекти.

За основу ми взяли спосіб постановки цілей, які формуються через результати виховання, виражені в діях учнів. При цьому ми діяли шляхом побудови чіткої системи цілей, серед яких виділяли їх категорії і послідовні рівні, тобто ієрархії. Суть цільової програми полягає у визначенні загальної цілі (Ц-Заг.), яка пов'язує різні етапи процесу виховання і ціль нульового рівня (Ц-0). Остання є систематизуючим фактором конкретного етапу. Цілі наступних рівнів є складовими частинами основної і наступної цілей. Тому проміжні цілі виступають у нашому дослідженні як завдання.

Для кожної цілі і завдання визначено типові недоліки, перешкоди, труднощі, які заважають досягненню цілі. Ці перешкоди визначають зміст роботи педагогічного колективу позашкільного закладу по формуванню готовності учнів до професійного самовизначення, а також засобів його реалізації. Таким чином система цілей безпосередньо поєднується з системою умов (форм, методів, прийомів), які сприяють досягненню цілей.

Нами пропонується наступне членування загальної педагогічної цілі: формування готовності учнів до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в позашкільних освітньо-виховних закладах.

Загальна ціль: сформувати готовність учнів до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності.

I. Сформувати моральну готовність.

1.1. Сформувати націленість на технічну діяльність.

1.2. Сформувати ідеал особистості спеціаліста з техніки.

1.3. Сформувати потяг до самостійного вирішення ситуації вибору технічних професій серед інших професій

2. Сформувати психологічну готовність.

2.1. Підвести школярів до розуміння загальних та спеціальних технічних здібностей у структурі особистості спеціаліста технічної сфери.

2.2. Розкрити школярам сутність знань про професійну придатність, ознайомити їх з методами самовиховання.

2.3. Добитися адекватної самооцінки школярами своїх здібностей (загальних та технічних) та рівня домагань.

3. Сформувати практичну готовність школярів до вибору професії технічної сфери.

3.1. Сформувати політехнічні уміння учнів.

3.2. Сформувані спеціальні технічні уміння школярів.

3.3. Сформувані уміння вирішення ситуації вибору технічних професій.

Вищевказані цілі не є неподільними далі. Кожна з них може бути конкретизована цілями профорієнтації, які вирішуються у ході навчально-виховного процесу в конкретному позашкільному навчальному закладі. Цільову комплексну програму формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в позашкільному навчальному закладі представляємо в таблиці 1.

Таблиця 1

Цільова комплексна програма
формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в позашкільному навчальному закладі

Ціль	Перешкоди, які заважають досягненню цілі	Зміст заходів досягнення цілі
Цілі нульового рівня Ц – 0.1. Сформувані моральну готовність учнів до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності.	П – 0.1. Недостатнє усвідомлення учнями суспільної та особистісної значимості технічних професій.	
Ц – 0.2. Сформувані психологічну готовність учнів до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності.	П – 0.2. Недостатня сформованість професійно значимих якостей особистості учнів.	
Ц – 0.3. Сформувані практичну готовність учнів до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності.	П – 0.3. Недостатні знання учнів про технічні професії, шляхи отримання освіти. Несформованість професійних планів.	
Цілі першого рівня Ц – 1.1 Сформувані націленість учнів на технічну діяльність	П – 1.1. Недостатні знання учнів про специфіку обраної ними майбутньої професійної діяльності та про свої індивідуальні особливості.	Показати можливості технічної діяльності у навчанні, позакласній та позашкільній роботі учнів. Розкрити сутність понять “потреба”, “мотив”, “інтереси”, “схильності”. Показати роль соціальних та професійних інтересів, схильностей до технічної діяльності у становленні спеціаліста. Виховувати бажання учнів спробувати свої сили у різних напрямках технічної діяльності у позашкільному навчальному закладі
Ц – 1.2. Сформувані в учнів ідеал особистості спеціаліста з техніки.	П – 1.2. Недостатнє уявлення учнів про особистість спеціаліста технічної галузі, професійно значущі якості необхідні для успішної технічної діяльності. Невідповідність між об’єктивним змістом професійної діяльності та його особистісним смислом.	Познайомити учнів з життєм і діяльністю видатних спеціалістів з техніки минулого та сьогодення, з історією розвитку техніки. Формувати розуміння професійно значущих якостей особистості на основі уявлень про технічні професії. Спонукає школярів до активного пізнання сфери технічної діяльності, аналізу різних професій, їх вимог до людини та формування на основі цього свого ідеалу.
Ц – 1.3. Сформувані потяг до самостійного вирішення ситуації вибору технічних професій серед інших.	П – 1.3. Невпевненість учнів у правильності свого професійного вибору. Невпевненість у власних силах.	Познайомити учнів з різноманітними класифікаціями професій. Розкрити характерні особливості технічних професій. Переконає школярів в необхідності свідомого та самостійного вибору професії. Формувати досвід захоплень різними справами, розглядати його як засіб вирішення задачі про вибір професії.

Продовження таблиці 1

Сучасна професійна орієнтація: теорія і практика

Ц – 1.4. Підвести школярів до розуміння загальних та спеціальних технічних здібностей у структурі особистості спеціаліста технічної сфери.	П –1.4. Недостатні уявлення учнів про технічні здібності, їх необхідність для технічної діяльності людини.	Сформувати розуміння можливості подолати недостатній розвиток деяких здібностей шляхом їх компенсації. Формувати вміння школярів бачити залежність успіху тієї чи іншої діяльності від здібностей.
Ц – 1.5. Розкрити школярам сутність знань про професійну придатність, ознайомити їх з методами самовиховання.	П –1.5. Нечітке уявлення учнів про можливості самовиховання у корекції власної професійної придатності до технічної діяльності.	Розкрити зміст категорії “придатність” до технічної діяльності. Ознайомити учнів з шляхами і засобами самовиховання. Стимулювання учнів до складання програми самовиховання професійно важливих якостей. Організувати діяльність учнів по самовихованню професійно значимих якостей особистості.
Ц – 1.6. Досягти адекватної самооцінки школярами своїх технічних здібностей та рівня домагань.	П –1.6. Завищена чи занижена самооцінка учнями своїх технічних здібностей.	Розкрити місце самопізнання в діяльності по самовихованню. Розкрити зміст понять: завищена, занижена та адекватна самооцінка та показати їх вплив на процес професійного самовизначення. Стимулювати до самопізнання та самооцінки професійно важливих якостей по подальшому їх розвитку. Формувати потяг учнів до аналізу результатів своєї діяльності.
Ц – 1.7. . Сформувати політехнічні знання та уміння учнів.	П –1.7. Поверхові знання учнів з основних навчальних предметів загальноосвітньої школи, профілюючих для технічної діяльності.	Показати роль знань з профілюючих навчальних курсів в процесі професійного становлення. Розкрити зміст самоосвіти учнів. Стимулювати школярів до роботи по самоосвіті. Стимулювати учнів до самостійної роботи до вивчення профілюючих навчальних курсів. Формувати вміння складання програми самоосвіти, реалізації та контролю за їх виконанням.
Ц – 1.8. Сформувати спеціальні технічні знання та уміння школярів.	П –1.8. Відсутність в учнів розуміння зв'язку наявності спеціальних технічних знань і умінь з майбутньою професійною діяльністю.	Розкрити зміст технічної діяльності. Показати залежність результатів технічної діяльності від рівня сформованості політехнічних умінь спеціаліста. Переконати оволодіння професійно технічними уміньми. Стимулювати учнів до участі у раціоналізаторській та винахідницькій діяльності.
Ц – 1.9. Сформувати уміння вирішення ситуації вибору технічних професій.	П –1.9. Відсутність в учнів знань про шляхи професійного самовизначення.	Ознайомити з системою технічної освіти, показати шляхи професійного становлення та подальшого росту. Стимулювати учнів до оптимального співвідношення своїх можливостей з вимогами технічних професій. Визначити індивідуальну програму одержання технічної освіти кожного учня. Спроекувати запасний варіант професійного самовизначення.

Висновок. Представлена цільова комплексна програма профорієнтаційної роботи, яка є засобом координації зусиль педагогічного колективу позашкільного навчального закладу, спрямована на формування готовності учнів до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності. В основі запропонованої програми покладено спосіб постановки цілей, які формуються через результати виховання і проявляються в предметно-перетворювальній діяльності учнів.

Література:

1. Павлютенков Є.М. Управление профессиональной ориентацией в общеобразовательной школе / Є. М. Павлютенков. – Владивосток: изд-во Дальневост. ин-та, 1990. – 176 с.
2. Чистякова С. Н. Критерии и показатели готовности школьников к профессиональному самоопределению / С. Н. Чистякова, А. Я. Журкіна. – М.:

Ин-т общего среднего образования РАО, 1997. – 80 с.

3. Чистякова С. Н. Профессиональная ориентация школьников: организация и управление / С. Н. Чистякова, Н. Н. Захаров. – М.: Педагогика, 1987. – 157 с.

4. Якунин В. А. Обучение как процесс управления / В. А. Якунин. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1988. – 160 с.

6. 2. Технології підготовки тестових завдань з іноземних мов: досвід США (Е. В. Грабар).

Постановка проблеми. Створення якісного тесту з іноземної мови – процес важкий, довготривалий і потребує значних матеріальних затрат. На підготовку якісного тесту з визначення іншомовних навичок і вмінь розробники потребують 1,5 – 2 роки. Як свідчать результати проведеного нами аналізу, такі тести створюються творчими колективами педагогічних вузів чи вчителів іноземної мови під керівництвом провідних науково-дослідницьких центрів, які професійно досліджують питання оцінювання якості освіти і підготовки спеціалістів, а також мають певний досвід у цьому напрямі і фінансову підтримку. Висока майстерність американських розробників сучасних тестів із іноземних мов базується на володінні ними спеціальними знаннями теорії конструювання тестових матеріалів, наявності в них технічного і програмового забезпечення, практичного досвіду в цій сфері, навичок апробації і параметризації тестів, а також дотриманні визначених етапів і вимог з метою вдосконалення тестів.

Аналіз останніх досліджень. Підготовка тестових завдань спрямованих на визначення рівня навчальних досягнень учнів у США здійснюється відповідно до затверджених Стандартів педагогічного і психологічного тестування (Standards for Educational and Psychological Testing), які спрямовані на визначення вимог до структури і змісту тестових завдань, процедури тестування, визначення критеріїв оцінювання і їх трактування. Підготовкою цих Стандартів займаються: Американська Освітня Дослідницька Організація (American Educational Research Association (AERA)), Американська Асоціація психологів (American Psychological Association (APA)), Національна Рада з Питань Оцінювання і Навчання (National Council on Measurement in Education (NCME)).

Формулювання цілей підрозділу. Метою підрозділу є аналіз досвіду науковців США, які працюють над розробкою технологій підготовки тестових завдань з іноземних мов, що дозволить вітчизняним розробникам тестів підвищити якість підготовлених ними тестів, уникнувши складності на шляху їх впровадження в шкільних підручниках.

Основна частина. Згідно з назвою статті вважаємо за необхідне розглянути сутність понять “технології” і “тестове завдання”. Як окреслено в тлумачному он-лайн словнику Меррієм-Вебстер, “технології – це модель розробки завдань із використанням технічних процесів, методів, знань і технологій” [5]. За сучасним трактуванням зміст поняття “тестове завдання” (test task) дослідники пояснюють як структурний компонент частини тесту,

який спрямований на перевірку окремих навичок і вмінь, кількість і тип яких визначено розробниками тесту в його специфікації [4].

Таким чином, в узагальненому формулюванні поняття “технології підготовки тестових завдань з іноземних мов для середньої школи” можна розглядати як процес спрямований на розробку завдань у тестовій формі, метою яких є визначення рівня навчальних досягнень учнів з іноземної мови з дотриманням певних етапів і процедур. Це означає, що кожне завдання, яке є складовим тесту повинно пройти певні етапи розробки, які, в свою чергу, спрямовані на вдосконалення тесту відповідно до специфіки його використання.

На думку вчених [1, 3, 6, 9, 7] в основу технологій розробки тестових завдань покладено дотримання наступних етапів: етап визначення мети створення тесту (*perceived need for a new test*); етап планування тесту (*planning phase*); етап конструювання тесту (*design phase*); етап розвитку тесту (*development phase*); етап розробки (*operational phase*); етап проведення моніторингових досліджень (*monitoring phase*). Деталізуємо їх.

Проведення перших двох етапів, а саме: визначення мети створення тесту та планування тесту необхідні для отримання валідної інформації щодо майбутнього контингенту учасників тестування та визначення в них рівня сформованості іншомовної комунікативної компетенції [6]. Адже, як зазначає М. Milanovich, “лише коли чітко визначені об’єкти тестування, можливо встановити рівень валідності розробленого тесту, тобто, наскільки він спроможний надати достовірну інформацію відповідно до поставленої мети” [6]. На етапі конструювання тесту робота спрямована на розробку специфікації тестових завдань. Згідно з визначенням Ch. Alderson, C. Clapham, D. Wall., специфікація (*specification*) – це паспорт тесту, в якому визначені норми, умови та інструкції для його багаторазового використання. Цей документ складається з таких компонентів [1]: мети тестового контролю, характеристики учасника тестування, структури тесту, рівня складності тестових завдань, критеріїв оцінювання, форми представлення тестових завдань (усне, бланкове, комп’ютерне тестування), рубрик.

Наступним етапом визначено етап розвитку тесту, якому передувало “пілотне тестування”. В процесі “пілотного тестування” проводиться перевірка тестових завдань на складність і адекватність представлення, а також визначення чіткості формулювання рубрик. Робота на цьому етапі передбачає проведення ретельного аналізу отриманих результатів, збір інформації шляхом анкетування учнів і вчителів, спостереження за учасниками тестування у процесі їхньої роботи над завданнями, що представлені аудіо та відеозаписами. Завдяки цим дослідженням встановлюються часові межі для виконання кожного завдання, визначається чіткість інструкцій до завдань, відповідність критеріїв оцінювання [3]. Розглянемо схематично їх зміст, який представлений на рисунку 1.

У своїй роботі “Розуміння і розробка мовних тестів” (“*Understanding and Developing Language Testing*”) Weir С. зазначає, що цей етап характеризується

проведенням досліджень, спрямованих на визначення якісних характеристик тесту, які визначають його придатність до використання [9]. Загальна формула придатності мовного тесту виглядає наступним чином: Придатність (Usefulness) = Надійність (Reliability) + Валідність (Validity) + Автентичність (Authenticity) + Інтерактивність (Interactiveness) + Вплив (Impact) + Практичність (Practicality) [1].

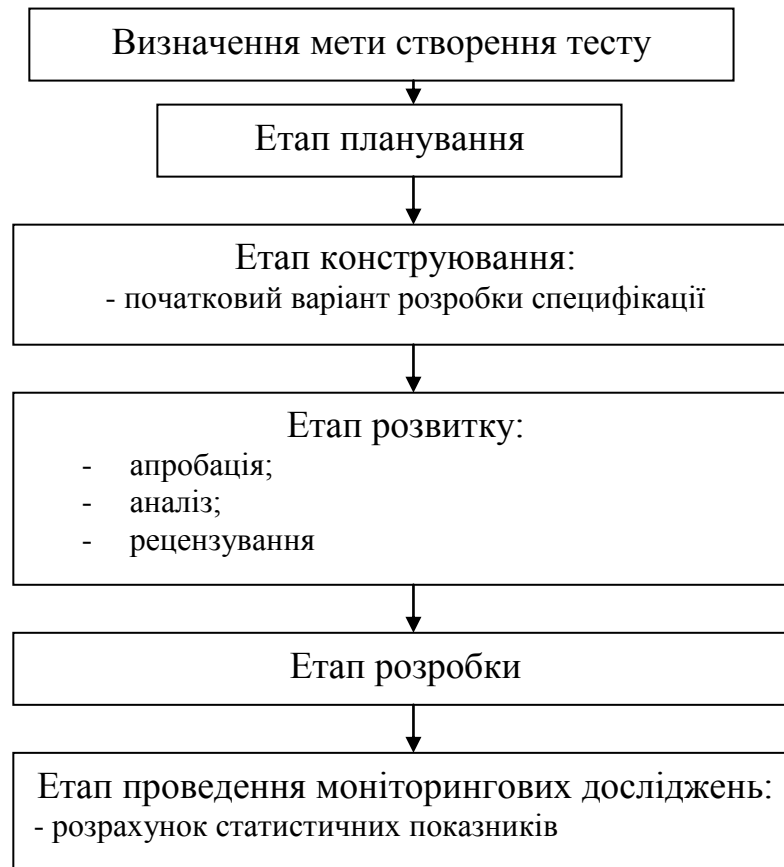

Рис 1. Етапи розробки тестових матеріалів

Дослідження тесту на придатність є важливими при визначенні відповідності рівня складності тестових завдань і їх змісту вимогам програмового матеріалу, якості визначення критеріїв оцінювання, спроможності тестових завдань оцінювати необхідні іншомовні вміння і навички визначені у специфікації, врахування соціокультурних особливостей кандидатів, вплив зворотного результату на якість навчання і відповідність наявних у суспільстві ресурсів вимогам, яких необхідно дотримуватися в процесі розробки тесту, з метою отримання якісних показників.

По закінченню роботи на вищезгаданих етапах розпочинається робота по укомплектуванню тестових завдань і складанню тестових бланків. Це – *етап розробки тестових завдань*. На цьому етапі робота над розробкою тестів різнобічно залежить від мети запланованого контролю. Проілюструємо його схематично [6].

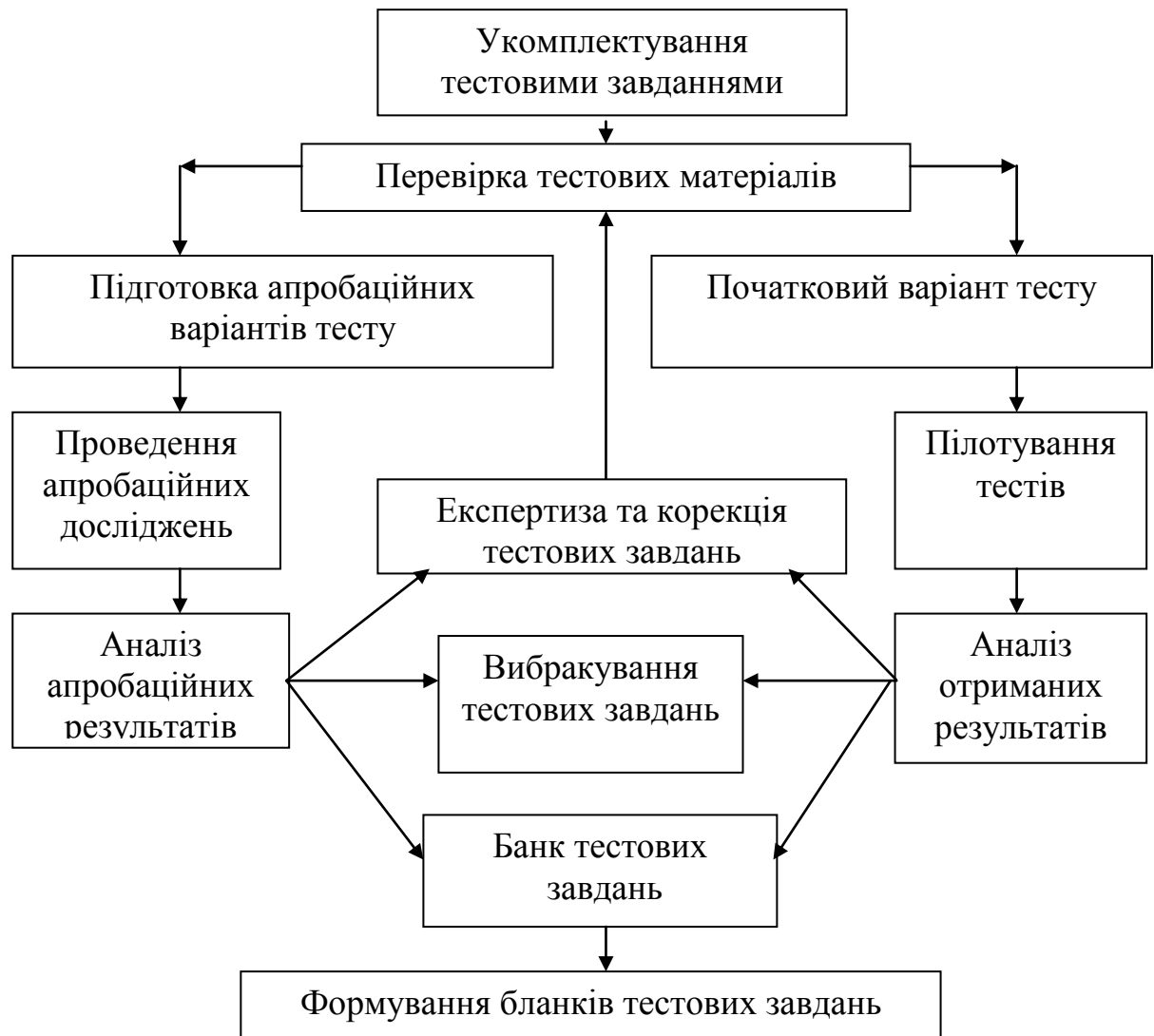

Рис. 2 Етап розробки тестових матеріалів

Як ілюструє малюнок, першим кроком на етапі розробки тестових матеріалів є укомплектування матеріалів з тестовими завданнями (commissioning of material for question papers), наступним – перевірка тестових матеріалів (vetting and editing of material). Після цього робота проводиться в двох різних напрямках – у напрямі А і напрямі Б, до моменту добору відповідних матеріалів у банк тестових завдань і формування бланків. А саме, якщо тестові матеріали передбачається використовувати у невеликих групах людей з метою проведення підсумкового, вхідного, проміжного та поточного тестового контролю з іноземної мови у середній школі, то тестові завдання проходять підготовку у напрямі А. За таких умов отримані результати забезпечують обмежений статистичний аналіз, але у будь-якому випадку надають цінну інформації про ефективність дібраних завдань, рівень їх складності й відповідну якість. У свою чергу, розробка тестових завдань для стандартизованих тестів досягнень проводиться у напрямку Б. Такі тести проходять апробацію на великій кількості учнів, що, в результаті, дозволяє провести глибокий статистичний аналіз [6].

На всіх стадіях розробки тестових завдань беруть участь одна чи кілька осіб. Перша стадія розробки тесту характеризується укомплектуванням груп розробників тестів, які, відповідно, виконують обов'язки пов'язані із складанням плану роботи і фіксацією всіх даних. Членам групи видається комплект документів, яким вони керуються у процесі роботи. Він уміщує: специфікацію тестових завдань, попередній варіант тестів, інструкції з виконання тестів. Ці інструкції складаються з ряду порад і вимог щодо: добору текстів (для усної та письмової форм роботи), який передбачає: добір і корегування текстів з автентичних джерел (таких як газети, брошури, журнали, оскільки саме ці джерела спроможні найкраще відобразити “реальні” життєві та мовні особливості) [7], не спеціалізованого напрямку (тобто в них відсутні спеціальні терміни, притаманні певній професійній сфері) [6], відповідної складності (яка, певною мірою, залежить від лінгвістичної структури тексту і змісту) [6]; вибору форм тестових завдань; зовнішнього оформлення тексту (у друкованому вигляді, формат – “подвійний абзац”, ПБ, назва тексту і дата подання на кожній сторінці) [8]; рубрик і зразків виконання тестових завдань. “Рубрика” (“rubrics”) за он-лайн словником Меррієм-Вебстер [5] (означає інструкцію з виконання тестових завдань. Слід зауважити, що в українському педагогічному лексиконі слово “завдання” означає як власне вправу, так і інструкцію до неї, в той час як в англійській мові інструкція до вправи або тестового завдання позначається словом “rubric”, а під словом “instructions” американські текстологи розуміють правила виконання тесту, які містяться на його першій сторінці); ключів (правильні відповіді до тестових завдань), зразків до тестових завдань, оцінювання правильних відповідей (балів).

Наступним, не менш важливим кроком визначено етап перевірки (перегляду) тестових завдань (*vetting and editing of material*). Коли завдання дібрані відповідно до всіх вимог, тест проходить експертизу, у процесі якої відбувається повторне редагування тестових завдань, і, у разі необхідності, їх відбракування. Цю роботу, як правило, виконує сам розробник тесту разом із досвідченим колегою. Як тільки тест пройшов експертизу, його відправляють на обговорення і редагування в групі авторів, які проводять дослідження з наступних питань: чи завдання до тесту відповідають змісту; чи у варіантах відповідей нема більше аніж одної правильної відповіді; чи варіанти відповідей правильно сформульовані; чи правильно підібрані дистрактори (завдання, які відволікають увагу). Щодо тестів з читання і слухання, то представлені в них тексти досліджують на відповідність довжини, теми, стилю і рівня складності [3].

На стадії пілотування і апробації тестових матеріалів (*pretesting and trialling*) необхідно зібрати якнайбільше інформації стосовно дієвості і якості тестових матеріалів. Мета пілотування тестів – отримати статистичні дані, отже, випробовування проводиться на великих групах учнівської молоді. Рекомендованою кількістю учасників пілотування у США визначено 100 – 150 учнів. Мета апробації – отримати інформацію про процесуальність тестових матеріалів, отже, випробовування проводиться у порівняно малих групах учнів.

Змістовність і валідність завдань для усної компетенції визначається у процесі складання учнями іспитів із іноземної мови, фіксуючи результати із середнім і вищим рівнем володіння іншомовними навичками та вміннями [7, 8]. Проведена робота дає змогу розробникам тестів пересвідчитися, що запропоновані ними завдання зрозумілі учням, лексичний зміст відповідає вимогам програмового матеріалу і навчальному досвіду майбутніх абітурієнтів [7, 8].

Робота, пов'язана з укладанням тесту (test construction), вважається ключовою на етапі розробки тестових матеріалів, коли вже з'ясовані питання щодо рівня складності тестових завдань, охоплення тестом програмового матеріалу, сформованості змісту завдань, дотримання градування завдань, вмісту потрібного вокабуляру, довжини текстів, відповідності рубрик, правильності нумерації, визначення балів, зовнішнього вигляду, ключів, наведених прикладів і шкалювання результатів, тестові завдання переходять у банк тестових завдань, звідки їх будуть відбирати під час формування бланків.

Завершуючи етап розробки тестових завдань тестологи переходять до етапу проведення моніторингових досліджень, на якому проводиться збір інформації від кандидатів і вчителів шкіл, де проходило тестування. Така інформація дає змогу розробникам тесту оцінити його валідність і, у разі необхідності, внести необхідні корективи, або ж навіть відправити тести на доопрацювання на етапі планування. [9, 10].

Висновок. Провівши дослідження технологій підготовки тестових завдань, які є характерними для роботи американських тестологів, нам вдалося з'ясувати, що: організація тестового контролю навчальних досягнень учнів у США реалізується відповідно до затверджених Стандартів педагогічного і психологічного тестування; метою тестового контролю з іноземної мови є визначення рівня сформованості комунікативної компетенції, принципи якої закладені в технологіях підготовки тестових завдань; в основі поняття “технології підготовки тестових завдань” закладено процеси, пов'язані з розробкою тестових завдань, спрямованих на перевірку навчальних досягнень учнів із використанням технічних методів; технології розробки тестових завдань із іноземних мов складаються з шести етапів, які характеризуються дотриманням певних вимог і правил. Їх метою визначено створення надійного, об'єктивного, валідного тесту, який зміг би надати достовірну інформацію про рівень сформованості комунікативної мовленнєвої компетенції американських школярів.

Література:

1. Language Test Construction & Evaluation / J. C. Alderson, C. & Clapham, D. Wall. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 120 p.
2. Bachman L. F. Statistical Analyses for Language Assessment Workbook and CD-ROM / L.F. Bachman, & A. Kunnan. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – 98 p.
3. Harrison A. A Language Testing Handbook / A. A. Harrison. – Macmillan. 1983. – 152 p.

4. Heaton. J. B. (Ed.). Language Testing. Modern English Publications / Heaton. J. B. (Ed.). – 1982. – P. 58.
5. Merriam-Webster OnLine Dictionary [електронний ресурс]. – Springfield, MA: Merriam-Webster, Incorporated, 2009. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/dictionary/system/>.
6. Milanovic M. Language examining and test development / M. Milanovic. //Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Language Polici Division. – Strasbourg. 2002. – 42 p.
7. Stansfield C.W. An evaluation of simulated oral proficiency interviews as measures of oral proficiency. In Alatis, J.E., editor, Georgetown University Roundtable on Languages and Linguistics 1990. – Washington, DC: Georgetown University Press. 1990. – SOPI test development handbook. Washington, DC: Center for Applied Linguistics. 1996. – P. 228 – 234.
8. Stansfield C.W., and Kenyon D.M. 1991: Development of the Texas Oral Proficiency Test (TOPT). Final Report. Washington, DC: Center for Applied Linguistics. ERIC Document Reproduction Service No. ED 332-522.
9. Weir C. Understanding and Developing Language Tests / Weir C. – Prentice Hall. 1990. – 57 p.

6.3. Мультимедійні технології, як інновація у інтегративній мистецькій освіті (О.В.Базелюк).

Постановка проблеми. Стрімке поширення мультимедійних технологій є характерна ознака сучасного українського суспільства. Комп'ютери та інші пристрої, котрі використовують мультимедійні технології вже остаточно увійшли у наше життя. Мультимедійне середовище в якому почало існувати українське суспільство вимагає інноваційних підходів насамперед до вітчизняної освіти. З огляду на це постала проблема визначення інноваційного потенціалу мультимедійних технологій й у мистецькій освіті. Наголосимо, ще до цього часу мистецька галузь освіти завжди була обмежена увагою. На це вказує мінімальна кількість навчальних годин і відношення до предметів естетичного циклу як до другорядних, постійне вільне використання навчального часу відведеного на предмети естетичного циклу для вирішення “суспільно-корисних” завдань тощо. Важливим для нашої статті є констатування факту обмеженості мистецької освіти у царині використання мультимедійних засобів.

Аналіз останніх досліджень. Висвітленням проблем взаємодії людини з комп'ютером присвячені роботи А.Берга, В.Винокурова, К.Зуєва, Ф.Рібакова, М.Сенченко, Е.Семенюк. Методологія і теорії комп'ютеризації освіти досліджували Б.Гершунський, О.Довгяло, М.Жалдак, Н.Морзе, О.Тихомиров. Процесам навчання із застосуванням комп'ютерних програмних педагогічних засобів присвячені праці Т.Гергей, О.Гончарова, М.Горський, Ю.Кузнєцова, В.Ляудіс В.Монахова, Й.Ривкіна, Є.Рябчинської., Н.Тализіна, С.Юдін , які досліджували психолого-педагогічні засади організації навчально-виховного процесу з використанням інформаційних технологій. Загальній теорії

мультимедіа присвячені роботи Е.Прайдакова, Л.Теплицького, Г.Шампанера, А.Шайдука, А.Шатохіна. Мультимедіа технології у педагогічному процесі досліджували Н.Анісімова, Н.Барг, М.Самійленко, А.Столяревська, О.Чайковська та інші. Проблема комплексу та синтезу мистецтв, а також поліхудожньому підходу у мистецькій освіті присвячені роботи Н.Ганусенко, О.Комаровської, Л.Масол, Н.Миропольської, О.Оніщенко, Н.Очеретяної, В.Рагозіної, С.Свид, Л.Хлебнікової, Б.Юсова, Ю.Юцевич.

Формулювання цілей підрозділу. У підрозділі розглядаються можливості використання мультимедійних технологій у сучасній українській мистецькій освіті.

Основна частина. Для вірного розгляду інноваційного потенціалу мультимедійних технологій у мистецькій освіті, необхідно, насамперед, визначитися із ключовим терміном – мультимедіа та, як похідною, мультимедійна технологія. Аналіз наукової літератури виявив що понятійний апарат в області мультимедійних технологій є дуже нестійким, оскільки формувався він під впливом першопочаткових наук: кібернетики та інформатики. У зв'язку із тим, що до їх складу входили комп'ютерні інформаційні технології, інформаційні системи, сучасні засоби обробки інформації, комп'ютерні комунікації, їх дефініції є присутніми при спробах характеристики процесів використання мультимедійних технологій в освіті. Додаткову складність створюють і постійні зміни, які відбуваються у сфері комп'ютерного знання. Пов'язані вони з постійною модернізацією та виникненням нових технологій, програмних та апаратних засобів, а також зі змінами контингенту користувачів.

Концепція мультимедіа була сформована Білом Гейтсом як генеральний напрям розвитку програмного забезпечення у 90-ті роки минулого сторіччя. З погляду філософії технологія мультимедіа є невід'ємною частиною інформаційного суспільства. Характеристики інформаційного суспільства є однією з основ концепції мультимедіа. Їх визначають наступним чином: доступність інформації, яка має бути доступною для будь-якої людини та у будь-який час (важливо наголосити, що це може бути інформація будь-якого типу – аудіо, відео, текст тощо); забезпечення реальної доступності інформації в об'ємах, достатніх для виконання першого пункту; виробництво інформації в об'ємах, які є необхідними та достатніми для забезпечення життєдіяльності та розвитку в сфері освіти, в усіх його частинах та напрямках; прискорена автоматизація та роботизація у всіх сферах виробництва та управління, в тому числі педагогічним процесом [3; 6].

Термін “Медіа”, на якому ґрунтується і термін “Мультимедіа” вчені розглядають з чотирьох точок зору: носій даних, матеріали які зберігають дані в різноманітній формі або дозволяють передавати їх через себе; передавальне середовище (наприклад “медіа процесор”); будь-яка форма інформації (до неї відносять і “мультимедіа”); преса [4]. Р.С.Гуревич дає таке визначення мультимедіа: “Мультимедіа – це спеціальна інтерактивна технологія, що забезпечує за допомогою технічних засобів роботу з анімованою комп'ютерною

графікою і текстом, мовою, високоякісним звуком, нерухомим зображенням і рухомим відео” [1].

Для використання мультимедіа технологій в освіті виділяють наступні основні її складові:

1. Технічна складова – сукупність апаратних засобів введення, обробки, зберігання, передавання різнорідних типів даних. Сучасний мультимедійний комп’ютер є складним електронним пристроєм, що може складатися з багатьох складових. Їхня кількість та функції можуть змінюватися в залежності від необхідності для користувача.

2. Програмна складова. Комп’ютерні мультимедіа технології для обробки та керування різними типами даних, що її складають (текст, звук, зображення, відео) використовують різноманітне програмне забезпечення. За логікою рівнів системної інтеграції програмне забезпечення поділяється на системне та прикладне.

3. Інформаційна складова містить весь об’єм навчального матеріалу. Усю сукупність необхідної, але різної за типами інформації, яка поєднується завдяки інтегративній природі мультимедійної технології.

4. Організаційна складова.

5. Методична складова.

Найскладнішими та найменш розробленими є організаційна та методична складові. Для вірної організації використання мультимедіа технологій у мистецькій освіті необхідно, по-перше, вирішити проблему із забезпеченням мультимедійними засобами шкіл (до них ми відносимо як технічні, так і програмні мультимедійні засоби). По-друге, підготовка вчителів повинна містити мультимедійні технології, як одну з важливих складових сучасного життя суспільства. По-третє, необхідно створити методику використання мультимедійних засобів у мистецькій освіті.

На сьогоднішній день існує додаткова складність, яка полягає у необхідності позбутися низки стереотипів та негативного іміджу, що склалися стосовно мультимедіа у частини суспільства, котра знаходиться на низькому рівні розуміння та володіння мультимедійними технологіями. Інерція уявлень про комп’ютер як про “великий калькулятор”, пристрій, котрий здатний здійснювати лише математичні обрахунки, або, в кращому випадку, виконувати роль друкарської машинки призводить до того, що сучасні майже безмежні можливості комп’ютерних мультимедійних технологій не використовуються.

Досліджуючи комп’ютерні навчальні системи в практичному аспекті О.Чайковська пропонує розрізняти: інформуючі комп’ютерні системи, де комп’ютер виступає тільки в ролі джерела інформації, ефективно “завантажуючи” пам’ять учня (“комп’ютер – лектор”); формуючі системи, де комп’ютер сприяє виробленню автоматизму в фізичних і розумових діях учня, розвитку відповідних “сенсорних еталонів”, специфічних розумових дій (“комп’ютер – тренер”, “репетитор”); розвиваючі системи, педагогічною метою яких, є вдосконалення здібностей учнів на основі довільного запам’ятовування

інформації, її комбінування, створення певних художніх образів, а також розвиток творчого мислення “комп’ютер – учитель” [7].

Наведена класифікація вже сьогодні має низку недоліків, а саме:

1. Розглядати комп’ютер лише у напрямку “від комп’ютера до учня” не можна, оскільки мультимедійна технологія, завдячуючи гіпертексту, вийшла на рівень повноцінної інтерактивності, тобто користувач має можливість отримати зворотну реакцію на свої дії.

2. У класифікації відсутній один важливий аспект мультимедійних технологій, а саме – “комп’ютер – інструмент” (“комп’ютер – засіб творчості”). Саме завдячуючи цьому аспекту мультимедійний комп’ютер стає необхідною складовою мистецької освіти.

Як, усе наведене вище, може вплинути на мистецьку освіту? Які тенденції або зміни можуть очікувати мистецьку освіту на сучасному етапі? Однією з основних тенденцій може стати інтегративність на якісно новому рівні. Зазначимо, що сучасні навчальні програми з інформатики (єдиного предмету який досить обережно і обмежено почав вивчати мультимедійні технології) вже почали використовувати елементи мистецтва – обробка зображень, створення презентацій, створення флеш-анімацій, робота із текстами тощо. Таким чином цей предмет, ще не визнаючи цього, фактично вже почав інтегрувати у собі елементи мистецтва [2].

Це тільки початкова стадія впливу мультимедійного середовища на зміст освіти. Вже зараз існує повний спектр мультимедійних програм використання яких доступне недосвідченим користувачам. Мультимедійна технологія GUI-інтерфейсу робить зрозумілою та продуктивною діяльність користувача у новому мультимедійному середовищі, яке являє собою будь яка програма. Середовище, в цьому випадку, розглядається у вузькому значенні, як створений програмою простір для певного виду діяльності. Таким чином наступна тенденція може виглядати як потреба та виникнення нових предметів у мистецькій освіті. Вже зараз комп’ютерну графіку виділяють у окремий мистецький напрям. Створення комп’ютерної 2d та 3d анімації все більше спрощується і вже сьогодні програми з Інформатики містять початкові кроки по створенню flash-анімації та елементів інтерактивності мовою Java-script та Action-script.

Науковці вже кілька років наголошують на необхідності вводу нового предмету “Дизайн” до навчальних програм ЗОШ та якщо раніше дизайнерські перспективи мультимедійних програм були неясними, то сьогодні відсутність такого предмету суттєво стримує розвиток держави. Вже зараз існують мультимедійні програми за допомогою яких можна створити віртуальний дизайн квартири, будь-якого приміщення, без наявності глибоких знань з 3d-моделювання та мов програмування. Мультимедійні презентації давно увійшли до нашого життя, але мало хто при їх створенні замислюється над естетичними проблемами. Ще менше використовують для створення презентацій знання образотворчого мистецтва. Але ж давно відомі закони поєднання кольорів, ніхто не відміняв законів композиції тощо.

Зараз відсутні предмети, що вивчають фотографію, відео. Мультимедійні технології дозволяють зробити вивчення цих видів мистецтва не просто інформативним, але й творчим, цікавим, головне необхідним для особистості. Перетворити, вже буденну справу фотографування чи зйомки відео, на самостійну творчість, спонукати учнів до творчого пошуку, вирішення художніх завдань – чи це не є метою мистецької освіти?

Інтегративні властивості мультимедіа технологій вплинуть і на саму форму мистецької освіти. Вже біля 25 років ведеться мова про синтез мистецтв, інтегративні курси мистецтв, поліхудожній підхід до мистецької освіти. Переваги, які надають поліхудожній підхід до викладання предметів естетичного циклу, інтегративні курси мистецтв очевидні – це і системність знань у сфері мистецтва та культури, і володіння засобами виразності різних видів мистецтва, і повнота та цілісність картини світу, але це, у підсумку, пізнання себе в культурі та культури в собі, перетворення учня зі споживача на творця культури та культурних цінностей. Це, зрештою, розвиток та моральне здоров'я суспільства.

Мультимедіа технології спонукають до інтегрування різних видів мистецтва в освіті. Не раціонально, маючи можливість продукувати та відтворювати текст, звук, зображення обмежуватися чимось одним, а творення презентацій, відео, анімації без синтезу мистецтв – просто не можливе. Нагадаємо, що поліхудожній підхід у мистецькій освіті являє собою систему впливів різноманітних видів мистецтва, що спрямовані на розвиток живого сенсорного прояву особистості. Тобто уміння оперувати різноманітною за характером і об'ємом інформацією, вирізняти зовнішні та внутрішні репрезентації, а головне перетворювати одну художню форму в іншу художню модальність. На цьому базується вплив на особистість, що спонукає її до розвитку. Результатом цього впливу поліхудожнього підходу є творча активність [5].

Для поліхудожнього підходу у мистецькій освіті поняття продукту творчості не є первинним – це специфіка професійно-мистецтвознавчого підходу. Б.Юсов зазначав, що для поліхудожнього підходу не є первинним і категорія творчості, якщо її розуміють як практичні навички діяльності та знання фактів історії мистецтва. Найголовніше це поняття уяви та духовного росту особистості, який відбувається через особисту творчість та спрямований на загальне благо [8].

Мультимедійні засоби використовуючи всі свої можливості дозволяють, за рахунок автоматизації багатьох процесів та підготовчих етапів, вийти за межі кола елементарних, простих та бідних, за своїм змістом, форм, дозволяють самореалізуватися у мистецтві. У мистецькій освіті стає можливим поєднати навчання техніці мистецтва та самореалізацію учня.

Висновок. У підсумку можна виділити основні аспекти використання мультимедійних технологій у освіті взагалі та у мистецькій зокрема:

1. Значна інтенсифікація учбово-виховного процесу на всіх рівнях. Це виявляється в: посиленні цілеспрямованості навчання на підготовку учня,

адекватного запитам сучасного суспільства; підвищенні інформативності, об'ємі навчання за рахунок реалізації можливостей мультимедійних комп'ютерних систем; можливості використовувати комбінування індивідуальних і колективних методів навчання; поглибленні предметної інтеграції, що визначається у виникненні необхідності використання міжпредметних зв'язків при рішенні завдань різних предметних областей (наприклад, мистецтво-інформатика).

2. Активізація навчання, яка виявляється у забезпеченні спонукальних мотивів (стимулів), що обумовлюють активізацію пізнавальної діяльності (просте використання інформаційних ресурсів) та активної творчої діяльності (створення мультимедійних презентацій, веб-дизайн, обробка відео, звуку та ін.).

3. Розвиток особистості учня, підготовка його до умов життя в інформаційному суспільстві: розвиток мислення (творчого, інтуїтивного, теоретичного); естетичне виховання (використання мистецьких можливостей мультимедійних технологій); розвиток комунікативних здібностей (електронне листування, участь в телеконференціях, списках розсилки); формування умінь ухвалювати оптимальне рішення або здійснювати дослідницьку діяльність (пошук необхідної інформації, її обробка); формування інформаційної культури (уміння здійснювати репрезентативний пошук інформації в заданій предметній області); формування глобального мислення на основі міжкультурних проєктів.

4. Реалізація соціального замовлення, обумовленого комп'ютеризацією і інформатизацією сучасного суспільства.

5. Мистецька освіта повинна активно використовувати можливості не тільки інтеграції на рівні видів мистецтва, але й на рівні предметів (як приклад: інформатика – мистецтво).

6. Український курикулум, враховуючи останні тенденції мистецької освіти у світлі мультимедійних технологій, змушений розвиватися у напрямку посилення інтегративності мистецьких навчальних програм.

Література:

1. Гуревич Р. С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях: навч. посібн. [для студентів педагог. ВНЗ і слухачів інстит. післядпл. освіти] / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія. – Вінниця: ДОВ „Вінниця”, 2004. – 365с.

2. Інформатика: програми для загальноосвітніх навчальних закладів. – Запоріжжя: Прем'єр, 2003. – 304 с.

3. Почтарь Н. В. Преподавание раздела компьютерная графика: состояние и проблемы / Н. В. Почтарь // Материалы XI Международной конференции “Применение новых технологий в образовании” (28 июня – 1 июля 2000 года). – Фонд новых технологий в образовании “Байтик”, 2000. – С. 49 – 51.

4. Прайдаков Е. М. Англо-Український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування / Е. М. Прайдаков, Л. А. Теплицький. – Вид. 2. – К.: “Софт Прес”, 2006. – 824 с.

5. Стукалова О. В. Развивающее влияние полихудожественного подхода к преподаванию литературы в работе со старшеклассниками

/ О. В. Стукалова: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. – М.: Институт художественного образования РАО, 2002. – 208 с.

6. Федоров А. Л. Становление идеи коммуникации в европейской и русской философской мысли и концепция “информационного общества” // Материалы IV международной научно-практической конференции по региональной культуре (21-23 мая 2002г.) / Под ред. В. Г. Тихонова. – Нижний Новгород: Изд-во ИГЛУ им. Н. Л. Добролюбова, 2002. – С. 51 – 54.

7. Чайковська О. А. Формування музичних знань молодших школярів засобами мультимедійних технологій навчання: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00. 08; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2002. – 19 с.

8. Юсов Б. П. О взаимодействии искусств в развитии детей на интегрированных занятиях / Б. П. Юсов // Сб. науч. Тр. “Когда все искусства вместе...”. – МИЦЭВ РАО, 1995. – 24 с.

ДОДАТКИ

Додаток А. Трудове навчання: програма для 1 – 4 класів загальноосвітніх навчальних закладів (В. К. Сидоренко, О. В. Мельник, О. Л. Морін, Л. В. Савка, О. М. Пархоменко, Н. М. Павич, Д. В. Боровик, Л. Д. Мельник, Р. М. Лещук, Т. І. Кульчицька, М. В. Гасин)

Пояснювальна записка

Освітня галузь “Технології” в молодших класах реалізується через зміст навчальних предметів “Трудове навчання” та “Інформаційно-комунікативна грамотність”, які є початковою ланкою загальної системи трудового навчання та виховання учнів. Трудове навчання в початковій школі є однією з ланок неперервної технологічної освіти, що логічно продовжує дошкільну освіту, створює базу для успішного опанування учнями технологій основної школи та здобуття професійної освіти. Трудове навчання в початкових класах є першою сходинкою до вибору майбутньої професії.

Метою “Трудового навчання” в початковій школі є формування і розвиток в межах вікових можливостей предметно-перетворювальної компетентності, яка дає можливість їм самостійно вирішувати предметно-практичні задачі та побутові проблеми. Для досягнення зазначеної мети передбачається виконання наступних завдань:

- формування в межах вікових можливостей узагальнених способів (алгоритмів) предметно-перетворювальної діяльності з дотримання безпечних прийомів ручної праці та економного використання матеріалів;
- розвиток творчих технічних здібностей, елементів графічної грамоти, вмінь працювати в команді та навичок операціоналізації ручних технік обробки матеріалів;
- набуття досвіду предметно-перетворювальної та побутової практичної діяльності, алгоритмів і способів предметно-практичних дій ручними техніками для оволодіння в основній школи основами технологій;
- виховання в учнів ціннісного ставлення до себе як суб’єкта предметно-

перетворювальної діяльності, шанобливого ставлення до людей праці та їх професії, трудових традицій українського народу та інших народів світу.

Зміст “Трудового навчання” визначається за такими змістовими лініями: ручні техніки обробки матеріалів, технічна творчість, декоративно-ужиткове мистецтво та самообслуговування. Кожна змістова лінія передбачає формування культури виконання трудових дій. У результаті трудової діяльності в учнів формуються вміння та навички з обробки матеріалів, правильне уявлення про навколишню дійсність, розширюється загальний і політехнічний кругозір, виховується свідоме ставлення до праці. У молодшому шкільному віці предметна діяльність одночасно є і пізнавальною. А тому діяльність, яка передбачає обробку різних матеріалів, стає для дітей формою мислення, джерелом їх розумового розвитку.

Навчальну програму побудовано за такими принципами :

- навчальний матеріал диференціюється за видами діяльності (згинання, складання, різання, ліплення тощо) та конструкційними матеріалами (папір, картон, пластилін, природні та штучні матеріали та ін.), які ускладнюються в кожному класі залежно від просторово-предметних характеристик виготовлення виробів (за шаблоном на площині, за шаблоном на площині з елементами творчості, об’ємні, об’ємні з елементами творчості);

- практичні роботи диференціюються впродовж навчального року залежно від календарних свят (держаних і релігійних), регіональних традицій і звичаїв, які ускладнюються в кожному класі через добір об’єктів праці учнів відповідної складності;

Окремі елементи загальних тем навчальної програми (організація робочого місця на уроці, безпека життя користування інструментами та матеріалами, бережливе та економне ставлення до використання матеріалів, самообслуговування та ін..) є наскрізними, отримані учнями знання, вміння та навички учнів виявляються і піддаються розвитку на кожному уроці в школі, на заняттях в групі продовженого дня та вдома.

Теми уроків з розділів “Декоративно-ужиткове мистецтво”, “Конструювання з використанням ігрових наборів і конструкторів та (або) їх електронних версій” та кількість годин відведених на резерв (4 години) зазвичай обирається вчителем самостійно залежно від регіональної специфіки та матеріально технічної бази школи.

1 КЛАС

Орієнтовна сітка розподілу навчальних годин за темами програмового матеріалу

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Кількість годин
1.	Вступ	1
2.	Папір. Види і властивості паперу	1
3.	Рвання паперу	1

4.	Різання паперу	2
5.	Симетричні форми	1
6.	Згинання і складання паперу	2
7.	Аплікація з паперу	4
8.	Робота з природними матеріалами	3
9.	Прикраси з паперу	3
10.	Робота з пластиліном	4
11.	Самообслуговування	2
12.	Комбіновані роботи	5
13.	Екскурсії	2
14.	Резерв	4
Всього		35

1 КЛАС

Навчальний пріоритетний матеріал

№ з/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки
1.	1	<p>Вступ. Місце праці та професії в житті людини. Трудові традиції українського народу та інших народів світу. Правила організації робочого місця на уроці. Ознайомлення з необхідними для роботи матеріалами, інструментами та пристосуваннями. Загальні правила безпеки життя на уроках. Демонстрація виробів, виготовлених учнями у попередні роки.</p> <p>Практична робота. Практичне ознайомлення з інструментами, правилами поведінки з ними.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>розуміє</i> важливість праці та професії в житті людини; – <i>називає</i> трудові традиції українського народу та інших народів світу; – <i>пояснює</i> правила організації робочого місця на уроці; – <i>характеризує</i> загальні правила безпеки життя на уроках; – <i>володіє</i> найпростішими вміннями безпечної роботи з інструментами та пристосуваннями.
2.	1	<p>Папір. Види і властивості паперу. Папір та його призначення. Загальне уявлення про виробництво паперу. Бережливе ставлення до паперу, економне використання матеріалів. Послідовність дій під час виготовлення виробів з паперу.</p> <p>Практична робота. Виготовлення закладки для книги.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>має</i> загальні уявлення про папір, його виробництво та призначення, – <i>розуміє</i> важливість бережливого ставлення та економного використання матеріалів, – <i>називає</i> види і властивості паперу, – <i>характеризує</i> послідовність дій під час виготовлення виробів з паперу.
3.	1	<p>Рвання паперу. Сорти паперу.</p>	<p><i>Учень:</i></p>

		<p>Властивості паперу. Рвання паперу. З'єднання відірваних частин паперу за допомогою склеювання. Послідовність дій під час виготовлення аплікації з рваних частин паперу. Охайність та акуратність під час виконання практичних робіт.</p> <p>Практична робота. Виготовлення аплікації з рваних частин паперу.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – <i>знає</i> сорти паперу, їх властивості та способи рвання, – <i>пояснює</i> особливості з'єднання відірваних частин паперу за допомогою склеювання, – <i>називає</i> послідовність дій під час виготовлення аплікації з рваних частин паперу, – <i>вміє</i> виготовляти аплікації з рваних частин паперу.
4.	2	<p>Різання паперу. Різання паперу ножицями і ножем. Різання по прямій лінії і по лінії згину. Нанесення зображення на папір за допомогою шаблону, лінійки, кутника. Копіювання зображення за допомогою шаблону.</p> <p>Практична робота. Різання паперу і картону по згину, вирізання найпростіших форм за допомогою шаблону. Створення аплікацій з вирізаних форм.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>характеризує</i> специфіку різання паперу ножицями і ножем по прямій лінії та по лінії згину, – <i>знає</i> способи нанесення зображення на папір, – <i>вміє</i> копіювати зображення за допомогою шаблону, – <i>володіє</i> навичками копіювання найпростіших форм за допомогою шаблону та створення з вирізаних форм аплікацій.
5.	1	<p>Симетричні форми. Сорт, колір і розмір паперу. Симетричні форми. Симетрія в природі. Послідовність дій під час виготовлення симетричних форм.</p> <p>Практична робота. Вирізання деталей виробів симетричної форми. Створення аплікацій з вирізаних симетричним способом форм.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>називає</i> сорти паперу; – <i>має</i> уявлення про колір і розмір паперу, симетричні форми виробів; – <i>наводить</i> приклади симетрії в природі; – <i>розуміє</i> послідовність дій під час виготовлення симетричних форм; – <i>володіє навичками</i> вирізання деталей виробів симетричної форми; – <i>вміє</i> створювати аплікацій з симетричних форм.
6.	2	<p>Згинання і складання паперу. Раціональне використання паперу. Послідовність дій під час згинання та складання паперу. Знайомство з оригамі (загальні поняття).</p> <p>Практична робота. Створення найпростіших оригамі.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>розкриває</i> значущість раціонального використання паперу; – <i>знає</i> способи згинання і складання паперу; – <i>має</i> загальне уявлення про техніку оригамі; – <i>називає</i> послідовність дій під час згинання та складання паперу;

			– <i>вміє</i> створювати найпростіші оригами.
7.	4	<p>Аплікація з паперу. Види аплікацій. Ескіз виробу. Послідовність дій під час створення аплікацій.</p> <p>Практична робота. Виготовлення натюрморту. Виготовлення пейзажу. Виготовлення сюжетних казкових композицій. Виготовлення комбінованих аплікацій.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>має</i> загальне уявлення про аплікації з паперу; – <i>називає</i> види аплікацій; – <i>знає</i> що таке ескіз виробу; – <i>розкриває</i> послідовність дій під час створення аплікацій; – <i>володіє навичками</i> виготовлення натюрморту, пейзажу, сюжетних казкових композицій і комбінованих аплікацій.
8.	3	<p>Робота з природними матеріалами. Природні матеріали (сухі квіти та листя, плоди, кора, гілки, мох, камінці та ін.) та їх використання для виготовлення виробів. Підготовка природних матеріалів. Інструменти для роботи. Послідовність дій під час виготовлення виробів з природних матеріалів.</p> <p>Практична робота. Виготовлення аплікацій з природних матеріалів з використанням клейових з'єднань (листя, висушені квіти, гілочки тощо). Виготовлення на площині фігурок персонажів казок, мультфільмів. Створення композицій за мотивами казок.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>називає</i> природні матеріали, які можна використати для виготовлення виробів; – <i>має</i> уявлення про підготовку природних матеріалів до роботи; – <i>розкриває</i> призначення інструментів для роботи; – <i>знає</i> послідовність дій під час виготовлення виробів з природних матеріалів; – <i>вміє</i> виготовляти аплікації з природних матеріалів на площині з використанням клейових з'єднань; – <i>володіє початковими навичками</i> створення композицій за мотивами казок.
9.	3	<p>Прикраси з паперу. Оздоблення виробів з паперу. Послідовність дій під час виготовлення прикрас з паперу. Способи з'єднання окремих частин виробів.</p> <p>Практична робота. Виготовлення прикрас, валентинок, простих ялинкових іграшок з паперу (грибочки, зірочки, рибки, ланцюжки, гірлянди, дощик тощо).</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>пояснює</i> значущість оздоблення виробів з паперу; – <i>знає</i> послідовність дій під час виготовлення прикрас з паперу; – <i>називає</i> способи з'єднання окремих частин прикрас з паперу; – <i>вміє</i> виготовляти прикраси, валентинки, прості ялинкові іграшки з паперу.

10.	4	<p>Робота з пластиліном. Пластилін як матеріал для ліплення. Властивості пластиліну. Інструменти та пристосування для обробки пластиліну. Послідовність дій під час виготовлення виробів з пластиліну на площині за зразком.</p> <p>Практична робота. Виготовлення з пластиліну фруктів, овочів, фантастичних тварин, казкових героїв. Виготовлення виробів з пластиліну на площині за власним задумом.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – характеризує пластилін як матеріал для ліплення; – знає властивості пластиліну; – називає інструменти та пристосування для обробки пластиліну; – розкриває послідовність дій під час виготовлення виробів з пластиліну на площині за зразком; – вміє виготовляти з пластиліну за заданим зразком вироби на площині; – володіє навичками виготовлення виробів з пластиліну на площині за власним задумом.
11.	2	<p>Самообслуговування. Одяг і взуття. Призначення одягу та взуття. Ознайомлення з основними матеріалами, які використовуються для виготовлення одягу і взуття. Поділ одягу та взуття відповідно до сезону. Основні відомості про правила догляду за одягом і взуттям.</p> <p>Практична робота. Відпрацьовування прийомів зав'язування шнурків на одязі та взутті (“блискавки”, “липучки”, “застібки”).</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – розуміє і пояснює призначення одягу та взуття; – має уявлення про основні матеріали, які використовуються для виготовлення одягу і взуття; – називає одяг та взуття відповідно до сезону; – характеризує основні правила догляду за одягом і взуттям; – вміє зав'язувати шнурки на одязі та взутті.
12.	5	<p>Комбіновані роботи. Початкові уявлення про конструювання та моделювання. Конструювання найпростіших виробів, іграшок за допомогою вивчених раніше технологій аплікації.</p> <p>Практична робота. Конструювання і виготовлення (індивідуальних, парних, групових, колективних) аплікацій до календарно-обрядових свят.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – має початкові уявлення про конструювання та моделювання; – володіє навичками конструювання найпростіших виробів; – вміє конструювати і виготовляти аплікації календарно-обрядових свят; – володіє початковими навичками співпраці в парі, групі та колективі.
13.	2	<p>Екскурсії. Екскурсія до шкільної</p>	<p><i>Учень:</i></p>

	<p>майстерні, кабінету обслуговуючої праці. Ознайомлення з загальними правилами безпеки життя, обладнанням, організацією праці учнів, готовими виробами. Обговорення результатів екскурсії.</p> <p>Теми бесід: “Бджілка мала, та й та працює”, “Землю сонце прикрашає, а людину – праця”, “Праця годує, а лінь – марнує”, “Цінуймо працю інших”, “Праця та професія в житті людини”. “Кращий мамин помічник” тощо.</p>	<p>– <i>пояснює</i> значущість праці та професії для людини;</p> <p>– <i>має</i> загальні уявлення про організацією праці учнів старших класів;</p> <p>– <i>називає</i> виготовлені учнями вироби;</p> <p>– <i>характеризує</i> види діяльності та результати праці старшокласників;</p> <p>– <i>вміє</i> за заданим вчителем алгоритмом проаналізувати й узагальнити результати екскурсії.</p>
--	---	---

2 КЛАС

Орієнтовна сітка розподілу навчальних годин за темами програмового матеріалу

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Кількість годин
1.	Робота з природними матеріалами	4
2.	Аплікація з використанням ниток	2
3.	Згинання і складання паперу	4
3.	Паперові об'ємні фігури	2
5.	Орнамент	2
6.	Оригамі	3
7.	Витинанка	3
8.	Робота з пластиліном на площині з елементами творчості	4
9.	Самообслуговування. Одяг і взуття	1
10.	Самообслуговування. Культура харчування	1
11.	Макетування	3
12.	Екскурсії	2
13.	Резерв	4
Всього		35

2 КЛАС

Навчальний пріоритетний матеріал

№ з/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки
1.	4	Робота з природними матеріалами. Композиції з природних матеріалів, які застосовуються в побуті.	Учень: – <i>називає</i> композиції з природних матеріалів, які застосовуються в побуті;

		<p>Виготовлення композицій з природних матеріалів (насіння, плоди, крупи). Послідовність дій під час виготовлення виробів з природних матеріалів на площині.</p> <p>Практична робота.</p> <p>Виготовлення аплікації з паперу на вибір дітей (“Літні канікули”, “Краса природи” тощо).</p> <p>Виготовлення з природних матеріалів предметних і сюжетних аплікацій, композицій (букетів, пейзажів, казкових героїв тощо).</p> <p>Створення сюжетних композицій з елементами творчості (парна, групова робота).</p>	<p>– має уявлення про виготовлення композицій з природних матеріалів;</p> <p>– <i>розкриває</i> послідовність дій під час виготовлення виробів з природних матеріалів на площині;</p> <p>– <i>вміє</i> виготовляти предметні та сюжетні аплікації з паперу і природних матеріалів в парі та групі;</p> <p>– <i>володіє</i> навичками створення нескладних сюжетних композицій з елементами творчості.</p>
2.	2	<p>Аплікація з використанням ниток. Застосування ниток. Види ниток. Послідовність дій під час виготовлення аплікацій з ниток. Інструменти для роботи та прийоми їхнього застосування.</p> <p>Практична робота.</p> <p>Виготовлення аплікації з використанням ниток (по контуру відповідно отворам-проколам, зроблених на картоні).</p> <p>Виготовлення аплікацій з засипанням малюнка різаними нитками.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <p>– має загальні уявлення про застосування ниток;</p> <p>– <i>називає</i> види ниток;</p> <p>– <i>розкриває</i> послідовність дій під час виготовлення аплікацій з ниток;</p> <p>– <i>називає</i> інструменти для виготовлення аплікацій з ниток і правила безпечної роботи з ними;</p> <p>– <i>вміє</i> виготовляти аплікації з використанням ниток.</p>
3.	4	<p>Згинання і складання паперу. Аплікації з паперу і картону. Види паперу і картону. Властивості паперу і картону. Галузі застосування паперу і картону. Послідовність дій під час виготовлення аплікацій з паперу і картону за шаблоном.</p> <p>Практична робота.</p> <p>Виготовлення сюжетних аплікацій з паперу і картону.</p> <p>Виготовлення з деталей геометричної форми паперових макетів килимів, прикрас,</p>	<p><i>Учень:</i></p> <p>– має уявлення про галузі застосування паперу і картону;</p> <p>– <i>називає</i> види паперу і картону;</p> <p>– <i>виділяє</i> властивості паперу і картону;</p> <p>– <i>знає</i> послідовність дій під час виготовлення аплікацій з паперу і картону;</p> <p>– <i>вміє</i> виготовляти сюжетні аплікації з паперу і картону за шаблоном;</p> <p>– <i>володіє</i> навичками виготовлення декоративних виробів з деталей</p>

		елементів лицарських обладунків. Виготовлення, декоративної листівки, конверта тощо.	геометричної форми.
4.	2	Паперові об'ємні фігури. Елементи графічної грамоти. Правила розмічання на папері і картоні. Лінії. Розгортки прямокутної й овальної форми. Послідовність дій під час виготовлення паперових об'ємних фігур. Практична робота. Виготовлення ялинкових прикрас об'ємної форми, подарункових коробочок тощо.	Учень: – має загальні уявлення про графічні елементи; – знає правила розмічання на папері і картоні; – вміє креслити лінії і розгортки прямокутної й овальної форми; – розкриває послідовність дій під час виготовлення паперових об'ємних фігур; – володіє навичками виготовлення прикрас об'ємної форми.
5.	2	Орнамент. Види орнаменту. Декоративно-прикладне мистецтво. Послідовність дій під час виготовлення орнаментів. Практична робота. Виготовлення орнаментів у смужці. Виготовлення орнаментів у крузі.	Учень: – має загальні уявлення про орнамент; – називає види орнаменту; – знає що таке декоративно-прикладне мистецтво; – розкриває послідовність дій під час виготовлення орнаментів; – вміє виготовляти орнаменти в смужці та крузі.
6.	3	Оригамі. Історія виникнення оригамі. Пластика паперу. Послідовність дій під час виготовлення оригамі. Підготовка стартового аркуша для майбутнього виробу. Практична робота. Створення за зразком літачка, кораблика, котика, песика тощо. Створення квітів у техніці оригамі.	Учень: – має загальні уявлення про пластику паперу й оригамі; – знає історію виникнення оригамі; – розкриває послідовність дій під час виготовлення оригамі; – вміє підготувати стартовий аркуша для майбутнього виробу; – володіє початковими навичками створення за зразком найпростіших оригамі.
7.	3	Витинанка. Витинанка – вид народних ремесел України. Послідовність дій під час виготовлення витинанок. Практична робота. Виготовлення сніжинок, серветок, мережок технікою витинанки.	Учень: – має загальні уявлення про техніку витинанки; – розкриває послідовність дій під час виготовлення витинанок; – вміє виготовляти сніжинки, серветки, мережки технікою витинанки.

8.	4	<p>Робота з пластиліном на площині з елементами творчості. Пластилін та його застосування. Загальне уявлення про виробництво пластиліну. Основні властивості. Послідовність виготовлення виробів на площині з пластиліну.</p> <p>Практична робота. Виготовлення виробів з пластиліну за завданням вчителя. Ліплення сюжетних композицій (парно, групами) на задану вчителем тему.</p>	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> – має загальні уявлення про пластилін та його застосування; – <i>знає</i> основні властивості пластиліну; – <i>розкриває</i> послідовність виготовлення виробів на площині з пластиліну; – <i>вміє</i> виготовляти вироби з пластиліну за завданням вчителя; – <i>володіє початковими навичками</i> ліплення сюжетних композицій (в парі, в групі) на задану вчителем тему.
9.	1	<p>Самообслуговування. Культура харчування. Правила поведінки за столом. Столовий посуд різного призначення. Сервірування столу.</p> <p>Практична робота. Сервірування столу.</p>	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> – має загальні уявлення про культуру харчування; – <i>знає</i> правила поведінки за столом; – <i>розуміє</i> призначення столового посуду; – <i>володіє початковими навичками</i> сервірування столу.
10.	1	<p>Самообслуговування. Одяг і взуття. Правила догляду за одягом і взуттям. Шиття. Інструменти та матеріали для шиття. Послідовність дій під час шиття.</p> <p>Практична робота. Пришивання гудзиків.</p>	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> – має загальні уявлення про правила догляду за одягом і взуттям; – <i>називає</i> інструменти та матеріали для шиття; – <i>знає</i> послідовність дій під час шиття; – <i>вміє</i> пришивати гудзики.
11.	3	<p>Макетування. Виготовлення і оздоблення об'ємних виробів. Розмічання розгортки. Пінопласт як штучний матеріал для макетування. Послідовність дій під час виготовлення й оздоблення об'ємних виробів.</p> <p>Практична робота. Виготовлення макетів (сільської хати, багатопверхового будинку тощо). Виготовлення іграшкових меблів, транспортних засобів тощо з пінопласту.</p>	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> – має загальні уявлення про виготовлення і оздоблення об'ємних виробів; – <i>називає</i> штучні матеріали для макетування; – <i>знає</i> що таке розгортка виробу; – <i>володіє</i> навичками розмічання розгортки; – <i>розкриває</i> послідовність дій під час виготовлення і оздоблення об'ємних виробів; – <i>вміє</i> виготовляти макети виробів з штучних матеріалів.

12.	2	<p>Екскурсії. Ознайомлення з традиційними народними ремеслами в Україні. Екскурсія до майстерні з традиційними народними ремеслами, на підприємство (майстерню) з обробки деревини, металу, тканини. Обговорення результатів – яку продукцію випускають, яке обладнання застосовується, професії людей, які працюють.</p> <p>Теми бесід на уроці: “Знайомимось з професіями”, “Навіщо людина працює”, “Діло майстра хвалить”, “Професії моїх батьків”, “Коли я виросту... ” тощо.</p>	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> – називає традиційні народні ремесла в Україні; – має загальні уявлення про виготовлення виробів на підприємствах та в майстернях з традиційними народними ремеслами; – характеризує професії людей, які працюють на підприємствах з обробки деревини, металу, тканини; – знає продукцію, яку виготовляють на підприємствах та в майстернях з традиційними народними ремеслами; – пояснює призначення обладнання та інструментів, які використовують фахівці; – вміє проаналізувати й узагальнити результати екскурсії.
-----	---	---	---

3 КЛАС

Орієнтовна сітка розподілу навчальних годин за темами програмового матеріалу

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Кількість годин
1.	Витинанка	3
2.	Мозаїка	2
3.	Аплікації технікою квілінг	2
4.	Оригамі	3
5.	Робота з пластиліном	2
6.	Комбінування природних і пластичних матеріалів	2
7.	Робота з волокнами та нитками	1
8.	Аплікація з тканини	2
9.	Виготовлення об'ємних фігур з дроту	2
10.	Бісероплетіння	2
11.	Мозаїка з природних і штучних матеріалів	2
12.	Декорування виробів	2
13.	Самообслуговування. Культура харчування	1
14.	Самообслуговування. Одяг і взуття	1
15.	Виготовлення і оздоблення об'ємних виробів	2
16.	Екскурсії	2
17.	Резерв	4
Всього		35

3 КЛАС

Навчальний пріоритетний матеріал

№ з/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки
1.	3	<p>Витинанка. Загальні відомості про техніку виготовлення витинанок. Послідовність робіт під час виготовлення виробів технікою “витинанки”. Прийоми роботи інструментом. Уявлення про особливості витинанок регіонів України.</p> <p>Практична робота. Виготовлення виробів відомими техніками на задану вчителем тему (“Мої літні канікули”, “Ось і вересень прийшов” тощо). Виготовлення листівок, серветок способом витинанок.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – має загальні уявлення про техніку виготовлення витинанок; – розкриває послідовність дій під час виготовлення виробів технікою “витинанки”; – володіє прийомами роботи інструментом; – називає особливості витинанок різних регіонів України; – вміє виготовляти листівки та серветки технікою витинанки; – володіє початковими навичками виготовлення виробів відомими техніками на задану вчителем тему.
2.	2	<p>Мозаїка. Торцювання (контурне). Загальні відомості про виготовлення мозаїки технікою торцювання. Основні прийоми роботи та послідовність виконання мозаїки.</p> <p>Практична робота. Виготовлення мозаїки технікою торцювання.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – має загальні уявлення про виготовлення мозаїки технікою торцювання; – пояснює сутність контурного торцювання під час виготовлення мозаїки; – знає основні прийоми роботи та послідовність виконання мозаїки; – володіє початковими навичками виготовлення мозаїки технікою торцювання.
3.	1	<p>Аплікації технікою квілінг. Загальні відомості про техніку квілінг. Основні прийоми роботи та послідовність виконання.</p> <p>Практична робота. Виготовлення аплікації технікою квілінг.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – має загальні уявлення про виготовлення аплікацій технікою квілінг; – розкриває загальні відомості про техніку квілінг; – знає основні прийоми роботи та послідовність виконання. – володіє початковими навичками виготовлення аплікації технікою квілінг.
4.	3	<p>Оригамі. Виготовлення об’ємних виробів технікою оригамі.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – має загальні уявлення про

		Інструменти і пристосування для роботи в техніці оригамі. Практична робота. Створення об'ємних виробів технікою оригамі (квіти, фігурки звірів, птахів, тощо.).	виготовлення об'ємних виробів технікою оригамі; – <i>називає</i> інструменти і пристосування для роботи в техніці оригамі; – <i>вміє</i> створювати об'ємні вироби технікою оригамі.
5.	2	Робота з пластиліном. Вироби об'ємної форми. Рельєф. Барельєф. Послідовність виготовлення об'ємних виробів з пластиліну. Практична робота. Виготовлення з пластиліну барельєфних форм. Виготовлення з пластиліну об'ємних сюжетних композицій за вибором вчителя.	Учень: – <i>має</i> загальні уявлення про вироби об'ємної форми; – <i>пояснює</i> , що таке рельєф і барельєф; – <i>розкриває</i> послідовність виготовлення об'ємних виробів з пластиліну; – <i>вміє</i> виготовляти з пластиліну барельєфні форми; – <i>володіє</i> початковими навичками виготовлення з пластиліну об'ємних сюжетних композицій за вибором вчителя.
6.	2	Комбінування природних і пластичних матеріалів. Послідовність дій під час виготовлення виробів з природних матеріалів і пластиліну. Практична робота. Виготовлення виробів з природних матеріалів та пластиліну.	Учень: – <i>має</i> загальні уявлення про комбінування природних і пластичних матеріалів у виробках; – <i>розкриває</i> послідовність дій під час виготовлення виробів з природних матеріалів і пластиліну; – <i>вміє</i> виготовляти виробів з природних матеріалів та пластиліну.
7.	1	Робота з волокнами та нитками. Властивості волокон та ниток. Особливості з'єднання та правила різання ниток і волокон. Практична робота. Виготовлення аплікацій з ниток на площині.	Учень: – <i>має</i> загальні уявлення про роботу з волокнами та нитками; – <i>знає</i> властивості волокон та ниток; – <i>розкриває</i> особливості з'єднання та правила різання ниток і волокон; – <i>вміє</i> виготовляти аплікації з ниток на площині.
8.	2	Аплікація з тканини. Види та властивості тканин. Використання тканин. Особливості з'єднання	Учень: – <i>знає</i> види та властивості тканин; – <i>має</i> загальні уявлення про

		тканини з папером та правила різання тканини. Практична робота. Виготовлення аплікацій з використанням тканини.	використання тканин; – <i>розкриває</i> особливості з'єднання тканини з папером та правила різання тканини; – <i>вміє</i> виготовляти аплікації з використанням тканини.
9.	2	Виготовлення об'ємних фігур з дроту. Способи роботи з м'яким дротом (одножильний мідний дріт), його загинання при конструюванні виробів. Вимірювання заготовок необхідної довжини та різання. Скручування дроту. Практична робота. Виготовлення з дроту виробів технікою вигинання та скручування (силуетів звірів, людей, птахів, тощо.).	Учень: – <i>має</i> загальні уявлення про виготовлення об'ємних фігур з дроту; – <i>знає</i> способи роботи з м'яким одножильним мідним дротом; – <i>володіє навичками</i> вимірювання, загинання, скручування та різання дроту; – <i>вміє</i> виготовляти з дроту вироби технікою вигинання та скручування.
10.	2	Бісероплетіння. Особливості виготовлення виробів з бісеру. Матеріали для бісероплетіння. Послідовність виконання операцій бісероплетіння. Практична робота. Виготовлення плоских виробів (намиста, ланцюжки тощо) технікою бісероплетіння.	Учень: – <i>має</i> загальні уявлення про бісероплетіння; – <i>називає</i> матеріали для бісероплетіння; – <i>знає</i> особливості виготовлення виробів з бісеру; – <i>розкриває</i> послідовність дій під час виготовлення виробів технікою бісероплетіння; – <i>вміє</i> виготовляти плоскі вироби технікою бісероплетіння.
11.	2	Мозаїка з природних і штучних матеріалів. Основні прийоми та послідовність виготовлення мозаїки з природних і штучних матеріалів. Практична робота. Створення мозаїки з природних і штучних матеріалів.	Учень: – <i>має</i> загальні уявлення про мозаїку з природних і штучних матеріалів; – <i>знає</i> основні прийоми та послідовність виготовлення мозаїки з природних і штучних матеріалів; – <i>вміє</i> створювати мозаїку з природних і штучних матеріалів.
12.	2	Декорування виробів. Способи декорування виробів. Орнамент. Писанка як один з символів України. Декорування писанок. Практична робота.	Учень: – <i>має</i> загальні уявлення про декорування виробів; – <i>називає</i> способи декорування виробів;

		<p>Виготовлення аплікацій писанки відомими техніками. Декорування писанки.</p>	<p>– <i>знає</i> що таке орнамент; – <i>характеризує</i> писанку як одним із символів України; – <i>розкриває</i> послідовність дій під час декорування писанок; – <i>вміє</i> виготовляти аплікації писанки відомими техніками; – <i>володіє</i> початковими навичками декорування писанки.</p>
13.	1	<p>Самообслуговування. Культура харчування. Правила поведінки за святковим столом. Сервірування святкового столу. Складання серветок. Практична робота. Складання серветок для сервірування святкового столу (свічка, парус, тощо).</p>	<p><i>Учень:</i> – <i>має</i> загальні уявлення про культуру харчування; – <i>знає</i> правила поведінки за святковим столом; – <i>розуміє</i> специфіку сервірування святкового столу. – <i>розкриває</i> послідовність складання серветок; – <i>вміє</i> складати серветки для святкового столу.</p>
14.	1	<p>Самообслуговування. Одяг і взуття. Оздоблення одягу та взуття. Вишивка. Інструменти та матеріали для вишивки. Послідовність оздоблення виробів вишивкою. Практична робота. Виготовлення мережки.</p>	<p><i>Учень:</i> – <i>має</i> загальні уявлення про оздоблення одягу та взуття; – <i>знає</i> що таке вишивка; – <i>називає</i> інструменти та матеріали для вишивки; – <i>розкриває</i> послідовність оздоблення виробів вишивкою; – <i>вміє</i> виготовляти мережки.</p>
15.	2	<p>Виготовлення і оздоблення об'ємних виробів. Виготовлення об'ємних виробів з коробок, упаковок та самостійно виготовлених об'ємних деталей. Оздоблення виготовлених виробів відомими техніками та матеріалами. Практична робота. Виготовлення та оздоблення об'ємних виробів (транспортних засобів, будинків, роботів тощо.).</p>	<p><i>Учень:</i> – <i>має</i> загальні уявлення про виготовлення і оздоблення об'ємних виробів; – <i>знає</i> специфіку виготовлення об'ємних виробів з коробок, упаковок та самостійно виготовлених об'ємних деталей; – <i>розкриває</i> послідовність дій під виготовлення та оздоблення виробів відомими техніками та матеріалами; – <i>вміє</i> виготовляти та оздоблювати об'ємні вироби.</p>
16	2	<p>Екскурсії. Екскурсії в шкільну майстерню, присадибну ділянку, на</p>	<p><i>Учень:</i> – <i>має</i> загальні уявлення про</p>

	<p>виробництво, в державну або приватну організацію. Спостереження за роботою спеціалістів та транспортних засобів і механізмів, використовуючи відео та фото матеріали. Обговорення результатів екскурсії.</p> <p>Теми бесід на уроці: “Праця прикрашає людину”. “Праця – джерело життя і головна його краса”. “Працьовита родина” тощо.</p>	<p>діяльність старшокласників у майстерні та на присадибній ділянці, людини на виробництві в державному або ж приватному секторі;</p> <p>– називає зміст, умови, засоби та результати праці професії батьків;</p> <p>– вміє проаналізувати й узагальнити результати екскурсії.</p>
--	--	--

4 КЛАС

Орієнтовна сітка розподілу навчальних годин за темами програмового матеріалу

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Кількість годин
1.	Конструювання рухомих моделей з картону та паперу	2
2.	Сюжетна витинанка	2
3.	Оригамі	2
4.	Виготовлення штучних квітів об’ємної форми	1
5.	Колаж	2
6.	Робота з пластиліном	3
7.	Бісероплетіння	1
8.	Робота з сучасними штучними матеріалами	2
9.	Плетіння	2
10.	Вишивання	2
11.	Об’ємна аплікація з тканини та гудзиків	3
12.	Об’ємні фігури з дроту	1
13.	Декоративне панно	1
14.	Художнє оздоблення та дизайн	2
15.	Самообслуговування. Одяг і взуття.	1
16.	Пап’є-маше	2
17.	Екскурсії	2
18.	Резерв	4
Всього		35

4 КЛАС

Навчальний пріоритетний матеріал

№ з/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки
1.	2	Конструювання рухомих моделей з картону та паперу.	<i>Учень:</i> – має загальні уявлення про

		<p>Загальні відомості про способи виготовлення рухомих моделей з паперу і картону.</p> <p>Практична робота. Виготовлення виробів відомими техніками на вибір учнів (“Мої літні канікули” тощо). Виготовлення паперових моделей з рухомими деталями.</p>	<p>конструювання рухомих моделей з картону та паперу;</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>знає</i> способи виготовлення рухомих моделей з паперу та картону. – <i>вміє</i> обирати та виготовляти вироби відомими техніками; – <i>володіє початковими навичками</i> виготовлення паперових моделей з рухомими деталями.
2.	2	<p>Сюжетна витинанка. Уявлення про особливості сюжетних витинанок різних регіонів України. Послідовність виготовлення виробів технікою витинанки.</p> <p>Практична робота. Виготовлення картин з силуетів героїв казок технікою витинанки.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>знає</i> що таке сюжетна витинанка; – <i>має</i> загальні уявлення про особливості сюжетних витинанок різних регіонів України; – <i>розкриває</i> послідовність виготовлення виробів технікою витинанки; – <i>вміє</i> виготовляти вироби технікою витинанки.
3.	2	<p>Оригамі. Створення об’ємних фігур технікою оригамі за зразком. Доповнення оригамі додатковими елементами та оздоблення за власним задумом.</p> <p>Практична робота. Створення об’ємних фігур технікою оригамі (жабка, журавлик тощо) з елементами творчості.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>знає</i> що таке оригамі; – <i>розкриває</i> послідовність виготовлення об’ємних фігур технікою оригамі; – <i>вміє</i> доповнити оригамі додатковими елементами та оздобити за власним задумом; – <i>володіє початковими навичками</i> створення об’ємних фігур технікою оригамі з елементами творчості
4.	1	<p>Виготовлення штучних квітів об’ємної форми. Послідовність виготовлення штучних квітів об’ємної форми. Способи кріплення елементів.</p> <p>Практична робота. Виготовлення листівок, квітів об’ємної форми.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>має</i> загальні уявлення про виготовлення штучних квітів об’ємної форми; – <i>розкриває</i> послідовність дій під час виготовлення штучних квітів об’ємної форми; – <i>знає</i> способи кріплення елементів виробу;

			– <i>вміє</i> виготовляти вироби об'ємної форми.
5.	2	Колаж. Ознайомлення з технікою колажу. Комбінування різноманітних матеріалів для створення композицій технікою колажу. Практична робота. Виготовлення сюжетної композиції технікою колажу за власним задумом	<i>Учень:</i> – <i>має</i> загальні уявлення про техніку колажу; – <i>розкриває</i> специфіку комбінування різноманітних матеріалів для створення композицій технікою колажу; – <i>вміє</i> виготовляти сюжетні композиції технікою колажу за власним задумом
6.	3	Робота з пластиліном. Послідовність виготовлення виробів об'ємної форми з пластиліну за власним задумом. Практична робота. Виготовлення з пластиліну об'ємних фігур тварин, казкових героїв з творчим доповненням. Створення колективних композицій з виготовлених виробів.	<i>Учень:</i> – <i>має</i> загальні уявлення про виготовлення виробів з пластиліну; – <i>розкриває</i> послідовність виготовлення виробів об'ємної форми з пластиліну за власним задумом; – <i>вміє</i> виготовляти з пластиліну об'ємні фігури й творчо доповнювати їх; – <i>володіє навичками</i> створення колективних композицій з виготовлених виробів.
7.	1	Бісероплетіння. Послідовність виготовлення об'ємних виробів технікою бісероплетіння. Практична робота. Виготовлення об'ємних виробів з бісеру (квітів, тварини, ялинкових прикрас тощо.)	<i>Учень:</i> – <i>має</i> загальні уявлення про бісероплетіння; – <i>розкриває</i> послідовність дій під час виготовлення об'ємних виробів технікою бісероплетіння; – <i>вміє</i> виготовляти об'ємні вироби з бісеру.
8.	2	Робота з сучасними штучними матеріалами. Послідовність виготовлення простих виробів використовуючи пластик, поролон, синтепон, вату Практична робота. Виготовлення виробів з сучасних штучних матеріалів.	<i>Учень:</i> – <i>має</i> загальні уявлення про виготовлення виробів з сучасних штучних матеріалів; – <i>знає</i> послідовність виготовлення простих виробів з пластику, поролону, синтепону та вати; – <i>вміє</i> виготовляти вироби з сучасних штучних матеріалів.

9.	2	<p>Плетіння. Способи плетіння зі стрічок, товстих ниток, шнурів. Основні прийоми роботи та послідовність виготовлення виробів технікою плетіння.</p> <p>Практична робота. Виготовлення виробів (ляльки-мотанки, закладки, сувенірів тощо) технікою плетіння.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – має загальні уявлення про плетіння виробів; – називає способи плетіння зі стрічок, товстих ниток, шнурів; – знає основні прийоми роботи та послідовність виготовлення виробів технікою плетіння; – вміє виготовляти вироби технікою плетіння.
10.	2	<p>Вишивання. Оздоблення виробів технікою “вишиванка”. Основні прийоми роботи. Витягування нитки з основи. Шов вперед. Шов назад. Послідовність виготовлення виробів технікою вишиванки.</p> <p>Практична робота. Оздоблення виробів (серветки, носової хустинки) технікою вишиванки.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – має загальні уявлення про оздоблення виробів технікою “вишиванка”; – називає основні прийоми роботи в техніці “вишиванка”; – знає як витягувати нитки з основи; – розкриває послідовність виготовлення виробів технікою вишиванки. – володіє початковими навичками оздоблення виробів технікою вишиванки.
11.	3	<p>Об’ємна аплікація з тканини та гудзиків. Послідовність виготовлення об’ємної аплікації на тканині з використанням гудзиків. Пришивання гудзиків.</p> <p>Практична робота. Виготовлення об’ємних виробів (картин, листівок, сюжетів українських народних казок тощо).</p> <p>Виготовлення найпростішої м’якої іграшки.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – має загальні уявлення про об’ємну аплікацію з тканини та гудзиків; – пояснює послідовність виготовлення об’ємної аплікації на тканині з використанням гудзиків; – знає як пришивати гудзики; – вміє виготовляти об’ємні аплікації на тканині з використанням гудзиків; – володіє навичками виготовлення найпростішої м’якої іграшки.
12.	1	<p>Об’ємні фігури з дроту. М’який дріт (одножильний мідний дріт). Згинання дроту. Закручування дроту на циліндричну основу. Послідовність виготовлення об’ємних виробів з дроту.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – має загальні уявлення про виготовлення об’ємних фігур з дроту; – характеризує властивості м’якого одножильного мідного

		<p>Практична робота. Виготовлення об'ємних виробів (образів людей, звірів, технічних засобів тощо) з дроту.</p>	<p>дроту; – <i>знає</i> як згинати та закручувати дріт на циліндричну основу; – <i>розкриває</i> послідовність виготовлення об'ємних виробів з дроту; – <i>вміє</i> виготовляти об'ємні вироби з дроту.</p>
13.	1	<p>Декоративне панно. Послідовність виготовлення декоративних панно. Способи з'єднання деталей (пластилін, клей, гіпс) об'ємних виробів з дроту.</p> <p>Практична робота. Виготовлення декоративного панно (парне, групове) за власним задумом.</p>	<p><i>Учень:</i> – <i>має</i> загальні уявлення про декоративне панно; – <i>пояснює</i> послідовність виготовлення декоративних панно; – <i>знає</i> способи з'єднання деталей об'ємних виробів з дроту; – <i>вміє</i> працювати в парі, групі під час виготовлення декоративного панно; – <i>володіє</i> початковими навичками виготовлення декоративного панно за власним задумом.</p>
14.	2	<p>Художнє оздоблення та дизайн. Декорування створених виробів відомими техніками та матеріалами.</p> <p>Практична робота. Виготовлення декоративних виробів.</p>	<p><i>Учень:</i> – <i>розуміє</i> значення художнього оздоблення та дизайну; – <i>має</i> загальні уявлення про декорування створених виробів; – <i>називає</i> техніками та матеріалами для декорування виробів; – <i>вміє</i> виготовляти декоративні вироби.</p>
15.	1	<p>Самообслуговування. Одяг і взуття. Моделювання одягу. Послідовність створення і декорування одягу та взуття.</p> <p>Практична робота. Створення і декорування моделей одягу та взуття з паперу та картону.</p>	<p><i>Учень:</i> – <i>має</i> загальні уявлення про одяг і взуття; – <i>пояснює</i> специфіку моделювання одягу; – <i>розкриває</i> послідовність створення і декорування одягу та взуття; – <i>володіє</i> початковими навичками створення і декорування моделей одягу та взуття з паперу та картону.</p>

16	2	<p>Пап'є-маше. Ознайомлення з технікою пап'є-маше. Послідовність виготовлення виробів технікою пап'є-маше.</p> <p>Практична робота. Виготовлення декоративної тарілочки (попарне, групове, колективне) за вибором вчителя.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – має загальні уявлення про техніку пап'є-маше; – знає послідовність виготовлення виробів технікою пап'є-маше; – вміє працювати в парі та групі під час виготовлення виробів технікою пап'є-маше; – володіє початковими навичками виготовлення декоративних виробів технікою пап'є-маше.
17.	2	<p>Екскурсії. Екскурсії до промислових підприємств, організацій та об'єктів торгівлі (без входу в небезпечну зону). Ознайомлення з обладнанням, організацією праці та продукцією. Спостереження за роботою спеціалістів. Обговорення результатів екскурсії.</p> <p>Тематика бесід на уроці: “Калейдоскоп професій”. “Підприємства нашого міста (селища)”. “Чи знаєш ти ціну праці?”.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – має уявлення про професії в державному та приватному секторі, в сфері надання послуг і в сфері торгівлі; – називає зміст, засоби та результати праці людини в різних сферах професійної діяльності людини; – вміє проаналізувати, узагальнити та представити результати екскурсії; – володіє навичками індивідуальної, парної та групової роботи.

Додаток Б

Додаток Б. 1. План-конспект уроку “Проектування та виготовлення комплексного виробу” (підсумковий проект учнів 9 класу) (О. М. Пархоменко)

Тема уроку : Оцінювання результатів проектної діяльності.

Мета: ознайомити учнів класу з економічними основами розрахунку собівартості виготовленого виробу, впливу вартості конструкційного матеріалу та енергоносіїв на вартість продукції; сформувати в учнів уміння розраховувати витрати матеріалів на виконання власного виробу; розвивати економічне мислення, виховувати повагу до працівників економічної сфери; виховувати бережливе ставлення до матеріальних цінностей, до природних ресурсів країни, до праці виробників матеріальних цінностей.

Матеріально – технічне забезпечення уроку: зразки учнівських робіт.

Наочність і обладнання. Таблиця №25 “Особливості економічної розмітки деталей”.

Міжпредметні зв'язки. Географія. Тема: “Природні ресурси України”.

Алгебра. Тема: “Визначення процентного відношення”.

Основи економіки. Тема: “Визначення собівартості продукції”.

Тип уроку : Комбінований

Орієнтовний план проведення уроку.

I. Організаційна частина (1 хв.)

II. Актуалізація опорних знань та життєвого досвіду учнів (10 хв.)

III. Мотивація навчально-трудової діяльності (2 хв.)

IV. Повідомлення теми, мети, завдань уроку (2 хв.)

V. Вивчення нового матеріалу (15 хв.)

VI. Практична робота (10 хв.)

VII. Підсумок уроку (5 хв.)

Хід уроку

I. Організаційна частина.

– Призначення чергових.

– Перевірка присутніх на уроці учнів.

II. Актуалізація опорних знань та життєвого досвіду учнів :

Фронтальне опитування проводиться у формі бесіди, використовуючи орієнтовні базові запитання:

1. Пригадайте як правильно користуватись лінійкою під час вимірювання лінійних розмірів? (Лінійку прикладати щільно до вимірювальної поверхні, фіксувати розмір поглядом перпендикулярно поверхні.)

2. Як ви розумієте слова “економія”, “економне використання”? (Економія це плановане зменшення матеріальних, часових, фінансових витрат під час виготовлення виробу. Під час виготовлення можливе економічне використання часу, конструкційного матеріалу, сили, електроенергії, фінансових затрат.)

3. Як ви вважаєте чи обмежені запаси деревини в природі? (В певній мірі. Необхідно слідкувати за балансом об’єму використаної деревини та насадженнями молодих дерев.)

4. Чи були відходи деревини під час виготовлення вашого виробу? Як ви розумієте слово “відходи”? Чи можливе їх повторне використання? (Відходи це частина конструкційного матеріалу що відділяється від деталі під час технологічної обробки.)

5. Чи можна визначити кількість відходів при виготовленні певного виробу? (Для цього необхідно від визначеної площі чи об’ємі виробу відняти визначену площу чи об’єм заготовки.)

III. Мотивація навчально-трудової діяльності.

Знання та початкові навички, які ви отримаєте сьогодні на уроці дадуть вам змогу більш економно відноситись до природних ресурсів, і зокрема тих, які найширше використовуються як конструкційний матеріал у виготовленні матеріальних цінностей. Контроль за кількістю відходів (їх зменшення) дає змогу більш економно організувати технологічний процес виготовлення виробу, і відповідно зменшити його ціну, що значно економить ваш бюджет, бюджет вашої родини. А в майбутньому, оволодівши необхідними знаннями для отримання професії економіста, ці навички можуть бути можливістю вашої фінансової стабільністю у власному житті.

IV. Повідомлення теми, мети, завдань уроку.

Записується на дошці тему уроку, повідомляються дидактичні завдання:

- дізнатися про методи контролю якості виробів, про поняття витрати на виготовлення виробу;
- визначати прогнозовану кількість відходів на виготовлений виріб, здійснювати розрахунок витрат матеріалів;
- здійснювати екологічний аналіз виробу.

V. Вивчення нового матеріалу.

План викладення навчального матеріалу:

- а) методи контролю якості виробу
- б) економічне обґрунтування виробу;
- в) відходи матеріалів.

а) Після того як виріб виготовили здійснюють контроль якості його виготовлення. Серед методів контролю якості найбільш поширеними і загальнодоступними є візуальний та метод вимірювання лінійних розмірів виробу.

Суть візуального контролю полягає у тому, що після остаточної обробки та оздоблення виробу його уважно оглядають на наявність браку, що є наслідком порушення технології обробки матеріалу. На виробництві, як правило, цим займається окрема ланка працівників, які складають незалежну експертизу про якість виробу – відділ технічного контролю (ВТК).

Під час візуального контролю виробу, дотримуються наступних вимог:

- виріб повинен в цілому відповідати запланованим функціональним характеристикам, тобто бути придатним до використання;
- відсутність занадто великих щілин у місцях з'єднання деталей;
- виріб не повинен мати скошених або сколотих деталей;
- бути естетично привабливим;
- відсутність добре помітних подряпин чи ушкоджень, які можуть залишитись внаслідок порушення послідовності операцій обпилювання чи шліфування наждачним папером.

Окремі вимоги ставлять до оздоблення виробу. Якщо виріб пофарбований то звертають увагу на рівномірний розподіл фарби по всій його поверхні, наявність “напливів” чи надмірного нашарування фарби або ж навпаки – її відсутності у вигляді “прогалин” в окремих місцях. Це ж стосується полакованих виробів. Полакований виріб повинен мати матовий блиск, що свідчить не стільки про великий шар лаку, який поклали на поверхню виробу, а на якісно відшліфовану поверхню виробу до лакування. На ньому також повинні бути відсутні лінії розмітки (якщо лакування було прозоре) чи інші позначки олівцем. Якщо виріб має малюнок, він має бути розташований симетрично по центру або ж в цілому не порушувати композицію, яка закладена у виріб. Якщо під час лакування (фарбування) виробу порушували час його висихання, наприклад недостатньо давали йому висохнути, то виріб в окремих місцях (це як правило труднодоступні місця – в кутових з'єднаннях тощо) залишається “вологим”. Такі місця набиваються брудом, виріб швидко

набуває неохайного, брудного вигляду. Вважається, що виріб полаковано (пофарбовано) якісно, якщо його можна протерти вологою тканиною без шкоди для його покриття.

Інший метод контролю якості виробу – вимірювання лінійних розмірів. Його здійснюють посилаючись на креслення виробу, з використанням вимірювального інструменту. Для цього визначають основні (контрольні) розміри виробу. Їх ще називають габаритними. Роблять заміри цих розмірів виробу, і порівнюють із запланованими, тобто тими, що визначенні на кресленні виробу.

б) В умовах сучасного серійного виробництва необхідною умовою його успішного функціонування є економічне обґрунтування тієї продукції, яку виготовляють. Мета економічного обґрунтування – встановити дійсну необхідність виготовлення того чи іншого об'єкту. Під час виготовлення, наприклад, машини, витрати на її виготовлення можуть перевищувати прибуток від її продажу. Тоді кажуть про те, що виготовлення і серійне виробництво таких машин є збитковим, і проектування та випуск такої продукції зупиняють або не починають взагалі.

Економічне обґрунтування проводять у три етапи:

1. Визначення витрат на виготовлення виробу.
2. Скільки коштувало виготовлення виробу для його виробництва (собівартість).

3. Визначення ціни виробу, за якою будуть здійснювати його продаж.

Підприємство що спеціалізується на виготовленні товару, в сучасному економічному світі не починає власної діяльності без розрахунку бізнес-плану економістом підприємства і співпраці з менеджером по реалізації цього товару.

Бізнес-план – це документ фірми, в якому викладені стратегічні напрями діяльності підприємства, мета й очікувані результати. Досягнення поставленої мети забезпечує мистецтво менеджменту. Мистецтво менеджменту полягає в налагодженні чіткої й ефективної організації праці, за якою дотримується підпорядкування керівників різних рівнів, виконання їх обов'язків, функціонування системи бізнесу в цілому.

Головна мета менеджменту: організація – координація дій структурних підрозділів; мотивація – формування в співробітників зацікавленості в праці та її результатах (поліпшення умов праці, моральні стимули, грошова премія, штраф, догана, пониження за посадою); контроль – перевірка відповідності діяльності стосовно передбачених планом показників.

Отже, обираючи професію менеджера, ви покладаєте на себе відповідальні функції. Цікавою є також професія маркетолога. Маркетинг займається особливостями руху товару до споживача з метою оптимальної реалізації. Головна мета маркетингу: визначення потреб споживача в товарі; створення позитивного іміджу виробника товару; визначення конкурентних переваг та інформування споживачів (реклама); реалізація (доставка й збут).

в) У процесі обробки деревини в столярній майстерні залишаються різні відходи: тирса, стружки, кусочки дощок, рейок, брусків. Якщо на заняттях у

майстерні неекономно використовується деревина, залишається чимало відходів.

Можна уявити собі, як багато відходів буває на великих деревообробних підприємствах. Сьогодні на сучасних промислових підприємствах відходи деревини повністю використовують для потреб народного господарства. Із відходів роблять деревостружкові і деревоволокнисті плити, картон і папір, матеріал для утеплення будинків та багато іншого.

Використовуючи відходи металопрокату в виробництві, будівництві та інших галузях народного господарства, ми економимо велику кількість теплоносіїв, які вкрай необхідні для їх виготовлення. Металопромисловість навіть при сучасних стандартах і вимогах, є мало екологічною сферою: забруднюються річки, повітря, ліси. Під час планування та розрахунків собівартості виробу обов'язковим є зв'язок впливу процесу виготовлення з екологією нашого регіону, держави, планети.

VI. Практична робота.

Завдання 1. Розрахунок витрати матеріалів

Для розрахунку витрати матеріалів на виготовлення однієї одиниці виробу необхідно додати всі витрати на конструкційний матеріал, його кріплення, оздоблення. Наведено приклад розрахунків в таблиці.

Таблиця 1

Приклад розрахунків витрати матеріалів на виготовлення однієї одиниці виробу

Назва матеріалу	Ціна одиниці вимірювання	Витрати матеріалу	Вартість витрат
Дошка товщина 20мм	192 грн. за 2 м ²	0,025 м ²	24 грн.
Шурупи-саморізи	0.65 грн. за 1 шт.	9 шт.	5.85 грн.
Металеві шайби	0.1 грн. за 1 шт.	16 шт.	1.6 грн.
Стрічка наждачна	2,50 грн. за пог. м.	0,5 м	1,25 грн.
Фарби кольорові	16,20 грн. за пачку	0,075	1,22 грн.
Разом:			33.92 грн.

Розрахунок оплати праці

Час виготовлення виробу t_b становить певну кількість годин роботи. Орієнтовно оплата праці робітника складає 4 грн./год.

Затрати на оплату праці (Роп.): $Роп. = t_b \times 4,00 \text{ грн.} =$

При тарифі на електроенергію 0,22 грн./кВт· год. ціна спожитої електроенергії електричним обладнанням під час виготовлення виробу складає:

$Ц2 = 0,22 \cdot \times \text{кВт} =$

Плата за оренду приміщення та комунальні послуги в нашому випадку не враховується, так як виробництво ведеться в шкільній майстерні.

Підрахуємо собівартість підставки:

$C = Mz + Роп + Ц2$

Завдання 2. Розрахувати витрату матеріалів, за вище наведеним прикладом, на виконання власного виконаного виробу.

VII. Підсумок уроку.

7.1 Рефлексія (усвідомлення набутих знань, виконаної роботи)

Пропоную кожного учня відповісти на такі запитання:

1. Що показав розрахунок витрати матеріалів на виготовлення вашого проекту? Який ваш висновок?

2. Чи змінилося ваше ставлення до можливостей та доцільності використання конструкційних матеріалів? Чому важливо економно витратити деревину та сплави металів?

3. Які питання, серед тих, що вивчались на даному уроці, стануть вам у нагоді під час подальшої роботи у шкільній майстерні?

4. Чи зацікавило вас особливість і важливість професії економіста та менеджера? Чим саме?

7.2 Заключна частина:

– Оцінювання роботи учнів на уроці;

– Оголошення домашнього завдання.

Додаток Б.2. План-конспект уроку “Проектна технологія у перетворювальній діяльності людини” (базовий модуль, 10 клас) (О. М. Пархоменко).

Тема: Загальні основи проектування у виробничій діяльності людини. Види проектів.

Мета: ознайомлення учнів з основами проектування у виробничій діяльності людини, на прикладах виконання проектів визначити види проектів; формування вмінь планування власних проектів, визначати вид проекту для формування його мети; розвивати просторову уяву, абстрактне мислення, вміння формулювати та відстоювати власну думку; виховувати цікавість до створення власних творчих проектів для власної та загальної користі, поважати думку інших, вміння сприймати критику та побажання.

Наочність і обладнання : плакати, малюнки, зразки виробів з листового металу і дроту.

Міжпредметні зв'язки. Образотворче мистецтво. Тема: “Культура і художні стилі”. Історія України. Тема: “Історія культурного розвитку України”.

Тип уроку : вивчення нового матеріалу.

Орієнтовний план проведення уроку

I. Організаційна частина (1 хв.)

II. Мотивація навчально-трудова діяльності (4 хв.)

III. Повідомлення теми, мети, завдань уроку(2 хв.)

IV. Вивчення нового матеріалу (35 хв.)

V. Підсумок уроку (3 хв.)

Хід уроку

I. Організаційна частина.

– Призначення чергових.

– Перевірка присутніх на уроці учнів.

II. Мотивація навчально-трудова діяльності.

Проект починається з творчого задуму чи певної ідеї щось практично втілити в життя. Наприклад, у вас з'являється задум вступити до одного з престижних вищих навчальних закладів нашої країни. Які ваші подальші дії? Так, може бути кілька варіантів – від обговорення цієї ідеї з батьками до визначення проблемних для вас запитань і відповідного пошуку потрібної інформації. Проте згодом ви обов'язково складете план дій для реалізації задуму. Взагалі будь-який проект – це спочатку ідея чи задум, і лише потім – план реалізації та власне практична реалізація.

III. Повідомлення теми, мети, завдань уроку.

Записується на дошці тему уроку, повідомляються дидактичні завдання:

– дізнатися про загальні основи проектної діяльності;

– визначати основні види проектів та професії людей які їх створюють;

– запланувати власний план створення проекту.

IV. Вивчення нового матеріалу:

Досить часто проект пов'язують із вирішенням певної проблеми. Проект як проблема може зумовити таку ситуацію творчості, в якій дизайнер намагається віднайти нове нестандартне рішення, щоб отримати шанс натрапити на щось інше, позбавлене усталених стереотипів чи загальноприйнятих правил. Тоді проект набуває фантастичних або незвичних

форм і конструкцій. Проблема поставлена для створення проекту може мати різний характер, що наближає її до завдань у відповідній галузі чи технології. Так, однією з дизайнерських компаній було запропоновано поліпшити вигляд службових приміщень за допомогою зміни форми.

Отже, проект може розв'язувати певну проблему, практичне завдання, і власне зміст проблеми та відповідні завдання визначатимуть не лише можливі способи їх розв'язання, а й практичний результат, який одержують у процесі реалізації проекту. результатом проектної діяльності може бути не лише створення матеріального продукту, а й означення його в певній знаковій формі – у вигляді текстів, креслень, графіків, моделей у пам'яті ЕОМ і т. д. Разом з тим результат проекту, наприклад у конструкторській діяльності, має бути обов'язково реалізованим у вигляді дослідного зразка, за допомогою якого уточнюються розрахунки, наведені у змісті проекту, а також конструктивно-

технічні характеристики об'єкта проектування чи технічної системи.

Проект (від лат. proect – “кинутий уперед задум”) – це сукупність певних дій, документів, попередніх текстів, задум чи план створення матеріального об'єкта, предмета, різного роду теоретичних продуктів. Проект неможливо створити й реалізувати без творчої діяльності.

Поняття проект усе частіше вживається в загальнонауковому значенні, оскільки в ширшому його розумінні це – обґрунтоване конструювання системи параметрів майбутнього об'єкта, процесу чи явища в поєднанні зі способами його досягнення. Саме таке багатогранне тлумачення проекту відкриває широкі можливості для його використання в різних сферах наукових досліджень, виробництва і життєдіяльності людини.

Діяльність, під час якої обґрунтовується й розробляється проект, називається **проектуюванням**. Проектування як творча, інноваційна діяльність завжди націлене на створення якісно нового продукту, що має суттєве значення чи для людини, чи для суспільства.

Проекти – це певною мірою неповторні й одноразові заходи. Водночас рівень унікальності може значно коливатися залежно від особливостей проекту. Скажімо, якщо йдеться про зведення стандартного будинку за програмою житлової забудови, то рівень унікальності цього проекту низький. Базові елементи кожного будинку ідентичні решті будівель, які вже зведено. Проте унікальність може виявлятися у плануванні та використанні ландшафту місцевості, де здійснюють забудову, у розміщенні будівель і т. ін.

З іншого боку, якщо спеціалісти розробляють операційну систему комп'ютера нового покоління, вони, певна річ, мають справу з досить унікальними завданнями, бо працюють над тим, що було недосяжним для попередніх інформаційних систем. Оскільки досвід минулих розробок може лише в загальних рисах підказати їм, чого слід очікувати від цього проекту, то цього разу йдеться про ризик і невизначеність.

Отже, можна зробити висновок, що **проектуювання** – це діяльність, за якої матеріальні, фінансові та людські ресурси організовано новаторським шляхом для виконання унікальної роботи з обмеженнями у витратах і строках виконання, щоб досягти позитивних змін, визначених кількісними та якісними параметрами.

Наведемо класифікацію проектів, та приклади професій людей, які виконують ці проекти.

1. За домінуючою діяльністю:

Дослідницькі проекти. Під час виконання цього проекту необхідно структурувати його за логікою наукового дослідження, аргументувати його актуальність чи актуальність проблеми, яка досліджується в проекті, чітко визначити об'єкт і предмет дослідження, визначити цілі та завдання роботи над проектом, сформулювати гіпотезу (припущення) дослідження, визначити методи дослідження та джерела інформації, скласти план вирішення проблеми, засвоїти чи визначити нове знання дослідним шляхом, обговорити одержані результати, констатувати спектр нових проблем для подальшого дослідження.

дослідницькі проекти розробляються і здійснюються за логікою реального наукового дослідження і найуспішніше можуть бути проведені на прикладі вивчення основ агропромислового виробництва. З такими дослідженнями пов'язані агрономи у вирощуванні нових сільськогосподарських культур, зоотехніків, які досліджують продуктивність ВРХ.

Практико-орієнтовані проекти. Особливістю цього проекту є чітко визначений практичний результат, якого досягають його учасники, – виготовлення практично значущого продукту, що має практичне значення для учасників проекту і може бути корисним для вирішення проблем організацій тощо. Над вирішенням таких проектів працюють керівники навчальних закладів, дитячих садків, організатори лікувальних та туристичних організацій. Проект передбачає складання сценарію всієї діяльності його учасників з визначенням функцій кожного з них. Особливо важливою є організація координаційної роботи у формі поетапних обговорень та презентації отриманих результатів і можливих засобів їх упровадження у практику.

Інформаційні проекти – спрямовані на збір інформації про який-небудь об'єкт, на ознайомлення учасників проекту з цією інформацією, її аналіз і узагальнення. Ці проекти вимагають добре продуманої структури, можливості систематичної корекції в ході роботи над проектом. Структуру цього проекту можна позначити так: мета проекту, його актуальність, методи отримання (літературні джерела, засоби масової інформації, бази даних, Інтернет) та обробки інформації (її аналіз, узагальнення, зіставлення з відомими фактами, аргументовані висновки), результат (стаття, реферат, відеофільм). Ці проекти є головним завданням працівників засобів масової інформації, літераторів та операторів комп'ютерів, які створюють бази даних установ чи організацій. Такі проекти можуть бути частиною будь-якого іншого проекту.

Творчі проекти, які не мають детально опрацьованої структури спільної діяльності учасників. Структура і процес реалізації запланованих робіт у такому проекті підпорядковуються кінцевому результату, прийнятій групою логіці спільної діяльності, інтересам учасників проекту. Виконавці заздалегідь домовляються про заплановані результати і форму їх подання – звіт, реферат, відеофільм тощо. Творчі проекти створюють конструктори при розробці нових марок автомобілів, мобільних телефонів, сільськогосподарської техніки тощо.

2. За галуззю виконання:

– *предметні* виконуються в рамках одного навчального предмета;

– *інтегровані*, у процесі виконання яких використовуються знання з інших дисциплін.

3. За змістом: інтелектуальні, матеріальні, екологічні, сервісні, комплексні.

4. За складом учасників: учні класу, однієї школи, міста, регіону, країни, різних країн світу.

5. За кількістю учасників: індивідуальні, групові й колективні. У разі виконання групових і колективних проектів між працівниками проектної служби розподіляються обов'язки та визначається відповідальність кожного за

виконання проекту в цілому.

V. Підсумок уроку.

1. Рефлексія (усвідомлення набутих знань, виконаної роботи)

Пропоную кожного учня відповісти на такі запитання:

1) Чи траплялися у вашому житті вирішення побутових проектів у вашій сім'ї? Які були ваші висновки?

2) Які назви проектів з їх класифікації ви запам'ятали?

3) Опишіть види проектів за домінуючою діяльністю людини?

4) Чи зацікавило вас особливість і важливість професії пов'язані з виконанням різних видів проектів? Чим саме?

2. Заключна частина:

– Оцінювання роботи учнів на уроці;

– Оголошення домашнього завдання.

Додаток В. Дослідницький проект “Леся Українка як перекладач і її зв'язки з французькою мовою” (О. В. Дзюбко)

Виконавець дослідницького проекту – Дзюбко Олена Вікторівна, учениця 9 класу ліцею №171 “Лідер” Печерського району м. Києва.

Педагогічний керівник дослідницького проекту – Потапова Неля Василівна, завідувач кафедри французької мови Києво-Печерського ліцею № 171 “Лідер”.

Науковий керівник дослідницького проекту – Федун Лариса Миколаївна, старший викладач кафедри германської філології Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка

Тези дослідницької роботи

Захоплення життям і творчістю Лесі Українки, любов до французької мови і важливість налагодження культурних зв'язків між Україною і Францією – все це сприяло вибору теми мого дослідження: “Леся Українка як перекладач і її зв'язки з французькою мовою”.

Обрана тема особливо актуальна сьогодні, коли наша держава прагне стати рівноправним членом Європейської спільноти. Переклади Лесі Українки є тою традицією, тим фундаментом, на якому будуються відносини сьогодення.

Отже, **об'єктом** мого дослідження є перекладацька діяльність Лесі Українки.

Предметом – перекладацька діяльність Лесі Українки з французької мови.

Працюючи над темою я ставила на **меті** вивчити зв'язки української і французької культури в творчості Лесі Українки.

Виходячи з предмету і мети **завданнями** дослідження є:

– вивчення перекладацької діяльності Л.Українки;

– виокремлення зв'язків письменниці з Францією, з її культурою;

– аналіз перекладацької діяльності Л.Українки з французької мови.

В роботі висвітлена перекладацька діяльність Лесі Українки кращих творів світової літератури в гуртку творчої молоді “Плеяда”. Це був сміливий

задум, адже українська мова до 1905 року була в забороні. Тому план перекладів гуртка “Плеяда” був не повністю виконаний. Багато перекладів письменниці і поетки не дійшли до нас в силу певних обставин.

В своїй перекладацькій діяльності письменниця втілювала нові на той час вимоги до перекладу: знати дві мови – свою і мову оригіналу, передати всі художні особливості, демократичні ідеї, політичне направлення твору, його національний колорит.

Леся Українка знала майже всі мови країн Європи. Особливе місце в житті письменниці займала французька мова, яка була на той час мовою міжнародного спілкування. Письменниця знала її, використовувала у повсякденному житті, у листуванні, спілкуванні із передовими людьми Франції, давала уроки як репетитор, робила переклади з французької, друкувалась у французькій пресі. До нас дійшли переклади Лесі Українки з французької мови творів Віктора Гюго (поезія “Лагідні поети, співайте!” та поема “Les pauvres gens”), П’єра Жюльєтца (“Життя і філософські думки Пінгвіна”), Жоржа д’Еспардеса (“Ух! Волки!”), Моріса Метерлінка (драму “Неминуча” та утопію “Оливне гілля”). Для перекладу Леся Українка вибирала такі твори, які були близькі їй по духу, в яких змальовано реалістичне життя народу, його високі моральні якості. Її переклади з французької мови сприяли ознайомленню з культурою Франції, збагаченню української літератури.

У своїй публіцистичній діяльності у французькій пресі (у політичному памфлеті “Голос однієї російської ув’язненої” (“La voix d’une prisonnière russe”)) Леся Українка, добре володіючи французькою мовою, ознайомлювала французьку громадськість із становищем українського народу, відстоювала його демократичні права і свободи, таврувала продажних представників французької інтелігенції.

Аналіз літературної спадщини Лесі Українки, а саме перекладів, які планувалися і які (за згадуванням у листуванні) відомо що робилися, засвідчив, що не всі переклади з французької мови були надруковані і дійшли до читача у зібранні творів. Тому вважаю необхідною дослідницьку роботу по винайденню і виданню неопублікованої перекладацької спадщини Лесі Українки, як відомої у світі поетки і письменниці, перекладача, яка внесла вагомий внесок у налагодженні мостів між українською і французькою мовами.

Важко переоцінити світове значення творчої спадщини великої письменниці. Вона намагалась об’єднати народи, проголошуючи ідеї боротьби за звільнення трудового народу, ідеї правди і справедливості. Її вшановують у всьому світі. Доказом цього є те, що міжнародна організація ЮНЕСКО внесла ім’я української поетеси до Календаря видатних людей.

Зміст

Вступ	
Актуальність.....	
Об’єкт дослідження.....	
Предмет дослідження.....	

Мета дослідження.....	
Завдання дослідження.....	
Основний зміст роботи	
Перекладацькі плани літературного гуртка “Плеяда”.....	
Перекладацька діяльність Лесі Українки.....	
Леся Українка – перекладач з французької мови.....	
Публіцистична діяльність Лесі Українки на французькій мові.....	
Висновки	
Література	
Додатки	
Сірома (переклад з Віктора Гюго).....	
Лагідні поети, співайте! (переклад з Віктора Гюго).....	
Життя і філософські думки пінгвіна (переклад з П’єр-Жюль Етцеля).....	
Неминуча (переклад з Моріса Метерлінка).....	
Ух! Волки! (переклад з Жоржа д’Еспардеса).....	
Голос однієї російської ув’язненої (Леся Українка).....	

ЛЕСЯ УКРАЇНКА ЯК ПЕРЕКЛАДАЧ І ЇЇ ЗВ’ЯЗКИ З ФРАНЦУЗЬКОЮ МОВОЮ.

Актуальність. Творчістю Лесі Українки я зацікавилась ще з дитинства. Її життєвий подвиг, талановитість та працездатність є прикладом для мене. Особливо привернули мою увагу переклади Лесі Українки з різних мов, зокрема з моєї улюбленої – з французької.

Переклади Лесі Українки з французької мови актуальні в наш час, так як незалежна Україна спрямовує свої зусилля на інтеграцію в Європейський простір, налагоджує економічні, політичні, культурні зв’язки із Європейською спільнотою. Особливі стосунки має наша країна із Францією, тому що вони базуються на давній основі – на культурних зв’язках, на близькості менталітету наших народів. Ще в часи, коли українська мова заборонялась (до 1905 року), вся еліта України знала і розмовляла французькою мовою. Французька мова була інтернаціональною. В силу певних умов розвитку зв’язки між Україною і Францією послабились. Переклади Лесі Українки творів французьких письменників на українську мову сприяли і сприятимуть збагаченню української культури, кращому пізнанню життя народу Франції, зближенню наших народів, зміцненню приязних стосунків між ними. Тому перекладацька діяльність Л.Українки з французької мови в наш час особливо актуальна. В процесі дослідження перекладацької діяльності письменниці мною виявлено недостатній рівень вивчення такого її аспекту як перекладацька діяльність з французької мови.

Отже, **об’єктом** нашого дослідження є перекладацька діяльність Лесі Українки.

Предметом – перекладацька діяльність Лесі Українки з французької мови.

Мета дослідження – вивчення зв’язків української і французької

культури в творчості Лесі Українки.

Виходячи з предмету і мети **завданнями** дослідження є:

- вивчення перекладацької діяльності Л.Українки;
- виокремлення зв'язків письменниці з Францією, з її культурою;
- аналіз перекладацької діяльності Л.Українки з французької мови.

Основний зміст роботи

Леся Українка – славетна дочка України. Недарма її називали “Дочка Прометея”, “Ломикамінь”. Вона вивчала і знала історію, філософію, культуру народів світу і була однією з найосвіченіших і найталановитіших жінок світу свого часу.

Нестор Гамбарашвілі (грузинський письменник і друг Лесі) у своїх спогадах, що опубліковані у збірнику “Леся Українка: Публікації, статті, дослідження.” писав: “Леся Українка добре знала кілька іноземних мов, вільно читала в оригіналі Шекспіра. Мені вже було відомо, що вона знає англійську, німецьку і французьку мови, але скоро я переконався в її знанні італійської мови”. [19, с. 157]

З середини 80-х років, маючи на меті поглиблення знань молоді, Леся Українка створює в Києві літературний гурток “Плеяда”. Учасники гуртка ставили собі завдання розвивати українську культуру, працювати для народу, організовувати популярні видання з географії, історії, працювати над власними творами. Займалися вони й перекладами, щоб ознайомити українського читача з кращими досягненнями російської та європейської літератури.

Молодь вирішила видати українською мовою цілу серію книжок – “Світова бібліотека”. План цієї роботи склала Леся Українка. Внесені в список для перекладу імена і твори письменників різних часів і народів не лише підтверджують широку обізнаність молоді письменниці з світовою літературою, а й висвітлюють її естетичні та ідейні уподобання. Більшу частину цієї важливої роботи Леся Українка взяла на себе. Вона згадує: “Нема що й казати про те, що я візьмуся тепер до роботи так, що тільки ну! Що залежатиме від мене, я все зроблю” [18, с.10]. В діяльності “Плеяди” чітко визначились демократично-революційні та естетичні погляди письменниці.

Значне місце в творчому доробку Лесі Українки займають переклади. Вона поділяла думку Івана Франка про те, “що переклади чужоземних творів, чи то літературних, чи наукових, для кожного народу являються важливим чинником, даючи можливість широким народним масам ознайомитись з творами й працями людського духу, що в інших краях у різних часах причинилися до ширення просвіти та підіймалися загального рівня культури” [4, с.7]

Питання майстерності художнього перекладу, самого його методу в Україні довго залишалось невирішеним. Як стверджував літературознавець А.І.Белецький, починаючи з “Енеїди” Івана Котляревського в українській літературі укорінилась традиція травестійного переосмислення оригіналу. Але якщо І.Котляревський зробив це з певною метою, то пізніше перекладачі механічно використовували знайдений ним спосіб. Отже, на основі чужого

сюжету, народжувався твір, де колорит епохи, герої, обставини життя, мова переносили читача в українське середовище. Незалежно від оригіналу – були то Іоганн Гете чи Уіл'ям Шекспір, Жан Батист Мольєр чи Генріх Гейне – створювався етнографічний малюнок України. Жорж Данден Мольєра, наприклад, перетворювався в Гриця – мазницю; і П.П.Гулак-Артемівський, перекладаючи “Іліаду”, намагався зробити з неї щось подібне на кобзарські “Думи”.

Епохою в історії українського перекладу стала діяльність Івана Франка. Він визначив основні вимоги до перекладу:

– Завдання українського перекладу – не тільки ознайомити українського читача з кращими зразками світової культури, але й збагатити українську поетику, удосконалити техніку перекладу, передати всі художні особливості оригіналу.

– треба робити переклад з оригіналу. Для цього слід добре знати дві мови – і свою, і мову оригіналу.

– необхідно донести до читача демократичні ідеї близького йому письменника, політичне направлення його творів у найдоступнішій для народу формі.

– в перекладах повинна відобразитись не тільки стилістична особливість оригіналу, але й його національний колорит.

В своїх перекладах Леся Українка завжди орієнтувалась на ці критерії, багато працювала разом з Іваном Франком та за його безпосереднім замовленням.

Звичайно, великою перепорою для росту перекладацької культури були цензурні перепони: до 1905 року не дозволялось перекладати на українську мову, незалежно від автора. Ця заборона поширювалась навіть на такий твір як “Казка про рибака і рибку” О.С.Пушкіна.

Д. Байрон, О. де Бальзак, П. Беранже, П. Бомарше, Й. Гете, В. Гюго, Ч.Діккенс, Е. Золя, А. Міцкевич, В. Шекспір – ось лише невелика частина тих зарубіжних авторів, яких сімнадцятирічна Леся вважає за необхідне перекласти українською мовою у найближчий час і вносить це як завдання у prospect перекладацької роботи для “Плеяди”.

На жаль, не всі переклади Лесі Українки збереглися. Про існування деяких довідуємось лише із згадок в листуванні, але були й такі, про які й досі у нас немає ніяких відомостей. Ось характерний факт. В листі до брата Михайла в 1889 році вона повідомляє: “З викінчених перекладів маю “Життя і філософські думки Пінгвіна” ...: якщо вважаєте сю штуку куди придатною, то пришлю вам... “Гуллівера” я перекладала перекроєного для дітей видання... Берусь перекласти всі чотири подорожі Гуллівера... Короленка треба б цілого видати... “В дурном обществе” я давно наважилась перекласти... Гаршина теж треба цілого, я наперед беру “Красный цветок”... Жорж Санд перекладу у мене нема. Маю тільки половину її казки “Le piage rose”. Згадані переклади до нас не дійшли [9].

Слідом за Іваном Франком у 1890 році Леся Українка створила популярну

історію народів древнього Сходу, для якої переклала уривки із “Ріг-Веди”, користуючись французькими і німецькими текстами. “Ріг-Веда” – це древній пам’ятник індійської поезії. Він складається із гімнів богам Індії. Л.Українка переклала 12 гімнів. Вона переклала ті веди, в яких оспівуються світлі сили природи: вранішню зорю, вогонь і сонце. В древній поезії Л.Українка відчула мотиви і настрої, які близькі і її народу: “деякі із цих пісень, не дивлячись на екзотичні подробиці, в цілому світяться чимось таким близьким, знайомим, що ритм рідної нашої пісні сам по собі зливається з тим змістом тритисячної давнини” [14, с.273].

У ХІХ столітті французька мова домінує у міжнародному спілкуванні. Знання і використання французької мови – це крок до Європейського світу, де панує французька економіка, де керує французький франк.

Леся Українка добре знала, любила французьку мову, працювала в Криму як репетитор з французької мови, а от перекладів із французької у неї небагато. Вона часто у листах вживає французькі слова. Із її листів, із спогадів про неї інших людей є багато свідчень, що таких творів мало б бути більше. Наприклад, із спогадів Н.Гамбарашвілі: “Мені було відомо, що вона знає французьку”. “Довідавшись, що я вивчаю французьку мову по самоучителю Туссена і Ленгеншейдта, Леся запропонувала свої послуги” , “В знак наших добрих товариських відносин Л.Українка подарувала мені томик віршів французького поета Альфреда Мюссе з написом: “Вчителеві, учневі і товаришеві в пам’ять нашого товариства” [19, с.159]

Леся Українка підтримувала зв’язки із представниками французької культури. Так портрет Лесі Українки французького художника Мішеля де Сервіля найкраще з усіх написаних різними художниками в різний час відкриває для нас письменницю саме жінкою – привабливою, доброю, ніжною, жіночною. З портрета видно велику пошану і замилювання художника Мішеля де Сервіля українською поеткою і красунею.

В план “Плеяди” Леся Українка намітила переклад французьких письменників на українську мову, хоча тоді діяв валуєвський циркуляр (1863 р.), та емський указ (1876 р.), за якими українська мова вважалась державним злочином. В той час на концертах та на виставах навіть українські пісні співались лише в перекладі, найчастіше на французьку мову, як провідну мову міжнаціонального спілкування. Олена Пчілка, мати поетки, згадує про цей період: “дійшло до того, що й взагалі саме слово українське в книжці, в пісні, стало підозрілим, а далі й зовсім заборонено”. Ось як переклали на французьку мову українську пісеньку із концерту М.Лисенка:

“La pluie, la pluie,
Qui tombe dou cement,
Je pensais, je ,
C’est un Zaporogue, maman! ”

(В оригіналі : “Дощик, дощик капає дрібненько, –
Я думала, я ж думала запорожець, ненько”) [4, с. 152 – 153]

Уривок із листа до брата Михайла від 26 листопада 1889 р. свідчить:

“...[“Бідні люди” В.Гюго] я вам можу надіслати”, або з листа І.Франка до Олени Пчілки читаємо: “Ми зможемо якнайшвидше бачити її (Лесі) нові праці, особливо ж обіцяні мені для “Бібліотеки” – переклади з В.Гюго”. В листі до І.Франка додає: “Вона (Л.Українка) помалу доходить до того, що може виспівувати найтяжчі розпучливі ридання, як “Бідні люди” В. Гюго, бо в душі горить могутнє полум’я любові до рідного краю, ясніше сильна віра в кращу будущину” [9; 19, с.231]

Дивно, чому ж так сталось, що Леся Українка, добре знаючи французьку мову, плануючи перекласти багато творів В.Гюго на українську мову, переклала тільки два – “Лагідні поети, співайте!” і “Les pauvres gens”? Вочевидь тому, що багато її творів – перекладів із французької не дійшли до нас. Для вчених – дослідників творчості письменниці тут є велике поле для пошукової діяльності.

Зараз ми маємо переклад програмного вірша В.Гюго “Лагідні поети, співайте!” (Додаток 2). Цей вірш близький Лесі Українці своєю ідейною спрямованістю – поет повинен служити людям. [12, с. 267]

Поему В.Гюго “Les pauvres gens” письменниця переклала під назвою “Сірома” (Додаток 1). Цей твір звернув увагу поетеси глибоким гуманізмом, реалізмом в зображенні життя народу, його важкої праці і долі. Герой поеми – рибалка, який ризикуючи життям, кожен ніч виходить в бурю і негоду в океан. Його дружина чекає повернення чоловіка. Не дочекавшись його, вона вночі, коли розгулялась буря і стіною пішов дощ, пішла на берег океану: може зустріне чоловіка. Вдома залишилось п’ятеро дітей, які послули, не дочекавшись батька. По дорозі на берег вона завернула в хатинку до сусідки – вдови. Зайшла до хати і побачила жахливу картину – в халупці із стелі текла вода, в кутку на долівці лежала мертва вдова. А двоє маленьких діточок спали біля печі в колисці, укриті ганчір’ям, щоб не змерзли... В цей час рибалка бореться з океаном. Під ранок повернеться додому без риби, без неводу, мокрий, стомлений, але щасливий, що живий, що люба дружина палко пригорнула його з радощів. З тривогою розповіла вона про смерть сусідки-вдови. Чоловік стривожено спитав: “А як же дітки? Ходімо мерщій за ними! Буде не п’ять, а сім, та якимось буде”. Жінка із сльозами призналась, що вона вже їх забрала, що вони вже тут. Цей переклад вперше надруковано в журналі “Народ” у 1891 році під заголовком “Бідні люди”. [12, с. 268 – 275]

Саме ці люди глибоко гуманні. В перекладі збережено піднесений стиль В.Гюго, засоби, що він використовує (антитезу). Особливо сильно передано смерть вдови, звеличено красу і силу людського духу. В своєму перекладі поетка використовує народні поетичні образи. Наприклад, у Гюго такі рядки :

“ Elle songe, elle rêve, – et tant de pauvreté!
Ses petits vont pieds nus L’hiver comme L’été ”

В перекладі Лесі Українки це звучить так:

“ Вона дума, гадає, – ох злидні які!
Ходять босі і літо, і зиму дітки”

Використання народного звороту “дума, гадає” точно розкриває

психологічний стан жінки рибалки.

В кінці другої частини звучить романтично – піднесений акорд В.Гюго:

“...et leurs pensées

Se croisent dans la nuit, divins oiseaux du Coeur”

Леся Українка пафосно-піднесений зворот “божественні пташки серця”, замінює народним поетичним образом:

“...стриває

Думка думку у тьмі. Думки – серця пташки”

Лиш іноді замінюючи деякі вислови, поетка передає і ритм і розмір творів В.Гюго. [12, с. 268 – 275]

Ще один переклад з французької – твір П'єра Жюльє Етцеля “Життя і філософські думки Пінгвіна”. Письменниця знайшла в цьому творі відчуття дуже близьке їй – самотність у цьому великому світі... “Маленький Пінгвінчик нарешті вилупився із тісного незручного яйця. Багато сонця, простору, неба, але дуже швидко він зрозумів, що народився в нещасливий день, бо скелі і море, каміння і вода, безкрай виднокруг, незміренна просторинь і посеред того всього – я сам, як атом, – от що я побачив найперше. І Пінгвінчик подумав: “Хіба ж маленький, зовсім маленький світик, де було б місце тільки для друзів і тих, котрі люблять одне одного, хіба ж він не був би в сто раз краще сеї величезної безодні. Нащо світ такий великий” [14, с. 497 – 499; 22].

У французів здавна був інтерес до російського життя і літератури (Україна сприймалась як частина російської імперії). Справді, французи не тільки роблять переклади російської літератури, але й самі пишуть повісті, оповідання із російського життя. Як це іноді виходить видно із оповідання французького письменника Жоржа д'Еспардеса “Ух! Вовки! ”, надрукованому в паризькому журналі “Echo de la semaine” (Додаток 5). У цьому оповіданні так багато забавного, навіть смішного, що виникає через дивні розуміння автора про російське життя, що вся розповідь перетворюється із драматичного в комічне. Не можна сказати, що автор нічого не знав про життя російського народу. Ні! Він дещо чув, знає навіть деякі слова, але окремі моменти в оповіданні роблять його смішним. Наприклад, мужик Стацевсько збирається поїхати до міста із малим сином Поповим, щоб купити “кобилячого молока, флейту і ситу вівцю, щоб засмажити на говіння. Він одягається, натягує лезгинові панталони, обкручує ноги навхрест онучами – чотирма червоними вовняними полосами” і нарешті одягає довгий дорогий кожух. Далі оповідач передає страшні драматичні події – в лісі на візницю нападають голодні вовки. Момент дуже напружений і страшний. Переляканий батько кидає малого сина на розтерзання звірям, щоб врятувати своє життя. Ось де виродження. Падіння! Стає страшно – до чого призводять морально низькі, нікчемні людці. Такі не повинні жити серед людей, навіть серед вовків. Гнів і осуд викликає цей образ Стацевська. І недаремно – в кінці твору він божеволіє. [14, с. 500 – 506]

Переклала Леся Українка і драму відомого французького драматурга Моріса Метерлінка “Неминуча”. (Додаток 4). В цьому творі добре

прослідковується віяння символізму і модернізму, які були досить поширені у Західній Європі і які Леся Українка не розуміла і не сприймала. В листі до видавництва, якому вона посилала цей переклад, вона пише: “Згодом пришлю цей переклад одноактної драми Метерлінка “L’Intrse”. Хотілось би мені дуже, щоб наша русько–українська публіка познайомила би з сим новітнім драматургом в його найкращих творах, а до того ж в українському перекладі. Я не абсолютна (далеко ні!) поклонниця Метерлінка і взагалі “модерни”..., але в цій драмі я справді бачу нові елементи штуки”. (Лист до В. Гнатюка, 18.05.1900 р.) [13, с. 221 – 236].

В цій драмі немає напруженого сюжету. Одна сцена, одна дія, розмови всіх дійових осіб на одну тему. Події відбуваються пізньої ночі на фоні (через вікно) таємничої природи (місяць, зорі, вітер, який то сильнішає, то стихає. Після пологів вмирає жінка, уже два дні мовчить немовля. Всі рідні в тривозі чекають одужання. Слепий дідусь відчуває, як до них в дім наближається і заходить Смерть. Вмирає породілля – і нарешті подає голос немовля...Смерть може стикатися з життям (смерть перетікає в життя) – філософський роздум самої Лесі.

Переклад утопії М.Метерлінка “Оливне гілля”, зроблений Лесею Українкою, до сих пір не опублікований. Зберігається він у Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН, ф.2. № 908. Переклад досить точний, лиш в деяких місцях письменниця вносить невеликі, але суттєві зміни: замість “непознаване” вона пише “невідоме”. Лесею Українку покорила ця утопія своєю поетичністю, вірою. Що людство підкорить сили природи, силу земного тяжіння, завоює космос – і саме це здається прекрасним письменниці.

Політичні переконання Лесі Українки найяскравіше відбилися у публіцистичних виступах. Для прогресивної французької преси вона пише французькою мовою і посилає до Парижа статтю “Голос однієї російської ув’язненої”. Цей політичний памфлет спрямований проти митців, які брали участь в офіційних урочистостях на честь російського царя Миколи II під час його відвідання Франції у 1896 році. У статті тарується (засуджується і викривається) зрадницька поведінка певної частини інтелігенції, що, втративши громадську гідність, вітала імператора – деспота саме в Парижі, “цьому царевбивчому місті, кожен камінь якого кричить: “Геть тиранію!”. [8, с. 15–18]

Як гнівний протест проти деспотизму й насильства тогочасної влади звучав голос української поетеси від імені всіх, хто любить Батьківщину, Україну, волю і народ. Автор характеризує царську імперію як величезну тюрму народів, де “голод, неосвіченість, злодійство, лицемірство, тиранія без кінця, і всі ці великі нещастя величезні, колосальні, грандіозні... Ваша Бастилія була ніщо в порівнянні з ними”. Тому вона хоче, щоб голос протесту з Росії почули у Франції та Європі (Додаток 6).

Стаття Лесі Українки – це суд творчої людини над відступництвом від високих ідеалів, яким покликане служити мистецтво. “Ганьба лицемірній лірі, улесливі струни якої наповняли акордами зали Версалу... ганьба вільним поетам, які перед чужинцем звенять ланками своїх добровільно накладених

кайданів”. Революційний пафос твору в тому, що авторка критикує всю самодержавну систему царизму, його деспотичну сутність і пророкує неминучість її краху. В листі до Людмили Драгоманової від 6 листопада 1896 року Л.Українка пише: “А Вас прошу довідатись адреси “La Réforme” або якої іншої французької газети чи журналу і послати туди, не гаючись, оцю штуку... Мені хочеться, щоб з Росії дійшов хоч один протест проти такої профанації поезії і хисту, якої допустилися французи за сей рік у Версалі...” [19]

Важко переоцінити світове значення творчої спадщини великої письменниці. Своїми перекладами із східних і західноєвропейських літератур Леся Українка розширила горизонти української літератури, збагатила українську поезику новими образами й засобами. Вона показала, що спільні інтереси, спільні мотиви були і у народів древнього Єгипту, і в старій Індії, і у французьких письменників ХІХ ст., і в українській поезії. Своїми критичними роботами вона зробила значний внесок у розвиток революційно-демократичної поезики. І найкращим підтвердженням сили і геніальності її перекладів – це їх актуальність у наш час. Твори Лесі Українки увійшли в скарбницю світової літератури. Вони просякнуті духом прометеїзму, свободолюбства. Її поетична драматургія являє собою нове слово в розвитку світової драматургії. На цьому наголошував французький професор Жорж Люсіані. Він вважає, що драматичні поеми Лесі Українки становлять вершину театру нашого століття [17]. Письменниця намагалась об’єднати народи, проголошуючи ідеї боротьби за звільнення трудового народу, ідеї правди і справедливості.

Висновки

Перекладацька діяльність Лесі Українки – це вагомий внесок у фундамент налагодження культурних зв’язків між Україною і Західною Європою. Її переклади з французької мови сприяли ознайомленню з культурою Франції, збагаченню української літератури.

Перекладацька діяльність Лесі Українки планувалась в руслі роботи літературного гуртка “Плеяда” і мала на меті ознайомлення української інтелігенції з кращими здобутками світової культури.

В своїй перекладацькій діяльності письменниця втілювала нові на той час вимоги до перекладу: знати дві мови – свою і мову оригіналу, передати всі художні особливості, демократичні ідеї, політичне направлення твору, його національний колорит.

Обираючи твори для перекладу з французької мови, Леся Українка спиралася на такі критерії:

- ідейна спрямованість твору;
- його художня досконалість;
- симпатії до автора як до митця;
- близькість між нею і автором у сприйнятті подій;
- типовість і близькість сюжету, почуттів, думок тощо до українських реалій;
- психологічна напруженість сюжету, вчинків, думок тощо.

У своїй публіцистичній діяльності у французькій пресі Леся Українка, добре володіючи французькою мовою, ознайомлювала французьку громадськість із становищем українського народу, відстоювала його демократичні права і свободи, таврувала продажних представників французької інтелігенції.

Аналіз літературної спадщини Лесі Українки, а саме перекладів, які планувалися і які (за згадуванням у листуванні) відомо що робилися, засвідчив, що не всі переклади з французької мови були надруковані і дійшли до читача у зібранні творів. Тому вважаємо необхідною дослідницьку роботу по винайденню і виданню неопублікованої перекладацької спадщини Лесі Українки, як відомої у світі поетки і письменниці, перекладача, яка внесла великий внесок у справу налагодження культурних зв'язків між двома країнами – Україною та Францією.

Література

1. Леся Українка: Публікації, статті, дослідження – Т. 11 – К., 1956.
2. Бабишкін О. У мандрівку століть, слово про Лесю Українку /О.Бабишкін. – К.: “Радянський письменник”, 1971.
3. Гуць М. В. Леся Українка / М.В. Гуць, Н.Л. Россошинська – К.: “Радянська школа”, 1986.
4. Журавская И. Е. Леся Украинка и зарубежные литературы / И. Е. Журавская (авторизированный перевод с украинского Юрия Саенко. – М.: Издательство “Наука”, 1968. – 174 с.
5. Кисельов Г.Л. Сім струн серця (музика в житті і творчості Лесі Українки) / [Г.Л. Кисельов; ра ред. Т.В.Шеффер]. – К.: “Музична Україна”, 1968.– 86 с.
6. Костенко А. і. Леся Українка /[Анатоль Ілліч Костенко; упоряд. В.П.Сичевський]. – К.: А.С.К., 2006. – 512 с.
7. Костенко А. И. Леся Украинка /[А.И. Костенко; авторизованный перевод с украинского В.Хелемендика] – М.: Издательство ЦК ВЛКСМ “Молодая гвардия”, 1971. – Вып. 19 (507). – 352 с.
8. Кухалашвілі К. Леся Українка – публіцист / К.Кухалашвілі – К.: “Дніпро”, 1965.
9. Леся Українка Зібрання творів у 12 томах: Т. 11, 10. – К.: Наукова думка. – 1978; Т. 8. – К.: Наукова думка, 1979; Т. 2 – К.: Наукова думка, 1975; Т. 6. – К.: Наукова думка, 1977; Т. 7. – К.: Наукова думка, 1976.
10. Леся Українка Кримські спогади: вірші, поеми, проза, листи / Упоряд. і авт. вступ. ст. В.Г.Іваненко – Сімферополь:Таврія, 1986. – 304 с.
11. Метерлінк Оливне гілля /переклад Л.Українки// Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, ф.2, № 908 (неопубліковано)
12. Міщенко Л. І. Леся Українка: посібник [для вчителів]. – К.: Рад. шк., 1986. – 303 с.
13. Рукоп. від. Ін-ту літератури ім. Т.Шевченка, ф. 28, № 201, С. 49 – 50.
14. Спогади про Лесю Українку /Упоряд., вступ. стаття і коментарі

- I. Костенка – К.: “Радянський письменник”, 1963. – 519 с.
15. Ставицький О. Леся Українка / О. Ставицький – К.: “Дніпро”, 1970.
16. Режим доступу: www.myslenedrevo.com.ua/studies/lesja/works/
17. Режим доступу: [http://fr.wikisource.org/wiki/Les Pauvres gens](http://fr.wikisource.org/wiki/Les_Pauvres_gens) (Hugo)

ДОДАТКИ

Додаток 1

Сірома (Віктор Гюго)

(Переспів)

(Посвята моємулюбому і вельмиповажаному дядькові Михайлові)

1

Ніч. Зачинена добре убога хатина.
В хаті темно зовсім, бо вже пізня година, –
Тільки мріється, наче б у чорній тіні...
Висить мокра рибальська сіть при стіні;
У далекому закутку мисник видніє,
А на йому убоге начиння ясніє;
Ліжко видко й заслони спадають над ним,
Біля його постіль на помості старім, –
П'ять маленьких діток сплять, в кубелечку наче.
У печі блима вогник, і світло тремтяче
Червонить темну стелю. Склонившись, бліда,
Жінка молиться й думку турботну гада.
То їх мати. Сама. Надворі десь, ревучи,
Вітру, небові, ночі, туманові, кручі
Кида чорне ридання страшний Океан.

2

Чоловік десь на морі. Він в бурю, в туман
Йде на герець затято: рибалка він зроду!
Він пливе, не зважає на дощ, на негоду,
Бо голодні дітки. Виплив, – темно було,
Сходи в пристані море зовсім залило.
Править сам він човном на чотири вітрила.
Жінка вдома лишилась, старе дещо шила,
Потім невід справляла, робила гачки,
Приставляла в печі до багаття горшки,
Потім богу молилась, як діток приспала. –
Він самотній (а хвиля щораз набігала).
Він пливе – по безодні понурій, – скрізь тьма.
Тяжкий хліб! холод, ніч; ні зоринки нема.
Між валів навісних, там, де хвилі, мов гори,
Місце єсть дуже рибне в безмірному морі.
Місце темне, рухливе, непевне, страшне,
Та вже срібная риба його не мине.

Невеличке воно, – двічі більше, ніж хата, –
Ніч осіння на дощ та тумани багата!
Щоб знайти тєє місце в пустелі хибкій,
Пильнують треба хвилю і вітер швидкий.
О, він мусить тепер пильнувать при демені!
Край човна повзуть хвилі, вужі ті зелені;
Котить чорна безодня безмірні вали.
І від жаху всі снасті в човні загули.
Він на морі студеній Жанні споминає,
А Жанні його кличе і плаче; стриває
Думка думку у тьмі. Думки – серця пташки!

3

Вона молиться. Скиглять так прикро чайки,
Мов на сміх... їй каміння підводні здаються
В океані лихім... Мрії тяжкі снуються
В її думці: рибалки по морі плывуть,
Розлютовані хвилі їх кидають, б'ють...
А байдужний дзигар б'є, мов кров тая в жилі, –
Кида в вічність таємную хвиля по хвилі
Доби, дні; то весна, то зима настава;
Кожний стук той в безмірних світах відкрива
Людям, – зграї шулік і голубок, – без впину
То колиску одним, то другим домовину...
Вона дума-гадає, – ох, злидні які!
Ходять босі і літо і зиму дітки.
Опріч ячного хліба нічого немає.
Боже! вітер, як міх той ковальський бурхає!
Берег, наче ковадло, лунає, мигтять
Зорі в чорному там урагані, летять,
Мов над огнищем іскор рої. В сій годині
Північ, мов танцюристка в єдвабній личині,
Скаче, світить очима, регоче й гуде.
Північ, мовби таємний розбійник, іде, –
Чоло вкрите дощем, вітром, бурею-млою, –
Схопить бідну тремтячу людину рукою,
Брязне раптом об скелю, об бескид страшний.
Леле! хвиля тлумить крик рибалки гучний.
Чує бідний рибалка, – човен потопає;
Тьма і безодня – розкриті... і він споминає
Свій причал і у проміні беріг рідний!..
Серце темне, як ніч. Думок рій, тих сумний
Її мучить. Тремтить вона й плаче.

4

О бідні Ви, рибальські жінки! страх сказати: “Всі рідні,

Батько, милий, брати і сини, вся любов,
Все в хаосі тому!.. серце, тіло і кров! ”
Боже! Хвилям віддатись – то звірам віддатись.
Ох! ті ж любії мусять на хвилях гойдатись!
Син матрос там і батько керманич пливе,
А у сурму гра вітер над ними, реве,
Розвіва свою довгую, буйну чуприну...
Вона в розпачі; може, у сюю годину
Щось там з ними, – ніхто про те певне не зна;
Вони мусять боротись з тим морем без дна,
Навкруги їх темнота, і зорі не сяють,
Вони ж дошки й вітрила шматок тільки мають!
Гірка доля! на берег потім вибігать, –
Хвиля рине, – “віддай їх! ” до неї гукать.
Леле! що ж відповість на те тяжкеє горе
Безпросвітнеє, вічно-турботнеє море?..
Ще смутніша – Жанні; Чоловік її – сам!
В ніч лиху, мов під смертним страшним покриттям,
Безпомічний, дітки ще маленькі... О мати!
Кажеш: “Дітки малі, батько сам! ” Що казати!
Як зростуть, будуть вкупі з отцем при веслі.
Скажеш, плачучи: “Ох! чом вони не малі?! ”

5

Плащ бере вона й світло. “Час глянуть надворі,
Чи вертається він, чи не тихше на морі;
Чи світає, чи ясно маяк той блищить.
В путь! ” – і вийшла. Вітрець іще ранній мовчить,
Ще не віє. Нічого ніде. Тьма на морі.
Не біліє ще й смужка в далекім просторі.
Найчорніше на світі – се дощ світовий.
День непевний, тремтячий встає, боязкий.
Мов дитина, зоря, нарождаючись, плаче.
Йде вона. Ще не світиться світло тремтяче
По хатах. Коли раптом, шукаючи шлях,
Вона вздріла сумне, мов живе щось. В очах
Перед нею хатина похилая стала.
Ні вогню в ній, ні світла. І буря хитала
Двері. Стріха на стінах старезних тряслась,
І солома злиденна од вітру вилась,
Наче річка руда, каламутна, широка.
“А! то ж тут живе та вдова одинока,
Що, казав чоловік мій, слаба й не встава.
Дай одвідаю, як там вона пробува”.
Жінка стукає в двері і слуха; немає

Ані гуку. Жанні морський вітер проймає.
“То ж недужа! а діти! десь хліба нема!
Двоє їх, – так вона ж удовиця, сама !”
Стука ще. “Гей, сусідко! ” – уголос гукає.
В хаті тихо, як перше. “Ох, боже! – мовляє. –
Вже ж і спить! Доки маю на неї гукать? ”
На сей раз, – наче мала б вони почувать
Якусь жалість таємную, – двері сумнії
Одчинилися тихо в темноті самії.

6

Увійшла. Освітилася хата німа,
Що стояла над морем шумливим сама,
Мов крізь сито, крізь стелю вода протікала.
У кутку якась постать страшлива лежала;
Нерухомая, навзнак лежала вона,
Боса, око тьмяне, вся подоба страшна;
Труп; – колись була мати і дужа, й щаслива.
Се голодної смерті мара розпачлива;
От що робить з людей боротьба та тяжка!
На солому одкинулася мертва рука
І звисає холодна, важка, посиніла.
Мов від жаху, вуста свої мертва відкрила, –
То ж душа, вилітаючи з тіла того,
Смертний видала крик; чула вічність його.
Близько ліжка своєї померлої неньки
І дівчатко, й хлоп’яточко, дітки маленькі,
Усміхаючись, спали в колисці удвох.
Мати, чуючи смерть, їх укрила обох:
Ноги вкрила плащем; фартушиною тіло;
Вже саму її смертною тінню покрило, –
Хай не чують вони, як зникає тепло.
Похолоне вона, – їм щоб тепло було!

7

Тихо сонних двойко у колисці гойдалось,
Ясне чоло і тихе дихання. Здавалось,
Що не збудить ніщо тих сиріток зо сна,
Навіть суду останнього сурма гучна.
Бо той суд не страшний для того, хто невинний.
А надворі, неначе потоп, дощ невпинний.
Вітер віє крізь стелю і ллється вода,
Часом крапля на мертвеє чоло спада,
По лиці, мов сльозина покотиться тихо...
Гудуть хвилі, мов дзвони, віщуючи лихо.
Мертва слуха безтямно ту тьму таємну.

Тіло наче шука свою душу ясну,
Просьте ангела свого віддати її знову
І здається, що дивну провадять розмову
Бліді уста і око журливе, сумне:
“Де поділи дихання ви? ” – “Погляд твій де? ”
О, живіте, кохайтесь, первістки зривайте,
Розкошуйте, танцюйте, вино наливайте!
Як у темному морі кінець всім струмкам,
Так в кінці дає доля утіхам, діткам,
Матерям, що діток, як ті квіти, кохають,
Поцілункам, що душу людську осліпляють,
Співам, усміхам, милій любові ясній,
Всім – холодний спокій у могилі німій!

8

Що Жанні біля мертвої тої робила?
Що вона своїм довгим плащем так укрила?
Що забрала Жанні, із хатини йдучи?
Чого серце їй б’ється? Чого, тремтячи,
Поспіша в сучотках там швидкою ходою?
Навіть глянуть боїться назад за собою!
Що у темряві, в хаті, турботна, чудна,
Там ховає на ліжку? Що вкрала вона?

9

Як додому прийшла вона, скеля біліла
Берегова від моря. – Прийшла вона й сіла
На стільці біля ліжка, бліда. І чоло
На подушку склонила, – їй прикро було.
І уривчаста мова зривалась часами.
Хиже море здалі гомоніло валами.
“Бідний мій чоловік... Що казатимеш ти?
Стільки клопоту й так, – треба ще принести!..
П’ять своїх на руках! батько завжди в роботі.
Мало праці тії... ось йому по охоті
Я іще додала!.. Чи се він? – Ні. – Нема.
Буде бить, – і є *за* що, – скажу я сама!
Не гаразд... Чи не він? – Ні. – То й добре... Торкнув
Хтось у двері немов... Ні. Коли б повернувся
Неборак, то тепер я б злякалась його! ”
І тремтіла Жанні з неспокою того.
Обгорнули її думки тяжкі самотні.
І в турботі поринувши, мов у безодні,
Ні на гуки вона не вважа надворі,
Ні на крик чорних птах, що кружляють вгорі,
Ні на вітер лихий, на прибої страшні.

Раптом гучно відкрилися двері яснії,
І в хатину з дверей промінь світла упав;
На порозі рибалка із неводом став;
Сіть – як хлюща! “От влови!” – веселий мовляє.

10

“Ти се?! ” – крикнула вголос Жанні й пригортає,
Мов коханця, вона чоловіка свого,
І цілує в нестямі свитину його.
“Я се, жінко!” – промовив рибалка їй мило,
Йому хатнє багаття чоло освітило,
Добре ж серце йому освітила Жанні.
“Я летів. Чистий ліс – тії хвилі страшні”. –
“Так негода була?” – “Страх!” – “А влови?” – “Не дуже,
Та ось я коло тебе, – й про все вже байдуже!
Не піймав я нічого і невід подер!
То сам чорт, певне, з вітром літає тепер!
Що за ніч! просто пекло якесь! Я боявся,
Ще мій човен потоне, бо й шнур перервався!
Що ж ти тут поробляла? Скажи лиш мені?”
Затремтіла й збентежилась бідна Жанні.
“Я? То що ж! – одмовляла. – Як завжди, нічого...
Шила перш, прислухалась до гуку морського –
І боялась... Тяжка ся зима, – та дарма!.. ”
І тремтячи, мов щось провинила, сама
Почала: – “От іще я сказать тобі мала:
Вмерла наша сусідка. Чи вчора сконала,
Чи надвечір, як ви були в морі, – хто зна!
І діток малих двоє лишила вона:
Хлопчик, – зветься Гільйом, та Мадлена – дівчатко,
Тої не ходить, я ся теж мале немовлятко.
Бідна жінка! Тяжкий був їй хліба шматок...”
Чоловік став поважний – і геть у куток
Кинув шапку бідарську, змокрілу до лиха,
Став потилицю чухать... – “Чорт зна! – мовив стиха. –
Тепер п’ятеро маєм, а то ж буде сім!
Вже й тепер в лиху пору не раз ми зовсім
Без вечері лягаємо. Що ж тут почати?..
Ба! тим гірш! я не винен! Те – богові знати.
Чоловікові трудно доходить тих справ.
А нащо ж в тих пискляток бог матір забрав?
Дрібні, дрібні дітки!.. Як тут ладу добитись?
Щоб те все розуміти, то треба учитись.
Тож не скажеш: “Робіте!” малятам таким.
Жінко, йди лиш по їх! страшно ж буде малим,

Як проснуться: самісінькі й мертва мати!
То ж покійниця стука до нашої хати:
Заберімо у гурт, відчинімо діткам!
На коліна малеча злізатиме нам.
Будуть рідними нашим п'ятьом, будуть жити!
А як прийдеться з нашими вкупі жити
Те дівчатко маленьке і теє хлоп'я,
То, дасть бог, більше риби ловитиму я.
Хліб – з водою, робитиму більш, не журися!
Так кажу! Йди по їх! Та чого ж ти? Гнівишся?
Завжди ти моторніша бувала-таки! ”
“Ось! – мовляла, відкривши малих: – ось дітки! ”
(З В.Г.)

Переклад з французької Л.Українки

Victor Hugo
LES PAUVRES GENS

I

Il est nuit. La cabane est pauvre, mais bien close.
Le logis est plein d'ombre, et l'on sent quelque chose
Qui rayonne à travers ce crépuscule obscur.
Des filets de pêcheur sont accrochés au mur.
Au fond, dans l'encoignure où quelque humble vaisselle
Aux planches d'un bahut vaguement étincelle,
On distingue un grand lit aux longs rideaux tombants.
Tout près, un matelas s'étend sur de vieux bancs,
Et cinq petits enfants, nid d'âmes, y sommeillent.
La haute cheminée où quelques flammes veillent
Rougit le plafond sombre, et, le front sur le lit,
Une femme à genoux prie, et songe, et pâlit.
C'est la mère. Elle est seule. Et dehors, blanc d'écume,
Au ciel, aux vents, aux rocs, à la nuit, à la brume,
Le sinistre Océan jette son noir sanglot.

II

L'homme est en mer. Depuis l'enfance matelot,
Il livre au hasard sombre une rude bataille.
Pluie ou bourrasque, il faut qu'il sorte, il faut qu'il aille,
Car les petits enfants ont faim. Il part le soir
Quand l'eau profonde monte aux marches du musoir.
Il gouverne à lui seul sa barque à quatre voiles.
La femme est au logis, cousant les vieilles toiles,
Remmaillant les filets, préparant l'hameçon,
Surveillant l'âtre où bout la soupe de poisson,
Puis priant Dieu sitôt que les cinq enfants dorment.

Lui, seul, battu des flots qui toujours se reforment,
Il s'en va dans l'abîme et s'en va dans la nuit.
Dur labeur ! tout est noir, tout est froid ; rien ne luit.
Dans les brisants, parmi les lames en démente,
L'endroit bon à la pêche, et, sur la mer immense,
Le lieu mobile, obscur, capricieux, changeant,
Où se plaît le poisson aux nageoires d'argent,
Ce n'est qu'un point ; c'est grand deux fois comme la chambre.
Or, la nuit, dans l'ondée et la brume, en décembre,
Pour rencontrer ce point sur le désert mouvant,
Comme il faut calculer la marée et le vent !
Comme il faut combiner sûrement les manœuvres !
Les flots le long du bord glissent, vertes couleuvres ;
Le gouffre roule et tord ses plis démesurés
Et fait râler d'horreur les agrès effarés.
Lui, songe à sa Jeannie au sein des mers glacées,
Et Jeannie en pleurant l'appelle ; et leurs pensées
Se croisent dans la nuit, divins oiseaux du cœur.

III

Elle prie, et la mauve au cri rauque et moqueur
L'importune, et, parmi les écueils en décombres,
L'Océan l'épouvante, et toutes sortes d'ombres
Passent dans son esprit : la mer, les matelots
Emportés à travers la colère des flots.
Et dans sa gaine, ainsi que le sang dans l'artère,
La froide horloge bat, jetant dans le mystère,
Goutte à goutte, le temps, saisons, printemps, hivers ;
Et chaque battement, dans l'énorme univers,
Ouvre aux âmes, essaims d'autours et de colombes,
D'un côté les berceaux et de l'autre les tombes.
Elle songe, elle rêve, — et tant de pauvreté !
Ses petits vont pieds nus l'hiver comme l'été.
Pas de pain de froment. On mange du pain d'orge.
Ô Dieu ! le vent rugit comme un soufflet de forge,
La côte fait le bruit d'une enclume, on croit voir
Les constellations fuir dans l'ouragan noir
Comme les tourbillons d'étincelles de l'âtre.
C'est l'heure où, gai danseur, minuit rit et folâtre
Sous le loup de satin qu'illuminent ses yeux,
Et c'est l'heure où minuit, brigand mystérieux,
Voilé d'ombre et de pluie et le front dans la bise,
Prend un pauvre marin frissonnant et le brise
Aux rochers monstrueux apparus brusquement. —
Horreur ! l'homme, dont l'onde éteint le hurlement,

Sent fondre et s'enfoncer le bâtiment qui plonge ;
Il sent s'ouvrir sous lui l'ombre et l'abîme, et songe
Au vieil anneau de fer du quai plein de soleil !
Ces mornes visions troublent son cœur, pareil
À la nuit. Elle tremble et pleure.

IV

Ô pauvres femmes
De pêcheurs ! c'est affreux de se dire : "Mes âmes,
Père, amant, frères, fils, tout ce que j'ai de cher,
C'est là, dans ce chaos ! — mon cœur, mon sang, ma chair !"
Ciel ! être en proie aux flots, c'est être en proie aux bêtes.
Oh ! songer que l'eau joue avec toutes ces têtes,
Depuis le mousse enfant jusqu'au mari patron,
Et que le vent hagard, soufflant dans son clairon,
Dénoue au-dessus d'eux sa longue et folle tresse,
Et que peut-être ils sont à cette heure en détresse,
Et qu'on ne sait jamais au juste ce qu'ils font,
Et que, pour tenir tête à cette mer sans fond,
À tous ces gouffres d'ombre où ne luit nulle étoile,
Ils n'ont qu'un bout de planche avec un bout de toile !
Souci lugubre ! on court à travers les galets,
Le flot monte, on lui parle, on crie : "Oh ! rends-nous-les !"
Mais, hélas ! que veut-on que dise à la pensée
Toujours sombre, la mer toujours bouleversée !
Jeannie est bien plus triste encor. Son homme est seul !
Seul dans cette âpre nuit ! seul sous ce noir linceul !
Pas d'aide. Ses enfants sont trop petits. — Ô mère !
Tu dis : "S'ils étaient grands ! — leur père est seul !" . Chimère !
Plus tard, quand ils seront près du père, et partis,
Tu diras en pleurant : " Oh ! s'ils étaient petits ! "

V

Elle prend sa lanterne et sa cape. — C'est l'heure
D'aller voir s'il revient, si la mer est meilleure,
S'il fait jour, si la flamme est au mât du signal.
Allons ! — Et la voilà qui part. L'air matinal
Ne souffle pas encor. Rien. Pas de ligne blanche
Dans l'espace où le flot des ténèbres s'épanche.
Il pleut. Rien n'est plus noir que la pluie au matin ;
On dirait que le jour tremble et doute, incertain,
Et qu'ainsi que l'enfant, l'aube pleure de naître.
Elle va. L'on ne voit luire aucune fenêtre.
Tout à coup, à ses yeux qui cherchent le chemin,
Avec je ne sais quoi de lugubre et d'humain
Une sombre mesure apparaît décrépite ;

Ni lumière, ni feu ; la porte au vent palpite ;
Sur les murs vermoulus branle un toit hasardeux ;
La bise sur ce toit tord des chaumes hideux,
Jaunes, sales, pareils aux grosses eaux d'un fleuve.
“ Tiens, je ne pensais plus à cette pauvre veuve,
Dit-elle ; mon mari, l'autre jour, la trouva
Malade et seule ; il faut voir comment elle va. ”
Elle frappe à la porte, elle écoute ; personne
Ne répond. Et Jeannie au vent de mer frissonne.
“ Malade ! et ses enfants ! comme c'est mal nourri !
Elle n'en a que deux, mais elle est sans mari. ”
Puis, elle frappe encore. “ Hé ! voisine ! ” elle appelle.
Et la maison se tait toujours. “ Ah ! Dieu ! dit-elle,
Comme elle dort, qu'il faut l'appeler si longtemps ! ”
La porte, cette fois, comme si, par instants,
Les objets étaient pris d'une pitié suprême,
Morne, tourna dans l'ombre et s'ouvrit d'elle-même.

VI

Elle entra. Sa lanterne éclaira le dedans
Du noir logis muet au bord des flots grondants.
L'eau tombait du plafond comme des trous d'un crible.
Au fond était couchée une forme terrible ;
Une femme immobile et renversée, ayant
Les pieds nus, le regard obscur, l'air effrayant ;
Un cadavre ; — autrefois, mère joyeuse et forte ;
Le spectre échevelé de la misère morte ;
Ce qui reste du pauvre après un long combat.
Elle laissait, parmi la paille du grabat,
Son bras livide et froid et sa main déjà verte
Pendre, et l'horreur sortait de cette bouche ouverte
D'où l'âme en s'enfuyant, sinistre, avait jeté
Ce grand cri de la mort qu'entend l'éternité !
Près du lit où gisait la mère de famille,
Deux tout petits enfants, le garçon et la fille,
Dans le même berceau souriaient endormis.
La mère, se sentant mourir, leur avait mis
Sa mante sur les pieds et sur le corps sa robe,
Afin que, dans cette ombre où la mort nous dérobe,
Ils ne sentissent plus la tiédeur qui décroît,
Et pour qu'ils eussent chaud pendant qu'elle aurait froid.

VII

Comme ils dorment tous deux dans le berceau qui tremble !
Leur haleine est paisible et leur front calme. Il semble
Que rien n'éveillerait ces orphelins dormant,

Pas même le clairon du dernier jugement ;
Car, étant innocents, ils n'ont pas peur du juge.
Et la pluie au dehors gronde comme un déluge.
Du vieux toit crevassé, d'où la rafale sort,
Une goutte parfois tombe sur ce front mort,
Glisse sur cette joue et devient une larme.
La vague sonne ainsi qu'une cloche d'alarme.
La morte écoute l'ombre avec stupidité.
Car le corps, quand l'esprit radieux l'a quitté,
A l'air de chercher l'âme et de rappeler l'ange ;
Il semble qu'on entend ce dialogue étrange
Entre la bouche pâle et l'œil triste et hagard :
“ Qu'as-tu fait de ton souffle ? — Et toi, de ton regard ? ”
Hélas ! aimez, vivez, cueillez les primevères,
Dansez, riez, brûlez vos cœurs, videz vos verres.
Comme au sombre Océan arrive tout ruisseau,
Le sort donne pour but au festin, au berceau,
Aux mères adorant l'enfance épanouie,
Aux baisers de la chair dont l'âme est éblouie,
Aux chansons, au sourire, à l'amour frais et beau,
Le refroidissement lugubre du tombeau !

VIII

Qu'est-ce donc que Jeannie a fait chez cette morte ?
Sous sa cape aux longs plis qu'est-ce donc qu'elle emporte ?
Qu'est-ce donc que Jeannie emporte en s'en allant ?
Pourquoi son cœur bat-il ? Pourquoi son pas tremblant
Se hâte-t-il ainsi ? D'où vient qu'en la ruelle
Elle court, sans oser regarder derrière elle ?
Qu'est-ce donc qu'elle cache avec un air troublé
Dans l'ombre, sur son lit ? Qu'a-t-elle donc volé ?

IX

Quand elle fut rentrée au logis, la falaise
Blanchissait ; près du lit elle prit une chaise
Et s'assit toute pâle ; on eût dit qu'elle avait
Un remords, et son front tomba sur le chevet,
Et, par instants, à mots entrecoupés, sa bouche
Parlait, pendant qu'au loin grondait la mer farouche.
“ — Mon pauvre homme ! Ah ! mon Dieu ! que va-t-il dire ? Il a
Déjà tant de souci ! Qu'est-ce que j'ai fait là ?
Cinq enfants sur les bras ! ce père qui travaille !
Il n'avait pas assez de peine ; il faut que j'aie
Lui donner celle-là de plus. — C'est lui ? — Non. Rien.
J'ai mal fait. — S'il me bat, je dirai : Tu fais bien.
Est-ce lui ? — Non. — Tant mieux. — La porte bouge comme

Si l'on entrait. — Mais non. — Voilà-t-il pas, pauvre homme,
Que j'ai peur de le voir rentrer, moi, maintenant ! ”
Puis elle demeura pensive et frissonnant,
S'enfonçant par degrés dans son angoisse intime,
Perdue en son souci comme dans un abîme,
N'entendant même plus les bruits extérieurs,
Les cormorans qui vont comme de noirs crieurs,
Et l'onde et la marée et le vent en colère.
La porte tout à coup s'ouvrit, bruyante et claire,
Et fit dans la cabane entrer un rayon blanc,
Et le pêcheur, traînant son filet ruisselant,
Joyeux, parut au seuil, et dit : “ C'est la marine. ”

X

“ C'est toi ! ” cria Jeannie, et, contre sa poitrine,
Elle prit son mari comme on prend un amant,
Et lui baisa sa veste avec emportement,
Tandis que le marin disait : “ Me voici, femme ! ”
Et montrait sur son front qu'éclairait l'âtre en flamme
Son cœur bon et content que Jeannie éclairait.
“ Je suis volé, dit-il ; la mer, c'est la forêt.
— Quel temps a-t-il fait ? — Dur. — Et la pêche ? — Mauvaise.
Mais, vois-tu, je t'embrasse, et me voilà bien aise.
Je n'ai rien pris du tout. J'ai troué mon filet.
Le diable était caché dans le vent qui soufflait.
Quelle nuit ! Un moment, dans tout ce tintamarre,
J'ai cru que le bateau se couchait, et l'amarre
A cassé. Qu'as-tu fait, toi, pendant ce temps-là ? ”
Jeannie eut un frisson dans l'ombre et se troubla.
“ — Moi ? dit-elle. Ah ! mon Dieu ! rien, comme à l'ordinaire.
J'ai cousu. J'écoutais la mer comme un tonnerre,
J'avais peur. — Oui, l'hiver est dur, mais c'est égal. ”
Alors, tremblante ainsi que ceux qui font le mal,
Elle dit : “ À propos, notre voisine est morte.
C'est hier qu'elle a dû mourir, enfin, n'importe,
Dans la soirée, après que vous fûtes partis.
Elle laisse ses deux enfants, qui sont petits.
L'un s'appelle Guillaume et l'autre Madeleine ;
L'un qui ne marche pas, l'autre qui parle à peine.
La pauvre bonne femme était dans le besoin. ”
L'homme prit un air grave, et, jetant dans un coin
Son bonnet de forçat mouillé par la tempête :
— Diable ! diable ! dit-il en se grattant la tête,
Nous avons cinq enfants, cela va faire sept.
Déjà, dans la saison mauvaise, on se passait

De souper quelquefois. Comment allons-nous faire ?
Bah ! tant pis ! ce n'est pas ma faute. C'est l'affaire
Du bon Dieu. Ce sont là des accidents profonds.
Pourquoi donc a-t-il pris leur mère à ces chiffons ?
C'est gros comme le poing. Ces choses-là sont rudes.
Il faut pour les comprendre avoir fait ses études.
Si petits ! on ne peut leur dire : Travaillez.
Femme, va les chercher. S'ils se sont réveillés,
Ils doivent avoir peur tout seuls avec la morte.
C'est la mère, vois-tu, qui frappe à notre porte ;
Ouvrons aux deux enfants. Nous les mêlerons tous.
Cela nous grimpera le soir sur les genoux.
Ils vivront, ils seront frère et sœur des cinq autres.
Quand il verra qu'il faut nourrir avec les nôtres
Cette petite fille et ce petit garçon,
Le bon Dieu nous fera prendre plus de poisson.
Moi, je boirai de l'eau, je ferai double tâche.
C'est dit. Va les chercher. Mais qu'as-tu ? Ça te fâche ?
D'ordinaire, tu cours plus vite que cela.
– Tiens, dit-elle en ouvrant les rideaux, les voilà !

Режим доступу:

[http://fr.wikisource.org/wiki/Les_Pauvres_gens_\(Hugo\)](http://fr.wikisource.org/wiki/Les_Pauvres_gens_(Hugo))

Додаток 2

Лагідні поети, співайте!

Віктор Гюго

Переклад Л.Українки

Лагідні поети, співайте! в гніздечку, у листі,
До вас і на заході літ
Всміхається ранок, і кучері сиві в злотисті
Зміняє вам Музин привіт!
Поет – се той спів, що до слуху нам літає й чарує,
Життя його – промінь; малим
Його, мов Платона малого, і пчілка цілує;
Мов Анакреон він старим.
Поети! живіте, кохайте, плещіте крилами,
Сіяйте в затишку своїм!
Бо щастя провадить свій бенкет одвічний із вами.
Коли ж ви зближаєтесь в ним,
З тим гордим хаосом повстанців: страшні там, суворі
І темні провалля без дна,
Верхів'я усі там, неначе голгофської гори.

Зречіться блакитного дня!
Зречіться своєї розкоші! зречіться кохання,
Щоб серцем величними бути!
Ставайте до більшого бою, на більше страждання,
Щоб більш перемоги почуть!
Рід людський вже тисячі літ на собі ніс кайдани,
Підвів же тепер він чоло,
Повстав і помстився за давні образи і рани,
Помстився за давнєє зло.
Поважнії бути повинні, потужні, суворі,
Як в бій той вступаєте ви.
Пташками єсте ви, тоді не летіть в ті простори;
Як ні – будьте сильні леви!

Примітки

Джерело: Леся Українка. Зібрання творів у 12 тт. – К. : Наукова думка, 1975. – Т. 2. – 267 с. Вперше надруковано в журн. “Рідний край”, 1906. – № 18. – стор. 7, без другої строфи. Датується 1889 – 1890 роками, коли Леся Українка перекладала й інші твори В. Гюго. Цей переклад Леся Українка згадувала у листі до матері від 28.07.1891 р.

Додаток 3

П'єр-Жюль Етцель
Життя і філософські думки пінгвіна
(Переклад з французької Л.Українки)

– Чи шукати щастя? – спитала я в Зайця.
– Шукайте, але бійтесь!.. – одказав він мені.
Безіменна Птиця

1

Коли б я не родився саме ополудні (опівдні), під промінням палкого сонця, дякуючи котрому я й проклянувся і котре б то я можу вважати за свою матір, стільки ж, як і Пінгвінку, що залишила на піску яйце (дуже міцне), котре я повинен був пробити, з'являючись на світ... і коли б я до того міг жартувати, говорячи про такі поважні речі, то я б сказав, що родився під нещасною звздою.

Але родившись, – як я тільки що сказав вам, – при ясному сонці, і коли, звичайно, не було ні щасливих, ні нещасних зорь, я можу тільки сказати, що родився в нещасливий день, – і докажу сес. Коли мені вдалося нарешті визволитись із шкаралупки, в котрій я був ув'язнений досить довгий час, і де мені – запевняю вас – було страшенно тісно, я більше як годину не міг опам'ятатись від всього, що зо мною сталося.

Я мушу признатись, що в народженні єсть щось таке нове і несподіване, що хоч би у вас на той час було в сто раз більше сміливості, ніж бував звичайно при таких обставинах, то й то б ви потім дуже неясно пам'ятали про ту хвилину.

“Оце! – подумав я, як тільки опам'ятався. – Хто б сказав мені за чверть години перше, коли я сидів, скорчившись в цій бридкій шкарлупці, без всякої спроможності поворухнутись, що зробившись занадто великим для яйця, я дійду до того, що мені буде де-небудь занадто просторо? ” Я признаюся, що я

відвертий, і для того скажу, що мене скоріш здивувало, ніж зрадувало видовище, котре з'явилося перед моїми очима, коли я вперше одкрив їх; одну хвилину, бачачи над собою небесне склепіння, я подумав, що перейшов тільки з нескінченно маленького в нескінченно велике яйце. Признаюся теж, що мене далеко не врадувало до нестями моє з'явлення на світ, хоча в першу хвилину я був певний, що все, що я бачу, належить до мене і що земля, певно, ніколи не мала іншої признаки, як носить мене і моє яйце. Простіть бідному Пінгвінові сю гордість, котрої він потім досить позбувся. Коли я догадався, до чого можуть служити очі, котрі у мене мались, себто, коли я уважно обдивився навкруги себе, то побачив, що сиджу в так званій, як я дізнавсь пізніше, розщелині скелі, недалеко від моря, – і один однісінький.

Отож, скелі і море, каміння і вода, безкрай виднокруг, незміренна просторинь і посеред того всього – я сам, як атом, – от що я побачив найперше.

Найбільш вразила мене величинь того, що я бачив, і я зараз же подумав: нащо світ такий великий?

2

Скільки раз з того часу доводилось мені, – та й ще скільки раз доведеться повторять (проказувати?) се питання, – перше, що прийшло мені в голову.

Та й справді, нащо світ такий великий?

Хіба ж маленький, зовсім маленький світик, де було б місце тільки для друзів і тих, котрі люблять один одного, хіба ж він не був би в сто раз краще сеї величезної безодні, де все губиться, де є місце не тільки для створіннів, ненавидячих одне одного, але для цілих племен, котрі б'ються між собою, грабують, забивають і навіть їдять один одного; для немилосердних, ворогуючих одна на одну пород, для різних бажаннів, незгодних між собою пристрастів, і що гірше всього, для звірів, котрі, після того, як вони дихали одним повітрям, бачили один місяць, одно сонце і одні зорі, мусять умирати найдурнішим способом, навіть не знаючи про існування один одного.

Питаю вас усіх, Пінгвінів, читаючих моє оповідання: Пінгвіни, друзі мої любі, хіба маленька земля, на котрій була б маленька гора, не дуже висока, укрита свіжим маленьким ліском з густим ярим зеленим листям, і прехорошими квітками, і добрими овочами, славою і гордістю гілля, на котрому вони ростуть, з дюжиною або двома прехороших кубелечків, заселених добрими, веселими та чепурними Птицями, що блищали б красою та здоров'ям, а не такими нещасними Пінгвінами, як ми з вами, – кубелечків, на дні котрих лежало б скільки яечок, котрі тепло та любо висиджували б; хіба така земля, питаю я вас, не була б до мислі всім і кожному? Хто, скажіть на милість, хто міг би повстати проти сеї маленької землі, сього маленького лісу, сих прехороших дерев, сих надзвичайних птиць, люблячих одна одну, зв'язаних між собою тісною дружбою – ну хто ж?

Вже, звісно, не я, пишучий сі щілки, – або, може, ви, читаючі їх? Але коли так, я, неважаючи ні на що, одказав би вам: “Ідіте ви к дідьку, ви мене одурили; ви навіть не Пінгвін; закрийте сю книжку, і посварімося”.

Але прости мене, друже чительнику, прости; звичай жити самотнім

зробив мене воркуном, навіть нечемним, я (забываюсь) і забуваю, що ніхто не смів (забываться) перед вами, можний чительнику!

Примітки

Джерело : *Лесь Українка*. Зібрання творів у 12 тт. – К. : Наукова думка, 1976. – Т. 7. – С. 497 – 499. Друкується вперше за автографом (ІЛШ, ф. 2, № 910).

Додаток 4

Неминуча
Моріс Метерлінк
(Драма в одній дії)
Переклад Лесі Українки

ДІЙОВІ ОСОБИ

Дід (сліпий).

Батько.

Дядько.

Три дочки.

Сестра милосердя.

Служниця.

Діється в новітні часи.

Доволі темна зала в старому замку. Двері праворуч, двері ліворуч і скриті двері в кутку. В глибині вікна з кольоровими шибамі, найбільше зеленої барви. Шкляні двері на терасу. В кутку великий фламандський дзитар. Лампа горить.

Три дочки. Ходіть сюди, діду, сядьте при лампі.

Дід. Мені здається, що тут не дуже ясно.

Батько. Чи підемо на терасу, чи зостанемось тут, в хаті?

Дядько. Чи не краще б зостатись тут? Цілий тиждень йшов дощ, і ночі тепер холодні та вогкі...

Старша дочка. Однак же тепер зоряно.

Дядько. То що? Зорі нічого не значать.

Дід. Краще зостатись тут – хто знає, що може статись?

Батько. Нема чого турбуватись більше. Тепер безпечно, вона вже врятована.

Дід. Я думаю, що вона нездорова.

Батько. Чого ви се говорите?

Дід. Я чув її голос.

Батько. Але ж лікарі запевняють, що ми можемо бути спокійними...

Дядько. Ви ж добре знаєте, що ваш дідусь любить нас даремно турбувати.

Дід. Я не бачу того що ви.

Дядько. То треба вірити тому, хто бачить. Вона мала дуже добрий вигляд по обіді. Тепер вона міцно спить, і ми не маємо чого труїти собі перший спокійний вечір, що нам доля дала... Я гадаю, що ми маємо право відпочити, навіть посміятись трохи сього вечора.

Батько. Справді, се перший раз, що я почуваюся дома межи своїх після сих її страшних пологів.

Дядько Вже як тільки хвороба ввійде до хати, то здається, немов хто чужий є в родині.

Батько. Але тоді теж видко, що поза родиною нема на кого надіятись.

Дядько. Правда ваша.

Дід. Чому се я сьогодні не міг одвідати бідної донечки?

Дядько. Ви знаєте, що лікар заборонив.

Дід. Я не знаю, що й думати.

Дядько. Зовсім нема чого вам турбуватись.

Дід (*показує на двері ліворуч*). Вона не може почути нас?

Батько. Ми не будемо надто голосно говорити, та й двері товсті, і сестра милосердя там при ній, вона нам скаже, коли здіймемо гомін.

Дід (*показує на двері праворуч*). Він нас не почує?

Батько. Ні-ні!

Дід. Він спить?

Батько. Так, я гадаю.

Дід. Слід би довідатись.

Дядько. Я б за нього більше боявся, ніж за вашу жінку, за того малого. Вже кілька тижнів, як він вродився, а ледве ворухиться. Досі й разу не крикнув, так наче з воску дитина.

Дід. Я думаю, що він буде глухий, а може, й німий... От що то значить споріднені шлюби...

Мовчання незгоди.

Батько. Я сливе лихий на нього за ті болі, що він завдав своїй мамі.

Дядько. Треба ж мати розум: що ж винна та бідна дитина? Він там сам в хаті?

Батько. Так, лікар не хоче, щоб він був при матері.

Дядько. Але мамка є при ньому?

Батько. Ні, вона пішла заснути на хвилинку, вона ж таки се заслужила за остатні доби. Урсуло, піди лиш поглянь, чи він спить.

Старша дочка. Добре, тату.

Всі три дочки встають і, держачись за руки, йдуть в хату праворуч.

Батько. В котрій годині має прибути наша сестра?

Дядько. Здається, так коло дев'ятої.

Батько. Вже дев'ята минула. Я хотів би, щоб вона прибула таки сього вечора. Жінка дуже бажає побачити її.

Дядько. Прибуде напевне. Чи се вона вперше має тут бути?

Батько. Вона ще ніколи не вступала до хати.

Дядько. їй тяжко вибратися з монастиря.

Батько. Вона прибуде сама?

Дядько. Ні, гадаю, певне, котра з черниць проведе її. їм же не вільно ходити самим.

Батько. Але ж вона ігуменя.

Дядько. Устав для всіх один.

Дід. Ви вже не турбуєтесь?

Дядько. А чого ж би мали турбуватись? Не треба про се говорити. Вже ж нема чого боятись.

Дід. Ваша сестра старша від вас?

Дядько. Вона в нас найстарша.

Дід. Я не знаю, що се зо мною, – я не спокійний. Я хтів би, щоб ваша сестра була вже тут.

Дядько. Вона буде, вона обіцяла.

Дід. Я хтів би, щоб сей вечір вже минув.

Три дівчини вертаються.

Батько. Снить він?

Старша дочка. Дуже міцно спить, татку.

Дядько. Що ж будемо робити, чекаючи?

Дід. Чого чекаючи?

Дядько. Сестри чекаючи.

Батько. Ти нічого не бачиш, Урсуло?

Старша дочка (*край вікна*). Ні, тату.

Батько. А на дорозі? Ти бачиш дорогу?

Старша дочка. Бачу, тату; місяць світить, мені видко дорогу аж ген до кипарисів.

Дід. І ти нікого не бачиш?

Старша дочка. Нікого, дідусю.

Дядько. Як там надворі?

Старша дочка. Дуже гарно; ви чуєте соловейків?

Дядько. Авжеж.

Старша дочка. Щось трохи вітрець по дорозі.

Дід. Трохи вітрець по дорозі?

Старша дочка. Еге ж, і дерева трошки затремтіли.

Дядько. Дивно, що сестри все немає.

Дід. Я вже не чую солов'їв.

Старша дочка. Здається, мов хтось увійшов у садок, діду.

Дід. Хто ж?

Старша дочка. Не знаю, не бачу нікого.

Дядько. Бо нікого й нема.

Старша дочка. Хтось мусить бути в садку, соловейки раптом замовкли.

Дядько. Однак же я не чую, щоб хто йшов.

Старша дочка. Певне, хтось іде понад ставком, бо лебеді сполохались.

Друга дочка. Всі риби на ставку раптом плюснули на дно.

Батько. Нікого не бачиш?

Старша дочка. Нікого, тату.

Батько. Адже ставок освічений місяцем.

Старша дочка. Так, я бачу, як лебеді сполохались.

Дядько. Я певен, що їх сестра сполохала. Вона, певне, ввійшла малою хвірткою.

Батько. Не розумію, чому ж собаки не брешуть...

Старша дочка. Я бачу собаку отам у будці. Лебеді пливуть на той бік!

Дядько. Сестри злякались. Погляну лишень. *(Кличе.)* Сестро! Сестро! Се ти? Нема нікого.

Старша дочка. Я певна, що хтось є в садку. Ось побачите.

Дядько. Але вона обізвалась би!

Дід. Чи солов'ї знов не щебечуть, Урсуло?

Старша дочка. Не чую більш ні одного нігде навколо.

Дядько. Тим часом і гомін стих.

Батько. Мертва тиша.

Дід. Певне, хтось чужий їх лякає, бо якби се хто свій, вони б не замовкли.

Старша дочка. Он там сидить соловейко на плакучій вербі. Полетів!..

Дядько. Чи вам оце тепер в голові ті соловейки?

Дід. Чи всі вікна одчинені, Урсуло?

Старша дочка. Шкляні двері одчинені, дідусю.

Дід. Здається, холод суне в хату.

Старша дочка. Трохи вітряно в садку, дідусю, і рожі облітають.

Батько. Ну, то зачини двері, Урсуло. Пізно вже.

Старша дочка. Добре, тату. Я не можу зачинити дверей.

Дві другі дочки. Ми не можемо зачинити.

Дід. Що ж там таке, дітоньки?

Дядько. Нащо то говорити таким непевним голосом? Я їм поможу.

Старша дочка. Ніяк не всилкуємось гаразд зачинити.

Дядько. Се вогкість. Натиснімо всі. Щось, певне, є в дверях.

Батько. Столяр завтра направить.

Дід. Хіба завтра столяр прийде?

Старша дочка. Авжеж, дідусю, він має роботу в льоху.

Дід. Буде тут грюкати в хаті!..

Старша дочка. Я скажу йому, щоб робив помалу.

Раптом чутно, як хтось клепає косу надворі.

Дід *(здригнувся)*. Ой!

Дядько. Урсуло, що се таке?

Старша дочка. Не знаю гаразд; думаю, що то садівничий. Щось недобачаю, він у затінку, під будинком.

Батько. То садівничий косити збирається.

Дядько. Вночі косити?

Батько. Адже завтра неділя. Так. Я завважив, що трава дуже висока навколо дому.

Дід. Мені здається, що коса занадто свище...

Батько. Він косить біля дому.

Дід. Ти його бачиш, Урсуло?

Старша дочка. Ні, діду, він у темряві.

Дід. Я боюся, коли б він дочки не збудив.

Дядько. Нам його ледве чутно.

Дід. А мені так, якби він у хаті косив.

Дядько. Хвора його не почує, не бійтесь!

Батько. Здається, лампа щось не добре горить сього вечора.

Дядько. Треба долити.

Батько. Я бачив, як доливали рано. Вона тьмяно горить, відколи вікно зачинили.

Дядько. Я гадаю, скло запотіло.

Батько. Зараз горітиме ліпше.

Старша дочка. Дід заснув. Він три ночі не спав.

Батько. Мав багато турботи.

Дядько. Турбується без міри. Часом просто нічим його не вмовиш, і слухати нічого не хоче.

Батько. Можна йому вибачити при його старощах.

Дядько. Хто зна, які ми будемо в його літа.

Батько. Він має вже років з вісімдесят.

Дядько. Ну, то вже має право бути диваком.

Батько. Всі сліпці такі.

Дядько. Вени занадто думають.

Батько. Мають багато зайвого часу.

Дядько. Бо не мають чого іншого робити.

Батько. До того ж не мають жадної розривки.

Дядько. Се мусить бути страшенно!

Батько. Здається, і до того можна звикнути.

Дядько. Я собі того не можу здумати.

Батько. Та звісно, вони нещасливі люди.

Дядько. Не знати, де сидиш, не знати, куди йдеш, не знати, звідки приходиш, не одрізняти полудня від півночі, літа від зими... і завжди ся темрява, ся темрява... Я б волів не жити... Чи се вже так-таки й не вигоїться?

Батько. Здається, що так.

Дядько. Але ж він не безпросвітно сліпий?

Батько. Він одрізняє дуже ясне світло.

Дядько. Бережімо наші оченьки.

Батько. Часами він має дивні думки.

Дядько. Часами він не дуже приємний.

Батько. Він говорить все чисто, що думає.

Дядько. Але давніш він не був таким?

Батько. Де ж там! Колись він був собі тьмуций, як от і ми, і не говорив нічого незвичайного. Правда, що Урсула його призводить де того, вона відповідає йому на всі питання...

Дядько. Краще б не відповідала, бо то для нього лиха послуга.

Б'є десята година.

Дід (прокидаючись). Чи я обернений до шкляних дверей?

Старша дочка. Добре проспалась, дідусю?

Дід. Чи я обернений до шкляних дверей?

Старша дочка. Так, дідусю.

Дід. Нема нікого біля шкляних дверей?

Старша дочка. Але ж, дідусю, я нікого не бачу.

Дід. Мені здавалось, що там жде хтось. Ніхто не приходив, Урсуло?

Старша дочка. Ніхто, дідусю.

Дід *(до дядька і батька).* Сестри не було?

Дядько. Вже пізно; вона вже не прибуде; не гаразд вона се робить.

Батько. Вона починав турбувати мене.

Чутно гомін, мов хтось іде до хати.

Дядько. Вона тут. Ви чули?

Батько. Так, хтось увійшов долом.

Дядько. Напевне, то сестра. Я пізнав її ходу.

Дід. Я чув, як хтось поволі йшов.

Батько. Вона ввійшла дуже поволі.

Дядько. Вона знає, що в хаті хворі.

Дід. Я вже більш нічого не чую.

Дядько. Вона зараз прийде сюди, ш скажуть, що ми тут.

Батько. Я радий, що вона прибула.

Дядько. Я був певен, що вона таки тепер буде.

Дід. Щось вона забарилась там долі

Дядько. Однак се напевне вона.

Батько. Ми більше нікого не сподіваємось.

Дід. Я чую гомін долі.

Батько. Я закличу служницю; хоч знатимем щось певного. *(Дзвонить.)*

Дід. Я чую гомін на сходах.

Батько. Се йде служниця.

Дід. Здається, вона не сама.

Батько. Вона йде помалу...

Дід. Я чую ходу вашої сестри!

Батько. А я чую тільки служниці ходу.

Дід. Се ваша сестра, се вона!

Хтось стукається в двері.

Дядько. Вона стукає в скриті двері.

Батько. Я сам їй одчиню, бо сі малі двері страх риплять; їх тільки тоді одчиняють, коли хотять увійти в хату, щоб ніхто не бачив. *(Одхиляє двері; служниця не ввіходить, а стоїть у дверях.)* Де ви?

Служниця. Тут, пане.

Дід. Се ваша сестра на порозі?

Дядько. Я бачу тільки служницю.

Батько. Тут тільки служниця. *(До служниці.)* Хто прийшов до нас?

Служниця. Хто мав прийти, пане?

Батько. Авжеж, хтось тільки що прийшов?

Служниця. Ніхто не приходив, пане.

Дід. Хто се так зітхає?

Дядько. То служниця, вона задихалась.

Дід. Вона плаче?

Дядько. Де ж там! І чого б вона плакала? *(До служниці.)* Так ніхто не приходив от тільки що?

Служниця. Але ж ні, пане.

Батько. Але ж ми чули, як одчиняли двері.

Служниця. Се я зачиняла двері, пане.

Батько. То вони були одчинені?

Служниця. Так, пане.

Батько. Чого ж вони були одчинені в таку пору?

Служниця. Не знаю, пане, я їх зачинила.

Батько. Коли так, то хто ж їх одчинив?

Служниця. Не знаю, пане, певне, хтось виходив після мене, пане.

Батько. Треба уважати. Але не кидайте дверима, ви знаєте, що вони грімкі.

Служниця. Та я, пане, не чіпаю дверей!

Батько. Як же ні? Ви беретесь за двері, мов хочете увійти в хату.

Служниця. Але ж, пане, я стою на три кроки від дверей.

Батько. Говоріть трохи тихше.

Дід. Чи хто згасив світло?

Старша дочка. Та ні, дідусю.

Дід. Мені здається, що раптом стало чорно.

Батько *(до служниці)*. Ідіть собі, тільки не робіть галасу на сходах.

Служниця. Я й так не робила галасу.

Батько. А я вам кажу, що робили. Ідіть тихенько; ви збудите пані. А як хто прийде, кажіть, що нас нема дома.

Дядько. Так, кажіть, що нас нема дома.

Дід *(здригнувся)*. Не слід було сього казати!

Батько. Хіба що приїде сестра або лікар.

Дядько. В котрій годині приїде лікар?

Батько. До півночі не приїде.

Зачиняються двері. Чутно, як б'є одинадцята.

Дід. Вона ввійшла?

Батько. Хто?

Дід. Служниця.

Батько. Та ні, вона пішла.

Дід. Я думав, що вона сіла до стола.

Дядько. Служниця?

Дід. Так.

Дядько. Ще тільки сього бракувало!

Дід. Ніхто не входив до хати?

Батько. Та не входив ніхто.

Дід. А сестри вашої нема?

Дядько. Сестра не приходила.

Дід. Ви мене дурите!

Дядько. Ми вас дуримо?

Дід. Урсуло, скажи мені правду, на бога святого!

Старша дочка. Дідусю, дідусю! Що вам такого?

Дід. Щось тут сталося! Я певний, що моїй донечці погіршало!..

Дядько. Чи вам приснилось?

Дід. Ви не хочете мені сказати!.. Я бачу добре, що сталося щось.

Дядько. Коли так, то ви більше бачите, ніж ми.

Дід. Урсуло, скажи правду!

Старша дочка. Та вам же правду кажуть, дідусю.

Дід. В тебе не такий голос, як завжди!

Батько. Бо ви її лякаєте.

Дід. І ваш голос змінився, і ваш!

Батько. Та схаменіться!

Батько і дядько показують один одному на митах, що дід либонь стратив розум.

Дід. Я чую, що вам страшно.

Батько. Та чого б нам було страшне?

Дід. Нащо ви хочете одурити мене?

Дядько. Та кому там хочеться вас дурити?

Дід. Нащо ви згасили світло?

Дядько. Ніхто його не гасив, так саме видно, як і перше.

Старша дочка. Здається, лампа трешкв пригасла.

Батько. Мені так само видне, як і завжди.

Дід. У мене немов жорна на очах. Діти, скажіть мені, що тут робиться?

Скажіть на Бога, ви ж видющі! Тільки я тут у вічній темряві! Я не знаю, хто се сів біля мене! Я не знаю, що тут робиться за два кроки від мене!.. Що се ви там нишком говорили тільки що?

Батько, Ніхто нічого не говорив нишком.

Дід. Ви нишком говорили коло дверей.

Батько. Ви чули все, що я казав.

Дід. Ви когось увели в хату?

Батько. Та я ж вам кажу, що ніхто не приходив!

Дід. Чи то сестра, чи панотець? Нема чого намагатись одурити мене.

Урсуло, хто прийшов?

Старша дочка. Нікого не було, дідусю.

Дід. Не пробуйте одурити мене, я все знаю. Скільки нас тут?

Старша дочка. Нас шестеро коло стола, дідусю.

Дід. Ви всі коло стола?

Старша дочка. Всі, дідусю.

Дід. Ви тут, Павле?

Батько. Тут.

Дід. Ви тут, Олів'є?

Дядько. Та вже ж, та вже ж, тут я, на своєму місці. Чи ви жартуєте, чи що?

Дід. Ти тут, Женев'єво?

Одна з дочок. Тут, дідусю.

Дід. Ти тут, Гертрудо?

Друга дочка. Тут, дідусю.

Дід. Ти тут, Урсуло?

Старша дочка. Тут, дідусю, коло вас.

Дід. А хто ж там сидить?

Старша дочка. Де, дідусю? Нема ж нікого.

Дід. Тут, тут, посеред нас.

Старша дочка. Та нема ж нікогісінько, дідусю.

Батько. Сказано ж вам, нема нікого!

Дід. Але ж се ви тільки не бачите!

Дядько. Що се ви, на сміх?

Дід. Мані же до смішків, вірте мені!

Дядько. Ну, то й ви ж вірте видющим.

Дід (нерішуче). Я думав, що хтось тут є... Я, певне, довго не житиму...

Дядько. Ну, і нащо б ми вас мали дурити? Навіщо б вам те здалось?

Батько. Однаково ж прийшлося би потім вам правду сказати.

Дядько. Нащо нам одно одного дурити?

Батько. Од вас би довго неправда не сховалась.

Дід. Я хтів би вже додому.

Батька. Але ж ви дома!

Дядько. Хіба ж ми не дома?

Батько. Хіба ви в чужих?

Дядько. Ви сьогодні чудні!

Дід. Се ви чудні, здається мені.

Батько. Чого вам бракує?

Дід. Я не знаю, чого!

Старша дочка. Дідусю, дідусю, чого вам треба, дідусю?

Дід. Додайте мані ваші руки, донечки.

Три дочки. Ось наші руки, дідусю.

Дід. Чого ви всі тремтите, всі три, чого, донечки?

Старша дочка. Ми не тремтимо, дідусю.

Дід. Я думаю, що ви всі три поблідли.

Старша дочка. Вже пізно, дідусю, ми потомлені.

Батько. Вам слід би лягти спати, і дідусь краще б трохи спочив.

Дід. Я не зможу спати сеї ночі!

Дядько. Пождім лікаря.

Дід. Приготуйте мене, щоб я міг вислухати правду.

Дядько. Та лема жодної правди!

Дід. Ну, то я не знаю, що ж є!

Дядько. Я вам кажу, що нема нікогісінько.

Дід. Я хтів би побачити свою донечку.

Батько. Ви знаєте сама, що се неможливо; її не можна будити без потреби.

Дядько. Побачите завтра.

Дід. Нічого же чутно з її хати.

Дядько. Я б турбувався, якби було щось чутно.

Дід. Я вже так давно не бачив своєї доні!.. Вчора я взяв її за руки, але я не бачив її!.. Я не знаю, що з нею робиться!.. Я вже не знаю, яка вона... Я не знаю обличчя її... Вона, певне, змінилась за сі тижні... Я чув під руками, що в неї щоки схудли... Тільки темрява межи нею і мною та ви всі!.. Я не можу більш так жити... се не життя! Ви всі тут дивитесь на мої мертві очі, і ніхто не змилюється надо мною!.. Я не знаю, що зо мною... мені ніколи не кажуть того, що треба сказати... і все таке страшне, коли подумати... Та чому ж ви не говорите?

Дядько. Що ж ми маємо говорити, коли ви не хочете нам вірити?

Дід. Ви боїтесь, коли б не зрадити себе!

Батько. Але ж майте розум, нарешті!

Дід. Од мене тут вже давно щось ховають!.. Щось в хаті сталося... Але я починаю розуміти... Надто вже довго дурили мене!.. Отже, ви думаєте, що я ніколи нічого не довідаюсь? Часами я буваю менше сліпий, ніж ви, знаєте?.. Хіба я не чую, як ви шепочетесь по цілих днях, так мов у хаті вішалник є? Я не смію сказати того, що я тепер знаю... Я довідаюсь правди! Я пожду, поки ви сами скажете мені правду, але я давно її знаю без вас! А тепер я чую, що ви всі бліді як смерть!

Три дочки. Діду, дідусю! Що вам такого, дідусю?

Дід. Я не про вас говорю, дітоньки, ні, я не про вас говорю... Я знаю, що ви б мені правду сказали, якби їх не було коло вас!.. А врешті, я певен, що вони і вас дурять... Ось побачите, дітоньки, ось побачите!.. Хіба я не чув, як ви всі три оце ридали?

Батько. А може, справді, чи не погіршало жінці?

Дід. Не кваптесь одурити мене! Тепер вже пізно, я знаю правду ліпше од вас.

Дядько. Але ж ми не сліпі, нарешті!

Батько. Хочете піти в хату до вашої дочки? Тут якийсь непорозуміння, якась помилка, час їх роз'яснити. Що ж, підете?

Дід (*раптом несміло*). Ні-ні, не тепер... ще ні...

Дядько. От бачите, які ви нерозумні.

Дід. Ніхто не знає, скільки чоловік в своєму житті промовчить!.. Хто се загомонів?

Старша дочка. Се лампа тріпотить, дідусю.

Дід. Здається, вона дуже неспокійна... дуже неспокійна...

Старша дочка. Се на неї холодний вітер віє...

Дядько. Звідки ж холодний вітер? Вікна зачинені.

Старша дочка. Здається, вона гасне.

Батько. Вигоріла.

Старша дочка. Зовсім гасне.

Батько. Не можна так у темряві сидіти.

Дядько. Чому ні?.. Я вже до того звик.

Батько. В жінчиній хаті є світло.

Дядько. Зараз його візьмемо, ось нехай як лікар прийде.

Батько. Воно, правду кажучи, видно; надворі ясно.

Дід. Хіба ясно надворі?

Батько. Ясніше, ніж тут.

Дядько. А я собі люблю отак розмовляти в потемках.

Батько. Я теж.

Дід. Мені здається, що дзигар занадто цокає.

Старша дочка. Бо ніхто не говорить, дідусю.

Дід. Чого ж ви мовчите?

Дядько. А що ж ми маємо говорити, по-вашому? Ви глузуєте собі з нас!

Дід. Чи воно дуже темно в хаті?

Дядько. Та не дуже й видно.

Мовчання.

Дід. Мені щось недобре, Урсуло; одчини трохи вікно. Батько. Справді, доню, одчини трохи вікно; оце вже й мені бракує повітря.

Старша дочка одчиняє вікно.

Дядько. Я так думаю, що ми всі надто вже довго сиділи замкнені.

Дід. Чи вікно одчинене?

Старша дочка. Авжеж, дідусю, одчинене настежи.

Дід. Не сказав би, що відчинене; не чутно нічогісінько знадвору.

Батько. Надзвичайна тиша.

Старша дочка. Тихий ангол пролетів.

Дядько. От за се не люблю села.

Дід. Я б хотів, щоб хоч загомонило що. Котора година, Урсуло?

Старша дочка. Хутко північ, дідусю.

Тут дядько починає ходити з кутка в куток по хаті.

Дід. Хто се ходить коло вас?

Дядько. Се я, се я, *те* бійтесь. Мені хочеться трохи розійтись.

Мовчання.

Та вже хіба сяду – не видно ходити.

Мовчання.

Дід. Я хотів би десь інде бути!

Старша дочка. Куди ж би ви хтіли йти, дідусю?

Дід. Не знаю, куди, – в іншу жату; куди-небудь! Все одно, куди!

Батько. Куди ж ми підемо?

Дядько. Вже пізно, щоб іти.

Мовчання. Всі посідали нерухомо навколо стола.

Дід. Що се я чую, Урсуло?

Старша дочка. Нічого, дідусю, то листя спадає; так, то листя спадає на терасу.

Дід. Зачини вікно, Урсуло.

Старша дочка. Добре, дідусю. (*Зачиняє вікно і вертається.*)

Дід. Мені холодно.

Мовчання. Три сестри обіймаються.

Що се я чую тепер?

Батько. То три сестриці поцілувались.

Дядько. Здається, вони дуже бліді сьогодні.

Мовчання.

Дід. Що я чую тепер, Урсуло?

Старша дочка. Нічого, дідусю, то я склала руки.

Мовчання.

Дід. Що я чую ще?

Старша дочка. Не знаю, дідусю... То, може, мої сестри тремтять.

Дід. Я теж боюся, дітоньки.

Тут місячний промінь падає крізь шибу і розсипав кілька дивних плям по хаті. Північ б'є, і за останнім гуком здається декому, немов хтось підвівся дуже раптово.

Дід (здрігнувся від якого особливого жаху). Хто се встав?

Дядько. Ніхто не вставав!

Батько. Я не вставав.

Три дочки. Ні я! – Ні я! – Ні я!

Дід. Але хтось таки встав від стола.

Дядько. Світла!

Раптом чутно крик жаху праворуч, з дитячої хати; і сей крик чутно аж до кінця сцени з різними градаціями жаху.

Батько. Слухайте! Дитина!

Дядько. Воно ще ніколи не плакало!

Батько. Ходім подивімось!

Дядько. Світла, світла!

В сю хвилину чутно раптову біганину, приглушені кроки в хаті ліворуч. Потім мертва, тиша. Всі прислухаються з німим жахом, врешті одчиняються помалу двері з тієї хати, де хвора, і світло вривається до зали з дверей. На порозі з'являється сестра милосердя в чорних шатах, склоняється, хрестячись, даючи тим звістку, ще жінка вже вмерла. Вони розуміють се і по хвилі вагання та жаху йдуть мовчки в хату до померлої, тим часом дядько затримується на порозі і ввічливо відступає набік, щоб дати дорогу трьом дівчатам. Сліпий; зоставшись сам, встає і метушиться; хапаючись руками за стіл у темряві.

Дід. Куди, ви йдете? Куди ви йдете? Вони мене покинули самого!

Завіса.

Примітки:

“Неминуча” = “Нерохана” (“L’Intruse”). М. Maeterlinck, 1890; Л. Українка, 1900. Джерело: Л. Українка. Зібрання творів у 12 томах. Том 6. К.: Наукова думка, 1977. – С. 221 – 236

Додаток 5

Ух! волки!

Жорж д'Еспардес

Много говориться об інтересе французів к руской литературе и жизни. Действительно, французы не только переводят произведения русской литературы, но и сами пишут повести и рассказы из русской жизни. Но какво

в большинстве случаев это знакомство с русской жизнью – о том можно судить по предлагаемому рассказу из русской жизни, принадлежащему перу французского литератора Жоржа д'Эспардеса и напечатанному в парижском журнале "Echo de la semaine". В рассказе этом так много забавного, вытекающего из самых странных понятий автора о русской жизни, что все повествование обращается для нас, русских, из драматического в комическое. Нельзя сказать, чтобы автор вовсе ничего не знал о России, о жизни русского народа, – он кое-что слышал, знает даже кое-какие русские слова, которые помещает даже без перевода (le moujik, la baba, le pomeschtchik, la bagunia, la chuba, les onoutchis, la plissowaia), но это знание переплетается у автора с самыми грубыми промахами, делающими рассказ смешным. Достаточно указать, что приводимое в подлиннике слово plissowaia автор поясняет – chant d'exil et de pauvreté. Все остальное читатель увидит из перевода, который должен был отразить все странности содержания и стиля подлинника.

Примечание переводчика.

(перевод Л.Украинки)

Мужичок Стацевско с трудом поднимается. Утро. Голуби, воркуя, порхают по светлой крыше из маисовой соломы. Лошади, стоя у яслей, фыркают от нетерпения. Мужик одевается, натягивает лезгинские панталоны, оборачивает ноги накрест онучами – четырьмя красными шерстяными полосами – и наконец надевает шубу, славную шубу, очень длинную и очень теплую, которая стоила два рубля и годовой сбор меда. Баба Кивкин, его жена перед богом, спит, растянувшись на печке. Он бьет ее пальцем по носу, щекочет по лицу от правой щеки к левой. Он ее будит и говорит:

– Я еду к тестю, в город, купить то, что ты мне приказала: кобыльего молока два меха, флейту еще тоном повыше, чем у брата Серкова, и жирную овцу, которую ты зажаришь к заговенам.

И мужичок, как добрый муж, играет со своей женой. Он тихонько похлопывает по лбу, потом по ноздрям и по шее.

Он говорит ей:

– Я возьму с собой Попова, нашего сынка. Воздух свеж. Это расшевелит Попова! Это его расшевелит!

И мужик принялся шумно хохотать.

Мужик – честный человек. Он занимается сапожным ремеслом. Он ходит в церковь, никогда не ругается. Крестится, когда встречает похоронную процессию, молится каждый вечер и знает, что если его рука взнуздывает лошадь, то ему помогает бог.

Он будит своего сына. Попов протирает глаза кулаками, даже плачет, не зная, чего от него хотят, но мужик возвышает голос и говорит:

– Я еду в город купить кобыльего молока, флейту и овцу. Кто хочет со мной?

– Я! – кричит Попов.

Отец берет сына; сажает его к себе на плечо и идет в конюшню. Потом он закладывает свою телегу с тонкими осями, с высокими колесами, пристегивает

лошадей к кожаному дышлу...

Заря; свежий лиловый рассвет разливается над деревней.

И Стацевско и Попов уже в телеге, они хорошо уселись, хорошо закутались. Мужик погоняет лошадей ударом кулака и кричит бабе:

– Я привезу тебе сегодня вечером молока, флейту и овцу!

* * *

Они уехали со двора. Баба тревожится, глядя, как они исчезают вдаль:

– Как бы снег не застал их в пути, как бы Попову не было холодно! если бы лошади быстро бежали!..

Она возвращается в дом молча, зажигает свечу перед иконой, стает на колени и поет молитву.

“Бог защитит того, кто живет в страхе божьем. Дыхание творца – божественная лампада, которая освещает все, что есть нечистого в сердце человека. Мы должны приготовить свою душу, он же направит язык наш. Будем следовать закону!”

Отец и сын все это время проезжают поля, долины, равнины.

Попов задает вопросы мужику.

Попову восемь лет, но он уже мудрец.

– Отец, зачем кобылье молоко?

– Для бабы, если она заболит.

– Отец, зачем овца?

– К заговенам: семье надо хорошо поесть.

– Отец, зачем флейта?

– Для пчел. Пчелы, как и простые люди, любят музыку.

И Попов доволен. Он любознателен и вдумчив. В его голове, окруженной ореолом тонких развевающихся волос, проходят важные мысли, и эти мысли радостные: при них дитя улыбается.

– Я буду пить кобылье молоко, я буду сосать мозг из костей овцы, я буду играть на флейте!

Мужик погоняет своих вороных лошадей:

– Ну, батенька! пошел, голубчик!

И вороные кони словно летят над землей. Они оставляют за собой дороги, рвы, обрывы, реки, большие живые изгороди. И вдруг надвигается степь – как море...

Они едут тогда еще быстрее, но ровною рысью. Ничто не будет задерживать осей – ни колеи, ни камни. Лиловая заря восходит, солнце появляется. Попов бьет в ладоши:

– Как хорошо, день!

И, чтобы позабавить ребенка, мужик напевает плясовую, песнь изгнания и бедности, песнь иронии народной:

Как от северного полюса до южного

Да ни в чем-то нам удачи нет!

А полиция наша – и не двинется!

Наш помещик зло поглядывает.

Ай, ай, тра-ра-рай, ай!

Ох, пречистая, как он зло глядит!

– О ком ты поешь? – спрашивает удивленный Попов.

– О господах, хозяевах полей.

– Полей?

– Да, земли.

Попов не понимает. Он спрашивает:

– А разве у земли есть хозяева?

Мужик одним ударом кнута погоняет лошадей. Он кричит на них яростным голосом:

– Ксс! ксс! чертенята! И обращается к сыну:

– Бедный только умоляет, богатый отвечает только жестокими словами.

– А мы, отец, богаты мы или бедны?..

– Посередине между тем и другим, – сказал мужик просто.

* * *

Полдень! они въезжают в большой город. Тесть очень обрадован. Он дает им кубок чаю, предлагает пироги, пулярку, дает мужику дагестанскую трубку, а Попову фарфорового казака, который высовывает язык. Тесть осведомляется, хорошо ли идет торг башмаками, много ли меду и как здоровье бабы?

Наконец мужик говорит:

– Я приехал за двумя мехами кобыльего молока, ты мне дашь от твоей кобылы.

– Вот они.

– Потом за жирной овцой.

– Сегодня утром я продал последнюю.

– Потом за звонкой флейтой.

– У меня их три, выбирай.

Мужик свистит во все три флейты и берет ту, которая резче всех, потом все идут гулять вместе. Они смотрят на хорошеньких барынь, развалившихся на подушках в своих возках, смотрят на красивые лавки, на людей, разговаривающих по-французски на улицах, и, насмотревшись на все это, мужик решает:

– Пора уже, надо ехать.

И вот отец и сын едут опять по полям, долинам, равнинам, и опять, как и утром, Попов расспрашивает мужика:

– Отец, есть у тебя флейта?

– Да.

– А пчелы любят музыку?

– Как простые люди, – повторяет Стацевско. И он дергает вожжи.

– Пошел, батенька! пошел, голубчик!

Воронье кони словно летят над землей. Они оставляют за собой дороги, рвы, обрывы, реки, большие живые изгороди. И вдруг надвигается степь – как море... Они едут еще быстрее, – ничто не задержит осей – ни колеи, ни камни. Ясный вечер восходит над полем, луна появляется, Попов бьет в ладоши.

– Как хорошо! ночь!

Мужик напеває плясовую:

Как от северного полюса до южного,
Да ни в чем-то нам удачи нет!

– Как красиво – черно! – кричит Попов, довольный, что подвигается в невидимое пространство.

Вот уже два часа, как они несутся в галоп. Месяц светит. Пот на лошадях дымится при лунном свете. Они все мчатся. Восемь подков сливаются в одно сверкание!

– Ксс! ксс! пасхальный барашек! Ксс! ксс! горлинка моей крыши! – кричит мужик своим лошадям.

Но вот внизу у колеса зажигаются две белые точки. Мужик Стацевско чувствует, как легкая дрожь пробегает у него по бокам. Но он храбрее пандура [пандуры – неустрашимая гвардия венгерских королей], сильнее бомбардира; он хлестнул волка кнутом по глазам, волк перебегает с правой стороны на левую, и в то время, как мужик бьет его еще раз кнутом, другие белые точки зажигаются направо и вот уже два волка бегут за телегой. Они прыгают и молча смотрят на мужика...

Стацевско наконец чувствует страх. Он смотрит на бесконечную темную равнину и, опуская взор, видит не четыре, а тридцать золотых точек, прыгающих вокруг него!

– Го, го, го! голубчик! батенька! скорей! скорей!.. И подгоняемые лошади поднимают копыта, вытягивают шеи, фыркают. Они так бегут, что кажутся вдвое длиннее.

– Го, го, го! Рай, ра, рай! – рычит Стацевско.

Мужик правит стоя, сильно натянувши вожжи, шапка у него на затылке, глаза широко открыты, смотрят прямо во тьму. Но за [ними] уж мчится целая толпа волков. Слышно дыхание, слышно, как скребут землю когти, будто бежит стадо.

– Го! ай! ра! рай! голубчик! батенька! бегите скорей! И телега летит, мчится, как тень. Стацевско стоит, как ящик, мрачный почтовый возница с пламенными глазами. Ему страшно... Ему кажется, что вот-вот волки бросятся на него, схватят его за одежду, вонзятся в руки, прыгнут на лошадей, перервут вожжи, разорвут сына. А Попов смеется, он ничего не понимает! По временам он поигрывает на флейте и смотрит на звезды.

– Гу! го! рай, рай! го! гу!..

Бедный Стацевско! он думает о бабе, о прекрасной белокурой бабе, которая ждет у печки или перед [нрзб.] с ячменным жемчужным супом, kloкочущим в горшке, он думает, что он расскажет ей о своем путешествии.

Между тем толпа волков все увеличивается, – еще и еще волки; остервененные, сбегаются они сотнями, не воют, ждут, пока лошадь упадет! Ветер забивает в открытый рот мужика. О, как ужасен каждый глоток этого острого ледяного воздуха!

– Хлоп! хлоп! – Гу! го! рай! го! гу! – Хлоп! хлоп! Волк вскакивает на сиденье и хватает мужика за башмак. Стацевско испускает крик, схватывает зверя за ноздри, отталкивает его кулаком, но страшная внутренняя боль

сжимает мужика. Он прыгает на спину лошади и рыдает над ушами своих верных животных:

– Скорей, барашек, скорей, голубчик! ради Попова!

– Ради Христа! – закричал вдруг Стацевско. Волк вскарабкался на сиденье; тогда Стацевско бросается с лошади опять в повозку, прячется на дне ее, подымает фартук и смотрит...

Их уже тысяча, три тысячи, семь тысяч, десять тысяч... Это черный океан, искрящийся звездами, – словно адское небо отражается в степи!

А мужик все кричит: – Го! рай, рррай, ра, рай! го!

Но он уже не надеется, он выбился из сил! Попов выпустил флейту, милую флейту, которую так любят пчелы.

– Попов! Попов! – зарыдал вдруг мужик с криком и с жестами обезумевшего.

– Что, отец? – лепечет мужик.

– Попов! Попов! – плачет мужик.

– Ах, отец, что же ты говоришь?

– Попов, Попов! ты видишь волков?

– Да, отец, да!

– Они нас съедят!

– Нет, отец! если пчелы любят музыку, то волки...

Но Попов не кончил! Мужик сжимает горло своему ребенку, изрыгает богохульство, хватая мальчика за голову, за золотые волосы и кричит во тьме: “Рай, рай, рай!” И широким отчаянным размахом он бросает Попова волкам!

Тогда черная толпа останавливается... она останавливается, чтобы разделить ребенка, а повозка продолжает путь...

Вот она проезжает степь. Вот лошади замедляют бег, въезжают в аул с потухшими огнями, баба, прекрасная, белокурая баба, ждет на пороге:

– Ну, Стаць, дорогой мой Стаць, хорошо ли ты съездил? Не холодно ли было Попову? Хорошо ли бежали лошади?

Но мужик не отвечает. Он играет на флейте и хохочет. Он помешался.

Примітки

Джерело : *Леся Українка*. Зібрання творів у 12 тт. – К. : Наукова думка, 1976. – т. 7. – С. 500 – 506. Друкується вперше за чистовим недатованим автографом (ІЛШ, ф. 2, № 907). Датується переклад орієнтовно початком 1900-х років.

Додаток 6

Публіцистика

La voix d'une prisonnieri russi

Petite poème en prose, dédiée aux poètes et artistes qui ont eu l'honneur de saluer le couple Impérial Russe à Versailles

Grands noms et grandes voix! De leur bruit sonore l'univers retentit!.. Certes, la faible voix d'une esclave qui chante n'aura pas la gloire d'attirer l'attention de ces grands demi-dieux à la tête couronnée de lauriers et de roses. Mais nous autres, pauvres poètes des cachots, nous sommes habitués aux chants sans échos, aux prières

inémaucées, aux malédictions vaines, aux larmes inconsolées, aux gémissements sourds. On peut tout comprimer hors la voix de l'âme, elle se fera entendre dans un désert sauvage si ce n'est dans la foule ou devant les rois. Et le front qui n'a jamais connu de lauriers n'en est pas moins fier, n'en est pas moins pur, il n'a pas besoin de lauriers pour cacher quelque opprobre. Et la voix qui n'a jamais éveillé l'écho d'or n'en est pas moins libre, n'en est pas moins sincère, elle n'a pas besoin de célèbres interprètes pour se faire bien comprendre.

Or, laissez nous chanter, le chant est notre seul bien, on peut tout comprimer hors la voix de l'âme.

Honte à la lyre hypocrite dont les cordes flatteuses remplissaient d'arpèges les salons des Versailles! Honte aux incantations de la nymphe perfide qui du chaos des siècles évoquait les ténèbres! Honte aux libres poètes qui devant l'étranger font sonner les anneaux de leur chaînes librement mises! L'esclavage est ignoble d'autant plus qu'il est libre. Honte à vous, comédiens, qui des lèvres sacrilèges prononciez le grand nom de Molière qui jadis de son rire mordant rongait l'affreux colosse érigé pour la France par le feu Roi-Soleil. Le fantôme de ce Roi, si pâle à la veille, a rougi de joie à l'accent de vos chants dans la ville de Paris, cette ville régicide dont chaque pierre dit: à bas la tyrannie! Malheur aux vieilles villes dont les pierres moisis, les lanternes rouillées et les places étroites sont de grands orateurs et ne savent pas se taire...

Bons Français, emmenez notre roi plus loin de cette ville des spectres, à Chalons, Trianon, n'importe où, mais plus loin, parce qu'ici dans les chambres d'Antoinette et de Louis, les mauvais cauchemars peuvent troubler son repos après tant de triomphe, après tant de victimes qui jonchaient le chemin de son char de César qui passait sur les morts. Est-ce en vain qu'après votre alarmante "Marseillaise" on chantait le refrain d'une suprême angoisse: "Dieu, sauvez le roi !"

Bâissez bien le pont pour joindre les peuples, qu'il ne soie pas moins solide que ces vieux ponts royaux à Paris, à Moscou. Seux-là ont bien soutenu la danse effrénée de la foule déchainée animée par la haine, éclairée d'incendie. Ayez soin que votre pont ne s'écroule pas bien vite pendant un de ces fours de grands bals populaires, guerres ou révolutions, ces brillantes mascarades!

Grands poètes, grands artistes! quel sera votre beau masque couvrant vos faces célèbres pendant ces grandes fêtes? Quel sera la costume, de quel siècle, de quel style, qui fera votre gloire dans ces "folles journées"? Quant à nous, si obscures, inconnus maintenant que les grands de ce monde ne daignent pas nous voir, nous irons tous sans masque dans ces jours effrayants, car les masques de fer ne peuvent pas être changées en velours hypocrites.

Savez-vous, grands confrères, qu'est ce que la misère? La misère d'un pays que vous nommez si grand? C'est votre mot favori, ce pauvre mot "de grandeur", le goût de grandiose est inné aux Français. Oui, la Russie est grande, un Russe peut être exilé même aux confins du monde sans être expatrié. Oui, la Russie est grande, la famine, l'ignorance, le vol, l'hypocrisie, la tyrannie sans bornes, et toutes ces grandes misères énormes, grandioses, colossales. Nos rois ont dépassé les rois égyptiens dans le goût du massif, leurs pyramides sont hautes et bien solides, votre Bastille n'était rien auprès d'elles! Venez donc, grands poètes, grands artistes, contempler la

grandeur des nos fortes Bastilles, descendez des estrades, ôter vos cotturnes et venez explorer notre belle prison. N'ayez pas peur, confrères, la prison des poètes qui aiment la liberté, la patrie et le peuple n'est pas si étroite comme les autres cachots, elle est vaste et célèbre son nom est la Russie! Le poète y peut vivre et même en sûreté, seulement privé de nom ou bien privé de tout.

Vivez en paix, confrères, ornés de vos grands noms! Et toi, Muse française, pardonne à la chanteuse, esclave privée de nom! Je t'ai moins profanée dans ma prose indigente que tes libres amis dans leurs beaux vers dorés!

La prisonnière

Голос однієї російської ув'язненої

Маленька поема в прозі, присвячена поетам і артистам, що мали честь привітати імператорське російське подружжя у Версалі

Великі імена і гучні голоси! їхня слава лунає цілим світом!.. Зрозуміло, слабенький спів однієї невольниці не матиме змоги привернути увагу цих величних півбогів, увінчаних лавровими та трояндовими вінками. Але ми не такі, бідні ув'язнені поети, ми призвичаїлися до пісень без відгуку, до нездійснених прохань, до даремних проклять, до безутішних сліз, до приглушених стогонів. Можна все згнітити, за винятком голосу душі, – він дасть себе почути і в дикій пустелі, і серед натовпу, і навіть перед царями. І чоло, що ніколи не зазнало лаврів, не менш горде, не менш чисте, воно не потребує лаврів, щоб приховати якесь безчестя. І голос, що ніколи не збуджував луни в золоті, не менш вільний, не менш щирий, він не потребує славетних тлумачів, щоб бути добре зрозумілим.

Дозвольте ж нам співати! Пісні – це єдине наше добро, бо все можна згнітити, за винятком голосу душі.

Ганьба лицемірній лірі, улесливі струни якої наповняли акордами зали Версаля. Ганьба чаклуванню зрадливої німфи, яка з хаосу віків викликала морок. Ганьба вільним поетам, які перед чужинцем дзвенять ланками своїх добровільно накладених кайданів. Неволя ще мерзотніша, коли вона добровільна. Ганьба вам, актори, коли ви блюзнірськими вустами вимовляєте велике ім'я Мольєра, який колись своїм уїдлигим глумом підточував жакливого велетня, що його створив для Франції небіжчик король-сонце. Привид цього короля, такий блідий напередодні, почервонів від радощів, наслухавшись ваших пісень у місті Парижі, цьому місті-царевбивці, кожний камінь якого кричить: "Геть тиранію!" Горе старовинним містам, яких запліснявіле каміння, іржаві ліхтарі та тісні площі є великими промовцями і не вміють мовчати...

Добрі французи, заведіть нашого царя подалі від цього міста привидів до Шалону, до Тріанону, все однаково куди, але подалі, бо тут, у кімнатах Антуанетти і Людовіка, кошмари можуть порушити його відпочинок після такого тріумфу, після таких жертв, що устигали дорогу його колісниці цезаря, яка проїздила по мертвих. Чи даремно після вашої сполошної "Марсельези" співано найсумніший приспів: "Боже, царя храни!"

Добре ж будуйте міст, що мусить з'єднувати народи, хай буде він не менш міцний, ніж старовинні царські мости в Парижі і Москві. Вони ж добре

витримали невгамовний танець позбавленого кайданів натовпу, підбурюваного ненавистю, освітленого пожежами. Подбайте ж, щоб ваш міст не завалився незабаром під час спалаху одного з цих великих народних балів, воєн чи революцій, цих блискучих маскарадів.

Великі поети, великі артисти, яка прекрасна маска прикриватиме ваші знамениті обличчя під час цих великих свят? Який саме буде ваш костюм, якого віку, якого стилю, що вас прославить у ті “шалені дні?” Що ж до нас, таких невідомих, незнаних тепер, яких великі цього світу не зводять навіть помічати, ми підемо без масок в ті страшні дні, бо залізні маски не можуть змінитися на лицемірний оксамит.

Чи ви знаєте, славетні побратими, що таке убожество? Убожество країни, яку ви називаєте такою великою? Це ж ваше улюблене слово, це бідне слово “велич”, смак до величного природжений французам. Так, Росія величезна, росіянина можна заслати аж на край світу, не викидаючи поза державні межі. Так, Росія величезна, голод, неосвіченість, злодійство, лицемірство, тиранія без кінця, і всі ці великі нещастя величезні, колосальні, грандіозні. Наші царі перевищили царів єгипетських своєю схильністю до масивного, їхні піраміди високі й дуже міцні. Ваша Бастілія була ніщо в порівнянні з ними. Приходьте ж, великі поети, великі артисти, подивитися на велич наших бастільських фортець, зійдіть з естрад, здійміть ваші котурни й огляньте нашу прекрасну в'язницю. Не бійтесь, побратими, в'язниця поетів, що люблять волю, батьківщину і народ, не така тісна, як інші місця ув'язнення, вона простора й її славне ім'я – Росія. Поет може там мешкати, і навіть у безпеці, позбавившись тільки імені або позбавившись усього.

Живіть собі спокійно, побратими, прославлені вашими великими іменами. А ти, французька музо, вибач співачці-невільниці, позбавленій імені. Все-таки я менше тебе зневажила своєю убогою прозою, ніж твої вільні друзі в своїх прекрасних, улесливих віршах.

Ув'язнена

Примітки

Джерело : *Леся Українка*. Зібрання творів у 12 тт. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 8. – С. 15 – 18. Подається вперше за машинописною копією, зробленою сестрою Лесі Українки О. Косач-Кривинюк (ІЛШ, ф. 2, № 934). Автограф не знайдено. Авторство Лесі Українки та дата написання (кінець 1896 р.) встановлюються на підставі листа поетеси від 6 листопада 1896 р. до дружини М. Драгоманова Л. Драгоманової. Вперше надруковано українською мовою під назвою “Голос однієї російської ув'язненої” у виданні: *Леся Українка*. Неопубліковані твори. – Львів, 1947. – С. 121 – 123.

Додаток Д. Програма навчальної дисципліни “Профорієнтація та профвідбір” для студентів вищих навчальних закладів (О. П. Петрів)

Програма навчальної дисципліни “Профорієнтація та профвідбір”

складена на основі погодженого з МОН України навчального плану спеціальності “Психологія” (6.040.400 – ОКР бакалавр, 4 роки навчання) для заочної форми навчання. Містить пояснювальну записку, навчально-тематичний план, програмовий матеріал, зміст лекційних та семінарських занять, завдання для самостійної роботи, завдання для контрольних робіт, запитання до заліку та список літератури.

Пояснювальна записка. Навчальна дисципліна “Профорієнтація та профвідбір” має на меті ознайомити студентів заочної форми навчання з віковими особливостями й основними механізмами професійного становлення особистості. На основі таких знань розгортається психологічна підтримка психологом активної профорієнтаційної позиції суб’єкта професійного самовизначення через відбір необхідного змісту, форм і методів професійної орієнтації дітей, молоді та дорослих.

В процесі оволодіння змістом навчальної програми студенти ознайомлюються зі специфікою профорієнтаційної роботи психолога в різних типах навчальних закладів, оволодівають необхідними знаннями та вміннями здійснення психологічної підтримки професійного самовизначення особистості, вчать самостійно формулювати проблеми та обґрунтовано обирати способи їх вирішення. Курс “Профорієнтація та профвідбір” дає також студентам змогу ознайомитись з різними психологічними концепціями вирішення проблеми підготовки особистості до майбутньої професійної діяльності, порівняти їх, оцінити переваги, виокремити обмеження й обрати для себе відповідну профорієнтаційну техніку та технологію роботи.

Після оволодіння змістом навчальної програми студенти повинні *знати*:

- вікові особливі й основні механізми професійного розвитку особистості;
- специфіку професійного самовизначення дітей, молоді та дорослих;
- психологію професійної орієнтації та сутність її складових (профінформація, профконсультація, профвідбір, проффадаптація);
- форми, методи та прийоми профорієнтаційної роботи;
- техніки та технології психологічної підтримки активної профорієнтаційної позиції суб’єкта професійного самовизначення.

Після виконання практичних і самостійних робіт студенти повинні *вміти*:

- самостійно визначати проблеми професійного самовизначення дітей, молоді та дорослих у різних типах навчальних закладів і пропонувати способи їх вирішення;
- обирати на основі діагностичних даних найбільш ефективні форми, методи та прийоми профорієнтаційної роботи, техніки та технології розвитку професійних інтересів, мотивів і намірів вибору професії, самооцінки, професійних домагань та інших суб’єктивних факторів адекватного й обґрунтованого професійного самовизначення;
- організувати через взаємодію з іншими суб’єктами профорієнтаційної роботи психологічну підтримку активної профорієнтаційної позиції суб’єкта професійного самовизначення;

- проводити індивідуальну та групову профконсультацію, профпідбір і профвідбір;
- організовувати інформаційні, розвивальні та корекційні профорієнтаційні заходи.

Програма навчальної дисципліни “Профорієнтація та профвідбір”

Витяг з навчального плану спеціальності “Психологія” заочної форми навчання (6.040.400 – ОКР бакалавр), затвердженого Радою філософського факультету Вищого державного навчального закладу Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (протокол № 5 від 20. 03. 2007 р.): предмет – “Профорієнтація та профвідбір”; спеціальність – “Психологія”; напрям підготовки – 0101 “Педагогічна освіта”; кваліфікація – 6.040.400 “Бакалавр психології”; форма навчання – заочна.

**Розподіл годин навчальної дисципліни
“Профорієнтація та профвідбір”**

№ семестру	Години				Форма звітності
	Всього	З них			
		лекції	практичні/ семінарські	самостійна робота	
8	48	6	2	40	залік

**Тематичний план дисципліни “Профорієнтація та профвідбір”
(розподіл навчального часу за розділами та видами занять)**

№ п/п	Тема заняття	Кількість годин		
		лекції	семін ар.	самос т.
1.	Людина і професія, проблеми самовизначення та професійного розвитку	2	–	12
2.	Професійна орієнтація, сутність і структура. Професійна інформація, професійна консультація, соціально-професійна адаптація	2	–	12
3.	Професіографія, профдіагностика й інформаційно-комунікаційні технології в системі професійної орієнтації	2	–	16
4.	Психологічна підтримка професійного самовизначення дітей, молоді та дорослих в різних типах навчальних закладів	–	2	–
Всього		6	2	40

Зміст програми “Профорієнтація та профвідбір”

Лекція 1. Людина і професія, проблеми самовизначення та професійного розвитку (2 години).

Мета і завдання дисципліни. Професійний розвиток людини: етапи і механізми професіоналізації. Професійне самовизначення – провідний механізм

професіоналізації особистості. Професійне самовизначення особистості у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях. Формування професійного самовизначення особистості як мета професійної орієнтації. Планування та реалізація індивідуальної освітньої траєкторії та програми досягнення професіоналізму. Психологічна підтримка активної профорієнтаційної позиції суб'єкта професійного самовизначення.

Завдання для самостійної роботи (12 годин)

Тема 1. Становлення професіонала.

Умови самореалізації людини на ринку праці. Зміни в суспільстві за останні десятиріччя і їхній вплив на світ професійної праці людини. Суспільство майбутнього та місце професіонала в ньому. Проблеми глобалізації. Вітчизняний ринок праці та світовий економічний простір. Соціально-професійні норми, стереотипи та вірування. Морально-духовні цінності в сфері праці. Вплив засобів масової інформації на вибір професії. Конкуреноспроможність і мобільність сучасного фахівця.

Тема 2. Професійна самосвідомість особистості.

Мотиви вибору професії й урахування їх при виборі професії. Зовнішні (об'єктивні) і внутрішні (суб'єктивні) фактори вибору професії. Формула вибору професії “хочу”, “можу”, “маю”, “потрібно”. Образ “Я”, асоціації та уявлення людини про себе та професію. Психічне, соціальне та фізичне “Я” особистості. Вплив реклами на уявлення людини про себе та свої можливості. Сприймання та воля й врахування їх в процесі вибору майбутньої професії. Протиріччя: “хочу”, “можу”, “потрібно”, “мушу”. Самопізнання, самооцінка та самовиховання.

Тема 3. Професіоналізація учнівської молоді.

Сучасна освіта та проблеми молоді. Соціальне оточення і вибір професії. Фактори вибору професії: соціальні стереотипи, престиж, “образ професії” й “образ професіонала”. Ринок освітніх послуг. Напрями здобуття професії. Профільне навчання – перший крок до вибору майбутньої професії. Сутність, мета і принципи організації профільного навчання. Модель профільного навчання у системі загальної середньої освіти України. Напрями профільного навчання: технологічний, суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний, природничо-математичний спортивний. Зв'язок між напрямками профільного навчання й визначеними сферами професійної діяльності.

Тема 4. Оволодіння професією.

Особливості професійної підготовки. Індивідуальна освітня траєкторія особистості. Алгоритм вибору професії. Головний та резервний професійний план. Інформаційне поле пошуку можливостей оволодіння професією (спеціальна література та довідки, періодичні видання, ресурси глобальної інформаційної мережі Інтернет та Державної служби зайнятості). Система професійної освіти в Україні. Рівні освіти. Форми освіти (денна, вечірня, заочна, дистанційна, самоосвіта). Освітні стандарти. Вищі навчальні заклади. Типи вищих навчальних закладів, умови вступу та навчання. Профільні та професійні проби. Самовдосконалення – шлях до професіоналізму.

Література:

– основна [1; 4; 5; 11; 13];

– допоміжна [1; 2; 10; 21; 23].

Лекція 2. Професійна орієнтація, сутність і структура. Професійна інформація, професійна консультація, соціально-професійна адаптація (2 години).

Сучасний стан та перспективи розвитку теорії і методики професійної орієнтації дітей, молоді та дорослих в Україні. Нормативно-правове забезпечення професійної орієнтації населення в Україні. Організаційна структура державної системи професійної орієнтації. Державна та громадська складова професійної орієнтації. Професійна орієнтація на загальнодержавному, територіальному та базовому рівнях. Сутність і структура системи професійної орієнтації. Професійна інформація. Професійна консультація. Соціально-професійна адаптація. Професійна переорієнтація.

Завдання для самостійної роботи (12 годин)

Тема 1. Види професій. Галузі господарства. Загальні відомості про галузеву класифікацію професій. Сфери людської діяльності та види праці. Виробнича сфера, бізнес, наука, культура, освіта, сфера обслуговування. Форми трудової діяльності (розумова, фізична, автоматична, механічна, проста і складна і т.п.). Умови праці (зміст, кваліфікація, матеріальне оснащення, санітарні норми, робоче обладнання і т.п.). Соціально-професійні об'єднання та групи.

Тема 2. Професійна діяльність людини. Зміст і структура професійної праці. Загальна характеристика професійної діяльності людини за предметом, метою, засобами та умовами праці. Характеристика професій типу “людина-людина”, “людина-техніка”, “людина-природа”, “людина-знакова система”, “людина-художній образ”. Специфіка їх предмету, мети, засобів і умов праці. Характеристика вимог, які вони висувають до особистості. Зміст і умови праці та її результат.

Тема 3. Зміст, форми та методи профорієнтаційної роботи психолога в різних типах навчальних закладів. Загальні та специфічні форми та методи профорієнтаційної роботи. Технології та техніки профорієнтаційної роботи. Профорієнтаційний тренінг. Спеціалізовані курси профорієнтаційного спрямування в структурі навчальних планів загальноосвітніх та професійних закладів.

Література:

– нормативно-правове забезпечення [1; 2; 3; 5];

– основна [2; 4; 3; 7; 10; 12];

– допоміжна [2; 6; 7; 8; 14; 22; 24].

Лекція 3. Професіографія, профдіагностика й інформаційно-комунікаційні технології в системі професійної орієнтації (2 години).

Професіографія як інформаційна та методична основа професійної орієнтації. Професія, спеціальність, посада, робоче місце. Професіограма – основне інформаційне джерело про професію. Структура професіограми професії. Психограма професії. Структура психограми професії. Класифікація

професій. Державний класифікатор професій. Професійно-прогностична діагностика як інформаційно-діагностична база професійної орієнтації. Діагностичні методи вивчення індивідуальних особливостей особистості. Професійно важливі якості особистості. Профпідбір. Профвідбір. Професійні випробування. Інформаційно-комунікаційні технології. Засоби мережі Інтернет, форуми, клуби, портали, телебачення, преса.

Завдання для самостійної роботи (16 годин)

Тема 1. Професійна діяльність людини. Ринок освітніх послуг і ринок праці. Попит і пропозиція ринку праці. Конкурентоспроможність і мобільність фахівця. Навчання впродовж життя та підвищення кваліфікації. Професійна майстерність. Безробіття і пошук роботи. Психологія праці. Психологічні ознаки професійної діяльності. Професіограма сучасних професій. Психограма професії.

Тема 2. Професійно-прогностична діагностика в структурі профорієнтаційної діяльності психолога. Профдіагностика. Профпідбір. Профвідбір. Професійні випробування. Професійна придатність особистості. Вимоги професії до людини. Стан здоров'я та професійна придатність. Протипоказання до вибору професій. Відповідність змісту і умов праці фізичним, соціальним та розумовим можливостям людини. Професійні захворювання.

Тема 3. Інформаційно-комунікаційні технології. Ситуація вибору професії. Об'єктивна потреба та суб'єктивні можливості вибору майбутньої професії. Типові помилки професійного самовизначення особистості та їх наслідки. Професіографічне дослідження. Професійне прогнозування та професійне самовизначення. Самостійний пошук інформації про визначену професію. Державна служба зайнятості. Функції. Структура. Перелік послуг міського (районного) центру зайнятості.

Тема 4. Організаційно-методичні особливості психологічного супроводу професійного самовизначення осіб різного віку та соціально-професійного статусу: учні, студентська молодь, тимчасово безробітні, особи з обмеженими можливостями.

Література:

- *нормативно-правове забезпечення* [4];
- *основна* [3; 6; 8; 10; 11];
- *допоміжна* [1 ; 2; 10; 16; 23].

Плани семінарських і практичних занять

Семінарське заняття 1. Психологічна підтримка професійного самовизначення дітей, молоді та дорослих в різних типах навчальних закладів (2 години).

Психолого-педагогічні засади професійної орієнтації осіб різного віку та соціально-професійного статусу. Професійна орієнтація учнівської молоді в загальноосвітніх навчальних закладах, позашкільних закладах освіти та інших державних установах. Програмно-методичне забезпечення професійної орієнтації учнів різного віку: програми профорієнтаційного спрямування,

профорієнтаційні технології та тренінги. Професійна орієнтація в професійно-технічних навчальних закладах. Професійна орієнтація студентської молоді у ВНЗ. Специфіка професійної орієнтації осіб з особливими потребами. Професійна орієнтація зайнятого населення та тимчасово безробітних.

Література?

- *нормативно-правове забезпечення* [2; 3];
- *основна* [4; 9; 10; 11; 12; 13];
- *допоміжна* [3; 4; 5; 8; 9; 11; 12; 13; 15; 17; 18; 19; 20; 22; 25; 26].

Вказівки до виконання контрольної роботи з дисципліни “Профорієнтація та профвідбір”

Згідно з навчальним планом студенти виконують контрольну роботу, результати якої дають змогу визначити рівень сформованості в них знань та вмінь самостійно визначати актуальні проблеми професійного самовизначення особистості (учня, групи дітей, колективу старшокласників) та обґрунтовано обирати способи їх вирішення.

Тему контрольної роботи студент обирає із запропонованого нижче переліку. Виконує її самостійно, про що підтверджує власним підписом і датою виконання на першій (титульній) сторінці. Обсяг роботи має бути не меншим ніж 15 сторінок машинописного тексту.

Структура контрольної роботи:

- титульна сторінка (зазначають відомості про автора та керівника роботи, навчальний заклад та рік виконання);
- розширений план;
- вступ (розкриваються основні положення теми, її актуальність);
- основна частина (висвітлюються питання теорії та згодом методики реалізації головних положень обраної теми; цитати або дані з літературних джерел мають бути точними, їх подають у лапках із зазначенням відповідного номеру та сторінки);
- висновки (коротко розкриваються узагальнені результати);
- список рекомендованої та використаної літератури (джерела розміщуються в алфавітному порядку).

Контрольну роботу перевіряє й оцінює викладач за п'ятибальною шкалою. Одержана студентом негативна оцінка за контрольну роботу повертається студенту для доопрацювання. Допуск до заліку студент отримує лише після доопрацювання контрольної роботи.

Теми контрольних робіт з дисципліни “Профорієнтація та профвідбір”

1. Професійне самовизначення особистості: сутність та вікові особливості.
2. Формула вибору професії: “хочу”, “можу”, “маю”, “потрібно”.
3. Професійна спрямованість особистості.
4. Професійно важливі якості особистості.
5. Алгоритм вибору професії.
6. Головний та резервний професійний план.

7. Типові помилки професійного самовизначення особистості.
8. Класифікації професій за предметом, метою, засобами та умовами праці.
9. Професії типу “людина-людина” та їх вимоги до професійно важливих якостей особистості.
10. Професії типу “людина-техніка” та їх вимоги до професійно важливих якостей особистості.
11. Професії типу “людина-природа” та їх вимоги до професійно важливих якостей особистості.
12. Професії типу “людина-знакова система” та їх вимоги до професійно важливих якостей особистості.
13. Професії типу “людина-художній образ” та їх вимоги до професійно важливих якостей особистості.
14. Технологічний напрям профільного навчання та його зв’язок із визначеними сферами професійної діяльності людини.
15. Суспільно-гуманітарний напрям профільного навчання та його зв’язок із визначеними сферами професійної діяльності людини.
16. Природничо-математичний напрям профільного навчання та його зв’язок із визначеними сферами професійної діяльності людини.
17. Художньо-естетичний напрям профільного навчання та його зв’язок із визначеними сферами професійної діяльності людини.
18. Спортивний напрям профільного навчання та його зв’язок із визначеними сферами професійної діяльності людини.
19. Професійна орієнтація в загальноосвітніх навчальних закладах.
20. Професійна орієнтація в професійно-технічних навчальних закладах.
21. Професійна орієнтація студентської молоді у ВНЗ.
22. Специфіка професійної орієнтації осіб з особливими потребами.
23. Професійна орієнтація зайнятого населення та тимчасово безробітних.
24. Форми профорієнтаційної роботи.
25. Методи профорієнтаційної роботи.
26. Профорієнтаційні технології.
27. Профорієнтаційні тренінги.
28. Профорієнтаційні ігри.
29. Спеціалізовані курси профорієнтаційного спрямування.
30. Методи вивчення індивідуальних особливостей особистості.

**Питання до заліку з дисципліни
“Професійна орієнтація та профвідбір”**

1. Професійний розвиток людини: етапи і механізми професіоналізації.
2. Професійне самовизначення особистості: сутність та вікові особливості.
3. Об’єктивні умови та суб’єктивні фактори вибору професії.
4. Мотиви вибору професії.
5. Образ “Я”, асоціації та уявлення людини про себе та професію.
6. Формула вибору професії: “хочу”, “можу”, “маю”, “потрібно”.

7. Сприймання та воля в професійному самовизначенні особистості.
8. Професійна спрямованість особистості.
9. Планування та реалізація індивідуальної освітньої траєкторії та професійної кар'єри.
10. Самопізнання, самооцінка та самовдосконалення особистості.
11. Профільне навчання – середовище планування та початку реалізації індивідуальної освітньої траєкторії учнями.
12. Сутність, мета та принципи організації профільного навчання.
13. Специфіка технологічного напрямку профільного навчання та його зв'язок із визначеними сферами професійної діяльності людини.
14. Специфіка суспільно-гуманітарного напрямку профільного навчання та його зв'язок із визначеними сферами професійної діяльності людини.
15. Специфіка природничо-математичного напрямку профільного навчання та його зв'язок із визначеними сферами професійної діяльності людини.
16. Специфіка художньо-естетичного напрямку профільного навчання та його зв'язок із визначеними сферами професійної діяльності людини.
17. Специфіка спортивного напрямку профільного навчання та його зв'язок із визначеними сферами професійної діяльності людини.
18. Алгоритм вибору професії.
19. Головний та резервний професійний план.
20. Профільні проби.
21. Психологічна підтримка професійного самовизначення особистості в процесі профільного навчання.
22. Професійне самовизначення особистості як мета професійної орієнтації.
23. Професійна орієнтація: сутність і структура.
24. Нормативно-правове забезпечення професійної орієнтації населення в Україні.
25. Організаційна структура державної системи професійної орієнтації в Україні.
26. Професійна інформація.
27. Професійна консультація.
28. Соціально-професійна адаптація.
29. Професійна переорієнтація.
30. Зміст і структура професійної праці.
31. Сфери людської діяльності та види праці.
32. Форми трудової діяльності й умови праці.
33. Загальна характеристика професійної діяльності людини за предметом, метою, засобами та умовами праці.
34. Характеристика професій типу “людина-людина” та їх вимоги до професійно важливих якостей особистості.
35. Характеристика професій типу “людина-техніка” та їх вимоги до професійно важливих якостей особистості.

36. Характеристика професій типу “людина-природа” та їх вимоги до професійно важливих якостей особистості.
37. Характеристика професій типу “людина-знакова система” та їх вимоги до професійно важливих якостей особистості.
38. Характеристика професій типу “людина-художній образ” та їх вимоги до професійно важливих якостей особистості.
39. Зміст профорієнтаційної роботи психолога в різних типах навчальних закладів.
40. Технології та психотехніки профорієнтаційної роботи.
41. Профорієнтаційний тренінг.
42. Спеціалізовані курси профорієнтаційного спрямування
43. Професіографія як інформаційна та методична основа професійної орієнтації.
44. Професіограма – основне інформаційне джерело про професію.
45. Психограма професії.
46. Державний класифікатор професій України.
47. Професійно-прогностична діагностика як інформаційно-діагностична база професійної орієнтації.
48. Діагностичні методи вивчення індивідуальних особливостей особистості.
49. Профпідбір.
50. Профвідбір.
51. Професійні випробування.
52. Інформаційно-комунікаційні технології.
53. Професійна орієнтація в загальноосвітніх навчальних закладах та інших державних установах.
54. Програмно-методичне забезпечення професійної орієнтації учнів різного віку.
55. Професійна орієнтація в професійно-технічних навчальних закладах.
56. Професійна орієнтація студентської молоді у ВНЗ.
57. Специфіка професійної орієнтації осіб з особливими потребами.
58. Професійна орієнтація зайнятого населення та тимчасово безробітних.

Література

Нормативно-правове забезпечення професійної орієнтації України:

1. Закон Верховної Ради України № 137-V від 14.09.2006 “Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)”. – Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006. – № 43. – ст. 418.
2. Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення : постанова Каб. Міністрів України від 17 верес. 2008 р. № 842 // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 72. – Ст. 2426.
3. Про затвердження Положення про Раду з питань професійної орієнтації населення: постанова Каб. Міністрів України від 21 січня 2009 р. № 28 // Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика: науково-методичний посібник / За ред. О. В. Мельника. – К.: “Четверта хвиля”, 2009. – Вип. № 1. – С. 166 – 169.

4. Орієнтовний перелік робіт та професій, де є потреба у професійному відборі // Збірник нормативних та методичних матеріалів з питань професійної орієнтації незайнятого населення та інших категорій громадян / Держ. центр зайнятості, Ін-т підготов. кадрів держ. служби зайнятості. – К., 1997. – С. 55–58.

5. Про затвердження Державного класифікатора України [Електронний ресурс]: наказ Держ. комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 27 лип. 1995 р. № 257. – Електрон. дані. – К., [б. р.]. – Режим доступу: <http://profi.org.ua/liga/liga1.html>. – Заголовок з екрана.

Список основної рекомендованої літератури:

1. Баріхашвілі І. І. Психологічні основи профорієнтації і професійного самовизначення : навч.-метод. посіб. / Баріхашвілі І. І., Ворона М. П., Старіков І. М. ; Держ. центр зайнятості, Миколаїв. облас. центр зайнятості, Південнослов'ян. ін-т Київ. славист. ун-ту. – Миколаїв : Атол, 2006. – 223 с.

2. Захаров І. Н. Професійна орієнтація школярів / І. Н. Захаров, В. Д. Симоненко. – М.: Просвещение, 1989. – 198 с.

3. Зеер Э. Ф. Профориентология: теория и практика : [учеб. пособие для вузов] / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова, Н. О. Садовникова. – М. : Акад. Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2004. – 188 с. .

4. Карпенко Г. В. Психологія праці та вибір професії : навч.-метод. посіб. : [для студ. вищ. навч. закл.] / Г. В. Карпенко. – Суми : Унів. книга, 2008. – 167 с.

5. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения : [учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по спец. 031000, 031300, 033400] / Е. А. Климов. – М. : АCADEMIA, 2004. – 301 с.

6. Коропецька О. М. Профориєнтація та профпідбір : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Коропецька ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2005. – 234 с.

7. Мельник О. В. Зміст, форми та методи профконсультаційної роботи зі старшокласниками в процесі профільного навчання : наук.-метод. посіб. для вчителів / [Мельник О. В.]; АПН України, Ін-т проблем виховання АПН України. – К. : Мегапринт, 2008. – 74 с.

8. Професійна орієнтація як детермінанта кар'єри людини : школа професійного самоопределения : учеб.-метод. посіб. / [Носков В. И., Кальянов А. В., Ефросинина О. В. и др.] ; Донец. ин-т управления ; под общ. ред. В. И. Носкова. – Донецк : Норд-Пресс, 2006. – 169 с.

9. Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика: наук.-метод. посіб. Вип.1. / АПН України, Ін-т проблем виховання; [за ред. О.В.Мельника]. – К.: Четверта хвиля, 2009. – 230с.

9. Профориєнтаційна робота психолога / [упоряд. Т. Гончаренко]. – К. : Шкіл. світ, 2007. – 127 с.

10. Пряхникова Е. Ю. Профориєнтація : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению и специальностям психологии / Е. Ю. Пряхникова, Н. С. Пряхников. – 4-е изд., стер. – М. : Академия, 2008. – 494 с.

11. Скиба М. Є. Теорія і практика професійно-орієнтаційної роботи з молоддю : навч. посіб. / М. Є. Скиба, О. М. Коханко. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – 322 с.

12. Чистякова С. Н. Педагогическое сопровождение самоопределения школьников : метод. пособие : [для профил. и проф. ориентации и профил. обучения школьников] / С. Н. Чистякова. – М. : Academia, 2005. – 122 с.

Список додаткової рекомендованої літератури:

1. Батаршев А. В. Базовые психологические свойства и профессиональное самоопределение личности : практ. рук. по психол. диагностике / А. В. Батаршев. – СПб. : Речь, 2005. – 208 с.

2. Буракова М. Г. Пробы учебных достижений по Фукуяме : [система профориентации, предложенная проф. Фукуямой (Япония)] // Пед. диагностика. – 2009. – № 2. – С. 65–81.

3. Даниленко, М. Профориєнтація для випускників : тренінг / М. Даниленко // Психолог. – 2009. – Верес. (№ 36). – С. 20–22.

4. Жижова О. Перспектива успеха: тренинговое занятие “Путь в профессию, или В поисках призвания” : [для учащихся 9–11 кл.] / Ольга Жижова // Шк. психолог. – 2006. – 1–15 сент. (№ 17). – С. 6–8.

5. Зубенко С. У світі професій : брейн-ринг [для старшокласників] / Світлана Зубенко // Шкіл. світ. – 2009. – Берез. (№ 10). – С. 20–24 .

6. Енциклопедія професій. [Т. 1] / Держ. центр зайнятості України, Київ. міськ. центр зайнятості ; [під заг. ред. В. Ярошенко, О. Мельник]. – К. : [б. в.], 2005. – 412 с.

7. Енциклопедія професій : (додаток) / Держ. центр зайнятості України, Київ. міськ. центр зайнятості ; [уклад.: Лиса Я. О., Власюк В. І.]. – К. : [б. в.], 2005 (вид. ФО–П Красюк Г. А.). – 186 с.

8. “Кар’єра-центр” вищого навчального закладу і сучасні технології працевлаштування випускників : [з досвіду роботи Одес. нац. політехн. ун-ту] / В. Малахов, Ю. Ямпольський, Г. Оборський [та ін.] // Вища освіта України. – 2004. – № 2. – С. 37–42.

9. Каспрік Н. М. Профориєнтаційна робота в закладах профтехосвіти : метод. посіб. для керівників та пед. працівників закл. проф.-техн. освіти / Каспрік Н. М. ; Наук.-метод. центр проф.-техн. освіти та підвищ. кваліфікації інж.-пед. працівників у Хмельниц. обл. – Хмельницький , 2006. – 59 с.

10. Козловский О. В. Как правильно выбрать профессию : методики, тесты, рекомендации / [О. В. Козловский]. – Донецк : ООО ПКФ “БАО”, 2006. – 800 с.

11. Кривошаєва Г. Обери своє майбутнє! : тренінг проф. самовизначення / Г. Кривошаєва // Психолог. – 2006. – Берез. (№ 11). – С. 25–27.

12. Листопад М. П. Професійне самовизначення старшокласників : прогр. тренінг-курсу з психології / М. П. Листопад // Практик. психологія та соц. робота. – 2009. – № 5. – С. 25–38.

13. Лінніченко В. М. Програма розвивальних заходів для учнів 9–10-х класів щодо формування самовизначення та життєвої перспективи : [тренінг.

прогр.] / В. М. Лінніченко // *Практ. психологія та соц. робота.* – 2008. – № 1. – С. 52–60.

14. Людина і світ професій : прогр. для 8–9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / АПН України, Ін-т проблем виховання АПН України ; [наук. консультант І. Д. Бех ; уклад.: О. В. Мельник, Л. А. Гуцан, С. М. Дятленко та ін.]. – К. : Мегапринт, 2007. – 34 с.

15. Мельниченко О. Ким бути? : комплекс занять із профорієнтації : [для підлітків 15–16 років] / Оксана Мельниченко // *Психолог.* – 2008. – Листоп. (№ 41/42). – Вкладка : Профорієнтаційні заняття психолога. – С. 9–48.

16. Методи психодіагностики в системі профвідбору : метод. посіб / [авт.-уклад. В. В. Синявський та ін.] ; М-во праці соц. політики України, Держ. центр зайнятості. – К. : [б. в.], 2007. – 287 с.

17. Михалевська Н. Вибір професії, або задача з багатьма невідомими : психол.-пед. тренінг для учнів 9–11 кл. / Н. Михалевська, О. Тригук // *Психолог.* – 2004. – Груд. (№ 45). – С. 18–22.

18. Михайлюк Т. Місто батьківських професій : година спілкування : 8-й кл. / Тамара Михайлюк // *Сіл. школа України.* – 2007. – Листоп. (№ 11). – С. 39–41.

19. Носков В. Психолого-педагогічний консилиум у профорієнтаційній роботі : проф. наміри й можливості учнів класу / В. Носков // *Психолог.* – 2006. – Лют. (№ 5). – С. 28–29.

20. Перепада О. Тренінг розвитку профорієнтаційних знань старшокласників : [профорієнтац. ігри] / О. Перепада // *Психолог.* – 2005. – Квіт. (№ 15). – С. 22–26.

21. Петрів О. Психолого-педагогічні аспекти профконсультаційної роботи зі старшокласниками : [методика проф. консультації та рек. щодо вибору й оволодіння певною професією] / Ольга Петрів // *Наук. зап. Сер.: Педагогіка / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка [та ін.].* – Т., 2007. – № 8. – С. 145–149.

22. Побудова кар'єри : прогр. для 10–11 кл. загальноосвіт. навч. закл. / АПН України, Ін-т проблем виховання АПН України ; [наук. консультант І. Д. Бех ; уклад.: О. В. Мельник, Л. А. Гуцан, С. М. Дятленко та ін.]. – К. : Мегапринт, 2007. – 34 с.

23. Портал професійного консультування [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – К., 2000– . – Режим доступу: <http://profi.org.ua>. – Заголовок з екрана.

24. Психолого-педагогічні основи професійної адаптації майбутніх фахівців : монографія / [Григорій Васянович, Олександр Галус, Лариса Зданевич та ін. ; за ред. Г. П. Васяновича] ; АПН України, Львів. наук.-практ. центр проф.-техн. освіти. – Л. : СПОЛОМ, 2008. – 461 с.

25. Резапкіна Г. Екскурсія на підприємство, зустріч з професіоналом : рекомендації к сьдьмым занятям в 5–9 кл. : [матеріали к авт. курсу „Уроки самоопределения”] / Галина Резапкіна // *Клас. руководство и воспитание школьников.* – 2008. – 16–29 февр. (№ 4). – С. 39–40.

26. Сиданич С. А. Профорієнтаційний клуб “Профи” : [матеріали з досвіду роботи профорієнтац. клубу : розробки занять для школярів]

/ С. А. Сиданич // Вихов. робота в школі. – 2008. – № 10. – С. 40–47.

**Додаток Е. Професіограми професій гуманітарної сфери (Л. М. Федун)
Перекладачі (тлумачі)**

Важливі моменти. Близько 22 відсотків перекладачів і усних перекладачів (тлумачів) працюють не за наймом, а на себе. Робота часто має нерегулярний характер, і багато перекладачів зайняті неповний робочий день. Додатково до вільного володіння принаймні двома мовами, перекладачам необхідно мати ступінь бакалавра. Багато з них також закінчили спеціальні навчальні програми та курси. Перспективи роботи залежать від спеціалізації.

Характер роботи. Перекладачі роблять можливою міжкультурну комунікацію, так необхідну в сучасному суспільстві, шляхом перетворення однієї мови на іншу. Однак, ці фахівці-мовознавці роблять більше, ніж просто перекладають слова, – вони передають концепції та ідеї різними мовами. Їм також необхідно ґрунтовно знати предмет, з яким вони працюють, щоб точно передати інформацію з однієї мови, відомої як мова оригіналу, на іншу, відому як мова перекладу. Крім того, перекладачі повинні бути делікатними, поміркованими, політкоректними до культур, пов'язаних з мовами, з якими вони працюють.

Перекладачів і тлумачів часто розглядають разом, бо їх професії мають деякі спільні риси. Наприклад, і ті, і інші мають вільно володіти як мінімум двома мовами – рідною мовою, або активною, та другою мовою, або пасивною. Невелика кількість перекладачів і тлумачів вільно володіють двома або більше пасивними мовами. Їхня активна мова – це та, яку вони знають найкраще, і на яку вони здійснюють переклади, а пасивна мова – це та, яку вони знають майже досконало.

Хоча деякі займаються обома видами перекладацької діяльності, та перекладачі й тлумачі – це різні професії. Тлумачі мають справу з усним мовленням, а перекладачі – з письмовим мовленням. Кожне завдання вимагає наявності певного набору умінь і здібностей, і більшість людей краще відповідають вимогам або до перекладача, або до тлумача. Тлумачі часто перекладають з та на обидві мови, а перекладачі здебільшого перекладають тільки на свою активну мову.

Тлумачі перетворюють одне усне мовлення на інше, або, наприклад, сурдоперекладачі, – усну комунікацію – на мову жестів. Це вимагає від тлумача особливої уваги, повного розуміння того, що передається обома мовами, та чіткого висловлення думок і понять. Розвинуті дослідницькі та аналітичні уміння, розум, кмітливість і виняткова пам'ять також надзвичайно важливі.

Перша частина роботи тлумача починається ще до прибуття на робоче місце. Тлумач повинен ознайомитися з предметом, який будуть обговорювати промовці. Це завдання може включати дослідження для створення списку загальноновживаних слів і фраз, пов'язаних з даною темою. Далі, тлумач зазвичай вирушає на місце, де потрібні його або її послуги. Фізична присутність не є обов'язковою для деяких видів робіт, наприклад, таких, як переклад

телефонних розмов. Але, як правило, для тлумача важливо бачити промовців для того, щоб чути і спостерігати за співрозмовником і передавати повідомлення іншій стороні.

Існують два види усного перекладу: синхронний і послідовний. Синхронний переклад вимагає від тлумача слухати і одночасно говорити (або показувати жестами). При синхронному перекладі тлумач починає передавати іншою мовою речення в той час, як промовець ще не закінчив вимовляти його. В ідеалі, перекладачі-синхроністи повинні бути так добре обізнані з предметом, що вони в змозі передбачити кінець речення промовця. Перекладачі-синхроністи працюють в парі, оскільки робота вимагає високого ступеня концентрації, при цьому кожен перекладає протягом 20–30-хвилин по черзі. Цей вид перекладу потрібен на міжнародних конференціях та іноді використовується в судах.

На відміну від негайності, яка вимагається при синхронному перекладі, послідовний переклад починається тільки після того, як оратор промовив кілька фраз або речень. Тлумачі, які виконують послідовний переклад, часто роблять помітки, слухаючи промовців, тому вони повинні розвивати деякі навички скоропису або стенографії. Цей вид усного перекладу застосовується найчастіше при безпосередньому спілкуванні між людьми, під час якого тлумач розташований поблизу обох учасників спілкування.

Перекладачі перетворюють мову оригіналу, якою написані тексти, на мову перекладу. Вони повинні мати виняткові здібності до письма та аналітичні здібності. І оскільки документи, які вони перекладають, мають бути бездоганними, наскільки це можливо, то їм також необхідні хороші навички редагування.

Тексти для перекладу можуть відрізнятися за розміром, стилем написання та за темою. Коли перекладач отримує текст для перекладу іншою мовою, він, зазвичай, перш за все повністю його читає, щоб отримати уявлення про предмет. Далі він визначає незнайомі слова в тексті і шукає їх відповідники. Як правило, перекладачеві необхідно додатково багато разів перечитувати текст у процесі перекладу. Перекладачі також можуть проводити додаткові дослідження з теми, якщо щось у тексті здається їм незрозумілим. Вони можуть консультуватися з автором тексту або замовником, щоб з'ясувати незрозумілі або невідомі поняття, слова чи акроніми.

Переклад – це не просто заміна слова його еквівалентом іншою мовою. Необхідно вміло підбирати речення та поняття, щоб вони йшли у тій же послідовності та були узгоджені, як і в тексті оригіналу, щоб перекладений текст читався так, неначе він був написаний мовою перекладу. Перекладачі повинні також пам'ятати про будь-які культурні особливості, які, можливо, потрібно пояснити майбутнім читачам, такі, як, наприклад, розмовні вислови, сленг та інші вирази, які не перекладаються буквально. Деякі теми можуть бути більш складними для перекладу, ніж інші, бо слова чи речення можуть мати кілька значень, що дає можливість зробити кілька варіантів перекладу. Тому не дивно, що перекладений текст часто багаторазово редагують, перш ніж затвердити остаточний варіант перекладу.

Методи та засоби, за допомогою яких перекладачі виконували свою роботу, змінювалися з розвитком технічного прогресу. Сьогодні майже всі переклади виконуються за допомогою комп'ютера, і більшість завдань отримується та готові переклади надсилаються в електронному вигляді. Це дозволяє перекладачам працювати практично в будь-якому місці, і великий відсоток їх працює вдома. Мережа Інтернет надає сучасні можливості дослідження і цінні мовні ресурси, такі, як спеціалізовані та тлумачні словники. У деяких випадках використання машинного перекладу – в тому числі програмного забезпечення, що запам'ятовує і дає можливість порівняти попередні переклади з поточною роботою, – допомагає заощадити час і зменшити кількість повторів.

Послуги перекладачів і тлумачів необхідні в багатьох галузях. Хоча ці працівники не можуть повністю спеціалізуватися в окремій галузі, багато хто з них все ж зосереджується на одній галузі знань. Деякі з найбільш поширених галузей будуть перераховані далі, однак перекладачі та тлумачі також можуть працювати в різних інших галузях, наприклад, бізнесі, соціальних службах або індустрії розваг.

Тлумачі на конференціях працюють під час конференцій, учасники яких не володіють іноземною мовою. Це – робота у міжнародному бізнесі та дипломатії, хоча тлумачі на конференціях перекладають для будь-яких організацій, що працюють з людьми, які розмовляють різними мовами. Роботодавці віддають перевагу тлумачам високого рівня, які можуть перекладати з принаймні двох пасивних мов на одну активну (рідну) мову, наприклад, можуть перекладати з іспанської та французької на англійську мову. Для отримання посади перекладача в деяких установах, наприклад, в Організації Об'єднаних Націй, така кваліфікація є обов'язковою.

Більшість усного перекладу, який здійснюється на конференціях, – це синхронний переклад, однак під час деяких зустрічей з невеликою кількістю учасників також може здійснюватись послідовний переклад. Зазвичай тлумачі сидять у звуконепроникних кабінах, слухаючи промовців через навушники та перекладаючи почуте в мікрофон. Потім мовлення тлумачів ретранслюється слухачеві через навушники. Якщо перекладати треба тільки для однієї чи двох осіб, то тлумач, як правило, сідає позаду або поруч з ними і пошепки перекладає почуте.

Гіди-перекладачі виконують переклад-супровід або для гостей зі США за кордоном, або для іноземних гостей у Сполучених Штатах, для того, щоб забезпечити можливість їх спілкування. Ці фахівці здійснюють переклад в різних галузях, як на неофіційні, так і на професійні теми. Більшість усного перекладу, який здійснюється, – послідовний, і робота зазвичай розподіляється між двома тлумачами, якщо виконання завдання вимагає більш, ніж 8-годинного робочого дня. Часті подорожі, іноді протягом декількох днів або тижнів, досить поширені, – це один з аспектів роботи, який деякі знаходять особливо привабливим.

Перекладачі та тлумачі в суді допомагають людям, які виступають у

суді, і які не можуть або не хочуть спілкуватись англійською мовою. Ці працівники повинні залишатися відстороненими від змісту їх роботи, і не змінювати чи видозмінювати значення або тон того, про що йде мова. Перекладачі в суді повинні добре знати як термінологію і функції судової системи США, так і законодавство інших країн. Тлумачі в суді працюють у різних правових середовищах, таких як зустрічі між адвокатом і клієнтом, попередні слухання, свідчення, судові процеси та пред'явлення звинувачень. Успіх тлумача в суді залежить від розуміння як юридичної термінології, так і розмовної мови. На додаток до усного перекладу, тлумачам у суді також може знадобитися перекладати письмові документи та читати їх вголос; такий вид перекладу також відомий як *тлумачення з аркуша*.

Літературні перекладачі адаптують літературні твори з однієї мови на іншу. Вони можуть перекладати будь-які тексти, у тому числі журнальні статті, книги, вірші і короткі оповідання. Літературний переклад пов'язаний з творчою роботою; літературні перекладачі мають створювати новий текст мовою перекладу, який відтворює зміст і стиль оригіналу. Коли це можливо, літературні перекладачі працюють у тісній співпраці з авторами творів для того, щоб краще розуміти, які значення та літературні характеристики мав на увазі автор.

Цей тип роботи часто виконується професорами та викладачами університетів як їх додаткова робота, проте, існують можливості такої роботи для знаних літературних перекладачів. Як і для письменників, пошук видавця і підтримання мережі контактів у видавничій індустрії є важливою частиною цієї роботи. Більшість честолюбних літературних перекладачів починають з подання на розгляд невеликого зразка своєї роботи, сподіваючись, що він буде надрукований і принесе їм визнання. Наприклад, після отримання дозволу від автора, вони можуть подати на розгляд у видавництво короткий текст, який раніше не публікувався, наприклад, вірш або есе.

Локалізаційні перекладачі – відносно нова спеціальність, яка швидко поширюється. Локалізація включає в себе повну адаптацію продукту для його використання в іншій культурі та мові. На самому початку ця робота стосувалася в першу чергу локалізації програмного забезпечення, але з часом розширилася і тепер включає адаптацію інтернет-сайтів і промислових продуктів та інших галузей бізнесу. Мета цих фахівців полягає в тому, щоб зробити так, щоб здавалося, ніби продукт з самого початку був вироблений у тій країні, де він буде продаватись і технічно підтримуватись.

Медичні перекладачі та тлумачі надають мовні послуги пацієнтам закладів системи охорони здоров'я з обмеженим знанням англійської мови. Медичні тлумачі допомагають пацієнтам спілкуватись з лікарями, медсестрами та іншим медичним персоналом. Перекладачі, які працюють за цією спеціальністю, головним чином перекладають матеріали пацієнтів та інформаційні брошури, видані лікарнями і медичними установами, на потрібну мову. Медичним тлумачам необхідно досконало володіти розмовною мовою та медичною термінологією обома мовами, а також враховувати культурні

особливості пацієнтів щодо того, як вони отримують інформацію. Медичні тлумачі повинні залишатися неупередженими, але усвідомлювати відчуття пацієнта і біль.

Сурдоперекладачі полегшують спілкування між глухими або слабочуючими людьми та людьми, які можуть чути. Сурдоперекладачі повинні вільно володіти англійською мовою та американською мовою жестів (АМЖ), яка поєднує в собі показ знаків, правопис пальцями та особливу мову тіла. АМЖ має власні граматичні правила, структуру речень, ідіоматичні вирази, історичні контексти і культурні нюанси. Сурдопереклад, як і усний переклад з іноземної мови, передбачає більше, ніж просто заміну слова, вимовленого англійською мовою, знаком, що репрезентує це слово.

Більшість сурдоперекладачів або здійснюють усний переклад, надаючи допомогу у спілкуванні людей, які володіють англійською мовою та АМЖ, або транслітерують (передають буквами іншого алфавіту), полегшуючи спілкування між людьми, які володіють англійською та мовою контактних знаків – формою спілкування знаками, що більше використовує порядок слів англійської мови. Деякі сурдоперекладачі спеціалізуються в усному перекладі для глухих або слабочуючих людей, які читають з губ, а не показують знаками. Інші спеціалізації включають: переклад тактильних знаків (відчутних на дотик), тобто це переклад для людей, які є і сліпими, і глухими, шляхом показування знаків руками у руках людини; мови репліками (сигналами), а також показування знаками точної англійської мови.

Самозайнятим перекладачам і тлумачам та незалежним (“фрілансерам”) необхідні загальні ділові навички для успішного управління своїми фінансами та кар’єрами. Вони мають встановлювати ціни на свою роботу, виставляти рахунки замовникам, вести фінансову документацію, а також знаходити ринок збуту своїх послуг, щоб залучити новий бізнес і будувати свою базу клієнтів.

Робоче середовище. Тлумачі працюють в різних умовах, таких як лікарні, зали судових засідань і конференц-центри. Їм необхідно приїжджати на місце, де б воно не знаходилось – чи в сусідньому містечку, чи на іншому боці земної кулі – туди, де потрібні їхні послуги. Тлумачі, які перекладають по телефону, здебільшого працюють у телефонних центрах у містах, і зазвичай працюють протягом стандартних 5 днів на тиждень, з 40-годинним робочим тижнем. Сурдоперекладачі для глухих учнів у школах, як правило, працюють в умовах школи протягом 9 місяців на рік. Перекладачі зазвичай працюють поодиночці, і вони часто повинні працювати за щільним графіком під тиском кінцевих термінів завершення перекладу. Багато перекладачів віддають перевагу праці вдома, проте технічний прогрес дозволяє перекладачам працювати практично в будь-якому місці.

Оскільки багато перекладачів і тлумачів працюють не за наймом, а на себе, то їх розпорядок роботи часто непостійний і нерівномірний, з довгими періодами без роботи, які чергуються з періодами, коли треба довго і напружено працювати протягом позаурочних годин. Для тих, хто працює на себе, значна частина часу повинна бути присвячена пошукам роботи. Крім того,

фрілансери повинні вести свої фінансові справи самі, і оплата їх послуг не завжди буває вчасною. Однак робота на себе пропонує різноманітність та гнучкість, і дозволяє багатьом працівникам вибирати, яку роботу прийняти, а яку – відхилити.

Робота може бути стресовою та виснажливою, і переклад може бути нудним. Однак перекладачі та тлумачі можуть використовувати свої непостійні графіки роботи для того, щоб займатися різноманітними цікавими справами, такими, як подорожі, хобі або навіть паралельно мати другу роботу. Багато перекладачів і тлумачів задоволені своєю роботою і цінують можливість контролювати свій розпорядок роботи і робоче навантаження.

Професійна підготовка, інші кваліфікації, та професійне зростання. Перекладачі й тлумачі повинні вільно володіти принаймні двома мовами. Їх рівень освіти може дуже відрізнятись, однак більшість із них має ступінь бакалавра. Багато з них також закінчили спеціальні навчальні програми.

Освіта та професійна підготовка. Рівні освіти перекладачів та тлумачів можуть відрізнятись один від одного. Знання принаймні двох мов є невід'ємною умовою. Хоча й не обов'язково виховуватися двомовним для того, щоб досягти успіху, та все ж багато перекладачів та тлумачів зростали, розмовляючи двома мовами.

У середній школі учні можуть підготуватися до цих професій, пройшовши різноманітні курси навчання, які включають англійську мову (письмо та розуміння тексту), іноземні мови та маючи базові знання комп'ютера. Також корисним буде перебування за кордоном, безпосередній контакт з іншими культурами, та постійне читання різноманітної літератури англійською мовою та принаймні одною іноземною мовою.

Крім середньої школи є багато варіантів отримання освіти. Хоча ступінь бакалавра часто є необхідною, перекладачі та тлумачі відзначають, що прийнятною або навіть бажаною є спеціалізація у якомусь іншому предметі, крім мови. Освіта в окремій галузі знань дає природний простір для компетентності у певному предметі. Проте, спеціалізована професійна підготовка щодо того, як виконувати переклад, зазвичай необхідна. Існують формальні, офіційні програми з усного та письмового перекладу, які можна отримати в коледжах по всій країні, та в рамках позауніверситетських програм підготовки, конференцій і курсів. Багато з тих, хто працює тлумачами на конференціях або в технічних галузях, таких як локалізація, інженерія або фінанси, мають ступінь магістра, тоді як ті, хто працює в якості судових або медичних перекладачів або тлумачів, найвірогідніше, закінчили спеціальні навчальні програми.

Інші кваліфікації. Досвід є невід'ємною частиною успішної кар'єри перекладача чи тлумача. Насправді, багато установ чи компаній користуються послугами тільки тих осіб, які пропрацювали в одній галузі протягом 3 – 5 років, або тих, у кого є диплом перекладача, або таких, що мають і те, і інше одночасно.

Щоб дізнатися з перших рук про професію, для перекладачів корисно

починати працювати самостійно на якомусь бюро перекладу; проте, таких робочих місць не дуже багато. Особи, які прагнуть працювати перекладачами чи тлумачами, мають починати отримувати досвід будь-яким способом – можливо, навіть якщо це означає виконувати неофіційну або неоплачувану роботу.

Можливості для волонтерів є в громадських організаціях, лікарнях та під час спортивних заходів, таких, як марафони, в яких змагаються іноземні учасники. Асоціація американських перекладачів співпрацює з Червоним Хрестом, щоб надавати добровольців-тлумачів у кризових ситуаціях. Будь-який переклад може бути використаний в якості прикладу для потенційних клієнтів, навіть переклад, зроблений для практики чи тренування.

Оплачувані або неоплачувані стажування та навчання – це ще одна можливість для перекладачів та тлумачів на початку кар'єри. Переклад-супровід може надати недосвідченому кандидату можливість попрацювати поряд з більш досвідченим тлумачем. Можливо, тлумачам здасться легшим зайнятися перекладом у тих галузях, де особливо високий попит на мовні послуги, наприклад, виконувати переклад у суді або медичні переклад.

Який би шлях на початку кар'єри вони не обрали, нові перекладачі та тлумачі повинні встановлювати відносини наставництва для розвитку майстерності, впевненості та створення професійної мережі. Наставництво може бути формальним, як, наприклад, через професійну асоціацію, або неформальним, з залученням колеги чи знайомого, який має досвід роботи в якості перекладача або тлумача. І Асоціація американських перекладачів, і Реєстр перекладачів для глухих пропонують офіційні програми наставництва.

Перекладачам, які працюють у локалізації, необхідно мати ґрунтовні знання робочих мов, глибоке розуміння технічних понять і термінів, та високий рівень знань про цільову аудиторію або користувачів даного продукту. Оскільки часто треба мати справу з програмним забезпеченням, то люди, які працюють у цій галузі перекладу, досить часто мають високу кваліфікацію з комп'ютерних наук, яка допомагає набути досвід роботи у комп'ютерній сфері.

Сертифікація та професійний успіх. Наразі не існує універсальної форми сертифікації, необхідної для перекладачів та тлумачів у Сполучених Штатах Америки, але є низка різних тестів, які можуть пройти працівники для підтвердження своєї кваліфікації. Асоціація американських перекладачів проводить сертифікацію більш ніж 24 комбінацій мов для своїх членів; інші варіанти включають Програму сертифікації, запропоновану Гільдією перекладачів та тлумачів. Багато тлумачів не сертифіковані.

Федеральні суди мають сертифікацію для тлумачів іспанської, мови навахо, гаїтянської креольської мов; багато державних і муніципальних судів пропонують свої власні форми сертифікації. Національна асоціація судових перекладачів і тлумачів також пропонує сертифікацію для перекладу в суді.

У Держдепартаменті США є серія з 3 тестів для тлумачів, які включають простий послідовний переклад (для перекладу-супроводу), синхронний переклад (для роботи в суді або на семінарах), а також переклад під час конференцій (для

проведення міжнародних конференцій). Ці тести не вважаються безпосередньо сертифікацією, але успішне їх проходження часто вказує на те, що людина має достатній рівень кваліфікації для роботи в цій галузі.

Національна асоціація глухих і Реєстр перекладачів для глухих (РПГ) спільно пропонують сертифікацію для сурдоперекладачів загального профілю. Крім того, Реєстр пропонує фахові тести з юридичного перекладу, розуміння мовлення, та перекладу для глухих людей, що включає усний переклад для глухих мовців з різними рідними мовами та з американської мови жестів (АМЖ) на мову тактильних знаків.

Як тільки перекладачі та тлумачі набули достатній досвід, вони можуть переходити до більш складних або престижних завдань, можуть прагнути сертифікації, можуть займатися редагуванням, або, зрештою, можуть керувати або заснувати бюро перекладів.

Багато самозайнятих перекладачів і тлумачів починають бізнес з подачі резюме та зразків до різних агенцій з працевлаштування, а потім чекають, поки з ними зв'яжуться тоді, коли в агенції доберуть роботу, яка відповідає їхнім вмінням. Після знаходження декількох постійних клієнтів, перекладачі та тлумачі можуть отримувати достатньо роботи від кількох замовників, і досить часто вони можуть почути про наступну роботу від цих клієнтів або за рекомендацією вже існуючих замовників.

Зайнятість. Перекладачі та тлумачі займали близько 41000 робочих місць у 2006 році. Однак фактична кількість перекладачів і тлумачів, ймовірно, значно вища, оскільки багато з них працюють тільки час від часу. Вони працюють в різних галузях промисловості, а це вказує на різноманітність варіантів роботи у цій сфері. Близько 33 з них працювали у державних та приватних навчальних закладах, таких як школи, коледжі та університети. Близько 12 працювали у сфері охорони здоров'я та соціальної допомоги, багато з них працювали у лікарнях. Ще 10 працювали в інших урядових сферах, таких, як федеральні, державні та місцеві суди. Інші роботодавці перекладачів та тлумачів – це видавництва, телефонні компанії, авіалінії, та бюро перекладів.

Близько 22 відсотків перекладачів та тлумачів працює не за наймом, а є самозайнятими. Багато з “фрілансерів” працюють неповний робочий день, покладаючись на інші джерела прибутку додатково до заробітку від перекладацької діяльності.

Перспективи роботи. Перекладачі та тлумачі можуть очікувати набагато швидший за середній темп зростання зайнятості протягом наступного десятиліття. Перспективи роботи змінюються в залежності від спеціалізації та досконалого оволодіння перекладом.

Прогнозні дані зайнятості

Назва професії	Код SOC	Зайнятість, 2006	Прогнозована зайнятість, 2016	Зміни, 2006 – 2016	
				кількість	процент
Перекладачі та тлумачі	27 – 3091	41000	51000	9700	24

Зміни у зайнятості. Прогнозується, що зайнятість перекладачів і тлумачів збільшиться на 24 відсотки протягом десятиліття 2006 – 2016 років – набагато швидше, ніж у середньому по всіх професіях. Це зростання буде частково обумовлене високим попитом в медичних установах і роботою, пов'язаною з національною безпекою. Крім того, зростання попиту на перекладачів і тлумачів є прямим наслідком розширення міжнародних зв'язків і збільшення в Сполучених Штатах числа осіб, які розмовляють іншими мовами. Очікується, що обидві ці тенденції будуть поглиблюватись, що сприятиме порівняно швидкому зростанню кількості робочих місць для перекладачів і тлумачів.

Поточні події та зміни політичної ситуації, які часто важко передбачити, збільшать потребу в людях, які можуть працювати з іншими мовами. Наприклад, очікується, що потреби національної безпеки викличуть зростання попиту на перекладачів і тлумачів з мов Близького Сходу і Північної Африки, в першу чергу у федеральних державних установах.

Стійким залишатиметься попит на перекладачів мов, які називають "PFIGS" – португальської, французької, італійської, німецької та іспанської; арабської та інших близькосхідних мов; та основних азійських мов – китайської, японської та корейської. Попит на тлумачів американської мови глухонімих буде швидко зростати завдяки все частішому використанню послуг відеотрансляції, які за умови підключення до Інтернету дозволяють проведення відео-дзвінків за допомогою сурдоперекладача.

Технічний прогрес полегшив роботу перекладачів і тлумачів. Однак, технічний прогрес, ймовірно, не буде негативно впливати на зайнятість перекладачів і тлумачів, оскільки інновації не здатні виконувати роботу на такому рівні, щоб можна було її порівнювати з роботою, виконаною цими професіоналами.

Перспективи роботи. Міста, особливо такі, як Вашингтон, Нью-Йорк та міста штату Каліфорнія надають найбільше можливостей для працевлаштування, особливо для тлумачів. Проте, оскільки іммігранти все частіше переїжджають жити у сільську місцевість, то робочих місць у невеликих населених пунктах стане ще більше.

Перспективи роботи для перекладачів і тлумачів відрізняються залежно від спеціалізації. Є попит на фахівців з локалізації внаслідок збільшення імпорту та експорту та розширення мережі Інтернет. Однак попит може бути дещо стриманий аутсорсингом роботи з локалізації в інші країни. Очікується, що буде великий попит в інших галузях, таких, як медицина і право. В умовах браку таких перекладачів і тлумачів, які б відповідали рівню кваліфікації, що вимагається роботодавцями, професійні тлумачі для глухих будуть, як і раніше, мати сприятливі перспективи працевлаштування. З іншого боку, очікується, що можливості працевлаштування будуть обмеженими для тлумачів на конференціях і літературних перекладачів.

Прибутки. Штатні перекладачі та тлумачі мали середній погодинний заробіток в розмірі 17,10 дол. США на травень 2006 року. З них приблизно 50

відсотків заробляли від 12,94 до 22,60 дол. США на годину. Найнижчий заробіток мали 10 відсотків – менше, ніж 9,88 дол. США, а 10 відсотків працівників мали найвищий заробіток – понад 30,91 дол. США на годину.

Прибутки залежать від мови, тематики, майстерності, досвіду, освіти, сертифікації, а також від роботодавця, тож зарплати перекладачів і тлумачів можуть істотно відрізнятись. Перекладачі та тлумачі, що знають мови, на які існує більший попит, або ті мови, які може перекладати відносно невелика кількість людей, часто мають більш високі прибутки, так само як і ті перекладачі та тлумачі, що володіють спеціалізованими знаннями, наприклад, ті, хто працює в локалізації програмного забезпечення. Особи, які класифікувались як мовні фахівці, і які працювали для федерального уряду, заробили в середньому 76287 дол. США на рік у 2007 р. Обмежені дані свідчать про те, що деякі висококваліфіковані перекладачі та тлумачі, наприклад, тлумачі на конференціях високої кваліфікації, які працюють повний робочий день, можуть заробити більше, ніж 100000 дол. США на рік.

Для позаштатних працівників прибутки можуть коливатися в залежності від наявності роботи. Позаштатні тлумачі зазвичай встановлюють погодинний тариф, а позаштатні перекладачі, як правило, встановлюють тариф за слово або за годину.

Споріднені професії. Перекладачі та тлумачі використовують свої навички володіння багатьма мовами, наприклад, для роботи в якості вчителів іноземних мов у дошкільних установах, дитячих садках, у початкових, середніх, та старших класах середньої школи; у якості викладачів вищої школи; викладачів грамотності серед дорослих, викладачів лікувального навчання, спеціальних предметів та самоосвіти. Робота тлумачів, зокрема тих, які виконують переклад-супровід, аналогічна роботі екскурсоводів в тому, що вони супроводжують осіб або групи під час екскурсій або під час поїздок у визначні місця.

Робота перекладача схожа на роботу письменників та редакторів в тому, що вони передають інформацію та ідеї в письмовому вигляді та готують тексти для публікації або розповсюдження. Крім того, перекладачі та тлумачі, які працюють у юридичній чи сфері охорони здоров'я, повинні знати терміни і поняття так само, як ті фахівці, що працюють у цих галузях – протоколісти суду та медичні реєстратори.

Джерела додаткової інформації. Організації, що мають справу з цими професіями, можуть дати цінні поради та рекомендації людям, зацікавленим в отриманні додаткової інформації з приводу тлумачення та перекладу. Відділи мовних служб місцевих лікарень або судів також можуть надати інформацію про наявні можливості.

Для отримання загальної інформації про професії зверніться до організацій, перерахованих далі:

➤ Асоціація американських перекладачів, 225 Reinekers Ln., Suite 590, Alexandria, VA 22314. Інтернет: <http://www.atanet.org>

Для одержання більш докладної інформації про спеціальності зверніться в асоціацію, пов'язану з даним предметом:

➤ Асоціація американських літературних перекладачів, Університет штату Техас в Далласі, Box 830688 Mail Station J051, Richardson, TX 75083 – 0688. Інтернет: <http://www.literarytranslators.org>

➤ Асоціація стандартів сфери локалізації, Domaine en Prael, CH-1323 Romainmotier, Switzerland. Інтернет: <http://www.lisa.org>

➤ Національна асоціація перекладачів і тлумачів у судах, 603 Stewart St., Suite 610, Seattle, WA 98101. Інтернет: <http://www.najit.org>

➤ Національна рада з питань тлумачення у системі охорони здоров'я, 270 W. Lawrence St., NY 12208. Інтернет: <http://www.ncihc.org>

➤ Реєстр перекладачів для глухих, 333 Commerce St., Alexandria, VA22314. Інтернет: <http://www.rid.org>

Для отримання інформації про тестування, щоб стати перекладачем або тлумачем за контрактом з Державним департаментом США, звертайтеся:

➤ Державний департамент США, Управління мовних служб, 2401 E St. NW, SA-1, Room HI400, Washington, DC 20520 – 2204.

Інформацію про посади перекладачів чи тлумачів у федеральному уряді можна отримати у Відділі управління персоналом через USAJOBS – офіційну федеральну інформаційну систему зайнятості. Цей ресурс для пошуку і подання заявки про працевлаштування можна знайти в Інтернеті за адресою: <http://www.usajobs.opm.gov> або через інтерактивну телефонну систему (703) 724 – 1850 або TDD (978) 461 – 8404. Ці номери не безкоштовні, вам треба буде сплатити вартість розмови. За порадою про те, як знайти і подати заявку щодо отримання посади у федеральній установі, див. статтю у Occupational Outlook Quarterly “Як влаштуватися на роботу в федеральний уряд, ” в Інтернеті за адресою <http://www.bls.gov/opub/ooq/2004/summer/art01.pdf>.

Додаток Є. Професіограми робітничих професій та професій інженерно-технічної сфери (М. В. Лузан)

1. Оператори водоочисних заводів і систем водопостачання (виробничі професії)

Важливі моменти. Робота зосереджена в місцевому управлінні та секторі приватного водопостачання, каналізації та інших системах комунальних послуг. Через велику кількість людей, які скоро підуть на пенсію, та складнощі з їх заміщенням, можливість, що дає ця робота, будуть дуже перспективні в майбутньому. Програма сертифікації впродовж одного року збільшує шанси бажаючих отримати роботу чи підвищення.

Характер роботи. Чиста вода життєво необхідна кожного дня. Оператори водоочисних станцій та систем роблять воду придатною для пиття. Оператори водоочисних станцій і заводів усувають шкідливі забруднюючі речовини з побутових та промислових рідких відходів, доводять її до безпечного повернення в навколишнє середовище.

Вода закачується зі свердловин, річок, струмків та резервуарів до водонасосних станцій, де вона очищується і подається споживачам. Використана споживачами брудна вода тече трубами каналізації до очисних

станції, де проходить очистку та повертається до струмків, річок та океанів або повторно використовується для зрошення та озеленення. Оператори обох типів станцій контролюють обладнання та процеси, що усувають або знищують шкідливі матеріали, хімікалії і мікроорганізми у воді. Також оператори контролюють насоси, з'єднання та інше устаткування, що пропускає воду або рідкі відходи через різні очисні процеси, після яких можна виявити всі видалені відходи.

Оператори читають і розшифровують показники вимірювальних приладів та датчиків, контролюють справність обладнання й адекватність проходження відповідних очисних процесів. Оператори контролюють пристрої для подачі хімії, беруть зразки води та рідких відходів, надають хімічні та біологічні лабораторні аналізи та додають у воду певну кількість хімікатів (наприклад хлор). Щоб дістати зразок води і визначити її якість вони використовують різноманітні інструменти, поєднуючи силові з електроінструментами для ремонту з'єднань, насосів та іншого устаткування. Оператори водонасосних та водоочисних станцій і систем уважно стежать за комп'ютерним обладнанням, яке допомагає зберігати інформацію для прийняття відповідних рішень, контролювати процеси, відслідковувати графік виконання запланованих заходів, фіксувати режим обслуговування, складати звіти. На великих сучасних заводах оператори також використовують комп'ютер для контролю за функціонуванням автономних систем і визначенням проблем.

Інколи операторам доводиться працювати в надзвичайних умовах. Сильні зливи, наприклад, можуть спричинити велику кількість рідких відходів, які потраплятимуть до каналізації, перевищуючи об'єми, що може вміщувати станція. Надзвичайні ситуації також можуть бути спричинені внутрішніми факторами на заводі, такими як витік хлору або нестача кисню. Щоб адекватно діяти в таких умовах, операторів вчать реагувати на події в критичних ситуаціях та формують вміння вчасно використовувати спеціальне обладнання для захисту здоров'я населення та самого об'єкту. Оскільки робочі умови можуть бути небезпечними, оператори повинні бути надзвичайно обережними.

Специфіка обов'язків операторів на станціях залежить від типу та розмірів станції. На менших станціях один оператор може контролювати все обладнання, тестувати, вести записи приладів, приймати скарги та проводити ремонт обладнання й підтримувати його роботу. Оператори на заводах такого типу повинні бути цілодобово в зоні доступу на випадок надзвичайних ситуацій. На станціях середніх потужностей оператори слідкують за станцією цілу ніч згідно робочих змін. На великих заводах оператори мають конкретніші обов'язки і слідкують лише за одним процесом. Вони можуть працювати з хімією, інженерією, бути лаборантами, механіками, асистентами, перевіряючими або керівниками (наглядаючими).

Стандарти якості води прийняті, зазвичай, природоохоронними статутами: Акт про безпечну питну воду, що визначає стандарти для питної води, та Акт про чисту воду, який регулює скидання відходів. Індустріальні заводи, що зливають відходи до муніципальних станцій повинні дотримуватись

певних мінімальних стандартів, щоб бути певними, що бруд відповідно оброблений і не зашкодить муніципальним установам. Міські водоочисні заводи також мають дотримуватись стандартів для питної води. Перелік домішок, що регулюється даними статутами, поволі з року в рік зростає. Тому оператори заводів повинні бути ознайомлені зі стандартами, впровадженими регулятивними органами і тим, як вони впливатимуть на роботу станції.

Робоче середовище. Оператори водоочисних та водопостачальних станцій і систем працюють як в закритих приміщеннях, так і на вулиці, можуть піддаватися впливу шуму від машин та неприємних запахів. Робота операторів носить фізичний характер і часто зосереджена в брудній місцевості: вони повинні приділяти велику увагу безпеці процедур через наявність небезпечних умов, слизьких проходів, небезпечних газів та багатофункціонального обладнання.

Завод працює цілодобово, сім днів на тиждень. На маленьких станціях оператори можуть працювати цілий день і бути готовими до виклику на роботу в будь-який час доби і в будь-який день. Середні та великі заводи можуть наймати робітників на одну з трьох восьмигодинних змін. Так як більшість станцій вимагають постійного моніторингу, то працівники працюють також і у вихідні дні. Оператори можуть працювати понаднормово.

Навчання, підвищення кваліфікації і просування по службі. Роботодавці часто приймають на роботу випускників вищих шкіл, які проходять робочу практику і згодом отримують ліцензію. Навчання після закінчення вищої школи підвищує професійні перспективи.

Навчання і практика. Щоб стати оператором водонасосної або водоочисної станції зазвичай потрібен диплом вищої школи. Змагання за отримання асоційованого ступеня або програми сертифікації якості води і діяльності з рідкими відходами за один рік збільшує шанси заявників на отримання роботи і просування по кар'єрній сходові (це пов'язано з тим, що робота на заводах постійно ускладнюється). Більшість таких програм пропонується торговими асоціаціями. Ці програми забезпечують хороший рівень загальних знань про воду, процеси роботи з рідкими відходами і базову підготовку. Для оператора це є необхідним. В окремих випадках ступінь або програма сертифікації може бути замінена досвідом, який дозволяє робітнику набути ліцензії вищого рівня швидше.

Стажисти зазвичай починають як обслуговуючий персонал або оператори-практиканти і здобувають навички в роботі під наглядом більш досвідчених операторів. Вони навчаються через спостереження і виконання рутинних завдань (запис вимірювальних приладів, взяття зразків забрудненої води і осаду, виконання найпростішого обслуговування і ремонту насосів, електромоторів, з'єднань та іншого обладнання). Більші заводи зазвичай поєднують таку практику з програмами формального класного або самосійного навчання.

Більшість державних служб по контролю за якістю питної води і рідких відходів пропонують курси підвищення для операторів. Курси охоплюють принципи виробничих процесів на заводі та процеси контролю, лабораторні

процедури, обслуговування, прийоми менеджменту, системи збору інформації, безпеку праці, хлорування, біологічне очищення, технології обробки осаду і його видалення, вимірювання витрат. Деякі оператори відвідують заочні курси з предметів даної спеціальності, а деякі роботодавці оплачують частину грошей або навіть повну суму за навчання у відповідних коледжах.

Інші кваліфікаційні вимоги. Для підтвердження своєї спроможності контролювати операції на станціях оператори складають сертифікаційний екзамен. Обов'язкова сертифікація здійснюється на державному рівні. Зазвичай виділяється від трьох до чотирьох рівнів сертифікації, залежно від рівня досвіду і практики оператора. Вищий рівень дозволяє оператору контролювати ширший перелік процесів обробки.

Оператори водонасосних та водоочисних станцій повинні мати схильності до механіки та вміння вирішувати проблеми на інтуїтивному рівні. Також вони мають бути компетентні в базовій математиці, хімії та біології. Їм потрібні вміння застосовувати формул для визначення вимог до процедур, рівнів витрат та концентрації. Важлива також базові навички роботи на комп'ютері, за допомогою якого оператор фіксує дані виробничого процесу. Окремі сучасні заводи використовують комп'ютеризоване обладнання контролю та різноманітні вимірювальні прилади.

Сертифікація і просування по службі. З посадовим підвищенням оператори стають відповідальними за більш складні процеси. Деякі оператори отримують підвищення аж до керівника або начальника станції; інші просуваються з меншого на більший об'єкт. Вища освіта в галузі води та рідких відходів, поєднана з досвідом відповідальності на посаді оператора, може виявитись достатньою для призначення робітника на посаду начальника маленької станції, де робота начальника і оператора поєднані. Однак вимоги до освіти зростають залежно від складності процесів, стандартів роботи з питною водою та рідкими відходами і масштабами станції. З кожним підвищенням оператор підвищує свою кваліфікацію. Начальники великих заводів повинні мати ступінь інженера або науковця.

Оператори мають можливість також працювати в державних установах контролю за питною водою та рідкими відходами. На цій посаді вони контролюють і забезпечують технічну підтримку всіх станцій в регіоні. Професійно-технічні школи, технікуми або коледжі спрямовані здебільшого на технічні професії. Досвідчені оператори можуть переходити на споріднені роботи на заводах, що працюють з індустріальними рідкими відходами, до компаній, що постачають обладнання та хімію для водонасосних і водоочисних станцій, інженерно-консалтингових фірм або професійно-технічних училищ.

Огляд робіт. Попит на операторів водонасосних та водоочисних станцій і систем зростатиме швидше, ніж в середньому для решти професій. Можливості, які надає ця робота, є дуже хорошими для кваліфікованих спеціалістів.

Схожі професії. Інші працівники, чий обов'язки пов'язані з управлінням системами виробничих машин і механізмів. До них належать також оператори

хімічних заводів і систем, оператори газових станцій, оператори нафтових станцій і очисних заводів, оператори-розподільувачі потужностей і диспетчери на енергостанціях, станційні інженери та оператори котлів.

2. Складальники і виробники (виробничі професії)

Важливі моменти. Більшість складальників працюють злагоджено в командах. Диплом про середню освіту є необхідним для більшості робіт, проте досвід і додаткові навички та вміння є не менш важливими для більш складної виробничої діяльності. Очікуються попит на кваліфікованих кандидатів у галузі промисловості, особливо на тих роботах, що потребують додаткових навичок та вмінь.

Характер роботи. Складальники і виробники відіграють важливу роль у виробничому процесі. Вони складають як готові продукти, так і частини, що до них входять, починаючи з літаків і закінчуючи складними синхронізуючими пристроями. Складальники і виробники виробляють та складають побутову техніку, автомобілі та двигуни для них, їхні частини, комп'ютери, електронні пристрої та інше. Зміни в технологіях виробництва суттєво вплинули на процеси виробництва та складання. Автоматизовані виробничі системи зараз використовують роботів, комп'ютери, пристрої програмного переміщення та різноманітні сенсорні технології. Більш кваліфіковані складальники повинні вміти працювати з новими технологіями та використовувати їх для виготовлення продукції.

Робота складальників та виробників коливається від дуже простої до дуже складної, що потребує обов'язково певних знань і вмінь. Кваліфіковані складальники збирають комплекси машин. Розпочинається цей виробничий процес з читання та вивчення детальних схем та інструкцій, в яких розкрито послідовність складання. Після визначення деталей, які необхідно з'єднувати, вони, використовуючи силові інструменти, власноруч з'єднують деталі, доводять до рівня необхідних вимог і в разі потреби підганяють одна до одної. Коли деталі доведені та правильно розташовані, вони з'єднують їх за допомогою болтів та гвинтів, зварюванням або паянням. Контроль якості важливий протягом всього складального процесу, тому складальники шукають браковані деталі чи помилки в процесі складання й вирішують проблему неякісного продукту.

Виробничі техніки далеко відійшли від традиційних складальних ліній до економічних виробничих систем, що змінили природу роботи складальників. Економічне виробництво використовує бригади робітників для виготовлення цілих продуктів або їх частин. Складальник з бригади повинен більшість свого часу працювати на складальній лінії. Поряд з цим він має бути готовим і в змозі виконувати різні завдання. Тому від нього вимагається бути не лише вузьким спеціалістом лише в індивідуальних завданнях. Бригада також вирішує як розподіляти роботу між її членами та які завдання кожен з них буде виконувати. Ця "гнучкість" працівника дозволяє компаніям замінити відсутніх працівників, покращити продуктивність, збільшити можливість компанії реагувати на зміни попиту ринку, переміщуючи їх з однієї виробничої лінії на іншу. Наприклад, якщо

попит на продукт знижується, компанія може зменшити кількість працівників, задіяних у процесі виробництва певного продукту, а на тих що залишилися перекласти більшу кількість операцій складального процесу.

Більше половини всіх складальників та виробників працюють в бригадах, решта ж спеціалізується у виготовленні лише одного типу продукту або виконанні однієї та схожих функцій протягом всього складального процесу. Ці робітники класифікуються згідно з продуктами, що вони виготовляють. Складальники електричного та електронного обладнання, наприклад, складають такі продукти як електричні двигуни, комп'ютери, електронні контролюючі пристрої та сенсорне обладнання. Автоматизовані системи замінили більшість масової роботи в процесах складання та збирання. Проте в авіаційній, військовій і медичній галузях переважає малосерійне виробництво і ручне складання електронних та електричних пристроїв і обладнання.

Складальники електромеханічного обладнання збирають та модифікують електромеханічні пристрої, побутову техніку, динамометри, приводи та зварювальні апарати. Намотувальники обмоток та оздоблювальними намотують дроти на обмотки, що використовуються в резисторах, трансформаторах, генераторах та електричних двигунах. Складальники двигунів та інших машин конструюють, збирають чи удосконалюють двигуни, турбіни, машини та механізми, які використовуються в сільському господарстві, конструюванні, гірничій промисловості та майже у всіх галузях промисловості, включаючи вальці, текстиль, папір та їжу. Складальники конструкцій літальних апаратів, поверхонь, оснащення та інших систем складають, монтують, скріплюють та встановлюють частини літаків, космічних кораблів або ракет, включаючи хвости, крила, шасі, системи опалення та вентиляції. Виробники і монтери (складальники) металевих конструкцій вирізають, складають та з'єднують частини металевих конструкцій перед зварюванням чи склепуванням. Виробники скловолокна виробляють продукти зі скловолокна, здебільшого шлюпочні палуби та каркаси, частини корпусів автомобілів. Складальники синхронізуючих, регулюючих та калібруючих пристроїв виконують точне збирання чи регулювання синхронізуючих пристроїв з дуже високими допусками.

Стало звичайним залучати складальників та виробників в розвиток і просування продукції. Дизайнери та інженери консультують виробників на стадії дизайну для покращення надійності та виробничої ефективності. Наприклад, складальники можуть дати таку пораду дизайнерам: панель в новому дизайні машини буде складно встановити швидко і зладжено. Дизайнер може змінити панель, щоб зробити її встановлення більш простим.

Деякі досвідчені складальники працюють з дизайнерами та інженерами для створення прототипів чи тестових продуктів. Ці складальники повинні вміти читати та інтерпретувати комплексні інженерні специфікації з текстів, креслень та систем комп'ютерного виготовлення креслень. Їм також можуть стати в нагоді вміння працювати з різноманітними точними вимірювальними приладами та пристосуваннями.

Робоче середовище. Робоче середовище для складальників та виробників вдосконалюється, але відрізняється залежно від заводу та галузі. Багато фізично важких завдань можуть бути спрощені за допомогою гідравлічного та електромеханічного обладнання, таких як ручне затягування великих болтів або переміщення важких частин на робочі позиції. Проте складальна робота все ж включає довготривале сидіння або стояння.

Більшість фабрик сьогодні загалом чисті, гарно освітлені та вентилязовані, і залежно від виду робіт вони чисті від пилу та бруду. Складальники електричного та електромеханічного обладнання працюють в особливо чистих приміщеннях, середовище їхньої праці, зазвичай, без пилу і бруду, який може порушити виконання операцій. Деякі складальники також можуть контактувати з потенційно небезпечними хімікатами або випарами. Проте сучасні вентиляційні системи та інші засоби безпеки мінімізують будь-які шкідливі впливи. Інші складальники можуть контактувати з маслами та змазками, а їх робочі місця можуть бути дуже шумними.

Більшість складальників з повним робочим днем мають 40 годинний робочий тиждень, надлишкова та змінна робота звична в деяких галузях. Розклад роботи складальників може бути різним на заводах з більш ніж однією зміною.

Навчання, підвищення кваліфікації і просування по службі. Необхідний рівень освіти та кваліфікації для цієї роботи залежить від галузі та працедавця. Диплом про середню освіту або ж диплом еквівалентний диплому про закінчення школи є достатнім для більшості робіт, досвід і додаткові навички та вміння необхідні для більш складної роботи складальників.

Навчання та практика. Більшість кандидатів на посаду складальників повинні мати тільки диплом про закінчення школи. Хоча деякі працедавці можуть вимагати спеціальної освіти чи диплом молодшого спеціаліста для більш складної роботи. Наприклад, роботи з електричним, електронним, авіабудівним та автомобільним виробництвом зазвичай вимагають більшого рівня освіти та досвіду. Інші ж вакансії потребують тільки ознайомчого стажування, яке інколи включає інструктаж, оплачений працедавцем.

Інші кваліфікаційні вимоги. Складальники повинні вміти уважно слідувати інструкціям, що вимагає початкових навичок читання та вміння слідувати діаграмам та кресленням. Спритність рук та можливість швидко та методично виконувати комплексні дії, що повторюються, також мають значення. Для деяких посад необхідна здатність піднімати важкі об'єкти. Складальники, що працюють в бригадах повинні мати навички роботи в команді та комунікативні вміння для налагодження співпраці з іншими в бригаді. Гарний зір необхідний для складальників та виробників, які працюють з маленькими деталями і частинами. Заводи, що випускають електричні та електронні продукти можуть тестувати кандидатів на сприйняття кольору, адже їхні товари часто містять вироби та деталі різних кольорів.

Підвищення. З тим як виробники та складальники набираються досвіду, вони можуть претендувати на роботу, що потребує кращого рівня навичок та

більшої відповідальності. Досвідчені складальники можуть стати ремонтниками, якщо вони знають багато складальних операцій та розуміються на конструкції продукту. Ці робітники ремонтують складені частини, які операторами чи інспекторами були визнані бракованими. Складальники також можуть бути підвищені до робіт по контролю якості або ж до супервайзера. Досвідчені складальники також можуть стати членами дослідницьких груп та груп по розвитку, працювати з інженерами та іншими дизайнерами проектів для розробки дизайну, розвитку та конструювання прототипів, тестування нових моделей. В деяких компаніях, складальник може стати одним зі стажерів кваліфікованого ремесла, наприклад механіком. Ті, хто мають базові знання в математиці, науці чи комп'ютерах можуть бути підвищені до програмістів чи операторів більш автоматизованого обладнання.

Перспективи роботи. Очікується повільне зниження рівня зайнятості складальників та виробників, що, в першу чергу, торкнеться зростання продуктивності та високої конкуренції у виробництві. Очікуються гарні можливості роботи для кваліфікованих кандидатів у виробничому секторі, особливо на посадах, де необхідні додаткові навички.

У виробничому секторі попит на складальників та виробників буде визначатись зниженням чи підвищенням попиту на певний виробничий товар. Загалом, незважаючи на очікуване збільшення виробничих товарів, зайнятість в секторі буде повільно знижуватись, оскільки галузь стає більш автоматизованою і може випускати більше продукції, навіть з меншою кількістю працівників. Незважаючи на це очікується, що в деяких галузях буде мати тенденція зростання вакансій. У виробництві літаків та їхніх частин найближчим часом буде зростати кількість робочих місць через значне збільшення випуску комерційних та військових літаків. Таким чином, потреба в складальниках конструкцій літальних апаратів, поверхонь, оснащення та систем зросте. Більше того, більшість складальних операцій в авіа та космічній галузі виконуються у важкодоступних місцях (наприклад всередині фюзеляжу літака), де неможливо роботизувати операції, тому попит на складальників буде стабільним ще достатньо тривалий час.

У більшості інших виробничих галузях, на зайнятість складальників та виробників негативно вплине збільшення кількості автоматики, покращення показників продуктивності та використання складальників з країн з нижчими затратами на робочу силу. Деякі складальники та виробники відчують ефект автоматизації сильніше, ніж інші. Автоматика замінить робітників на операціях з великою кількістю повторюваної роботи. Автоматизація також менше вплине на складальників частин нестандартних форм та розмірів.

Користь техніки бригадного виробництва є одним з факторів, що продукує успіх виробничого сектору, підвищує продуктивність і покращує якість товарів. Таким чином, незважаючи на те що попит на складальників буде знижуватись, їх кількість, що працюють в бригадах, буде зростати чи залишатись стабільною ще тривалий час. Інші виробники перекладуть свої складальні операції на країни, де затрати на заробітну плату нижчі.

Найвідчутніше зростання кількості складальників та виробників очікується у сфері послуг, яка надає тимчасових робітників для різних галузей. Тимчасові робітники стають все важливішими для виробництва, з іншого боку компанії вимагають більш “гнучкого” персоналу, щоб вчасно реагувати на ринкові коливання. Також буде більше робочих місць в оптовій та роздрібній торгівлі для складальників та виробників, оскільки більшість товарів доставляються з інших країн в розібраному стані. Для зниження витрат на перевезення, оптові та роздрібні торговці все частіше збирають товари перед початком їх реалізації.

Перспективи працевлаштування. Очікуються гарні можливості працевлаштування для кваліфікованих кандидатів у виробничому секторі, особливо на посадах, що потребують додаткових навичок. Окремі роботодавці констатують складність пошуку кваліфікованих кандидатів для працевлаштування на виробництво. Найкращі професійні можливості в перспективі будуть на невеликих виробництвах, оскільки великі та відомі компанії мають широкі можливості для безперешкодного залучення відразу великої кількості кандидатів. Крім того, нові робочі місця з’являться за цим напрямом через звільнення робітників, які вийдуть на пенсію. Наприклад, іноземні автомобілебудівники, що починали свою діяльність у 1980-х роках, в найближчий час очікують велику хвилю виходів складальників на пенсію, особливо тих, які працюють в бригадах. Це суттєво підвищить попит на фахівців цієї категорії.

Схожі професії. Інші професії, що включають операційні машини, пристрої та складальні операції, включають робітників по зварюванню, пайці, твердій пайці, монтерів машин, операторів, працюючих з металом та пластиком. Також до цієї групи належать слюсарі та виробники інструментів і штампів, які складають комплекси виробничого обладнання. Складальники та виробники також можуть претендувати на роботу по контролю якості та тестування обладнання, до цих професій належать інспектори, сортувальники, тестувальники та робітники.

3. Оператори електростанцій, розподілювачі та диспетчери (виробничі професії)

Важливі моменти. Будівництво нових заводів та старіння робочої сили створюють хороші перспективи в роботі. Початківці починають роботу як практиканти в лабораторіях, виконуючи допоміжну роботу, а після кількох років практики і накопичення досвіду вони можуть отримати повну кваліфікацію. Знайомство з комп’ютером та базові знання наук і математики є необхідними для початку роботи в даній сфері.

Характер роботи. Електрика – життєво необхідна на сьогоднішній день. З моменту натискання першого вмикача щоранку ви приєднуєтеся до величезної мережі людей, електричних ліній та генеруючого обладнання. Оператори електростанцій керують машинами, яка виробляє струм. Оператори розподілення та диспетчери на таких станціях контролюють потік електрики від станції через мережу ліній до промислових заводів та підстанцій, і,

зрештою, розподіляють її серед споживачів.

Оператори електростанцій контролюють та слідкують за бойлерами, турбінами, генераторами і допоміжним обладнанням на енергетичних установках. Оператори розподіляють необхідну напругу між генераторами, поєднуючи струм з декількох джерел і спостерігають за приладами підтримки напруги, регулюють енергетичні потоки. Коли змінюються потреби в енергії, ці робітники починають запускати чи зупиняти генератори і з'єднувати або роз'єднувати їхні схеми. Часто вони застосовують комп'ютер для зберігання записів здійснених операцій та навантажень на генератори, лінії і трансформатори. Також оператори можуть користуватися комп'ютером для підготовки звітів про надзвичайні інциденти, несправне обладнання або технічне обслуговування, виконане під час їхньої зміни.

Оператори на електростанціях з автоматичними системами контролю працюють, здебільшого, в центральній кімнаті управління, яка, зазвичай, називається кімнатою операторського керування або кімнатою контролю операторів – стажерів чи асистентів. На старіших заводах контроль обладнання не централізований: людина за операторським пультом контролює потік електроенергії з центрального пункту, поки оператори допоміжних установок, розподілені по всій станції, керують і спостерігають за клапанами, перемикачами та датчиками.

На атомних електростанціях більшість операторів розпочинають кар'єру з операторів обладнання або допоміжних операторів. Вони допомагають старшим робітникам з операціями підтримки роботи обладнання. Їх досвід і тренування можуть бути завірені відповідним державним органом або ж комісією, а в ядерній енергетиці обов'язково. Після цього початківець зможе самостійно контролювати обладнання, яке безпосередньо впливає на потужність реактора атомної станції. Старші оператори реактора перевіряють роботу всіх пристроїв контролю в пункті управління. Щонайменше хоча б один оператор завжди перебуває на чергуванні кожної зміни.

Розподілювачі потужності і диспетчери, яких також називаються диспетчерами завантаження або системними оператори, контролюють потік електроенергії через лінії передач до промислових заводів і підстанцій, що забезпечують електрикою споживачів. Вони керують і слідкують за перетворенням струму, трансформаторами напруги і запобіжниками. Диспетчери також слідкують за іншим розподільчим обладнанням і роблять записи показників приладів на дошку експериментальних даних – схему сітки трансмісій, яка показує стан схем трансмісій і з'єднання з підстанціями на промислових заводах.

Диспетчери також враховують затрати потужності, зумовлені, наприклад, зміною погоди. Вони зв'язуються з пунктом управління і отримують дозвіл на включення чи зупинку котлів, генераторів для виведення виробництва на потрібний баланс. Диспетчери працюють з невідкладними ситуаціями типу відмов в лінях передач чи в трансформаторах, оперативно приймають рішення про перенаправлення струму в обхід пошкоджених ділянок. На підстанціях вони також моніторять і керують обладнанням зміни напруги, управляють

пультом керування контролю потоку електроенергії до підстанцій і від них.

Робоче середовище. Оператори, розподільвачі і диспетчери, що працюють в пункті керування, зазвичай сидять чи стоять в контрольній станції. Їх робота не фізичного плану, проте вона вимагає постійної уваги. Оператори, що працюють поза кімнатою управління, можуть наражатись на небезпеку від електричних ударів і опіків.

Оператори атомних станцій піддаються вибірковій перевірці на наркотики і алкоголь, як і більшість робітників таких станцій. До того ж, їм потрібно проходити медогляд кожні два роки, вони можуть піддаватися опроміненню незначною дозою іонізуючої радіації, що є частиною їх роботи.

Оскільки електроенергія постачається цілодобово, то оператори, розподільвачі та диспетчери, зазвичай, працюють в одну з трьох восьмигодинних або в одну з двох дванадцятигодинних змін по черзі (за змінним графіком). Періодичність змін може час від часу змінюватися. Робота за змінним графіком може бути нервовою, стомлюючою через постійну зміну в режимах сну та праці.

Навчання, підвищення кваліфікації і просування по службі. Оператори електростанцій, розподільвачі і диспетчери потребують поєднання освіти, практики та досвіду. В більшості випадків перевага надається кандидатам зі знанням комп'ютера і технічними навичками.

Навчання та практика. Роботодавці шукають випускників школи на посаду операторів початкового рівня, посад розподільвача і диспетчера. Робітники – випускники коледжів чи професійних шкіл певного рівня, матимуть кращі можливості, особливо на атомних електростанціях. Хоча це і не є необхідним, багато старших операторів реактору мають ступінь бакалавра з інженерних або фізичних наук.

Робітники, яких взяли для навчання на оператора електростанцій або розподільвачів, проходять екстенсивну практику та класний інструктаж. Необхідно декілька років тренувань і досвіду, щоб працівник отримав повну кваліфікацію оператора контрольного пункту або розподільвача на електростанції.

Більшість робітників періодично проходять повторні тренування – особливо оператори атомних електростанцій. Повторні тренування проводяться на стимуляторах станції, розроблених спеціально для відтворення процедур і ситуацій, з якими можуть зіткнутися практиканти на заводі.

Інші кваліфікаційні вимоги. Від операторів електростанцій, розподільвачів та диспетчерів можуть вимагати сертифікації в залежності від юрисдикції та специфіки роботи. Вимоги широко варіюються від місця до місця і можуть управлятись державою, країною чи місцевим урядом.

Екстенсивні тренування і досвід необхідні для проходження екзаменів, що вимагають комісії з ядерного врегулювання для операторів атомних станцій і старших операторів атомного реактору. Перед початком тренувань працівники атомних станцій повинні три роки накопичувати досвід роботи на станції. Останні шість місяців строку проходять безпосередньо на атомній станції, де

кваліфікація робітника ліцензується. Загалом тренування займає не менше одного року, після якого працівник проходить екзамен. Для підтвердження своїх ліцензій оператори реакторів повинні проходити щорічний екзамен з практики та кожні два роки письмовий екзамен, який перевіряється їхніми роботодавцями. Оператори реакторів можуть підвищити рівень ліцензії до рівня старших операторів реакторів після року від попереднього ліцензування на станції з обов'язковим складанням іншого екзамену. Тренування може включати практику, класний інструктаж та індивідуальне навчання. Досвід, набутий на інших електростанціях, або на ядерних реакторах флоту також враховується.

Просування по службі. Більшість початківців починають працювати як асистенти та лаборанти і переходять на більш відповідальну посаду з набуттям досвіду. В багатьох випадках є певний обов'язковий термін між початком роботи та просуванням на наступний рівень, згідно з вимогами сертифікації. З достатньою кількістю тренінгів та досвідом робітники можуть стати супервайзерами змін або, на атомних електростанціях, старшими операторами реакторів.

В зв'язку з тим, що електростанції мають різноманітні системи та запобіжні механізми, часто дуже складно отримати підвищення, міняючи компанії чи станції. Більшість послуг забезпечується на місцях, працівники отримують досвід в середині конкретного заводу або на іншій станції, що належить тим же постачальникам послуг.

Перспективи роботи. Очікуються дуже хороші можливості в роботі для тих, хто зацікавлений стати оператором електростанції, розподільвачем чи диспетчером. Протягом 90-х років найбільша увага приділялась зменшенню ціни на послуги комунальних підприємств, це призвело до замороження ринку найму та позбавлення роботи молоді. Результат – старіння робочої сили, половина якої має йти на пенсію в найближчі десять років. Підприємства відреагували запровадженням нових навчальних програм в громадських коледжах і вищих школах. Найкращі перспективи очікують людей з вмінням роботи за комп'ютером і базовими знаннями основ наук і математики.

Схожі професії. Фахівці, які займаються спостереженням і управлінням системами обладнання на заводах, включаючи хімічні заводи; оператори систем нафтових насосів, оператори нафтоочисних заводів; стаціонарні інженери та оператори котлів; оператори систем та станцій водозабезпечення та рідких відходів.

4. Стаціонарні інженери та оператори котлів **(виробничі професії)**

Робітники зазвичай набувають навичок та вмінь через офіційні програми навчання або через практику, що підтримується курсами технічних або торгових шкіл. Більшість робітників повинні пройти ліцензування, але вимоги до них різні, залежно від регіональних особливостей ринку праці. Рівень працевлаштування буде зростати повільними темпами, тому кандидатів на роботу очікуватиме жорстка конкуренція. Кращі перспективи є для робітників

зі знаннями комп'ютеризованого управління та вимірювальних пристроїв.

Характер роботи. Більшість великих офісних приміщень, торговельних центрів, складів та інших комерційних установ мають потужне опалення, вентиляцію та системи кондиціонерів, що створюють в них комфортний клімат протягом всього року. Промислові заводи часто мають додаткові потужності забезпечення виробництва електрикою, парою чи іншими послугами. Стаціонарні інженери чи оператори котлів контролюють і підтримують ці системи, що включають в себе бойлери, кондиціонери та охолоджувальне устаткування, дизельні двигуни, турбіни, генератори, насоси, конденсатори і компресори. Обладнання, що контролюють стаціонарні інженери та оператори котлів, схоже на те, яким керують інженери локомотивів або морські інженери. Проте на відміну від них (вони контролюють обладнання для створення тепла або електроенергії, яке рухає потяг чи корабель), стаціонарні інженери та оператори котлів запускають, регулюють, ремонтують та вимикають обладнання. Вони забезпечують безпечну, економну роботу обладнання в межах встановлених лімітів, слідкуючи за лічильниками, датчиками та комп'ютеризованим управлінням.

Стаціонарні інженери та оператори котлів в старих будівлях контролюють обладнання вручну і, за потреби, здійснюють його налагодження. Вони спостерігають і прослуховують агрегати і щоденно перевіряють безпеку приладів, визначають та виправляють будь-які неполадки, відхилення в роботі. В нових будівлях стаціонарні інженери керують механікою, електрикою та системами пожежної безпеки через комп'ютер. Вони відслідковують, коригують та діагностують ці системи з пункту управління, використовуючи комп'ютер, під'єднаний до мережі внутрішніх систем будівлі.

Регулярна підтримка роботи – постійна частина функціональних обов'язків стаціонарних інженерів та операторів котлів. Інженери використовують руки та силові інструменти для виконання технічного обслуговування і налагодження, починаючи від капітального ремонту і закінчуючи заміною несправних клапанів, прокладок або підшипників. Вони змащують рухомі частини, міняють фільтри, видаляють сажу і корозію тощо. Також вони перевіряють воду в котлах і додають хімічні речовини, що запобігають корозії і шкідливим накипам. На більшості об'єктів стаціонарні інженери відповідальні за підтримку і забезпечення балансу повітряних систем та гідросистем, які опалюють чи охолоджують будівлю через циркуляцію рідин (вода чи водяна пара) в закритих системах чи по трубах. Вони можуть перевіряти якість повітря вентиляційних систем і вносити корективи для підтримки операцій в котлі на належному рівні. Обслуговування, усунення неполадок, ремонт та спостереження за сучасними системами – все вимагає використання складного електричного і електронного обладнання для перевірки. Додатково стаціонарні інженери виконують інші обов'язки по обслуговуванню, в тому числі столярні, сантехнічні, слюсарні роботи, а також ремонтують електроустаткування.

Стаціонарні інженери та оператори котлів ведуть записи подій і фактів

про операції та підтримку належної роботи обладнання. Наприклад, працюючи з паровими котлами, стаціонарні інженери та оператори колів досліджують, контролюють і записують тиск пари, температуру, рівень води, хімічні домішки, вихідну потужність, витрати палива та викиди в атмосферу з котла. Ще вони записують дату та характер всіх технічних обслуговувань і ремонтів.

У великих будівлях або промислових заводах старший стаціонарний інженер відповідає за всі механічні системи будівлі. Він перевіряє команду з молодших стаціонарних інженерів, операторів турбін, доглядачів за котлами, операторів повітряного кондиціонування, охолодження та механіків. В малих будівлях або промислових заводах може працювати лише один стаціонарний інженер.

Робоче середовище. Моторні цехи, електростанції, котельні, машинні цехи та кімнати електропостачання зазвичай прибрані та гарно освітлені. Але навіть за найкращих умов стаціонарні інженери та оператори котлів піддаються дії високих температур, пилу, бруду і шуму високого рівня. Обов'язки з обслуговування також можуть вимагати контакту з олією, жиром або димом. Більшу частину робочого часу працівники проводять стоячи на ногах. Також інколи їм доводиться під час перевірки, чищення або ремонту та налагодження обладнання заповзати, прокрадаючись на колінах, в середину котлів. Стаціонарні інженери і оператори котлів працюють з небезпечною технікою та устаткуванням (котли високого та низького тисків, електричне устаткування тощо). Вони повинні чітко слідувати процедурам та інструкціям, щоб вберегтись від опіків, електричних ударів, шуму, небезпеки роботи з рухомими частинами і контакту з такими небезпечними матеріалами як азбест і токсичні хімікати.

Стаціонарні інженери і оператори котлів зазвичай мають постійну роботу цілий рік. Середній робочий тиждень складає сорок годин. В установах, що функціонують цілодобово, робота інженерів і операторів складається з однієї з трьох восьмигодинних змін, які чергуються. Досить часто цим фахівцям доводиться працювати у вихідні дні та свята.

Навчання, підвищення кваліфікації і просування по службі. Багато стаціонарних інженерів і операторів котлів починають свою кар'єру як механіки або помічники, які проходять тренування з досвідченими інженерами безпосередньо на робочому місці. Інші починають з проходження формальної освітньої або тренувальної програм.

Навчання і тренування. Більшість роботодавців віддають перевагу фахівцям, які претендують на посади стаціонарних інженерів чи операторів котлів, щонайменше з дипломом про вищу освіту. В першу чергу робітники оволодівають навичками в процесі роботи і починають як наглядчі за котлами або помічники більш досвідчених спеціалістів.

Міжнародне об'єднання інженерів з експлуатації є спонсором освітніх програми і головним об'єднанням для стаціонарних інженерів та операторів котлів. У виборі навчання більшість місцевих органів управління освітою віддають перевагу заявникам з базовим рівнем знань з математики,

інформатики, креслення, практики роботи в механічному цеху та знанням хімії. В міжнародній практиці навчання зазвичай триває 4 роки і включає 8000 годин робочих тренувань. Додатково, під час навчання проводиться 600 годин інструктажу по конструкції котлів і операціям, елементарній фізиці, пневматиці, охолодженню, кондиціонуванню, електриці і електроніці.

Продовження навчання – передусім це професійна школа або курси в коледжі. Це надзвичайно важливо для стаціонарних інженерів і операторів котлів, частково через зростаючу складність обладнання. Більшість великих та окремі дрібні роботодавці заохочують працівників та оплачують їхні тренінги з підвищення кваліфікації. Ці роботодавці часто заощаджують великі кошти через підвищення ефективності праці власного персоналу, поліпшене обслуговування, надійність використання устаткування та безпеку праці. Добре навчені робітники зменшують собівартість продукції. Тренінги майже завжди проводять з появою нового обладнання або при регулюванні деяких аспектів стосовно змін у чергуванні.

Інші кваліфікаційні вимоги. Більшість держав і міст мають вимоги до ліцензування стаціонарних інженерів та операторів котлів. Претенденти на ліцензію мають бути не молодше 18 років, протягом певного періоду проживати на території або в місцевості, де планують працювати, відповідати вимогам та скласти письмовий екзамен. Стаціонарні інженери та оператори котлів, які переїзять з одної держави або міста до іншого можуть бути зобов'язані скласти екзамен на отримання нової ліцензії, згідно з регіональними відмінностями вимог ліцензування.

Сертифікований першокласний стаціонарний інженер є кваліфікованим фахівцем для запуску великого об'єкта, перевірки інших та керування обладнанням всіх типів і ємностей. Від заявника на цю ліцензію можуть вимагати наявність шкільної середньої освіти, завершеного навчання або навчання без відриву від виробництва та декілька років досвіду роботи з ліцензією нижчого класу. Додатково до тренування, стаціонарні інженери та оператори котлів потребують здібностей механіків та спритності рук. Бути в хорошій фізичній формі для них також важливо.

Просування по службі. Стаціонарні інженери та оператори котлів просуваються, отримуючи посаду з більшим, потужнішим або різноманітнішим обладнанням. Загалом інженери йдуть на підвищення при отриманні ліцензії вищого класу. Деякі стаціонарні інженери та оператори котлів просуваються до інспекторів котлів, головних інженерів заводу, виконробів з будівництва. Декілька додаткових функцій, які можна отримати кваліфікований спеціаліст – перевірка інженерів, технічний інструктор.

Переважає кількість стаціонарних інженерних пристроїв відносно малі, тому працівнику важко перейти на вищу посаду, особливо всередині компанії, в них, зазвичай, високі посади зайняті досвідченими працівниками старшого віку. Ті, хто хоче отримати вищу посаду, повинні часто міняти роботодавця або чекати, поки старші співробітники підуть на пенсію.

Зміни в працевлаштування. Очікується зростання потреби в

стаціонарних інженерах та операторах котлів. Подальший розвиток комерції і промисловості збільшить кількість обладнання. Незважаючи на впровадження автоматичних систем управління та комп'ютеризованого контролю, які підвищують ефективність виробництва, все ж це не призводить до зменшення кількості робітників для його управління.

Перспективи. Люди, зацікавлені в роботі стаціонарного інженера й оператора котлів повинні очікувати на конкуренцію за ці, відносно високооплачувані, професії. Повільне кар'єрне зростання роботи, поряд з тенденціями до перебування досвідчених працівників на посаді десятиліттями, робить професійні перспективи майже недосяжними. Велика кількість працівників досягнуть пенсійного віку лише з настанням нового десятиліття, тому кількість робітників на підвищення, в порівнянні з іншими професіями, буде незначною.

5. Фахівці з комп'ютерної підтримки та системні адміністратори (інженерно-технічні професії)

Важливі моменти. Зростання потреби у фахівцях з комп'ютерної підтримки буде середнім, а в системних адміністраторах буде вищою за середню. Існує багато способів, щоб почати працювати в цій сфері. Перспективи роботи будуть кращими для тих, хто закінчив коледж з відповідними знаннями та навичками; сертифікати та практичні навички обов'язково потрібні також для людей без диплому.

Характер роботи. За останні десять років комп'ютер став невід'ємною частиною щоденного життя вдома, на роботі, в школі чи ще десь. Звісно, майже кожен користувач комп'ютера час від часу зустрічається з проблемами (роздратуванням через забутий пароль, вихід з ладу жорсткого диску тощо). Стрімке використання комп'ютерів призвело до зростаючої потреби у фахівцях, які надають поради користувачам та які щоденно працюють в адміністрації, обслуговують та підтримують комп'ютерні системи.

Фахівці з комп'ютерної підтримки надають технічну допомогу, підтримку та поради для покупців чи інших користувачів. Ця професійна сфера включає фахівців з комп'ютерної підтримки та техніків відділу обслуговування, спеціалістів по усуненню різних проблем, фахівців забезпечення технічної підтримки апаратного та програмового функціонування систем. Вони відповідають на телефонні дзвінки, аналізують проблему за допомогою спеціальних діагностичних програм і вирішують поточні труднощі. Фахівці з комп'ютерної підтримки працюють як з компаніями, що використовують комп'ютерні системи, так і з постачальниками апаратного та програмного забезпечення. Все більше ці спеціалісти працюють від фірм по технічному обслуговуванню чи підтримці, що забезпечують комплексну комп'ютерну підтримку клієнтів на контрактній основі. Фахівці з комп'ютерної підтримки відповідають на запитання клієнтів їхніх організацій, можуть використовувати діагностуючі програми для вирішення проблем. Вони також можуть встановлювати, модифікувати, чистити та ремонтувати комп'ютерне апаратне та програмне забезпечення. Крім цього, вони можуть писати інструкції для

навчання та навчати користувачів ПК як використовувати нове комп'ютерне апаратне та програмне забезпечення. Ці спеціалісти також спостерігають за щоденною роботою комп'ютерних систем їхніх компаній та оцінюють наскільки корисним та ефективним є їхнє програмне забезпечення.

Техніки відділу обслуговування працюють виключно з питаннями користувачів, компанії цінують їх як джерело зворотного зв'язку. З ними консультуються про те, що створює для клієнтів найбільші проблеми, ставлення до них клієнтів. Більшість фахівці з комп'ютерної підтримки починають як техніки відділу обслуговування.

Системні адміністратори створюють дизайн, встановлюють та підтримують комп'ютерні системи компанії. Вони відповідальні за локальні та регіональні мережі, сегменти мереж, Інтернет, працюють в різних середовищах, включаючи професійні офіси, малий бізнес, державні організації, великі корпорації. Системні адміністратори обслуговують системи апаратного та програмного забезпечення, проводять моніторинг систем для визначення їхньої доступності для користувачів. Ці працівники збирають файли, щоб визначити потреби користувачів, потім використовують цю інформацію для оцінки системи та системних запитів. Адміністратори також можуть планувати, координувати і приймати захисні та запобіжні заходи. Системні адміністратори відповідають за підтримку ефективності роботи систем. Вони переконуються в тому, що дизайн комп'ютерної системи організації дозволяє всім компонентам, включаючи комп'ютери, мережі, програмне забезпечення, працювати чітко і злагоджено. Більше того, вони постійно моніторять і налагоджують діючі мережі та постійно оглядають сайт, щоб визначити майбутні потреби мережі. Адміністратори усувають неполадки по звітам клієнтів та автоматичному системному моніторингу, виробляють рекомендації для майбутніх системних розробок.

В деяких організаціях спеціалісти із захисту комп'ютера можуть планувати, координувати та приймати необхідні заходи захисту. Ці працівники навчають користувачів встановлювати програми для захисту, уникати кібератак та в деяких випадках збирають файли та докази для використання в переслідуванні кібер злочинів. Відповідальність цих працівників зросла за останні роки, оскільки кібер атаки стали звичними.

Робоче середовище. Фахівці з комп'ютерної підтримки та системні адміністратори працюють в добре освітлених комфортних офісах чи комп'ютерних лабораторіях. Вони зазвичай працюють 40 годин на тиждень, але їхні роботодавці можуть вимагати наднормових годин та перебування на зв'язку вечорами та у вихідні. Наднормові години можуть бути під час виникнення непередбачуваних технічних проблем. Як і інші працівники, що друкують на клавіатурі впродовж тривалого часу, фахівці з комп'ютерної підтримки та системні адміністратори схильні до перевтоми очей, болів у спині та мають проблеми з руками та зап'ястками. Фахівці з комп'ютерної підтримки та системні адміністратори постійно спілкуються з клієнтами та колегами, вони відповідають на запитання та дають поради. Ті хто перебуває на посаді

консультанта, більшість часу працює далеко від свого офісу, може місяці проводити в офісі клієнта.

Оскільки комп'ютерні мережі розширюються, більшість фахівців з комп'ютерної підтримки та системні адміністратори можуть надавати технічну підтримку з віддалених місць. Системні адміністратори як і спеціалісти з комп'ютерної підтримки можуть також адмініструвати та змінювати конфігурацію мереж та сервісів віддалено, але ця практика не є звичною.

Навчання, підвищення кваліфікації та просування по службі. Диплом коледжу вимагається для деяких посад фахівців з комп'ютерної підтримки, але сертифікат чи відповідний досвід може бути достатнім для інших. Диплом бакалавра вимагається для багатьох посад комп'ютерних та системних адміністраторів. Для обох спеціальностей аналітичні та комунікативні навички є необхідними.

Освіта на навчання. Відповідно до широкого кола необхідних навичок є багато способів почати працювати фахівцем з комп'ютерної підтримки та системним адміністратором. Вимоги до навчання відрізняються, але більшість роботодавців надають перевагу людям з формальною освітою коледжу. Диплом бакалавра комп'ютерних наук чи інформаційних систем є вимогою для деяких посад, для інших же вимагається тільки диплом, що має відношення до комп'ютера. Для окремих посад відповідний досвід в роботі з комп'ютером. В окремих випадках сертифікати можуть замінити формальну освіту. Для посад системного адміністрування багато роботодавців шукають кандидатів з дипломом бакалавра не обов'язково в галузі комп'ютерної техніки. Багато компаній стають більш лояльними щодо необхідності диплому коледжу на посади фахівці з комп'ютерної підтримки. Але у випадку відсутності диплому, сертифікат та відповідний досвід є обов'язковими. Сертифікаційні навчальні програми, що пропонуються багатьма постачальниками та виробниками, можуть допомогти отримати необхідний базовий рівень.

Інші кваліфікаційні вимоги. Люди, що хочуть стати фахівцями з комп'ютерної підтримки та системними адміністратори повинні мати аналітичні та комунікативні навички, здатність вирішувати проблеми, адже усунення неполадок та вирішення інших питань є основною частиною їх роботи. Постійне спілкування з іншими працівниками, клієнтами та роботодавцями вимагає від фахівців з комп'ютерної підтримки та системного адміністратора ефективно спілкуватись за допомогою електронної пошти, по телефону чи особисто. Вимагається також знання граматики, вміння фахово писати інструкції для колег та клієнтів.

Підвищення. Початківці-фахівці з комп'ютерної підтримки та системні адміністратори зазвичай працюють з організаціями, що безпосередньо мають справу зі споживачами та корпоративними користувачами. Фахівці з комп'ютерної підтримки можуть бути підвищені до посад, де вони зможуть використати отриману від користувачів інформацію, щоб покращити дизайн та ефективність майбутніх продуктів. Підвищення більше залежить від роботи, аніж від освіти. З часом спеціалісти з комп'ютерної підтримки можуть стати

програмними інженерами, що розробляють програмне забезпечення. Фахівці з комп'ютерної підтримки в апаратному та програмному забезпеченні мають високі перспективи посадового просування, яке інколи відбувається за декілька місяців від початку роботи. Після отримання досвіду та проходження перевірки, вони мають можливість підвищення. Наприклад, старший системний адміністратор може робити презентації для менеджерів та виконавчих директорів про систему захисту комп'ютерних мереж. Також вони можуть перекладати потреби організації в технічні вимоги, що спираються на діючі технології. Як і фахівці з комп'ютерної підтримки, системні адміністратори можуть стати програмними інженерами, що розробляють програмне забезпечення.

Оскільки технології продовжують вдосконалюватись, фахівці з комп'ютерної підтримки та системні адміністратори повинні постійно отримувати нові знання і вміння. Багато програм продовження навчання надаються роботодавцями, постачальниками та виробниками, університетами та приватними інструкторськими організаціями. Семінари для підвищення кваліфікації пропонуються фірмами, що також може дати додаткові навички та можливості для посадового підвищення.

Перспективи роботи. Робочі перспективи будуть кращими для тих, хто володіє навичками роботи в найновіших технологіях, а також для тих, хто має не тільки диплом, а ще й попередній досвід роботи. Роботодавці продовжуватимуть шукати спеціалістів з комп'ютерних технологій, які володіють базовими знаннями в комп'ютерних системах, комунікативними та міжособистісними якостями. Потреба в фахівцях з комп'ютерної підтримки та системних адміністраторах буде зростати в наступні роки. Посадове пересування спеціалістів, які не мають диплому про освіту, буде можливою в перспективі лише за умови підвищення кваліфікації.

Схожі професії. До спеціалістів цієї сфери належать також програмісти, інженери програмного забезпечення, аналітики комп'ютерних систем, комп'ютерні науковці, адміністратори баз даних та представники відділів по роботі з клієнтами.

6. Деревообробники (виробничі професії)

Важливі моменти. Більшість деревообробників проходять навчання на виробництві, де оволодівають основними технологіями деревообробки за кілька місяців. Проте щоб стати кваліфікованим спеціалістом потрібен досвід роботи впродовж декількох років. Перспективи на роботі в більшій мірі відкриваються для досить обізнаних деревообробників, які здійснюють роботу, орієнтовану на споживача і менш схильну до автоматизації та імпортової конкуренції. Також ці фахівці можуть керувати пристроями з комп'ютеризованим числовим програмним забезпеченням. Зайнятість надзвичайно чутлива до економічних циклів, в період економічних негараздів працівникам зменшують кількість робочих годин (днів), або їх звільняють.

Характер роботи. Незважаючи на велику кількість пластику та інших штучних матеріалів, деревина все ж лишається досить широко

розповсюдженою у виробках та достатньо популярною. Ці спеціалісти виробляють готову продукцію з деревини, більшість з якої є масового виробництва – найрізноманітніша фурнітура, кухонні шафи, музичні інструменти тощо. Інша продукція виготовляється в малих кількостях, де створюються скульптури з дерева, меблі ручної роботи та предмети іншої специфіки.

Традиційно професія деревообробника часто асоціюється з ремісником, який створює орнаменти на гарнітуру вручну. Проте сучасна деревообробна індустрія є високо механізованою. Звичайно, окремі деревообробники й досі використовують ручні інструменти, та все ж у більшості випадків вся робота стає поволі автоматизованою. Робота, як правило, здійснюється на конвеєрі, а це означає, що більшість осіб вчать виконувати безпосередньо одну частину складального процесу. Різні представники деревообробників задіяні на окремому етапі будівельного процесу, починаючи від лісопилки і завершуючи готовою продукцією. Їхня діяльність суттєво відрізняється.

Багато деревообробників використовують пристрої з комп'ютеризованим ЧПУ. Використовуючи такі машини, вони можуть створювати складні конструкції при менших витратах робочого часу. Ці технології підвищили продуктивність праці робітників, дозволивши одному оператору одночасно стежити за кількома пристроями. Поєднання комп'ютерів з устаткуванням прискорило швидкість виробництва, збільшило продуктивність, спростило структуру та вартість обслуговування, і, власне, підвищило попит на працівників з комп'ютерними навичками.

Деревообробники встановлюють, керують і обслуговують усі види деревообробних машин. На лісопильних заводах оператори-механіки лісопильних машин встановлюють, керують і обслуговують лісопилки, що розрізають колоди на планки, дошки та пиломатеріали. На промислових фабриках деревообробники спочатку визначають, який є найкращий спосіб надання форми і збирання частин, опрацьовуючи креслення, інструкції або робочі креслення, власне створені безпосередньо ними. Перед нарізанням, вони вимірюють та оцінюють матеріали. Деревообробники спершу перевіряють розміри та розмітку, а вже потім можуть обробляти частини, використовуючи ручні інструменти (зубило, напилек, стрічкошліфувальний верстат тощо) для забезпечення точності з'єднань.

Оператори деревообробних машин встановлюють, керують або обслуговують спеціальне деревообробне устаткування (свердлильний, токарний, стрічкошліфувальний верстати, рубанок або гвіздкозбивний верстат тощо). На сьогоднішній день оператори можуть просто натискати перемикач на деревообробній машині і контролювати автоматичний режим, але більш освічені оператори встановлюють обладнання, нарізають і надають форму частинам деревини, перевіряють розміри, використовуючи лекало, лінійку та скоби. Після того як дерев'яні деталі виготовлені, робітники додають кріпильні елементи, клейкі матеріали і формують з цих частин єдине ціле. Далі продукт відшліфовується, фарбується і, за потреби, покривається різного роду лаками. Деревообробники

можуть виконувати цю роботу як і в команді, так і одноосібно разом з помічниками.

Столяри та теслярі, моделювальники та модельники, оздоблювачі фурнітури часто створюють у команді єдину продукцію. Ці високоосвічені робітники зазвичай виконують повний набір задач – нарізання, профілювання, підготовка поверхні і збір готової продукції з деревини. Вони потребують навчання і вмінь працювати з детальними інструкціями та специфікаціями. Ще й до цього часу згадані фахівці можуть користуватися масивним обладнанням і потужними інструментами в повсякденній роботі. В останні десятиліття вартість комп'ютеризованих верстатів з числовим програмним забезпеченням зменшилася і це дало можливість їх масово використовувати середнім та дрібним підприємствам.

Робоче середовище. Умови роботи різняться залежно від галузі та конкретних посадових обов'язків. Наприклад, при проведенні лісозаготівельних та лісопильних робіт працівники обробляють громіздкі матеріали і часто стикаються з надмірним шумом, пилом та іншими забруднювачами повітря. Запобіжний захист та автоматизоване устаткування мінімалізує ризик травм від громіздких колод та гострих предметів. Під час виробництва фурнітури та кухонних шаф робітники, які працюють з машинним обладнанням, одягають захисне обладнання на вуха та очі. Вони дотримуються інструкцій по експлуатаційній безпеці і використовують захисні щити та запобіжні пристрої, щоб уникнути нещасних випадків. Ті, хто працює в сферах, де деревина обрізується або обробляється, часто повинні носити маски від бруду та випаровувань або ж повністю захисні костюми. Виконуються робочі завдання стоячи довгий час, піднімання та монтаж тяжких об'єктів є звичною характеристикою даної роботи.

Навчання, підвищення кваліфікації і просування по службі. Багато деревообробників високоосвічені, ця професія потребує особливого навчання вже за місцем роботи. Математичні навички, особливо з геометрії, є обов'язковими, а знання комп'ютера більшою мірою важливим.

Освіта і навчання. Роботодавці шукають кандидатів з дипломом про закінчення вищої освіти аби йому рівноцінним, оскільки постійно зростає ускладнення робочих інструментів, механізуються окремі виробничі процеси. Це формує постійну потребу в перепідготовці. Люди ж, які шукають роботу в деревообробній сфері, можуть підвищити свою зайнятість і отримати перспективу кар'єрного росту, закінчивши вищий навчальний заклад і оволодівши знання з математики, основ наук та комп'ютерного програмування.

Деревообробники в більшій мірі здобувають освіту у вищих навчальних закладах. Багато спеціалістів отримують ступінь в профільному чи виробничому технікумі. Інші ж можуть відвідувати коледжі та університети, які пропонують навчання деревообробним технологіям, виробництву фурнітури, машинобудуванню для деревообробки й управлінському менеджменту. Такі програми готують студентів зайняти певні посади у виробництві, управлінні, машинобудуванні та менеджменті, що є надзвичайно важливим у подальшому просуванні по службі. Більшість деревообробників вчаться безпосередньо на

роботі, переймаючи неофіційно знання від досвідчених працівників. Вони можуть вчити основні базові дії машин і робочі завдання протягом кількох місяців. Проте стати кваліфікованим деревообробником можливо лише через два й більше років праці.

Початківці зазвичай спостерігають і допомагають досвідченим механікам. Вони можуть подавати матеріали, забирати виготовлену продукцію з устаткування. Стажисти також виконують елементарні машинні операції під уважним наглядом досвідчених працівників. Як тільки початківці здобувають досвід, вони вже виконують більш складні завдання під меншим наглядом. Деякі можуть навчитися працювати з кресленнями, налагоджувати обладнання і планувати порядок проходження роботи.

Інші кваліфікаційні вимоги. Крім диплому працівники повинні мати технічні навички, кмітливість та здібність звертати увагу на різного роду деталі. Оскільки промисловість стала більш складною, комп'ютерні навички та навички користування пристроями з ЧПУ стали звичною вимогою.

Перспективи роботи. Можливість перспектив часто обмежена і залежить від освіти та навчання, виробничого стажу та навичок працівника, його ініціативи. Інколи досвідчені робітники отримують обов'язки контролера або наглядача, відповідального за роботу групи працівників. Робітники можуть просуватися по службі, беручи на себе додаткові обов'язки. Умовою такого просування є участь у семінарах, симпозіумах чи навчальних програмах. Висококваліфіковані працівники можуть управляти власними цехами.

Перспективи працевлаштування. Багато досвідчених деревообробників скоро досягнуть пенсійного віку, що сформує потребу в нових працівниках. В цілому можливості працевлаштування висококваліфікованих деревообробників будуть кращими ніж у деревообробників за певною спеціалізацією. Потреба у фахівцях, які володіють навичками роботи на станках з ЧПУ, буде надзвичайно великою. Працівники, моделювальники та модельники, які знають як створювати і виконувати дизайн на комп'ютері, будуть також мати найкращі можливості для працевлаштування. Ці професії вимагають знання деревини і відмінного розуміння комп'ютерів – поєднання, яке важко знайти. Кількість нових працівників, які виконують ці види праці, суттєво зменшилася за останні роки внаслідок зниження популярності та підвищення складності навчання. Конкуренція буде мінлива, але можливості будуть найкращими для деревообробників, які завдяки професійній освіті чи досвіду, розвивають високоспеціалізовані навички деревообробника чи оволодівають знаннями і вміннями дій за новими технологіями та деревообробним устаткуванням з ЧПУ. Зайнятість по всіх спеціальностях деревообробної галузі є надзвичайно чутлива до економічних циклів. Під час економічних спадів працівників звільняють та зменшують кількість робочих годин.

Схожі професії. Як і деревообробники, теслярі також працюють з деревиною за розробленими проектами і кресленнями, використовуючи подібне устаткування й інструменти. Спеціалісти (слюсарі, оператори комп'ютеризованого програмного управління, слюсарі-механіки тощо), які

виконують прості функції, працюючи з іншими матеріалами, включаючи тонкий листовий метал, структуроване залізо та ін.

7. Професії пов'язані з переробкою продуктів харчування (виробничі професії)

Важливі моменти. Більшість робітників, пов'язаних з переробкою продуктів харчування потребують найменших навичок або ж не потребують їх взагалі під час першого влаштування на роботу. Оскільки більшість робіт пов'язані з різанням та переробкою м'яса починаючи від роздрібних магазинів до переробних заводів, буде зростати попит на малокваліфікованих працівників, які в основному шукають роботу на виробництві. Очікується попит на висококваліфікованих пекарів.

Характер роботи. Професії з переробки продуктів харчування включають багато різних спеціалізацій. Це фахівці, які переробляють сировину в готові продукти, що продаються бакалійниками, оптовим фірмами, ресторанами чи закладами громадського харчування. Ці робітники виконують велику кількість різних завдань і несуть відповідальність за більшість продуктів, що є в кожному господарстві. Деякі з них пекарі, інші переробляють м'ясо, решта – оператори обладнання по переробці продуктів.

Пекарі змішують інгредієнти відповідно до рецептів і випікають різноманітні хлібобулочні та кондитерські вироби, випічки. Пекарі, зазвичай, шукають роботу в бакалії, спеціалізованих магазинах для виготовлення невеликої кількості хліба, кондитерських виробів чи іншої випічки для використання в організації або ж спеціально випікають продукти на продаж. Спеціально випечений в ручну хліб майстра складається з насіння, горіхів, фруктів, оливок і сиру, які можуть входити до хлібу зі скоринкою, круглого хлібу, плоского чи навіть фокаччо. Пекарі також можуть додавати різноманітні харчові та ароматичні добавки (розмарин, горіх-пекан, інжир, часник, червоний перець, кунжут тощо).

На виробництві пекарі виготовляють велику кількість продуктів. Для цього використовуються потужні змішувальні машини, печі та інше обладнання. Продукти, що виробляються у великих кількостях, зазвичай, продаються через дистриб'юторів, бакалійників, супермаркети та фірмові магазини виробників.

Інші робітники по переробці харчових продуктів готують туші тварин для продажу, відомого як м'ясо ящичного посолу чи розфасоване м'ясо, готове для вживання. Воно продається в оптових та роздрібних точках. Їх робота значно залежить від процесів, в яких вони приймають участь. М'ясники та розділювачі м'яса, наприклад, працюють переважно в бакалії та оптових представництвах, що поставляють м'ясо в ресторани та на продаж; розділювачі м'яса, птиці, риби зазвичай працюють на скотобійних та перероблювальних заводах.

На скотобійних та перероблювальних заводах, забійники та пакувальники м'яса забивають крупний рогатий скот, свиней, кіз та овець, розрізають їхні туші на великі частини, щоб забезпечити транспортування, дистрибуцію, маркетинг та його реалізацію. На більшості заводів деякі забійники та

пакувальники м'яса розрізають великі частини на менші, готові для продажу в роздрібних точках. Продавці та бакалійники в останні роки все більше надають перевагу такому попередньо запакованому м'ясу, тому що за таких умов зникає потреба в м'ясниках. Забійники та пакувальники м'яса також виробляють м'ясо для гамбургерів, м'ясні обрізки, готують сосиски, м'ясні рулети та інші готові продукти. Вони зазвичай працюють на складальних лініях, де кожен відповідає лише за одну з багатьох операцій розділення туші. Залежно від виду роботи працівники можуть використовувати ножі, сокири, стрічкові пилки чи інше потенційно небезпечне обладнання.

Розділювальники та різальники птиці забивають та розрізають на шматки курчат, індиків та іншу птицю. Індустрія переробки птиці стає все більш автоматизованою. Проте багато робіт (розрізання, упаковка та відділення м'яса від кісток) й досі виконуються вручну.

Розділювачі та різальники м'яса, птиці та риби також виготовляють готові до вживання продукти на переробних заводах. Ці приготування включають відділення філе м'яса, риби та птиці; розрізання їх на крихітні шматочки; приготування та додавання овочів; додавання соусів, маринадів, смакових та ароматичних добавок чи паніровки. Такі готові продукти, які дають покупцеві швидко та просто їх приготувати, з кожним роком стають все більш популярними.

Виробничі та торгові представництва наймають розділювачів та різальників риби, що також називаються чистильниками риби. Вони здебільшого чистять, ріжуть та розділяють рибу, відрізаючи голову, плавники та інші неїстівні частини та розрізають тушу на філе чи стейки. В роздрібних магазинах ці працівники також працюють, вони чекають покупців і розділюють рибу на замовлення.

М'ясники та розділювачі м'яса перероблюють м'ясо на останніх етапах, працюючи на оптові торгові представництва, що поставляють м'ясо в ресторани, заклади громадського харчування. Ці м'ясники розрізають м'ясо на стейки та пропускають через м'ясорубку, готують м'ясо для запікання, перемелюють м'ясо для продажу як фарш. Шматки без кісток готуються за допомогою ножів, різаків та механічних різалок, тоді як сокири та стрічкові пилки використовуються для нарізання м'яса з кістками. М'ясники та розділювачі м'яса в роздрібній торгівлі також повинні зважувати, загортати, називати шматки м'яса; приводити їх в порядок на вітринах з холодильниками; готувати спеціальні частини для окремих клієнтів.

Робоче середовище. Умови роботи різняться залежно від типу та розміру виробництва. Більшість пекарів працюють в пекарнях, кондитерських, магазинах свіжого хлібу, готелях, ресторанах, кафетеріях і в пекарських відділах супермаркетів. Пекарі можуть працювати в жарких і шумних умовах. Більшість пекарів часто працюють в командах, але можуть і поодиночці, коли випікають особливі страви. Ці робітники можуть контролювати асистентів, вчити учнів і стажерів. Пекарі в торгових представництвах можуть також обслуговувати покупців. Працюють рано вранці, ввечері, у вихідні дні та свята.

На заводах по забою та переробці скоту й у великих торгових виробництвах, м'ясники та розділювачі м'яса працюють в цехах розділювання м'яса, оснащених потужним обладнанням та транспортерами. В маленьких роздрібних магазинах м'ясники або ж чистильники риби можуть працювати в тісному просторі за контейнерами з м'ясом чи рибою. Для уникнення вірусних та бактеріальних інфекцій, робочі площі підтримуються в чистоті та гігієні.

М'ясники та розділювачі м'яса, птиці та риби, різальники, забійники та пакувальники часто працюють в холодних, вологих кімнатах (приготування м'яса включає велику кількість крові, вологи та жиру). Охолоджувані робочі площі зберігають м'ясо від псування. Холодні мокрі підлоги підвищують ймовірність сковзання та падінь. Додатковими шкідливими умовами є низька температура, довгий час перебування на ногах, повторювані операції. М'ясники та розділювачі м'яса, риби, птиці більш схильні до травм, ніж інші робітники. Травми включають порізи та випадкові ампутації, які трапляються коли ножі, тесаки чи силові пристрої використовуються неправильно. Також повторюване розрізання та піднімання часто призводить до травм, таких наприклад як синдром зап'ястного каналу. Для зменшення кількості випадків травмування деякі роботодавці знижують навантаження на роботі, збільшують встановлений час для відпочинку, вдосконалюють пристрої. Не дивлячись на це, працівники в цій галузі все ж стикаються з отриманням травм та подальшою втратою працездатності.

Робітники, що керують машинами по переробці їжі зазвичай працюють в приміщеннях призначених для зберігання продуктів або їх переробки. Виробники їжі працюють в приміщеннях типу кухні та на складальних виробничих лініях. Приміщення обов'язково мають відповідати державним санітарним вимогам. Печі, так само як і двигуни блендерів, міксерів та іншого обладнання, зазвичай роблять робочі приміщення дуже теплими та шумними. Є деякі фактори ризику роботи через опіки.

Оператори та механіки машин для обсмажування, випікання та сушіння їжі та тютюну; оператори та механіки машин для приготування їжі проводять велику кількість робочого часу стоячи, мають 40-годинний робочий тиждень, що може включати вечірні та нічні зміни.

Навчання, підвищення кваліфікації і просування по службі. Навчання варіюється залежно від виду роботи по переробці продуктів. Проте від більшості працівників в ручній переробці продуктів вимагається дуже низький рівень вмінь або вони не потребуються взагалі під час працевлаштування.

Навчання і практика. Пекарі зазвичай починають працювати як учні або стажери. Пекарі працюють в окремих пекарнях, тоді як стажери зазвичай починають свою діяльність у пекарнях магазинів, наприклад супермаркетах. Пекарям інколи необхідно мати навички у випіканні, глазуруванні чи декоруванні. Знання продуктів для випікання та інгредієнтів поряд зі знаннями обладнання для змішування є важливими. Багато пекарів початківців вчать заочно і працюють до отримання відповідного посвідчення (сертифікату).

Навички необхідні для пекаря часто недооцінюються, вони повинні знати

інгредієнти, поживність і калорійність продуктів, державні норми охорони здоров'я та санітарні умови, бізнес концепції, прикладну хімію, включаючи знання про поєднання продуктів, вплив на них теплової переробки, вміння керувати машинами та обслуговувати їх. На заводах часто є комп'ютери, що керують високошвидкісним автоматичним обладнанням і вміння працювати з ними є також важливим. Розділювачі як і різальники птиці та риби отримують свої навички в процесі проходження програм підготовки. Тривалість яких суттєво різниться. Прості операції розрізання потребують лише кількох днів навчання. Більш складні завдання, наприклад випотрошування туш, вимагає декількох місяців. Період навчання м'ясників на рівні роздрібною торгівлі може тривати від 1 до 2 років.

Зазвичай стажери починають з виконання менш складних робіт, простих розрізів чи відділення кісток. Під керівництвом більш досвідчених робітників стажери вчаться обережно поводитися з пристроями та обладнанням, використовувати їх за призначенням, оволодівають різними способами розділювання м'яса. Після демонстрації вміння працювати з різним пристроями для різання м'яса, стажери вчаться розділювати туші на частини для оптової та роздрібною торгівлі, індивідуальних замовлень. Стажери також можуть вчитись скручувати та перев'язувати м'ясо, готувати сосиски та фарш. Вони можуть працювати в торгових представництвах вже після того як навчилися керувати складом, купувати м'ясо для переробки та вести звітну документацію.

Стажування в процесі роботи є звичайним для всіх операторів та механіків. Вони навчаються працювати з обладнанням, спостерігаючи та допомагаючи іншим працівникам. Стажування може тривати від місяця до року, залежно від складності завдань та кількості задіяних продуктів. Рівень знань в суміжній галузі є необхідною умовою для підвищення до провідного працівника або посади наглядча. Наприклад спеціаліст, який працює в молокообробній галузі, має знати операції по виготовленню продуктів харчування з молока.

Перспективи роботи. Є можливості отримання роботи у всіх спеціальностях пов'язаних з переробкою їжі. Загалом очікується збільшення зайнятості. Все більш дешеві імпорتنі продукти негативно впливають на зайнятість у сфері переробки продуктів на внутрішньому ринку. Кількість робочих місць, пов'язаних з різанням та переробкою м'яса, починаючи від роздрібних торговельних точок до заводів по переробці їжі, буде зростати серед менш кваліфікованих робітників, які шукають роботу переважно на виробництві. Потреба в м'ясі птиці та морепродуктів зростає. Також збільшується попит на курятину та готові до приготування продукти (напівфабрикати). Зростає попит на м'ясо, що містить менше жиру (червоне м'ясо). Зі зростанням популярності продуктів з птиці готових до вживання, необхідність в працівниках пов'язаних з переробкою птиці також повинна зрости. Ці фактори будуть позитивно впливати на збільшення кількості робочих місць.

Чистильники риби також будуть користуватися попитом, оскільки

операції по виготовленню готових до вживання рибних продуктів необхідні, починаючи від роздрібних торгових точок до переробних заводів. Розвиток рибної промисловості, розведення та вирощування риби також забезпечить зростання попиту на рибу, що призведе, відповідно, до зростання кількості робочих місць для чистильників риби.

Кількісне зростання готових до вживання м'ясних продуктів та автоматизація на скотобійних та в переробній індустрії дає змогу роботодавцям наймати не високооплачуваних забійників, а низькооплачуваних м'ясників, та пакувальників м'яса на м'ясопакувальних заводах. Це призведе лише до незначного зростання зайнятості більш кваліфікованих м'ясників та розділювачів м'яса. В той час, коли високопродуктивне обладнання обмежує потребу в малокваліфікованих пекарях, загальна зайнятість пекарів у магазинах, спеціалізованих крамницях і традиційних пекарнях, особливо висококваліфікованих, має зрости вище відносно середнього зростання для всіх професій. Окрім зростання кількості печива, булочок з корицею, кількість спеціалізованих хлібобулочних крамниць збільшується, що також формує потребу в пекарях і кондитерах.

Більшість робіт виконується на виробничому рівні, що призведе до зростання зайнятості операторів та механіків машин для обсмажування, випікання, сушіння їжі та тютюну в промислових масштабах. При цьому очікується помірне зниження зайнятості операторів та механіків машин для приготування їжі, оскільки обладнання (пароварки, сушки, чайники та бойлери) стає все більш автоматизованим.

Перспективи роботи. Можливе отримання роботи у всіх спеціальностях, пов'язаних з переробкою їжі відповідно до необхідності заміни досвідчених робітників, що перейшли на інші посади або звільнились. Особливо зросте потреба у висококваліфікованих пекарів.

Схожі професії. Робітники, пов'язані з переробкою продуктів харчування повинні мати навички як ручної роботи, так і роботи з машинами, знати процеси і технології, які необхідні для розділювання та приготування їжі. До інших професій, що вимагають схожих знань та навичок, належать шеф-кухарі, кухарі та робітники з приготування їжі.

8. Робочі та техніки видавничої справи (виробничі професії)

Важливі моменти. Багато технічних професій видавничої справи на сьогодні вимагають офіційної додаткової практики з графічними комунікаціями у різних типах програмного комп'ютерного забезпечення, що використовується при створенні цифрових зображень. Зайнятість знижується за рахунок комп'ютеризації, зменшення витрат часу техніків на друкарський набір та верстку.

Характер роботи. Друкарський процес складається з трьох стадій: до друкарського, власне друкарського, та палітурного (завершального). У той час, коли працівники невеличких друкарень зазвичай відповідальні за всі ці три стадії, у багатьох видавничих фірмах, перед тим як настає черга друкування, операції підготовки до друку та виправлення помилок виконуються

спеціалізованими відділами (групи працівників, що виконують одну операцію). Робочі та техніки з друкарської справи відповідальні за ці операції. Вони виконують низку завдань: трансформують текст та зображення в готові сторінки, готують сторінки до друку.

Техніки з друкарської справи отримують зображення від штатних графічних дизайнерів або безпосередньо від замовників та виконують роботу шляхом підготовки готових до друку сторінок для виготовлення готової друкарської форми. Друкарські форми використовуються для перенесення зображення на готову друковану продукцію, яку ми зустрічаємо щодня. Як тільки форма готова, техніки консультуються з операторами друкарських машин щодо уникнення потенційних проблем з друком. Якщо замовлення кольорове то готується декілька форм для однієї сторінки. Новітні технології друкарства не використовують форми взагалі.

Протягом тривалого періоду часу робочі друкарської сфери використовували фотографічний процес для виготовлення друкарських форм. Це комплексний процес, де використовується ультрафіолетове світло та хімічний засоби, завдяки яким текст та зображення тверднуть на металевій пластині та стають водотривкими. Ці тверді та водотривкі частини металеві пластини формують текст та зображення, що будуть видрукувані на папері.

Координатори виробництва використовують цифрові технології для виконання все більшої і більшої кількості типів друкарських робіт. Використовуючи ці технології, техніки беруть електронні файли, отримані від замовників та перевіряють їх на завершеність. Потім вони складають план дій, використовуючи програми макетування для розміщення сторінки на тій кількості паперу, що планується використати. Коли використовується кольоровий друк, техніки створюють електронне зображення друкованих сторінок, потім друкують пробний варіант. Цей варіант техніки надсилають замовникові для кінцевого узгодження та перевірки. Як тільки замовник схвалить роботу, техніки наносять цифрове зображення сторінок безпосередньо на тонкі металеві друкарські пластини.

Удосконалення комп'ютерного програмного забезпечення та технологій друку продовжує змінювати друкарську справу. На сьогоднішній день клієнти друкарень часто використовують власні комп'ютери для виконання більшої частини друкарського набору та макетування, що формально має виконуватися техніками з видавничої справи. Цей процес комп'ютерної верстки забезпечує техніків оригіналом готового продукту. Робота, зазвичай, виконується робітниками комп'ютерної верстки або графічними дизайнерами. Від нього вимагається досконале володіння видавничим програмним забезпеченням. Інші спеціалісти видавничої справи переважно отримують файли від замовників на дисках або електронною поштою, в яких містяться скомпоновані по сторінках матеріали. Сучасні, більш досконалі технології, дають змогу технікам відправляти файли безпосередньо на друк і таким чином всі процеси виконуються одночасно. Незважаючи на значне скорочення роботи внаслідок удосконалення технологій, робітники все ж мають розуміти базові процеси друкарської та післядрукарської підготовки.

Навантаження. Робочі та техніки з друкарської справи частіш за все працюють у чистих, добре провітрянаних приміщеннях з мінімальним шумом. У деяких робітників може розвинутися перенавантаження зору як наслідок постійної роботи перед моніторами або інші незначні проблеми (наприклад болі у спині). Заготівельники друкарських форм, що досі працюють з токсичними хімікатами, ризикують отримати опіки та ураження відкритих частин тіла. Робітники піддаються стресу внаслідок термінів виконання роботи, високої щільності робочого графіку, позапланових замовлень. Наймані робітники з друкарської справи працюють 8-ми годинний робочий день. Найманим та тимчасовим робітниками доводиться працювати в нічну зміну, у вихідні та святкові дні.

Навчання, підвищення кваліфікації і просування по службі. Роботодавці надають перевагу робітникам, що офіційно проходили практику у видавництвах. Необхідним є знання друкарської справи, нових технологій друкування, увага до деталей.

Навчання та практика. Багато роботодавців віддають перевагу кандидатам на роботу, які мають досвід праці у видавничій сфері та офіційно проходили практику з нових цифрових технологій.

Техніки та робітники друкарської справи, традиційно, починають працювати як помічники і тренуються на робочому місці. Ці робочі місця, зазвичай, достатньо трудомісткі, ними виконуються найскладніші завдання. На сьогодні роботодавці очікують від робітників проходження офіційної додаткової практики з графічних комунікацій різного програмного забезпечення, яке використовуються для оцифрування зображень. Для початківців 2-х річні партнерські програми, запропоновані коледжами, та технічними школами, де навчають найновішим друкарським вмінням та дозволяють студентам практикуватися. Також існують 4-х річні бакалаврські програми націлені на студентів, що мають намір просуватися в менеджменті друкарської справи або дизайні. Багато коледжів, 4-х річних коледжів та університетів, професійно-технічних коледжів і приватних професійно-технічних коледжів пропонують для робітників, які не мають наміру реєструватися на бакалаврські програми, курси, споріднені до друкарської справи. Робітники з досвідом в інших видавничих сферах можуть пройти декілька рівнів курсів підвищення кваліфікації з графічних комунікацій, щоб підвищити свій професійний рівень та отримати відповідну кваліфікацію для роботи у видавництві.

Інші кваліфікаційні вимоги. Роботодавці надають перевагу робітникам з добрими усними та письмовими комунікативними здібностями. Коли виникає проблема на підготовчому етапі друкування, робочі та техніки повинні вміти ввічливо співпрацювати із замовником. Особи, зацікавлені у роботі на фірмі, що використовують новітні друкарські технології, мають впевнено себе почувати із електронікою та комп'ютерами. Робітники та техніки з друкарської справи повинні вміти чітко виконувати інструкції та мати хороший зір. Хороший кольоровий зір допомагає працівникам знаходити помилки та уникати різних

проблем. Невід'ємним для робітників є зосередженість на деталях та вміння працювати самостійно. Творчі здібності зазвичай ціняться. Роботодавці, як правило, шукають осіб, які добре справляються з темпом роботи, швидко вчаться використовувати нове програмне забезпечення й виробниче обладнання.

Сертифікація і просування по службі. Роботодавці можуть відправляти досвідчених техніків на перепідготовку чи підвищення кваліфікації за рахунок компаній. Цей вид курсів частіш за все пропонується проходити прямо на власному виробництві або через різноманітні об'єднання видавничої сфери.

Перспективи роботи. Незважаючи на зменшення кількості нових вакансій друкарської справи перевага надаватиметься робітникам із розвиненими комп'ютерними навичками та вмінням працювати з клієнтами.

Зважаючи на високу конкуренцію у сфері верстки друкованих видань, друкарські компанії включають до списку послуг верстку та електронну друкарську підготовку. Електротехніки друкарської справи, спеціалісти з цифрових технологій, формозаготівельники та графічні дизайнери використовують новітнє обладнання та програмне забезпечення, що потребує від них вміння швидко оволодівати новими технологіями. Переваги в роботі таких друкарень матимуть робітники, які володіють комп'ютерними знаннями, пройшли додаткові програми з друкарських технологій або графічних комунікацій. Працівники з таким багажем знань у майбутньому легше адаптуватимуться до постійної еволюції видавничих та друкарських технологій.

Схожі професії. Для праці робочих і техніків друкарської справи притаманна творчість. Творчі здібності необхідні також для художників, графічних дизайнерів і спеціалістів верстки. Більш того, багато з цих здібностей використовуються у веб-дизайні, який також має місце у цій сфері діяльності. З технічною стороною друкарської справи тісно пов'язані оператори друкарських машин.

Література:

1. Occupational Outlook Handbook, 2008-2009 Edition, printed in the United States of America, Bureau of Labour Statistics. - 890 p.
2. Occupational Outlook Handbook (ООН), 2010-11 Edition printed in the United States of America, Bureau of Labour Statistics. – 813 p.
3. Farr J.M., Shatkin L. Enhanced Occupational Outlook Handbook, 5th edition, 2005, published by JIST Works. - 785 p.
4. Jist ed. Название: EZ Occupational Outlook Handbook / Jist ed. - JIST Works, 2007. – 322 p.

АНОТАЦІЇ

1. 1. Особистісно-діяльнісний підхід у профорієнтаційній роботі зі старшокласниками (О. В. Мельник)

Анотація. У підрозділі посібника обґрунтовується на основі тенденцій фундаменталізації освіти та неперервності в професійному становленні особистості сутність особистісно-діялісного підходу, який задає напрями

структурування змісту професійної орієнтації, відбір адекватних форм і методів його реалізації в умовах стрімких соціально-економічних змін.

Ключові слова: особистісно-діяльнісний підхід, професійна орієнтація, активно-позитивне ставлення особистості до професії.

Анотація. В подразделе пособия раскрываются на основании тенденций фундаментализации образования и непрерывности профессионального становления личности сущность личностно-деятельностного подхода, который определяет направления структурирования содержания профессиональной ориентации, отбор адекватных форм и методов его реализации в условиях стремительных социальных и экономических преобразований.

Ключевые слова: личностно-деятельностный подход, профессиональная ориентация, активное отношений личности к профессии.

The summary. In grant subsection reveal on the basis of tendencies of definition of base bases of formation and a continuity of professional formation of the person essence lichnostno-dejatelnostnogo the approach which defines directions of structurization of the maintenance of vocational counselling, selection of adequate forms and methods of its realisation in the conditions of prompt social and economic transformations.

Keywords: lichnostno-dejatelnostnyj the approach, vocational counselling, active relations of the person to a trade.

1. 2. Зміст і педагогічні засоби підготовки учнів 8–9-х класів до вибору профілю майбутнього навчання (О.Л. Морін)

Анотація. У підрозділі посібника розкриті та проаналізовані результати дослідно-експериментальної перевірки ефективності змісту і педагогічних засобів підготовки учнів 8–9-х класів до вибору профілю майбутнього навчання.

Ключові слова: зміст і педагогічні засоби, учні 8–9-х класів, вибір профілю навчання.

Анотація. В подразделе пособия проанализированы результаты экспериментально-исследовательской работы по определению аффективного содержания и педагогических средств подготовки учеников 8–9-х классов к выбору направления профильного обучения в старшей школе.

Ключевые слова: содержание и средства, ученики 8–9-х классов, выбор профиля обучения.

The summary. In grant subsection results experimentally-research robots by definition of the affective maintenance and pedagogical means of preparation of pupils of 8-9 classes to a choice of a direction of profile training at the senior school are analysed.

Keywords: the maintenance and means, pupils of 8-9 classes, a choice of a profile of training.

1. 3. Простір профільного самовизначення як складова формування

**готовності учні основної школи до свідомого вибору профілю навчання
(Л. А. Гуцан)**

Анотація. У підрозділі посібника розглядаються питання впровадження профільного навчання, яке є одним з основних шляхів модернізації освіти. Доведено необхідність створення простору профільного самовизначення, який суттєво впливає на формування готовності учнів основної школи до вибору профілю навчання.

Ключові слова: профільне навчання, сучасна модель освіти, всебічно розвинена особистість, простір профільного самовизначення.

Аннотация. В подразделе пособия рассматриваются вопросы внедрения профильного обучения, которое есть одним из главных направлений модернизации образования. Доказана необходимость создания пространства профильного обучения, которое существенно влияет на формирование готовности учеников основной школы к выбору профиля обучения.

Ключевые слова: профильное обучение, современная модель образования, всесторонне развитая личность, пространство профильного самоопределения.

The summary. In grant subsection questions of introduction of profile training which is one of education modernisation mainstreams are considered. Necessity of creation of space of profile training which essentially influences formation of readiness of pupils of the basic school to a choice of a profile of training is proved.

Keywords: profile training, modern model of the formation, comprehensively developed person, space of profile self-determination.

2.1. Формування у старшокласників спрямованості на майбутній професійний успіх у сучасній теорії та практиці шкільної профорієнтації (І. І. Ткачук)

Анотація. У підрозділі посібника висвітлюється актуальність для сучасного суспільства проблеми формування спрямованості учнівської молоді на високу успішність у майбутній професійній діяльності. Визначено, що спрямованість на досягнення професійного успіху є пріоритетним напрямом професійного самовизначення особистості у старшому шкільному віці.

Ключові слова: спрямованість на високу успішність, професійне самовизначення, старший шкільний вік, тьютор, майбутня професійна діяльність.

Аннотация. В подразделе пособия раскрывается актуальность для современного общества проблемы формирования направленности учащейся молодежи на достижение успеха в будущей профессиональной деятельности. Определено, что направленность на достижения успеха выступает приоритетным направлением профессионального самоопределения личности в старшем школьном возрасте.

Ключевые слова: направленность на высокую успешность, профессиональное самоопределение, старший школьный возраст, тьютор, будущая профессиональная деятельность.

The summary. In grant subsection the urgency for a modern society of a problem of formation of an orientation of studying youth on achievement of success in the future professional work reveals. It is defined that the orientation on success achievements acts as a priority direction of professional self-determination of the person at the senior school age.

Keywords: an orientation on high success, professional self-determination, the senior school age, the tutor, the future professional work.

2. 2. Модель підготовки молодії людини до успішної інтеграції в суспільство у Степанівському міжшкільному навчально-виробничому комбінаті (М. М. Шестаківський)

Анотація. У підрозділі посібника презентується модель підготовки молодії людини до успішної інтеграції в суспільство, діючої у Степанівському міжшкільному навчально-виробничому комбінаті Чернігівської області.

Ключові слова: модель підготовки, професійна орієнтація, соціально-психологічний супровід, професійне становлення зростаючої особистості.

Аннотация. В подразделе пособия представляется модель подготовки учащейся молодежи к успешной интеграции в общество, действующая в Степановском межшкольном учебно-производственном комбинате Черниговской области.

Ключевые слова: модель подготовки, профессиональная ориентация, социально-психологическое сопровождение, профессиональное становление личности.

The summary. In grant subsection the model of preparation of studying youth to successful integration into a society, operating in Stepanovsky interschool industrial practice industrial complex of the Chernigov area is represented.

Keywords: preparation model, vocational counselling, socially-psychological support, professional formation of the person.

3. 1. Організаційно-педагогічні умови професійної орієнтації учнівської молоді на робітничі професії (Д. О. Закатнов)

Анотація. У підрозділі посібника визначаються організаційно-педагогічні умови розв'язання проблеми професійної орієнтації молоді на робітничі професії. Наголошується, що згадана проблема не може бути вирішена лише засобами професійної орієнтації й потребує реалізації комплексу узгоджених та взаємопов'язаних заходів з боку держави, системи освіти, роботодавців і засобів масової інформації.

Ключові слова: професійна орієнтація, робітничі професії, організаційно-педагогічні умови, віковий і професійний розвиток.

Аннотация. В подразделе пособия определяются организационно-педагогические условия решения проблемы профессиональной ориентации на рабочие профессии. Акцентируется внимание на том, что эта проблема не

может быть решена только средствами профессиональной ориентации. Для этого необходима реализация комплекса согласованных и взаимосвязанных мероприятий государства, системы образования, работодателей и средств массовой информации.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, рабочие профессии, организационно-педагогические условия, возрастное и профессиональное развитие.

The summary. In grant subsection organizational-pedagogical conditions of a solution of a problem of vocational counselling on working trades are defined. The attention that this problem cannot be solved only vocational counselling means is focused. Realisation of a complex of the co-ordinated and interconnected actions of the state, an education system, employers and mass media is for this purpose necessary.

Keywords: vocational counselling, working trades, organizational-pedagogical conditions, age and professional development.

3. 2. Проблеми професійного становлення учнів ПТНЗ у трансформаційних соціоекономічних умовах (М. Д. Карп'юк)

Анотація. У підрозділі посібника розкривається зміст категорії “професійне становлення учнів професійно-технічних навчальних закладів” й подається характеристика факторів, якими мотивується проблема їх професійного становлення.

Ключові слова: професійне становлення, кваліфіковані робітники, тест підприємницького потенціалу.

Аннотация. В подразделе пособия раскрывается содержание категории “профессиональное становление учеников профессионально-технических учебных заведений” и дается характеристика факторов, которыми мотивируется проблема их профессионального становления.

Ключевые слова: профессиональное становление, квалифицированные рабочие, тест предпринимательского потенциала.

The summary. In grant subsection the category maintenance “professional formation of pupils of professional educational institutions” reveals and the characteristic of factors on which the problem of their professional formation is based is given.

Keywords: professional formation, qualified workers, the test of enterprise potential.

3. 3. Вплив викладача на розвиток мотивації учня ПТНЗ щодо оволодіння майбутньою професією (М. І. Вовковінський)

Анотація. У підрозділі посібника розкривається взаємозв'язок мотивації особистості, компонентів профорієнтації та мотиваційної ролі викладача і майстра виробничого навчання в процесі здобуття учнями майбутньої професії в професійно-технічному навчальному закладі.

Ключові слова: мотивація особистості, компоненти професійної

орієнтації, викладач і майстер виробничого навчання.

Аннотація. В подразделе пособия раскрывается взаимосвязь мотивации личности, компонентов профессиональной ориентации и мотивационной роли преподавателя и мастера производственного обучения в процессе овладения учениками будущей профессией в профессионально-техническом учебном заведении.

Ключевые слова: мотивация личности, компоненты профессиональной ориентации преподаватель и мастер производственного обучения.

The summary. In grant subsection the interrelation of motivation of the person, components of vocational counselling and a motivational role of the teacher and the master of in-services training in the course of mastering by pupils by the future trade in professional educational institution reveals.

Keywords: motivation of the person, components of vocational counselling the teacher and the master of in-services training.

4. 1. Сучасні підходи до професійної орієнтації незайнятого населення (В. Є. Скульська)

Анотація. У підрозділі посібника обґрунтовується необхідність підвищення ефективності профорієнтаційної роботи з незайнятим населенням через створення відповідних організаційних та психолого-педагогічних умов, які забезпечують системність, комплексність і результативність наданих профорієнтаційних послуг.

Ключові слова: профорієнтаційна робота, незайняте населення, профорієнтаційні послуги, положення про професійну орієнтацію незайнятого населення.

Аннотація. В подразделе пособия обосновываются необходимость повышения эффективности профессиональной ориентации незанятого населения, развитие соответствующих организационных и психолого-педагогических условий, которые обеспечат системность, комплексность и результативность предоставляемых консультативных услуг по выбору профессии.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, незанятое население, консультативные услуги по выбору профессии.

The summary. In grant subsection necessities of increase of efficiency of vocational counselling of the unoccupied population, development of corresponding organizational and psychology-pedagogical conditions which will provide системность, integrated approach and productivity of given advisory services in a trade choice are proved.

Keywords: vocational counselling, the unoccupied population, advisory services in a trade choice.

5. 1. Актуальні проблеми професійної орієнтації в умовах ринку праці (В. В. Синявський)

Анотація. У підрозділі посібника обґрунтовується необхідність формування психологічної готовності випускників школи до усвідомленого вибору професії, яку варто розглядати як багатогранний і складний процес.

Ключові слова: психологічна готовність, усвідомлений вибір професії, професійне самовизначення, профорієнтаційна робота.

Аннотация. В подразделе пособия обосновываются необходимость формирования психологической готовности выпускников школы к осознанному выбору профессии, который целесообразно рассматривать как многосторонний и сложный процесс.

Ключевые слова: психологическая готовность, осознанный выбор профессии, профессиональное самоопределение, профессиональная ориентация.

The summary. In grant subsection are proved necessity of formation of psychological readiness of graduates of school to the realised choice of a trade which is expedient for considering as multilateral and difficult process.

Keywords: the psychological readiness, the realised choice of a trade, professional self-determination, vocational counselling.

5. 2. Проблема формування професійно важливих якостей старшокласників в процесі професійної орієнтації (З. В. Охріменко)

Анотація. У підрозділі посібника робиться спроба частково розглянути можливості формування професійно важливих якостей у старшокласників, формування який має бути методологічно обґрунтованим і систематичним. Наголошується, що найкращі можливості для цього має система професійної орієнтації за умови використання виховних методів, спрямованих на активну самостійну діяльність учня та саморозвиток професійно важливих якостей.

Ключові слова: професійно важливі якості, професійна орієнтація, активна самостійна діяльність учня, саморозвиток.

Аннотация. В подразделе пособия произведена попытка частично рассмотреть возможности формирования профессионально важных качеств у старшеклассников, формирование которых должно быть методологически обоснованным и систематическим. Наилучшие возможности для этого имеет система профессиональной ориентации, при условии использования воспитательных методов, направленных на активную самостоятельную деятельность и саморазвитие профессионально важных качеств.

Ключевые слова: профессионально важные качества, профессиональная ориентация, активная самостоятельная деятельность ученика, саморазвитие.

The summary. In grant subsection attempt partially is made to consider possibilities of formation of professionally important qualities at the senior pupils which formation should be methodologically proved and regular. The best possibilities the vocational counselling system, under condition of use of the

educational methods directed on active independent activity and self-development of professionally important qualities for this purpose has.

Keywords: professionally important qualities, vocational counselling, active independent activity of the pupil, self-development.

5. 3. Формування цінностей професійної самореалізації у процесі шкільної профорієнтації (І. І. Ткачук, Т. В. Герасімюк, Л. М. Максименко)

Анотація. У підрозділі посібника обґрунтовується положення про те, що особливістю професійної орієнтації на сучасному етапі є розширення в трактуванні самовизначення від розуміння його як первинного вибору професії до розуміння сутності професійного самовизначення як тривалого процесу розвитку особистості, детермінованого внутрішньою активністю людини у формуванні перспективи особистісно-професійного становлення, стратегії руху до професії.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійне самовизначення, стратегія руху до професії, професійна перспектива, ціннісні орієнтації.

Аннотация. В подразделе пособия обосновывается положение о том, что особенностью профессиональной ориентации на современном этапе есть расширение содержания профессионального самоопределения от понимания его как первичного выбора профессии к пониманию его сущности как продолжительного процесса развития личности, детерминированного внутренней активностью человека в формировании перспективы личностно-профессионального становления, стратегии движения к профессии.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, профессиональное самоопределение, стратегия движения к профессии, ценностные ориентации.

The summary. In grant subsection position that expansion of the maintenance of professional self-determination from its understanding as a primary choice of a trade to understanding of its essence as the long development of the person determined by internal activity of the person in formation of prospect of lichnostno-professional formation, movement strategy to a trade is feature of vocational counselling at the present stage is proved.

Keywords: vocational counselling, professional self-determination, movement strategy to a trade, valuable orientations.

6. 1. Педагогічне управління професійним самовизначенням вихованців позашкільних закладів у сфері технічної діяльності (В. В. Мачуський)

Анотація. У підрозділі посібника розкриваються основні аспекти педагогічного управління професійним самовизначенням вихованців позашкільних навчальних закладів, обґрунтовується цільова комплексна програма профорієнтаційної роботи.

Ключові слова: педагогічне управління, професійне самовизначення, цільова комплексна програма профорієнтаційної роботи.

Аннотація. В подразделе пособия раскрываются основные аспекты педагогического управления профессиональным самоопределением воспитанников внешкольных учебных заведений, обоснованна целевая комплексная программа профессиональной ориентации.

Ключевые слова: педагогическое управление, профессиональное самоопределение, целевая комплексная программа.

Summary. The basic aspects of pedagogical management professional self-determination of pupils of out-of-school educational establishments open up in subsection of manual, the having a special purpose complex program of professional orientation is offered.

Keywords: pedagogical management, professional self-determination, having a special purpose complex program.

6. 2. Технології підготовки тестових завдань з іноземних мов: досвід США (Е. В. Грабар)

Анотація. У підрозділі посібника розглядається проблема організації тестового контролю в освіті США, де чільне місце відведено технологіям підготовки тестових завдань, дотримання яких сприяє розробці якісного тесту, що здатний надати валідну інформацію про рівень володіння учнем іншомовними комунікативними навичками і вміннями.

Ключові слова: тестовий контроль, технології підготовки тестових завдань, іншомовні комунікативні навички та вміння.

Аннотація. В подразделе пособия рассматривается проблема организации тестового контроля в системе образования США, где почетное место отведено технологиям подготовки тестовых заданий, соблюдение которых способствует разработке качественного теста, который сможет представить валидную информацию об уровне владения учеником иноязычными коммуникативными навыками и умениями.

Ключевые слова: технологии подготовки тестовых заданий, этапы разработки тестовых материалов, спецификация теста, текст.

Summary. In grant subsection the problem of organization of test checking in American education is examined where the leading place is occupied by preparation technologies of test tasks, whose adherence assists in the elaboration of quality tests that are able to give valid information about the level of mastery by the student of communicative skills and abilities in a foreign language.

Key words: preparation technologies for test tasks, stages of the test development process, test specification, text.

6. 3. Мультимедійні технології як інновація у інтегративній мистецькій освіті (О.В.Базелюк)

Анотація. У підрозділі посібника розглядаються можливості використання мультимедійних технологій у сучасній українській мистецькій освіті, визначаються основні тенденції розвитку мистецької освіти.

Ключові слова: мультимедійні технології, мистецька освіта, курикулум.

Анотація. В подразделе пособия рассматриваются возможности использования мультимедийных технологий в современном украинском художественном образовании. Определяет основные тенденции развития художественного образования.

Ключевые слова: мультимедийные технологии, художественное образование, курикулум.

Summary. In subsection of manual possibilities of the use of multimedia technologies are examined in modern Ukrainian artistic education. Determines basic progress of artistic education trends.

Keywords: multimedia technologies, artistic education, kurikulum.

Додаток А. Трудове навчання: програма для 1 – 4 класів загальноосвітніх навчальних закладів (В. К. Сидоренко, О. В. Мельник, О. Л. Морін, Л. В. Савка, О. М. Пархоменко, Н.М. Павич, Д. В. Боровик, Л. Д. Мельник, Р. М. Лещук, Т. І. Кульчицька, М. В. Гасин)

Анотація. У додатку представлений проект навчальної програми “Трудове навчання” для учнів 1 – 4 класів, розробленої робочою групою згідно вимог державних стандартів України (затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462).

Ключові слова: навчальна програма, трудове навчання, початкова професійна орієнтація, учні початкової школи.

Анотація. В приложении пособия представлен проект учебной программы “Трудовое обучение” для учащихся 1 – 4 классов, разработанный творческой группой согласно требованиям государственного стандарта Украины (утвержденного постановлением кабинета Министров Украины от 20 апреля 2011 года №462).

Ключевые слова: учебная программы, трудовое обучение, начальная профессиональная ориентация, учащиеся начальной школы.

Summary. In the appendix of manual the project of on-line tutorial “The Labour teaching” is presented for a student 1 – 4 classes, rozrabortannyy by a creative group in obedience to the requirements of state standard of Ukraine (cabinet Ukraine ratified a decision from April, 20, 2011 '462).

Keywords: educational programs, labour teaching, initial professional orientation, student initial school.

Додаток Б. Плани-конспекти уроків (О. М. Пархоменко)

Анотація. У додатках посібника представлені плани-конспекти уроків “Проектування та виготовлення комплексного виробу” (підсумковий проект учнів 9 класу) та “Проектна технологія у перетворювальній діяльності людини” (базовий модуль, 10 клас).

Ключові слова: проектування та виготовлення комплексного виробу, проектна технологія, перетворювальна діяльність.

Аннотація. В приложеніи пособия представлені плани-конспекти уроков “Проектирование и изготовление комплексного изделия” (итоговый проект учащихся 9 классов) и “Проектная технология в преобразовательной деятельности человека” (базовый модуль, 10 класс).

Ключевые слова: проектирование и и изготовление комплексного изделия, проектная технология, преобразовательная деятельность.

Summary. In the appendix of manual the plans-compendia of lessons are presented “Planning and making of complex good” (a final project of student is 9 classes) and “Project technology in inverter activity of man” (base module, 10 class).

Keywords: planning and and making of complex good, project technology, inverter activity.

Додаток В. Дослідницький проект “Леся Українка як перекладач і її зв’язки з французькою мовою” (О. В. Дзюбка)

Анотація. У додатку посібника представлена дослідницька робота, виконана ученицею 9 класу ліцею №171 “Лідер” Печерського району м. Києва, яка присвячена перекладацькій і просвітницькій діяльності Лесі Українки та її внеску в налагодження літературних зв’язків між Україною і Францією.

Ключові слова: Леся Українка, перекладацька і просвітницька діяльність.

Аннотація. В приложеніи пособия представлена исследовательская работа, выполнена ученицей 9 класса лицея №171 “Лидер” Печерского района г. Киева, которая посвящена переводческой и просветительской деятельности Леси Украинки и ее вклада в установление литературных связей между Украиной и Францией.

Ключевые слова: Леся Украинка, переводческая и просветительская деятельность.

Summary. Research work is presented in the appendix of manual, executed a student 9 class of lyceum ¹171 “Leader” of the Pecherskogo district Kiev, which is devoted of translating and elucidative activity of Lesya Ukrainian and its contribution to establishing literary connections between Ukraine and France.

Keywords: Lesya Ukrainian, of translating and elucidative activity.

Додаток Д. Програма навчальної дисципліни “Профорієнтація та профвідбір” для студентів вищих навчальних закладів (О. П. Петрів)

Анотація. У додатку посібника представлена програма навчальної дисципліни “Профорієнтація та профвідбір” для спеціальності “Психологія” заочної форми навчання.

Ключові слова: навчальна програма, профорієнтація, профвідбір, спеціальність “Психологія”.

Аннотація. В приложеніи пособия представлена программа учебной дисциплины “Профориентация и профотбор” для специальности “Психология”

заочної форми навчання.

Ключевые слова: учебная программа, профессиональная ориентация, профессиональный отбор, специальность “Психология”.

Summary. In the appendix of manual the program of educational discipline is presented vocational “Professional orientation and professional selection” for speciality “Psychology” of extra-mural form of teaching.

Keywords: on-line tutorial, professional orientation, professional selection, speciality is “Psychology”.

Додаток Е. Професіограми професій гуманітарної сфери (перекладачі та тлумачі) (Л. М. Федун)

Анотація. У додатку посібника представлені професіограми професій гуманітарної сфери (: перекладачі та тлумачі на конференціях, гіді-перекладачі, перекладачі та тлумачі в суді, літературні перекладачі, локалізаційні перекладачі, медичні перекладачі та тлумачі, сурдоперекладачі), складені на основі вимог світових стандартів та перспектив розвитку ринку праці в Україні та за кордоном.

Ключові слова: професіограма, професії гуманітарної сфери, перекладачі та тлумачі.

Аннотация. В приложении пособия представлены профессиограммы профессий гуманитарной сферы (переводчики и толкователи на конференциях, гиды-переводчики, переводчики и толкователи в суде, литературные переводчики, локальные переводчики, медицинские переводчики и толкователи, сурдопереводчики), составленные в соответствии с требованиями международных стандартов и перспектив развития рынка труда в Украине и за рубежом.

Ключевые слова: профессиограмма, профессий гуманитарной сферы, переводчики и толкователи.

Summary. In an appendix manuals are presented profессиограммы professions of humanitarian sphere (translators and interpreters on conferences, guides-translators, translators and interpreters in a court, literary translators, local translators, medical translators and interpreters, surdoperevodchiki), made in accordance with the requirements of international standards and prospects of market of labour development in Ukraine and abroad.

Keywords: profессиограмма, professions of humanitarian sphere, translators and interpreters.

Додаток Є. Професіограми робітничих професій та професій інженерно-технічної сфери (М. В. Лузан)

Анотація. У додатку посібника представлені професіограми робітничих професій та професій інженерно-технічної сфери (оператори водоочисних заводів і систем водопостачання, складальники і виробники, оператори

електростанцій, розподільвачі та диспетчери, стаціонарні інженери та оператори котлів, фахівці з комп'ютерної підтримки та системні адміністратори, деревообробники, професії пов'язані з переробкою продуктів харчування, робочі та техніки друкарської справи), складені на основі вимог світових стандартів та перспектив розвитку ринку праці в Україні та за кордоном.

Ключові слова: професіограма, професії інженерно-технічної сфери, робітничі професії.

Аннотація. В приложеніи пособия представлены профессиограммы рабочих профессий и профессий инженерно-технической сферы (операторы водоочистительных заводов и систем водоснабжения, сборщики и производители, операторы электростанций, распределители и диспетчеры, стационарные инженеры и операторы котлов, специалисты по компьютерной поддержке и системные администраторы, деревообработчики, профессии связаны с переработкой продуктов питания, рабочие и техники печатного дела), составленные в соответствии с требованиями международных стандартов и перспектив развития рынка труда в Украине и за рубежом.

Ключевые слова: профессиограмма, профессий инженерно-технической сферы, рабочие профессии.

Summary. In an appendix manuals are presented profессиоgramy of workings and engineering's professions (operators of water-purifying factories and water systems, fitters and producers, operators of power-stations, distributors and controllers, stationary engineers and operators of caldrons, specialists on computer support and system administrators, woodworkers, professions are related to the food processing, workers and techniques of printing business), made in accordance with the requirements of international standards and prospects of market of labour development in Ukraine and abroad.

Keywords: profессиоgramma, engineer professions, workings professions.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Базелюк Олександр Васильович – молодший науковий співробітник лабораторії естетичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України.

Боровик Дмитро Віталійович – вчитель трудового навчання вищої категорії, керівник районного методичного об'єднання вчителів трудового навчання, методист ліцею №100 "Поділ" м. Києва.

Вовковінський Микола Іванович – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії професійної орієнтації і виховання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України.

Гасин Микола Васильович – вчитель початкових класів спеціалізованої школа № 204 з поглибленим вивченням фізичної культури м. Києва.

Герасімюк Тамара Володимирівна – директор Києво-Святошинського

районного навчально-методичного Центру практичної психології.

Грабар Едіта Василівна – пошукувач Інституту педагогіки НАПН України.

Гуцан Леся Андріївна – кандидат педагогічних наук, старший співробітник лабораторії трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання НАПН України.

Дзюбо Олена Вікторівна – учениця 9 класу ліцею №171 “Лідер” Печерського району м. Києва.

Закатнов Дмитро Олексійович – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії профорієнтації і виховання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України.

Карп’юк Марія Денисівна – кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії профорієнтації і виховання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України.

Кульчицька Тетяна Іванівна – вчитель трудового навчання вищої категорії, голова творчої групи методичного об’єднання вчителів трудового навчання м. Миколаєва, вчитель-методист Миколаївської гімназії № 41 м. Миколаєва.

Лежук Роман Миколайович – вчитель трудового навчання вищої категорії, старший вчитель спеціалізованої середньої загальноосвітньої школи I-III ступенів з поглибленим вивченням фізики та математики № 34 м. Вінниці.

Лузан Марина Вікторівна – аспірант лабораторії трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання НАПН України.

Максименко Лідія Михайлівна – практичний психолог Тарасівської загальноосвітньої школи Києво-Святошинського району Київської області.

Мачуський Валерій Віталійович – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії діяльності позашкільних закладів Інституту проблем виховання НАПН України.

Мельник Леся Дмитрівна – вчитель початкових класів вищої категорії, голова методичного об’єднання вчителів початкових класів, старший вчитель гімназії № 183 “Фортуна” м. Києва.

Мельник Олександр Васильович – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукових робіт Інституту проблем виховання НАПН України.

Морін Олег Леонідович – кандидат педагогічних наук, завідувач лабораторії трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання НАПН України.

Охріменко Зоріна Володимирівна – молодший науковий співробітник лабораторії трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання НАПН України.

Павич Ніна Миколаївна – методист трудового навчання і креслення Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Пархоменко Олександр Миколайович – науковий співробітник лабораторії трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання

НАПН України.

Петрів Ольга Петрівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Коломийського педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника.

Савка Леся Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри основ технологій Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка.

Сидоренко Віктор Костянтинович – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики навчання Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Синявський Віталій Васильович – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу психології профорієнтації та психології особистості Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Скульська Віолета Євгенівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора Інституту професійно-технічної освіти НАПН України.

Ткачук Ірина Іванівна – науковий співробітник лабораторії трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання НАПН України.

Федун Лариса Миколаївна – старший викладач кафедри германської філології Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка

Шестаківський Микола Миколайович – методист з профорієнтації Степанівського міжшкільного-навчально-виробничого комбінату Чернігівської області.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

**Науково-методичний посібник
Випуск другий**

Наукове та літературне редагування – *О. В. Мельник*
Обкладинка – *І. І. Ткачук*
Комп'ютерна верстка та макетування – *О. В. Мельник*